

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YAŞAR ŞAHİN ANIL

ANTİK ÇAĞDA DEMOKRASİNİN DOĞUŞU

KASTAŞ YAYINEVİ

•

**ANTİK ÇAĞDA
DEMOKRASİNİN DOĞUŞU**

•

İnsanların ilkel bir halk topluluğu olmaktan bireyiğe yükselişi. Antik Çağda Athenai, Hellenizm ve Roma'da Demokrasi denemeleri İskender'in başlattığı kültür devrimi, Roma İmparatorluğu'nda "Devlet" kavramının sezilişi, Demokrasinin din ile siyaset arasında Laiklikle sağlanan uyum ve olgunluk sürecine ulaşma çabalarının öyküsü.

ISBN: 975-282-072-7

©
YAŞAR ŞAHİN ANIL

Yayınlayan
KASTAŞ YAYINEVİ
Tel: 0212- 5205970

Redaktör
GAMZE ÖZGÜR

Kapak Tasarım
RENK AJANS

Baskı
ZAFER MATBAASI
Prof. Kazım İsmail Gurkan Cad.
Üretmen Han No 27-29
Cağaloğlu / İstanbul
0212-5121688

Cilt
DERYA MÜCELLİT

BİRİNCİ BASKI
Haziran 2006

YAŞAR ŞAHİN ANIL

ANTİK ÇAĞDA DEMOKRASİNİN DOĞUŞU

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye-i Etfal Sok. No 6

Dr. Orhanbey İş Hanı Cağaloğlu – İstanbul

Tel: 0212 520 59 70 Fax: 0212 511 36 68

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

YAŞAR ŞAHİN ANIL

1939 yılında doğan lise tahsiline kadar yurdumuzun değişik yerlerinde öğrenim gören Yaşar Şahin Anıl, İstanbul Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji bölümünde bir süre okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Cumhuriyet Savcılığı ve hakimlik görevlerinde bulundu.

Kartal İcra Teknik Mercü Hakimliği görevinde iken, 1990 yılında Yeni Adalet Dergisi tarafından yılın hakimi seçilen Yaşar Şahin Anıl'ın 5 mesleki ve 5 hukuk tarihi üzerine çıkan eserleri yanı sıra Kastaş Yayınevi tarafından çıkan Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, Mahatma Gandhi, Louis Pasteur, Adli Sultan İkinci Mahmut Han ve Sokrates isimli eserleri vardır.

Varlık, Adalet Kitaplık ve Yeni Adalet dergilerinde hukuki ve mesleki incelemeleri yayınlanmıştır.

SUNUŞ

Demokratik sistem, diğer siyasal düzenlerden farklı olarak, kurum ya da öngörülerden bağımsız bir şekilde ve kendiliğinden oluşup gelişmekle özgündür. Hatta daha da ilginç, insanlık üzerinde etkili pek çok düşünür ve siyaset uygulayıcısının istemine karşın ortaya çıkmıştır. Onun içindir ki kuralları esnek bulunduğu gibi toplumsal sorunların çözümünde de olağanüstü başarılı olmuştur.

Demokrasi; İlkçağın Athenai, Hellenizm ve Roma'sında; insanın ilkel inançlar ve zorba yönetimlerle girdiği uğraşlar sonunda kazandığı bireysellik duygusunda ilk belirtilerini göstermiştir. Daha sonra da, egemenlik ve devlet kavramlarında sezilen gelişmelerle kurumlaşmaya başladı. "Antik Çağda Demokrasinin Doğuşu" isimli kitabımızda, demokrasinin işte bu olağanüstü oluşumu anlatılmaktadır. Bu macera bir bakıma; ilkel bir varlığın, kişilik kazanarak yetkinleşmesinin öyküsüdür.

Kuşkusuz ki; bireysellik tek başına, uygarlaşmayı sağlayamayacağı gibi, demokrasinin doğumu için yeterli de olamaz. Daha da önemlisi; diğer bütakım öğelerle dengelenmeyen bireyselliğin insanları anarşi ya da zorbalığa götürme olasılığı bile vardır. Bu bakımdan; demokrasinin kurumlaşıp olgunlaşmasında belli bir demokrasi ahlakının gerekliliği yadsınamaz. Yayınlanacak diğer kitaplarımızda, demokrasinin dünya görüşü ve gerekli kurumlarının niteliği incelenerek bu konuların aydınlanmasına da çalışılacaktır. Ama şimdiden söylenmesi gerekir ki: "Zihnin aydınlığının ve uygarlığın ilerlemesi, demokrasinin olgunlaşması demek olmuştur."

Devlet adamları onun için önceden birşeyler hazırlamayı asla düşünmediler. İnkılâp ya arzuları hılatına ya da haberten olmadan cereyan etti. Milletin en zeki ve en üstün ahlaklı sınıfları, yön vermek için ona hakim olmaya asla çalışmadılar. Böylece demokrasi, vahşi içgüdülerin buyruğuna terk edildi. Şehir sokaklarında kendi kendine yetişen ve cemiyetin sadece sefaletleri ile bayağılıklarını tanıyan, ana-baba ihtimamından mahrum çocuklar gibi büyüdü. İktidara aniden geldiği zaman mevcudiyetinden hala kimsenin haberi yoktu.¹

Alexis de Tocqueville

¹ Tocqueville, (kage) S. 5

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5
Giriş.....	9
Altın Çağ.....	18
Cennet.....	23
Söyleni Etkileyen Nedenler.....	40
Kitle Ruhu.....	46
Demokrasiye Doğru.....	74
Athenai Demokrasisi.....	77
Athenai.....	87
Siyasal ve Sosyal Yapı.....	108
Siyasal Kurumlar ve Yargı.....	111
Yönelimde Fildi Durum.....	118
Birey.....	122
Hellenistik Dönem.....	129
Hellenizmin Doğuşu.....	133
Hellenistik Siyasal Düzen.....	135
Hellenistik Dönemde Toplum.....	141
Hellenizmin Sonuçları.....	147
Roma Devleti.....	148
Cumhuriyet Tarihi.....	151
İmparatorluğa Doğru.....	160
Devletin Yapısı.....	161
Roma Toplumu.....	171
Aile.....	173
Din-Felsefe ve Sanat.....	177
Hukuk.....	180
Düzenin Bozulması.....	182
Doğuştan Sonra.....	187
Kaynakça.....	195

GİRİŞ

Yalın ve en kısa anlatımıyla Demokrasi; siyasal yaşamda “*Halk Egemenliği*” demektir. “*Lex Populi Lex Dei*” “*Halkın Yasası Tanrının Yasasıdır*” özdeyişinde belirtilen inançtan kaynaklanan bu sistem; Lincoln’un ünlü; “*Halkın halk tarafından ve halk için yönetilmesi*” şeklindeki yorumunda en güzel tanımlarından birini bulmuştur. Başka bir söyleyişle, demokrasi; siyasal örgütün en önemli ve en son hedefinin, insanların mutluluğunu sağlamak olduğu düşüncesinden yola çıkar. Ve yine tümüyle cahil, budala ya da onulmaz derecede çıkarıcı olmadıkça, insanların ortak iyilikleri konusunda anlaşabilecekleri ve bu nedenle de halk çoğunluğunun siyaset ve yönetim üzerinde belirleyici bir ağırlığının olması gerektiği inancına dayanır. Bu inanç, demokrasinin en önemli ilkesi olan “*Çoğunculuğun*” bir ifadesidir. İlkçağda Athenai ve Roma’da kısmi de olsa belli bir uygulama alanı bulmuş olan Demokrasi; Roma Cumhuriyeti’nin yıkılışından sonra, uzun yüzyıllar terk edilerek unutulmaya bırakılmıştı. XVIII. yüzyılda, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin yayınlanmasına neden olan oluşumlar ise onu özellikle Amerika ve Avrupa’da, yeniden gündeme getirdi. Üstelik bu defa demokrasi anlayışı, insanın düşünsel ve teknik gelişmelerine koşut olarak, uygarlığın ulaştığı düzeye uygun bir nitelik de kazanmış bulunuyordu. Daha sonraki yüzyıllarda ise; Sosyalizm ve Marksizm’in ortaya koyduğu eleştirilere karşı, kendisine çeki-düzen vermek için aldığı önlemlerle de çağımızın bilinen o gözde siyasal düzeni olma yoluna girmekte gecikmedi. Yapısı ve ilkelerinin olağanüstü uyum ve esnekliği sayesinde; her ülke ve her toplumun özelliklerine göre şekiller alarak, evrenselliğini bu yönden de kanıtladı. “*Doğrudan*”, “*Yarı Doğrudan*” ya da “*Temsili Demokrasi*” şekilleri altında uygulanan demokratik ilkeler, ayrı ve hatta çelişik koşullara sahip olan ülke ya da ulusların bile, belli bir siyasal görüşün çatısı altında toplanmalarını, hatta güç birliği oluşturmalarını sağladı. Özellikle,

İkinci Dünya Savaşı'nda Demokrasi Cephesi'nin, bağınaz ve totaliter devletlere karşı, insanlığın özgürlük ve onurunun korunması yolunda verdiği büyük savaş ve gösterdiği görkemli başarı; Yeryüzü Uygarlığı'nın, gelecekte, içinde yaşayacağı tek Siyasal Düzen'in demokrasi olabileceği kanısını güçlendirdi. Bütün bunlar ise insanlık ailesi için yeni ve özgün bir umut kaynağı oldu.

Öte yandan; Demokrasi'nin tarihsel gelişimi içinde; İlkçağda oluşan ilkelerine katılan yeni öğelerle; niteliklerini, devletin ciddiye-ti ve halkın özgürlükleri doğrultusunda pekiştirdiğinin de söylenmesi gerekir. Öyle ki demokrasi artık yalnızca belli halk katmanlarının yine yalnızca belli konularda kanılarını açıklamalarından ibaret basit bir yönetim şekli olarak kabul edilmemektedir. Tam tersine, çağımızda demokrasi; gelişmiş ve ciddi bir devlet biçiminin olduğu kadar; koşul ve özellikleri belli bir düzeyin üstüne yükselmiş, özgün bir uygarlık ve yaşam biçiminin adı olarak algılanmaktadır.

İşte bu gerekçelerle; çağdaş Demokrasi, belirlenen özelliklerini korumak ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için; kendi özgün kültür ve ahlâkını oluşturmak, siyasal düzeninin demokratik ilkelere göre yürütülmesini olanaklı kılacak örgütleri kurmak ve tüm varlığının amacı olduğu kadar güvencesi durumunda da bulunan insanın yücelmesini sağlamak işlevini yüklenmiş bulunmaktadır.

Öyle ki Demokrasi; insanın yalnızca maddeden ibaret bir varlık olmayıp aynı zamanda düşünce ile din ve ahlâktan oluşan manevi bir varlığa sahip olduğunu; kişinin böyle bir tinsel varlığa sahip olmakla birlikte aklın üstünlüğüne inanması ve ona göre davranması gerektiğini, insanın hiçbir gizemle bozulmamış istencinin tek yapıcı öge olduğunun yadsınamayacağını; ilksiz ve sonsuz bir adalet duygusunun tüm evrende geçerli bulunduğunu, bütün kötü ve olumsuz yanlarına karşılık, insanın temelde ve yaradılışı gereği iyi olduğunun kabulü gerekeceğini ve bu sebeple de varlığının saygın olduğunu benimseyen bir dünya görüşünü temel almıştır. Bu temel üzerine yapıldığı bireycilik, özgürlükçülük, eşitlikçilik ve laiklik şeklinde özetlenen toplumsal yaşam kuralları ise Demokrasi'nin ahlaksal ortamını oluşturmaktadır. Hatırlanacağı gibi: Bireycilik; kişinin saygınlığını yadsımayan bir toplum düzenini amaçlar. Özgürlükçülük; insanın devlet ve kişilerle ilişkilerinde olduğu kadar

ekonomik alanda da isteklerine zorunluluk olmadıkça engel olunmaması anlayışını ifade eder. Eşitlikçilik; yurttaşlar arasında ırksal nedenlerle olduğu kadar servet ya da mevki yönünden de ayırım yapılmamasını içeren toplumsal eşitlik ile yasaların herkese aynı şekilde uygulanmasını kapsayan hukuksal eşitlik ve toplumun genel istencinin oluşmasına katılım hakkını belirleyen siyasal eşitlik ilkelerinin tanınmasıdır. Laiklik; insanların inançlarında ve vicdan kanılarında özgür oldukları ve devletin temel örgütlerinin din ilkelelerine göre yapılandırılmayacağı görüşünün kabulü anlamına gelir. Bütün bu inanç ve algılamaların ise; Demokratik düzenin siyasal bir oluşum olmaktan daha fazla, belli bir olgunluk ve evrimleşme ya da ahlaki yükselişle elde edilebilen özgün bir yaşam biçimi olduğu hususunu doğruladığı kuşkusuzdur.

Öte yandan; Demokrasinin diğer bir özelliği ise; toplumun belirlenen ahlâki ve moral özgünlüğünün olduğu kadar, bu toplumda yaşayan bireylerin ulaştıkları uygarlık ve kültür düzeyinin de hedeflenen siyasal oluşumu gerçekleştirmede tek başına yeterli olamayacağı ilkesini benimsemiş olmasıdır. Çağdaş Demokrasi, arzulanan siyasal düzenin ancak yönetimde kabul edilecek belli kurallar ve bu kuralları uygulayacak uygun örgütlerin varlığıyla gerçekleşebileceğini kabul eder. Çünkü tarihin sağladığı deneyimler; *“İyi insanla, sokaktaki adamın aynı şey olmadığını” “Demokrasinin önderlerinin her zaman akıllı ve kitlelerin yetirince aydın olacağını kesin güvencesinin bulunmadığı”*² ve sade insanlardan oluşan kalabalıkların da bazen, tahtlarında oturan zorbalar kadar zalim olabileceklerini açıkça ortaya koymaktadırlar. Bu bakımdan çağdaş Demokrasinin en yetkin şekilde oluşturulabilmesi ve devlet yaşamında kişilerin ya da grupların diktatörlüklerine olduğu kadar kalabalıkların zorbalıklarına da engel olunabilmesi için, bazı kuralların uygulanıp yine bazı örgütlerin oluşturulması gerekli bulunmuştur. Devlet şeklinin Cumhuriyet olarak seçilmesi; Hükümet ve Milletvekillerinin seçim yoluyla atanması; Çift Temsili meclis usulünün uygulanması; Siyasal yaşamda iki ya da daha çok partinin bulunması; Devlet egemenliğinin yasama, yürütme ve yargı organlarınca kullanılmasında, birbirlerini denetleyecek şekilde ba-

² Lipson, (kage) S. 199

ğımsız ve işbirliği içinde olacak biçimde de ilişkili konumda bulunmalarını amaçlayan *"Kuvvetler Ayrılığı İlkesi"*nin kabulü; Yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan ve bu hükümlerin değiştirilmesi usulünü katı kurallara bağlamış bir anayasanın varlığı; Yasaların anayasaya uygunluğunun denetimini yapmakla görevli bağımsız ve özel bir yargı organının mevcudiyeti gibi öğeler, demokrasinin varlık koşulu olarak kabul edilmişlerdir.

Ama toplumun temelini oluşturan insanın, çağdaş Demokrasi anlayışında da en önemli öge olarak algılandığı kuşkusuzdur. Nitekim Demokrasi; bütün olgunluk, evrimleşme ve ahlâkîlik özellikleri yanında; *"Erdemli İnsan"* şeklinde belirlenen ve iyiliğe eğilimli, yüksek ve seçkin bir kişiliği ifade eden *"Bireyselliği"* de varlığının vazgeçilemez koşulu saymaktadır.

Daha önce de belirtmiş olduğu gibi Demokrasi; halk çoğunluğu istencinin en iyi ve en yararlıyı saptayacağı varsayımına dayanır. Bu varsayım, bilindiği gibi, ulusal egemenliğin üstünlüğü ve tartışılmazlığı inancının da kaynağını oluşturmıştır. Oysa bir eylem ya da işlemin veya verilen bir kararın haklılık ve yerindeliğinin ancak gerçeğe uygun olmasıyla sağlanabileceği açıktır. Sayısal çoğunluk, tek başına, haklılığın mutlak ölçüsü olamaz. Üstelik kalabalıklara egemen olan toplum psikolojisi; bazen tüm insan değerlerini hiçe sayan, uygarlığın sağladığı bütün ahlâk binkimlerini savsayan, kişilerin zalim, insafsız ve vahşi yanlarını ortaya çıkarır; insanları kaba, hoyrat, zevksiz ve vefasız hale getiren özellikler de gösterir. Böyle ortamlarda keskinliğini kaybeden, berraklığını yitiren ve körelmeye yüz tutan bilinç, sloganların, mantık dışı söylem ya da tekrarlara esirli olur. Bu toplumsal sarhoşluğun içinde yüzen bireylerin çekinti ve duraksamalarına saldıran siyasal propaganda öğeleri ise, büyük ölçüde üstünlüğü ele geçirirler. Topluluğa gerçekler değil simgeler, akıl değil duygular, bilimsellik değil miller egemen olur. Böyle bir ortamda alınacak kararlar ya da kalkışılacak eylemler ve yapılacak işlemlerin nasıl bir tutarsızlık ve yanlışlığa gömülü olacağı ise tartışılmaz. Kalabalıklar ile propaganda ve güçlü grupların baskısı altında kalan kişiler, akıl almaz karar ve eylemlere katılabilirler. İşte bu nedenlerdir ki; Demokrasilerde oy çoğunluğunun sınırları da özenle belirtilmek ge-

rekmiştir. Bireylerin vazgeçilemez ve hiçbir şekilde savsanamaz bazı doğal hakları olduğu ve bu haklarına yapılacak her türlü saldırının haksız ve yasa dışı olacağı kuralı Demokrasilerin en temel ilkesini oluşturmuştur. Bu ilkelerin uygulanıp yaşama geçirilmesi için; bazı örgütsel önlemler alınırken, aynı zamanda, toplum bireylerinin bu hak ve özgürlüklere sahip ve saygılı olarak yetişenliğe eğitilmesi de Demokrasinin en önemli amaçlarından biri sayılmıştır. Öyle ki; bütün ahlaki kabullerine, özgürlük ve eşitlik ilkelerinin savsanmamasına ilişkin önlem ve örgütlerine karşın; Demokrasi'nin en büyük ve en etkili güvencesinin yurttaşlarının ona olan inanç ve bağlılıklarında bulunduğu kabul edilmiştir. Çünkü toplum çoğunluğunun yetkisinin sınırını belirleyen doğal hak ve özgürlüklerin istenip korunması, her türlü yasa ve toplumsal kuraldan daha çok; özgünlüklerine tutkun, hak ve adalet duygularının savsanamayacağına inanmış ve insanın yalnızca bu sıfatı dolayısıyla saygıya layık bir varlık olduğu düşüncesine erişmiş kişilerce sağlanabileceği açıktır.

Halbuki kendilerinden Demokrasinin korunmasını üstlenmeleri beklenen insanlar, ancak demokratik ilkelerin uygulandığı toplumlarda yetişebilmektedirler. Özgürlük bilincine varmamış insanların özgürlüklerini; eşitliğe alışmamış kimselerin ise eşitliğin yokluğunu duyumsamaları mümkün bulunmamaktadır. Nitekim belli bir siyasal düzenin de kendisine uygun ortam bulunmaması durumunda, o toplumda varlığını sürdürebilmesi olanaksızdır. Eğer uygulandığı toplumun diğer kurumları yeterince demokrasi değilse, salt bir siyasal düzen olarak, Demokrasinin başarı şansı da güçlü olamamaktadır. Onun içindir ki: *"Demokrasi tıpkı bir şair gibi, ruhların terbiyesiyle yükümlüdür. Her akşamki ekmeğe derdinin bizi o kadar ezmemesine çalıştığı gibi, onurumuzun kınımamasını ve yükselmesini de ister"*³ özdeyişi, demokrasinin çok önemli bir özelliğini ortaya koyar. Demokrasinin bu eğitici özelliği, onu diğer bütün siyasal düzenlerden ayırdığı gibi aynı zamanda onun diğer bütün siyasal düzenlere olan üstünlüğünü de belirlemektedir. Gerçekte Demokrasi, ancak belli bir erdemlilik düzeyine erişmiş insanların yürütebileceği bir siyasal düzen ise de, erdemli insanla-

³ Rossel, (kage) S. 84

rın toplanarak kurdukları bir rejim olmaktan çok; katılanlarını ve bireylerini erdemli kılan bir düzen olmakla da tanımlanabilir. Çünkü ancak belli toplumsal ve bireysel birikimlerin oluşturduğu istenç ve arzuların gerektirmesi Demokrasiyi zorunlu kılar. Toplumsal yaşamın ıtkanıklıkları başka yollardan gidilemediği için demokratik ilkeler uygulanır. Uygulanan bu ilkeler de; toplumun gelişimi nedeniyle gereksinim duyduğu özgür, kişilikli, sorgulayan, eşitlikçi ve adalet duygularına sahip bireyleri yaratır. "*Erdemli insan*", toplumun bir süsü değil, fakat Demokrasinin belli bir düzeye erişmiş kendi bireylerini eğilerek elde ettiği en kaliteli ürünüdür. "*Erdemli insan*" aynı zamanda, düzenin bütün kurum ve örgütlerinin işleymesini sağlayan demokratik bir güç durumundadır. Demokrasi toplumun belli bir evrimleşme aşamasında duyulan gereksinimlerden doğmuştur. İşlevi, toplumsal düzeni olanaklı bulunan en yetkin düzeye ulaştırmaktır. Bu görevini ise; kendi yetiştirdiği "*Erdemli İnsanlarla*" yerine getirir. Erdemlilik ise, son derece özgün ve geniş kapsamlı bir olgunluğu ilade eder. Çünkü erdem; Ulusal varlığa saygılı olmakla birlikte, tüm insanlığı kavrayan bir beraberlik duygusunu, uluslararası hukuk ilkelerini de özümleyen evrensel bir adalet inancını, insana saygı göstermeyi, bireycilikle dengelenmiş bir toplumculuğu, her türlü inanç ve düşünceye anlayış göstermeyi, yaşama sevincini, her türlü bağnazlığın reddi alışkanlığını, bilimsel düşüncenin yadsınamayacağı inancını kapsayan bir yetkinliktir. Bu yetkinliğin ise, ancak evrimleşme sonucunda elde edilebilen olağanüstü bir aşama olduğundan kuşku duyulamaz. Demokrasinin katılanlarına ya da bireylerine demokratik bir eğitim verme özelliklerinin temeli işte bu olgulara dayanmaktadır. Çünkü demokrasi, adeta özgün bir deneme-yanılma usulüyle; edindiği bilgi, deneyim ve beceriler yönünde kendisini durmadan yenileyip geliştirir. Bu, onun bağnaz bir sistem olmamasının doğal sonucudur. Çünkü demokratik ilkeler katı ve değiştirilemez bir takım inanç ya da öğretiler olmaktan çok, koşullara uyum sağlayan esnek ve evrimleşmeye hazır yaşam kurallarıdır. Bu kurallar, belli ve önceden saptanmış bir hedefin ya da doğmanın gerçekleşme araçları değil, fakat insanların tümünü mutlu etmenin olasılıklarını ve olanaklarını araştırmaya yönelik oluşum yollarıdır. Çünkü demokrasi, yaşamın gerçekleş ve toplum ya da insanların esenlikleri

söz konusu olduğu zaman kendi ilkelerinin yeniden yorumlanması fırsatını doğasında taşıyan bir toplum düzenidir.

İşte demokrasi bu sayılan özellikleri nedeniyle ki, yüzyıllar içinde sürekli olarak gelişerek, klasik görünümünden çok daha karmaşık ve yaşamın değişen gereklerine koşut bir yapıya kavuşmuştur. Özellikle toplumun evrimi ve uygarlık düzeyinin yükselerek siyasetin çok özel bir uzmanlık alanı haline gelmiş olması, demokrasinin tüm bu gelişimini karşılayacak köklü değişimlerin benimsemesine yol açmıştır.

Nitekim çağdaş devletlerin, kendi çalışma alanlarında uzman ya da çok yetenekli yöneticilere duyduğu olağanüstü gereksinim nedeniyle, demokrasinin halkın halk tarafından halk için yönetilmesi gibi en önemli ve ana ilkesinin, giderek; *"Halkın halk yararına yine halkın denetimi altında ve fakat bir seçkinler grubu tarafından yönetilmesi"* şeklinde değiştirilerek, özgürlükler yönünden son derecede sakıncalı bir uygulamaya doğru kaydırıldığı bilinen bir gerçektir. Keza yine demokrasi için varlıklarının zorunlu ve vazgeçilmez olduğu kuşkusuz bulunan siyasal partilerin de, genelde önder durumunda bulunan kişilerin egemenliği altına girerek demokratik özelliklerini yitirdikleri ve sonuçta yalnızca belli bir kişinin inanç ve dünya görüşlerini savunur duruma düşerek işlevlerini yürütemez hale geldikleri yadsınamaz. Öte yandan, yine demokrasinin en önemli kurumlarından olan parlamentonun, parti disiplini, yürütme organının baskısı, seçim endişeleri ya da türü yarar hesaplarıyla klasik demokrasi içinde kendisinden beklenen atılım ve denetleme görevlerini yerine getirmede zaman zaman hayal kırıklıkları yarattığı da gizli bir olgu değildir. İşte, siyasal yaşamın türü çelişkilerinden insan kalabalıklarının karmaşık ilişkilerine ve en bayağı yarar beklentilerinden en erdemli vazgeçişlere kadar çok geniş toplumsal nedenlerin ürünü olan bu kaçınılmaz olguların, sonuçta bir siyasal kargaşa ya da zorbalığa dönüşmesi demokrasinin, *"Katılımcılık"* ve *"Ademi Merkeziyetçilik"* isimleri altında toplanan gelişimleriyle önlenmeye çalışılmıştır. Bireyin siyasal ve yönetime elkin bir biçimde girmesini ilade eden Katılımcılık; siyasal olguların yönetilenlerin bilgisi dışında ortaya çıkan ve bir oldubitti şeklinde duyurulan kamusal bir emir olarak değil, fakat oluşumuna yurt-

taşların tümünün etkili olduğu yaşam kuralları olarak algılayan bir anlayıştır. Halkın; yasama organının üyelerini belirleyen dikkatli ve uyanık bir seçmen olmasından da öte, varlık kazandırdığı sivil kuruluşlar, türlü tüzel kişilikler, girişimcilik ya da daha değişik etkili davranışlarla siyaseti her an denetleyen ve gerektiğinde kamusal hizmetlerde gönüllü olarak ödev yüklenen sorumlu bir öge haline gelmesini amaçlayan bu anlayışın ülke yönetimindeki ağırlığı tartışılmaz. Basın, çeşitli iletişim olanakları, yardım kuruluşları, mesleki dayanışma kurumları, toplumsal veya kültür ve eğitsel ağırlıklı topluluklar ya da türlü etkinliklerle uygulama araçları her gün biraz daha güçlenen katılımcılığın, demokrasi için vazgeçilmezliği ortadadır.⁴Devlet yönetimine ilişkin tasarruflar yani kullanımların önemli bir bölümünün, hükümet tekelinden çıkarılarak, ülke geneline yayılmış bulunan yerel yönetimlere dağılımını öngören Ademi Merkeziyetçilikle desteklenen katılımcılığın; demokrasinin sağlıklı işleyiş yönünden çok önemli bir denetim gücü olarak yine demokratik evrim ve oluşumlarca yaratılan özgün bir kurum sayılması gerektiği kuşkusuzdur. Onun içindir ki; Tocqueville'in, demokrasinin kendi kendine yetişen çocuklar gibi büyüdüğü izlenimi, çok ciddi ve gerçek bir saplamanın ifadesi niteliğindedir. Bu olgu aynı zamanda demokrasinin yaşanan her deneyimle yeniden eğitilmek suretiyle rejime gücünü veren erdemli insanların okulu olma özelliğini de belirleyen bir kanıt durumundadır. Bu nedenle, Demokrasiyi bir siyasal düzen olmaktan çok, bir eğilim yöntemi ya da yaşam biçimi ve özgün bir dünya görüşü olarak incelemek gerekir.

Salt hukuk bilimi açısından Demokrasi: *"Devlet egemenliğinin asıl sahibinin halk olduğu esasına dayanan ve halkın egemenliğinin seçim yoluyla atanan temsilcilerinin ya da doğrudan doğruya kendisinin yönetime katılmasıyla gerçekleştiği ve yine halkın yürüttüğü denetimle meşruluğunu devam ettiren siyasal bir düzen"* olarak tanımlanabilir. Ne var ki; bu tanımın demokrasinin eğitsel yanını vurgulamamak gibi bir eksikliği bulunmaktadır. Bu hukuksal tanımlama, demokrasinin kendi esas ögesi olan *"Erdemli İnsanlar Yaratma"* şeklindeki özgün işlevine de aydınlık getirmemektedir. Çünkü tanımlamalar ne kadar kapsamlı olurlarsa olsunlar, temel

⁴ Kubalı (kağıt) S 228

de, durağan bir yapıya sahiptirler. Devinimde olan yaşam ise ancak, oluşumların belirlenmesiyle yakalanabilir. Onun için bütün şu anlatılanlar, demokrasinin daha tam ve tartışmasız olarak anlaşılabilirliğinin ancak; doğuş öyküsünün ayrıntılı açıklanmalarıyla olanaklı olacağını göstermektedir. Zaten onun ilkel algılanışında umulanlara; çağdaş beklentileri arasında da hiç bir fark yoktur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranteey.org>

ALTIN ÇAĞ

Duyguları olduğu kadar, her türlü düşüncüyü de, özlü kavramlarla anlatabilmenin sırrını bulan antik şairler; insanın hayal edebileceği en tam doygunluğu "Altın Çağ" sözcüğüyle isimlendirmişlerdi. Tanrı Kronnos'un gökyüzünde hüküm sürdüğü kozmogonik dönemde yaşandığı varsayılan bu bolluk ve mutluluk çağı; kapsadığı öğelerin çekiciliğiyle ve giderek, ulaşılabilecek en mutlak huzurun simgesi haline geldi.

Ama aslında, "Altın Çağ", yalnızca Hellenlere özgü bir varsayım değildi. Tam tersine; o, bütün insan soyunun düşleyip hayal ettiği ya da anlamaya çalıştığı evrensel bir sezış durumundaydı. Hellenlerin yaptığı, yalnızca, O'nu tanımlayıp, öğelerini tasnif etmek ve belki de güzel bir çirşirselikle anlatmaktan ibaret olmuştu.

Bundan sonrası ise kendiliğinden ve bütün insanlığın ortak çabalarıyla belirlendi. Öyle ki, O'nu anlamaya çalışan herkes, yeteneğinin ve hayal gücünün kendisine sezdirebildiği en olağanüstü mutluluk sebeplerini bu kavrama ekleyerek, "Altın Çağın" çekiciliğini daha da artırmaya çalıştı. Böylece, o görkemli elsanе, gılgıkçe dana çok hayali içerip daha çok doygunluğu kavrayarak evrensel bir büyü gibi bütün insanlığı etkisi altına aldı. İnsanlar bu kavramı ölçü olarak almadan; güzelliği, mutluluğu doygunluk ve sevgiyi düşünemez oldular.

Her şeyin bol, herkesin sağlıklı olduğu; güzellikler ve iyiliklerle donatılmış bir mutluluk zamanıydı Altın Çağ. Ezele yaklaşacak kadar çok uzak bir geçmişte var olmuş, insanların düşlerini süsleyen, sanatçıların esin kaynağı olan tam bir doygunluk ülkesiydi. Söyleyenler O'nu anlamaya doyamıyorlar ve şairler ise kanalla-nan sözcükleriyle hep onu tanımlamak için yarışıyorlardı.

\\ Hesiodos: "O zamanlar, insanlar da tıpkı tanrılar gibi; kaygısız, rahat, acısız ve dertsizdiler. Dünyadaki her şey onlarındı. Ken-

diğinden yetişen sonsuz nimetler ortasında, coşku içinde ve sevgiyle kucaklaşarak sürdürüyorlardı yaşamlarını. Mutluydılar. Ne ihtiyarlık illetini, ne yorgunluğu ne de güçsüzlüğü tanıyorlardı. Dıpdın ve sağlıklıydılar”⁵/diye anlatıyordu Altın Çağ. Empodokles: “Onlar için ne savaş vardı ne kahredici kavga. Hiç bir tanının baskısı altında olmadan; yalnızca sevginin yasalarına uyarak yaşıyorlardı. Sevgiyeydi adakları yalnız. İnançları dingin, tapınıştan kansızdı. Onlarca en büyük günah cana kıymaktı. En büyük kurbanısa; saçılıp serpiyen mis gibi kokular. Onun için ağaçlar hep yapraklı, dallar hep meyveliydi. Bütün yaratıklar evcil, sokułgan ve insanlara dosttular”⁶/dizeleriyle tanımlıyordu./Ovidius ise O’nu: “Altın Çağ, ilksiz, yasadız ve acısızlıkta doğmuştu. O zaman her şey doğruluk ve güvenle yürürdü. Ne ceza, ne korku, ne yargıcı ne de tehditlerle yüklü kuralları vardı. Ayrılıklar olmadığı gibi, gurbet günleri, hasret duyguları da yoktu. İnsanlar savaşsınlar diye uzak ülkelere gönderilmedikleri gibi; Tolga, kılıç ya da kentlerin çevrelerini saran denn hendekler de bilinmiyordu. Ama yine de herkes güven ve mutluluk içindeydi. Savaş gemisi yapımı için ulu çam ağaçları henüz daha kesilmediğinden; bütün yöreler güzelim ormanlarla kaplıydılar. Bu tertemiz ve yeşil doğa içinde; toprak sapanla kesilmeden ürünlenmi vent, ağaçlar kendiliğinden meyvelenmi sunarlardı. Sonsuz bir bahar iklimi içinde, sessiz ve tatlı bir ruzgâr soluğu ılık ılık yeryüzünü okşar, türlü çiçeklerin ve tükenmez ürünlen, dolgun başakların arasından süttten ırmaklar, tannılık besinlerle yüklü dereler insanlara hizmet için birbirleriyle yarışır ve yeşil ağaçlardan altın sarısı ballar süzölürdü”⁷/mısralarıyla şırtleştiriyordu. Binlerce yıl önce Vedalar da: “Burada sakatlık, güçsüzlük gibi bozukluklar olmaz. Burada zengin, fakir, zalim ve ezilen yoktur, inleyişler değil, yalnızca ud ve şarkı sesleri işitilir burada. ırmaklardan tanrısal yiyecekler akar. Soma çağıldır. Sül, bal ve şarap fıskırır. Bol bol meyve yüklüdür ağaçlar. Pankak renkli kutsal inekler insanların her isteklerini ırazsız ve gecikmeden yerine getirirler.” satırılarıyla hep o müddeleniyordu. Buddha’nın çağdaş Mahavira ise Altın Çağ: “Yeryüzü o zamanlar şeker gibi tatlı,

⁵ Hesiodos, (kage) S. 148

⁶ Capelle, (kage) C. I S. 27

⁷ Ovidius, (kage) S. 23

sular şarap gibi lezzetliydi... İnsanlar sonsuzca yaşıyorlardı"⁹ diye anlatıyordu. Seneca, dostu Lucilius'a yazdığı ünlü doksanıncı mektubunda Altın Çağı; "İnsanların mutlak bir eşitlik içinde bulunduğu, hiç kimsenin diğerlerinden üstün bulunmadığı ve yöneticilerin de yönetilenlerden üstün bir yaşama sahip olmak için değil, fakal tüm halka yararlı şeyler yapabilmeyin fırsatına kavuşmak amacıyla mevki istediği bir dönem" olarak tanımlıyordu. 1

Özetle o mutlu yıllarda; doğa sonsuz bir ilkbaharı yaşıyordu. El değmemiş ormanlarla kaplı tepelerin eteklerinde dingin ovalar yemyeşil genişliyor; türlü kır çiçekleriyle süslenmiş toprakana, pırl pırl ışılan kumsallarda denizin güzelim mavisıyla kucaklaşıyordu. Renk renk tomurcuklanan dallardan ülenen yaşam sevinci, şefkati ve ılık esintilere her yana yayılıyor; her şey ve herkes yalnızca sevgi sözcüklerinden oluşan bir lisanla konuşuyordu. Pınarlar duru, dere'ler coşkun, gokyüzü berrak, yıldızlar ışıllı, hava mis gibi temizdi.

Yeryüzü tükenmez bir bollukla dopdoluydu. Onun için en saldırgan eğilimler bile doygunluk içinde durulup munisleşmişlerdi. Kurt kuzuya dokunmuyor; kurbağalar, yavrularını çöreklenmiş yılanların alacalı kucaklarına emanet ediyordardı. Tahıllar ekitmeden yetişiyor; meyve ağaçları ürünlerini tükenmeyen bir coşkuyla sunuyorlardı.

Ne aşırı sıcaklar, ne dayanılmaz soğuklar vardı. Esintiler yumuşak, yağışlar kararlı, mevsimler ölçülüydü. Hiç kimsenin, hiç bir şeye gereksinimi bulunmuyordu. Aranılan, istenilen, hatta düşünülen her şey o anda emre hazır hale geliyordu. Kavgasız, çekişmesiz ve mücadelesiz bir yaşam sürüp gidiyordu.

O zamanlar her şey gibi, bütün insanlarda sağlıklı idiler. Hastalık diye bir şey bilinmiyor; güçsüzlük, yorgunluk, yetersizlik gibi duygular tanınmıyordu.

Ama o olağanüstü çağın hiç unutulmayan en güzel özelliği; özgürlükle eşitliğin ilk kez birlikte ve tam bir uyum içinde gerçekleşebilmiş olmasıydı. Öyle ki bütün insanlar tartışmasız ve gerçek

⁹ Capsel, (kage) S.231

bir eşitlik içindeydiler. Ama dünya nimetlen öylesine bol ve sınırsız bulunuyordu ki, mullak özgürlüğün sağladığı olanaklar, paylaşım-
da bir sınırlandırmayı gerektirmiyor; binin doygunluğu başkasının
yoksulluğunu hazırlamıyordu. Eşitlik öylesine mullaktı ki yönetici-
lerin tek kazancı, yöneltilenlere dinginlik sağlamaktan duydukları
mutluluktan ibaret bulunuyordu.

Her şey iyi olduğu için kötülük, her yöre güvenli olduğu için
korku bilinmiyor; insanlar ilkbahar ikliminin rahatlığı ve bolluğunda
mutluluğun ve eşitliğin en tam ve en yetkin halini yaşıyorlardı.

Ama ne var ki, yaradılışın bu uzak geçmişinde de, diyalektik,
doğanın en temel yasalarından birini oluşturuyordu. Onun için
mutluluk, bir süre sonra karşılarını üretmek nitelik değiştirmekte
gecikmedi. Böylece başlayan kaos değişik bir birleşimin mayası
olmak üzere, koynunda yalnızca "Umudu" barındırarak, yeni bir
tez şeklinde bütün zamanı kapladı. Artık Evren, mutluluk yerine ısı-
tırıp, dinginlik yerine kargaşa ve barış yerine savaşla dolmuştu.

! Hellenler bu evrimi, zaman tanrısı Kronos'un kendi oğlu Zeus
tarafından göksel tahtından indirilişi olarak betimlediler. Efsaneye
göre; Altın Çağı yaratan Kronos, kendisine düşman kabul edip yok
etmek istediği çocuklarının göksel başkaldırısına engel olamamış-
tı. Zeus'un önderliğinde başlayan zorunlu kavga Kyklopların da
isyancılara katılmalarıyla karşı devrimin zateriyle sonuçlandı. Gök-
lerden kovulan Kronos, önce zincire vurulup sonra da İtalya'nın
dağlık yörelerine sürüldü. Bu ise Yeryüzünün Altın Çağın nimetle-
rinden yoksun kaldığı yeni ve yoksulluklarla dolu Gümüş ve gide-
rek de Demir Çağlarının koşullarına girmesi anlamına geliyordu. /

İnanç sistemlerini birbirlerinden alıp tamamlayan Yahudilik
ve Hristiyanlığın Altın Çağın bitişine ilişkin söylemleri ise; Hellen
inanışının tersine, diyalektik görüşten çok; "İnsanın Düşüşüne"
dayanan bir günah anlayışı şeklindeydi. Bu iki büyük Batı dini;
klâsik çağın, gökyüzüne gururla bakan pastoral devini, ilk günahın
ağır yükü altında ve mahcup bir tedirginlik içinde görmek istemişti.
Onun için Altın Çağ betimlemeleri kadar onun yok oluşu üzerine
olan anlatımları da hep bu eziklik anlayışının etkisi altında kaldı.

Tevrat'ın bildirimlerine göre: Büyük Allah, altı günde yarattığı Dünya'yı, yedinci günde çeşitli bakımlar ve türlü yaratılışlarla donatarak, görkemli bir eser şeklinde insanlara armağan etmişti./Oyle ki, Mezopotamya'da, Dicle ile Fırat Nehirlerinin suladığı bereketli topraklar üzerinde kurduğu büyük ve eşsiz güzelliğindeki bahçeyi de, insanın atası olarak yaratılan Adem'e bağışladı.²² Bütün bu nimetlerine karşılık ondan istediği tek şey; "Bilgi Ağacına dokunmamasıydı." Ve Rab Allah, adama emredip: "Bahçenin her ağacından istediğini gıl ye, fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin" demişti. Sonra da O'na, kendi kaburga kemiğinden bir diş, tıpkı kendisine benzeyen bir eş yarattı. "Onu adama getirdi." Artık, dört kollu immağın suladığı, o sonsuz yeşillikler içindeki güzel Aden Bahçesi'nde, Adem ile Havva, Tanrılarıyla baş başa ve O'nunla arkadaş olarak hep birlikle yaşıyorlardı. Allah, her bir hayvanı ve göklerin her kuşunu toprakları yaratıp, ona ne ad vereceğini sormak için Adem'e getiriyor ve Adem de hiç bir korku ve utanç duymadan; bütün saflik, içtenlik ve çıplaklığıyla düşündüklerini söylüyordu. Adem ile Havva sonsuz bir mutluluk ve en tam doygunluklar içinde Altın Çağ'ı yaşıyorlardı. Çünkü Allah, kendi suretinde yarattığı insana: "Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun. Ve onu tâbî kılın ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve Yeryüzünde hareket eden her canlı şeye hakim olun... İşte yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebzeyi ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim, size yiyecek olacaktır" ^a demişti.

Ve böylece; en taze, en dolgun mutluluklarla yüklü yıllar birbirini izleyip sonsuzluğa doğru akıp geçtiler. Bu yaşantı Adem ile Havva'nın o ilk ve en büyük günahı işlemelerine kadar devam etti. Yılanın hilelerine kanan Havva'nın "yasak meyveyi" yemesi için Adem'i kandırmasıyla da her şey bir anda sona erdi. İşledikleri büyük günah her ikisinin de "gözünü açmış, iyiyi kötüyü" ayırt edecek bir duruma gelmişlerdi. Onun için de, önce çıplaklıklarının farkına varmışlar, sonra da incir yapraklarıyla utançlarını gizlemeyi akıl etmişlerdi. Bu ise, emirlere karşı gelen çittin "Aden Bahçelerinden" kovulmalarına neden oldu. Çünkü; günün serinliğinde bahçede gez-

^a Kitabı Mukaddes (Tekvin) (kage) S. 2

mekte olan Rab her şeyi görmüş ve sonsuz bir olkeyle: "Bu yaptığınız nedir?" diye gürleyip, Adem ile Havva'yı saklandıkları çalılardan arkasından bulup çıkararak; yeryüzünün uçsuz bucaksız yalnızlıklarına sürmüştü. Havva'ya "Senin zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, kocanı sana hâkim kılacağım" sözleriyle azarlamış ve Adem'i de: "Toprağa dönene kadar alınının toluyla ekmek yiyeceksin" diye lanetlemişti. Ve mutluluk dönemi işte böylece birmişti. Artık o eşsiz "Aden Bahçesi" insan için çok uzaklarda ve her tarafa dönen kılıcın alevlerinin ötetlerinde, gidilmesi olanaksız uzaklardaydı.

Bütün bunlar olurken, Evren sanki bir yıkım dönemine girmiş gibiydi. Oyle ki; yok olan Altın Çağ'dan, yitirilen Aden Bahçesi'nden çok uzaklarda da insanoğlunun kayıpları birbirini izliyordu. İnsanlar, Anadolu yaylasının Güney yörelerinde, ilkbahar tanrısı Temmuz'un yokluğuna üzülüyor; Mısır'da savaşlara son verip, mutlak adaleti kuran, halka sanatları öğreten Osiris tanrının, kardeşi Set tarafından öldürülüşüne dövünüyor ve İran'ın bozkırlarında, güzelim Dünyanın Ehlirimen'in vuruşlarıyla harabeye dönüşüne ağlıyorlardı. Bütün yeryüzü, yiten, yok olan, yıkılan o mutluluklar döneminin, o sonsuz doygunluklar diyarının arkasından gözyaşı döküyordu.

Insanoğlunun tek tesellisi, Altın Çağın yeniden geri geleceği umudunda odaklanmıştı. Gerçi bu umut zayıf ve çelimsiz bir ışık gibiydi. Ama şimdilik insanın sığınabileceği başka bir melce de bulunmuyordu. Ne var ki; bu belli belirsiz umut; giderek insanın tek ve en coşkulu yaşam gücü olmakta gecikmeyecekti. Altın Çağ'a yeniden kavuşmanın tutkusu, sonunda yüksek din duygusunu ve o da insanlığın en büyük kurtuluş hayali olan Cennet kavramını yarattı.

Cennet

İnsanın evrimleşme sürecinde, din duygusuna ulaşma aşaması; aslında, büyük bir devrim niteliğindeydi. Bu aşamada insan, bir yandan insel varlığını duyumsama yüceliğini idrak ederken; bir yandan da kendi olanaklarıyla yeni bir Altın Çağ yaratma girişiminde bulunma yitliğini göstermişti. Bu atılımın dinsel inançlarda kaynaşması; insanın sonsuz geleceği üzerinde kurgularda bulunma cesaretini yarattı. Mutluluğa ulaşma yolları araştırılırken gerçek mutluluğun öğeleri de belirindi. Ve bütün bu çabalar, insanı

Cennet kavramına ulaştırdı. Dınlerin sylemleri, kuralları ve emirleri ne olursa olsun, hepsinin hedeflediği amaç ve sunduğu müjde hep Cennet kavramında odaklandı. Böylece, bütün insan soyu, Altın ağı yeniden elde etmek için dönüşü olmayan tarihi bir yolculuğa başladı. Zaman zaman coşkulu, zaman zaman da ıstıraplı atılımları içeren bu evrensel çaba; insanlının en büyük macerası oldu.

Kuşkusuz her din, Cennet tasarımını kendi inanç biçimine göre kurgulamıştı. Ama vaat edilen bütün cennetlerin temel nitelikleri yine de, aynı öğelerden oluşmaktaydılar. Aralarındaki farklılıklar; kurucularının hayal gücü ya da kullandıkları biimlemelerden kaynaklanan küçük ayrıntılardan ibaretti. Ama bu *"Mutluluk Adalarının"* ayrı ayrı belimlenmesi, insanoğlunun en temel yönelişlerini ortaya ıkaraabileceği gibi; insanın ikelden mükemmele doğru geişen sanatsal yanlarını da sergileyebilecek önemdeydi. Çünkü Cennetin ykş, insanoğlunda hep aynı umudu yeşertiyordu ama, dınlerin cennet sylemlerinin ayrı ayrı olması, ondan umulanları daha da çekici kıtan bir büyü niteliğini gösteriyordu. Onun içindir ki, Altın ağ arayışını, ıkkağlardan günümüze doğru uzanan gelişimi içinde izlemek; bu olağanşt umullar tarihının daha iyi kavranması için, yalnızca yararlı değil, fakat aynı zamanda şart da olan bir gayret olacaktır.

Hellenler'in antik dönemdeki Cennet anlayışı; *"Kaybolmuş Altın ağın"* zellikleri kadar açık ve net değildi. stlik soylu sınıfın ulaşmayı umut ettiği cennelle, halk katmanlarının inançlarında yaşayan cennet anlayışı birbirlerine benzemiyorlardı. Bir ara Hellenler de, cenneti, tıpkı Uzak Doğu dınlerinin benimsemiş oldukları gibi; *"Yüzen Mutluluk Adaları"* olarak hayal ettiler. Ama *"Elysiom Adası"*, simgesi bu halkın belleğinde fazla bir yankı bırakmadan unutulup gitti. Onlar cenneti daha çok, tinsel bir esnıklık, manevi bir huzur ya da her türlü acıdan arınmış sonsuz bir yaşam olarak düşündüler. Bu ise, yırınların peşinden sürüklendiği, Dionysos tanrıya bağlanan basit kyl dininin olduğu kadar, bu inancın incelmış ve daha uygarlaşmış şekli olan Orheusculuğun da başlıca ilkesini oluşturuyordu. Inanışlara göre, Dionysos, Baş tanrı Zeus'un sevgilisi Semele'den olma çocuğu idi. Zeus'u yıldırmaları ve tüm heybe-tiyle görme tulkusuna kapılan Semele, bu arzusuna kavuşurken,

görüntünün görkeminden çocuğunu düşünerek yarıp kül olmuştu. Onun için Zeus, oğlu Dionysos'u kendi kalçasını yarıp orada büyümüş ve dokuz ay geçince de yeniden dünyaya getirmişti.¹⁰ Orpheus ise; ölen sevgilisi Eurydike'yi ahretin bekçisi Kerberos'u ilahinin nameleriyle uyutarak, öle dünyadan kaçırma becerisini gösteren bir şairdi. /Böylece ikisi de öldükten sonra dirilmenin; yeniden dünyaya gelmenin simgesi olmuşlardı. Bu yeniden doğuş ve dirliş ise; inanç ve coşkuyla kendinden geçme, kendini katıksız bir şekilde inanca adama aşamalarına ulaşmakta gerçekleştirebiliyor. Özellikle Dionysos'u simgeleyen üzümün yaşam serüveni bu inanç sisteminin ilkelerini ortaya koyan kutsal bir öykü gibiydi. İkbaharda canlanan doğanın sevinciyle nasıl üzümler filizleniyor ve yeşil yeşil büyüyorsa; nasıl yazın sıcaklığında olgunlaşıyor ve yaşam bulduğu bağından toplanıp teknelerde ezilerek şarap haline geliyorsa; sonra da nasıl yeniden doğup gövmek için yeni bir ilkbahara kavuşuyorsa; insan da tıpkı üzüm gibi; doğup büyüyüp evrimleşerek bir şarap gibi olgunluğa kavuşmalıydı. Çünkü şarabın insana doyumsuz bir mutluluk ve esnklilik vermesi onun varlığında, üzümün yaşam sevincini, ilkbahar heyecanını ve olgunlaşmanın büyüsunü laşımastandı. Çünkü şarap bu öğeleri ve mitosunun bu özelliğiyle Diopysos'un kutsal kanı haline gelmişti. Dionysos şarabın tanrısıydı, şarap ise Dionysos'un kanıydı. Ve onun için sıcak, onun için büyü, onun için efsunlu ve coşturucuydu. /Onun verdiği coşku ise yeni bir yaşam ve yeni bir varoluş oluştuyordu. Dionizyak yaşamda: *"Bir ceylan nasıl ağlardan kurtulunca oynarsa, işte Bakkhalar'da öylesine özgür; herşeylerle doğaya uyarak, başlarını geriye atmış, saçlarını ıplık ıplık sarkıtarak, oynuyorlar"*¹⁰ ve böylece kurtuluşu, yeniden hayata geliş katlıyorlardı.

Gerçi şarabın verdiği bu sarhoşluk, Orpheusculukta dini vee ya da inanç yoğunluğunun yarattığı mistik bir coşkuyla yer değştirmişti ama sonuçta, o inanç sistemi içinde de gerçek mutluluk ya da cennet, tam ve katıksız bir tanrısal ulaşış ve esnklilik anlamına geliyordu.

¹⁰ Euripides (kage) S. 58

Doğanın ilkbaharda yeniden yaşama kavuşması, aslında, Ön Asya'nın antik çağlarında bütün o yörenin en temel inancını oluşturuyordu. Anadolu'nun en büyük tanrısı Kybele de sevgilisi Atis'e ilkbaharda kavuşuyor ve böylece döllenen yeryüzü türlü nimet ve bolluklarla tam bir huzur ve güven ortamı haline geliyordu. Onun için yapılan en görkemli ayinler ve en yüce tapınaklar hep ilkbahara yani doğanın yeniden dirilişine adanıyorlardı. Doğaya ve onun en büyük armağanı olan ilkbahara tapınış inancının merkezi Pessinous, tüm Ön Asya'nın en kutsal kenti kabul ediliyordu. Orpheusculuk işte bütün bu inançların yeni bir sentez ya da daha doğru bir anlatımla özümlemesi durumundaydı.

Özetle; Hellen kültürünün yayıldığı Mora ve Anadolu yarımadasından Ön Asya'nın içlerine kadar olan uygarlık alanında: Cennet, ilkbaharda sürdürülen doygun ve mutlu bir yaşam şekli olarak algılanıyordu. Ona kavuşmak için izlenmesi gereken yol ise; yeryüzünün türlü olanakları içinde gösterilen kalıksız bir doğaya bağlılık ve özveriden geçiyordu. Ve yüzyıllar boyunca bütün Ön Asya dinlerinin müşterek cennet anlayışlarını hazırlayan bu sezis, Hristiyanlığın Patriark döneminde yükselip; Müslümanlığın tasavvuf düşüncesinde doruğuna ulaşacaktı. Nitekim inanç yoğunluğu içinde esirlikte varmak, bütün dinlerce, ermişliğin koşulu olarak kabul edildi.

Anadolu Yarımadası'ndan Asya içlerine doğru uzanan Orta-doğu ülkelerinde Antikçağ'da yaşayan insanların cennet kavramları da aşağı yukarı, aynı öğeleri içeriyordu. Sümer, Babil ve Asur halkları tanrıça Alatu'nun; Mısır halkı ise tanrı Osiris'in cennetini aynı ilkbahar çizgileri içinde hayal ediyor ve ona ulaşmanın yollarını da yine inanç yoğunluğunda umuyorlardı. Tanrı Ahura Mazda'nın kötü güçlerin ruhu Ehirimen'i yok edeceğini, ateş gibi tertemiz bir şekilde bekleyen Zerdüştcülerin hayal etikleri cennet de tipki komşularının düşledikleri gibi bolluk, yeşillik ve dinginlik demekti.

Aynı dönemde Hindistan, cenneti, bir süre Veda'cılıkta aramış, sonra da Brahmanlık'ta ve Hinduizmin durmadan doğup sonra göklere geri dönen Vishnu tanrısında umut etmişti. İnsan ruhunun sürekli olarak doğup-ölüşüne inanılan bu dinlerde; mutlak huzur ve mutluluğa ulaşabilmenin yolları, yüzyıllarca süren sabırlı

bir gözlemle ve insan psikolojisi didik didik edilerek keşfedilmeye çalışılıyordu. Kimileri dillerini boğazlarına sokup gözlerini belli bir noktaya dikerek; kimileri de put kesilip oturduktan sonra, bütün yaşam tragedyasını gözlerinin önünde canlandırıp seyrederek, kendinden geçişi yakalamaya çalışıyorlardı. Böylece amaçladıkları ise, evreni baştanbaşa doldurduğuna inandıkları Brahman'a yani o her şeyin kendisinden varolduğu ve de her şeyin içinde yaşamakta devam ettiği söylenen yaşam cevherine ulaşmaktı. Günlere süren laversiz oruçlarda, en olmayacak koşullarda yürütülen Yogalıkta amaçlanan hep buydu. Çünkü bu ulaşış; ıstırapsız, sonsuz bir yaşam, bolluk ve mutluluk dolu bir cennet demektir.

Ama Hindistan'da, cennet arayışı için yapılan en büyük atılım MO ki altıncı yüzyılda Budizm'in doğuşuyla başladı. Binlerce yıldır sürüp gelen yakarışların, oruçların, milyonlarca kere uygulanan Yoga'nın ve göklere inip çıkan tanrı Indra ya da Vişnu'nun insanlara cenneti sağlayamamalarına Buddha'nın isyanı; bu yeni dini hazırlamıştı. Onun için bu büyük öğretmenin Banares sokaklarında: "Ey Rahipler, kulak veriniz, ölümden kurtuluş çaresi bulundu," ya da "Size bildirdiğim, ey öğrenciler, ıstırapın yok edilebilir," diye seslenişlerine birden bire yüz binlerce insan kulak kesildi. Sondadan gelen Budizm önderleri ise Buddha'nın bu müjdelarını daha da cisimleştirerek, müminlerine tam anlamıyla Altın Çağ olan bir cennet vaat ettiler. Bu Budizm cenneti: "Hayatı uzatan, meziyetleri artıran yüz yogana uzunluğundaki Bodhi ağacının gölgelediği, saf yaratıkların parlak ve sarımsı yüzleriyle dolaştığı, altın, gümüş, mücevher ve pırlantalarla bezenmiş, bilgelik ışığıyla aydınlatılmış bir dünyaydı. Orada her isteği yerine getiren, uyumlu notalarla ezgiler söyleyen, olağanüstü güzellikte yaratıklar vardı. Bu sevgi bahçesinde akan düzgün ırmağın çamurtan bile altındandı. Orası; içinde hayal veren su ve meyvelerin ve sayısız mücevherlerin bulunduğu; kendisine ulaşan insanların, buyucu ve peygamberler gibi bilgelik elde ettikleri ve hastalıktan, acıdan uzak, binlerce yıl yaşadıkları, ebedi gençlik ve sınırsız mutluluk ökesiydi." " Aslında Buddha'nın tasarladığı kurtuluş, böylesine maddi ve lüks bir yaşam tarzıyla özetlenebilecek bir ulaşış değildi.

¹¹ Mackenzie (kane) S. 113

Ama ne var ki; ikinci sınıf mürşitlerin halktan taraflar toplayabilmek için, bu betimlemeleri kullanmaktan başka çareleri bulunmuyordu. Çünkü Buddha'nın ölümsüzlük ya da ıstırapın yok edilmesine ilişkin önerileri öylesine derin ve incellilmiş bir düşüncenin ürünleriydi ki; bu ilkeleri yığınların bir çırpıda kavrayabilmesi mümkün görünmüyordu.

Buddha; çok önemli hastalıklar olarak kabul ettiği mutsuzluk ve ıstırapın, tedavi koşullarını belirlemeye çalışan bir hekim durumundaydı. Amacı, insanlara mutluluğu yeryüzü yaşamı içinde sağlamak olduğu için, fizikötesi ve Tanrısal konularla fazla ilgilenmemiştir. Bu bakımdan Budizm, Cennet'i yeryüzünde hazırlayan dinler grubuna giriyordu. ¹

Buddha'ya göre; evren ve insanlar ilksiz ve sonsuz olan, kesin ve zorunlu doğal yasaların kurallarına göre davranmak durumundaydılar. Doğal yasaların varlığı; keyfîlik ve kadere yer vermediği için, bu evrende, yasaların üstünde bulunan tanrıların olduğu kadar, yasaların dışında devinen ruhun da herhangi bir işlevi olamazdı. Bu bakımdan; mutluluklarından insanların kendileri sorumlu bulunuyor ve yine ıstırapların varlığı ya da yok edilmesi insanların bizzat kendi iradelerine kalıyordu. İnsanın görevi; doğal yasalara uygun bir davranışı benimseyerek; kendi egemenlik alanında bulunan iç dengesini kurmak ve kendi iradesi ve kendi gücüne bağlı olmayan dışsal zevklerden uzak durmak olmalıydı. Bu ise; insanı her türlü peşin hüküm, âdet, gelenek ve toplumsal tabunun etkisinden koruyan ve ona kendi, akıl ve yeteneklerine güvenip inanmayı öneren olağanüstü bir bireyselliğin kabulü demekti. ²

Buddha, insan ıstıraplarının "istemek" eğiliminden kaynaklandığına inanıyordu. Budist inancına göre; "istemek", insanı yakan ıstırapı doğuran bir ateş gibiydi. Mutluluk, ancak bu dayanılmaz ateşin söndürülmesinden sonra elde edilebilen bir dinginlik olabilirdi. ³ En gerçek dinginlik ve en gerçek mutluluk olan Nirvana'ya ulaşabilmek için ise; her türlü istekten tam ve mutlak bir vazgeçişle ayrılmak gerekiyordu. Öyle ki, bizzat Nirvana'yı istemek bile, Nirvana'ya ulaşmayı engelleyen bir açgözlülüktü. Çünkü Nirvana'ya, istenildiği için değil, istemlerin terk edilmesiyle kendiliğinden ulaşılabiliyordu.

Sönmek anlamına gelen Nirvana; diğer bazı dinlerin söylemlerinde olduğu gibi, insanın ancak öbür dünyada kavuşabileceği bir vaat da değildi. Tam tersine, Nirvana, ancak "Bu anda ve Burada" sözcükleriyle ifade edilen ve yaşarken hemen ulaşılabilir olan olağanüstü bir dinginlik ve mutluluk durumuydu. Nirvana; her türlü erdem, dinginlik, huzur, mutluluk, yetkinliğin tamamını içeren ve sonsuz bir özgürlük, mutlak bir bağımsızlık anlamını taşıyan özgün bir kavramdı. O, dışarıdan yokluk gibi görünen ama gerçekte tam bir varoluşu kapsayan oluşumdur. O, ölümlün bile değiştiremeyeceği huzurlu bir sönüştü. Söylemlerin en yerinde olanıyla betimlemek gerekirse Nirvana; "tanısalık" demektir. Nitekim Buddha'dan sonra;MÖ. 1. yüzyılda yeni bir Budizm tarikatı olarak kurulan Mahayana Budizm'inde; Buddha tanrı olarak kabul edilmiştir. Ama bütün bunların içinde Budizm'i diğer bütün dinlerden ayıran en önemli niteliği; bütün insanlarda Buddha olabilme cevherinin varlığını kabul etmiş olmasıydı.

Bu koşul ve ilkeler yönünden, Budizm'de anlatılan Altın Çağ motifleri; bu tam ve kesin olgunluk kavramının ironik bir tanımlanması niteliğindedir.

Hindistan'da kaynaklanan bu inanç sistemi, Uzakdoğu'nun eski din ve tapınışlarını geniş ölçüde etkilemekle gecikmemiştir. Çin'den Japonya'ya kadar uzanan çok büyük bir alanda Budizm, düşünen herkesin kendi inancını sorgulamasına sebep olmuştur. Hatta bu etki, giderek Batı insanlarını da kendi inançlarını yeniden yorumlamaya özendirdi.

[Çin ve Japonya'da; Taoizm ve Konfüçyusculuk VI. yüzyıldan itibaren, büyük kitleleri etkileyen felsefi ve dinsel sistemler haline gelmişlerdir. Eski inançları tamamen ortadan kaldırmamış olmakla birlikte, onları kuvvetle etkilemiş bulunan bu sistemler, cenneti tinsel dinginlikte aramakta özgündüler. Konfüçyusculuk; ataların koyduğu temelli ahlak kurallarına uygun bir yaşamı; erdemlilik olarak kabul eden ve böylece tanımladığı "üstün insan" idealine ulaşmayı hedefleyen bir disiplin niteliğindedir. Taoçuluk ise; felsefe ile mistik bir yaşamı kaynaştırmaya çalışıyor ve insanlara türlü nedenlerle koydukları bir takım temelsiz toplum kurallarına esir olmayı değil, fakat doğal olana, doğaya uygun bir yaşamı salık veriyordu.]

Çin ve Japonya'nın ilkel dinleri; cenneti kutsanmış, türlü nimetler ve cevherlerle süslü "Yüzen" ya da "Balıp-Çıkan" füsunkü, pırıltılı renkli küçük ve görkemli adacıklar olarak düşünmüşlerdi. Önce Konfüçyüsçülük ve Taoçuluk sonra da Budizm, bu tümüyle maddi cenneti, insanın tinsel varlığının yucelmesinde buldukları sonsuz dinginlikle değiştirmeyi denediler. Ama direnen halk inançları karşısında, giderek katı tutumlarını bırakan bu üçlü; cennet öğelerini biraz billurlaştırarak da olsa, halkın geleneksel mutuluk isteklerine karşılık vermek zorunda kaldılar. Böylece; gerçek söylemleri ne olursa olsun, sonunda onların cennet kavramları da "Altın Çağ"ın yinelenmesi kuralını içermekten kurtulamamış oluyordu.

Büyük İskender'le yaygınlaşan Hellenizm hareketinin, Batı ile Doğu'yu kaynaştırma çabaları sonuçta; Batılı dinlerde de ilozofça duyuların ağırlıklı olduğu ve bilgelige kayan inançların etkinliğini sağlayacaktı. Esasen özellikle Hellen düşünür ve ilozoflarının çabaları da, inançların bu yolda gelişmesine uygun bir ortam hazırlamıştı. Ama bu kaynaşmanın dışında kalmış bulunan, ırkçı ve d rengen Yahudi dini, aynı yüzyıllar içinde, olağanüstü bir atılım için artık bütün hazırlıklarını tamamlamış bulunuyordu.

Yahudi inancına göre; cennetten kovulan Adem, Serendip'de; Havva ise Cidde dolaylarında yeryüzüne ayak basmışlardı. Sayısı bilinmeyen uzun ve zahmetli ayrılık yıllarından sonra birbirlerine kavuşunca da; dünyaya getirdikleri kırkı aşkın çocuklarıyla, insanlığın olağanüstü renkli serüvenini başlatılar. Torunlarından İbrahim, tanrısal bir lütulla, Rab Yehova'nın seçkin kavmi İsraelin atası oldu. Ve daha da önemlisi evren tarihinde ilk defa, ölümlü bir varlık olduğu halde, Allah'la karşılıklı adımleri içeren bir akit yapma ayrıcalığına layık görüldü. Allah'ın yüceliğini, tekliliğini savunup, O'nu bütün insanlar için saygın ve hâkim kılmak karşılığında, Kenan diyarını kendilerine bağışlayacağı vaadini elde etti. Gerçi uzun ömrü içinde Kenan diyarına kavmi ile birlikte gidip yerleşemedi ama torunlarından Musa, Mısır firavununun zulmünden kurtardığı İsrail oğullarını, Sina Dağ'ında Tanrı'dan aldığı "On Emir"le birlikte MÖ. XV. yüzyılda, çöllerde kırk yıl çile çektikten sonra, Filistin topraklarına ulaştırdı. Kralları Şaul, Davut ve Süleyman'ın yönetimi altında, vaat edilen Kenan diyarının tüm koşullarıyla ger-

çekleşmesini beklediler. Gerçi bulundukları yer, tarifi edilen yörelerdi ama vaat edilenlerden hiçbir, geçen yıllara rağmen, bir türlü gerçekleşmemişti. Bütün bu krallıklar döneminde, tıpkı Mısır'da olduğu gibi, yine acı, yoksulluk ve çaresizlik içinde yaşadılar. Özellikle en büyük hükümdarları Süleyman'ın saltanat yıllarının sonlarına doğru ülkelerini etkileyen kargaşa, onun ölümünden sonra büyük boyutlara ulaştı. Çünkü artık ne onlar Yehova'yı hatırlıyorlar ve ne de Yehova bu seçkin kavmini vaat ettiği gibi kolluyordu. Bütün bu oluşumlar halkın vicdanında kendilerini sorgulama eğilimini hazırladı. Kavmin çoğunluğu büyük bir günahkârlık duygusuna kapıldı. Bu ise toplumda o çağa kadar görülmemiş, yeni ve özgün bir peygamberlik geleneği yarattı. Peş peşe ortaya çıkan İlyas, Elşa, İşa'ya, Yeremya ve Ezehyel gibi peygamberler; "Bana Vaki oldu ki" diye başlayan söylevleriyle, Allah'tan aldıkları esinle, toplumsal eleştirilerini ortaya koyarak, kendi müminlerine yeni ve görkemli bir cennet vaat etmeye başladılar. Tamamen maddi ya da eski bir anlatımla "Dünyeyi" olan bu cennet; o zamana kadar anlatılmış bulun cennetlerin özelliklerini içeren betimlemelerde susleniyor ve adeta yeni bir "Atın Çağ" niteliğinde bulunuyordu.

Rab Yehova'nın Sina Dağı'nda verdiği "On emri" yerine getirmeleri karşılığında İsrail Kavmine, peygamberleri aracılığıyla vaat ettiği bu Kenan diyarı, hiçbir yokluğun ulaşamadığı, huzur, özgürlük ve sağlık dolu bir bolluk ülkesiydi. Rab Yehova, bu seçkin kavme büyük bir mutluluk vaat ediyordu. Büyük Allah, peygamberlerinin diliyle: *Öyle bir ülke ki orası, "Akar vadiler, derelerde ve tepelerde çıkan pınarlar diyarı, zeytinyağı ve bal diyarı. Bir diyar ki; orada yoksullukla ekmek yemeyeceksin, orada hiç bir şeye muhtaç olmayacaksın. Bir diyar ki taşlar demirdir ve dağlarından bakır çıkaracaksın. Ve yiyeceksin ve doyacaksın. Ve sana verdiğim bu ryi diyardan dolayı, Allah'ın Rab'ba hamledeceksin." Öyle bir ülke ki orası "Yağmurlarınızı vaktinde göndereceğim ve yer mahsulünü verecek ve kuru ağaçları meyvelerini verecektir. Ve Harmanınız bağ bozumuna erişecek ve bağ bozumu ekim vaktine erişecek ve doyuncaya kadar ekmeğinizi yiyeceksiniz. Ve memleketinizde emniyetle olacaksınız. Ve memleketinize selâmet vereceğim ve yatacaksınız ve sizi korkutan olmayacak ve kötü hayvanları memleketinizden kaldıracam ve memleketinizden kılıç geç-*

meyecektir. Ve düşmanlarımızı kovacaksınız ve önünüze kılıçla düşecekler ve sizden baş kişi yüz kişiyi kovacak. Ve yüzümü size çevireceğim ve sizi Semereli edeceğim. Ve sizi çoğaltacağım ve sizinle ahdimi sabit kılacağım." Öyle bir ülke ki orası, "Rabbın ruhu, hikmet ve anlayış ruhu, öğüt ve kuvvet ruhu, bilgi ve Rab korkusu onun üzerinde kalacaktır... Fakat fakirlere adalette hükmedilecek ve memleketin fakirleri için doğrulukla karar verecek ve dünyaya ağzının değneğiyle vuracak. Ve kötüyü dudaklarının soğuğuyla öldürecek ve belinin kuşağı adalel ve kaşkalarının kuşağı sadakat olacak. Ve kurt kuzuyla beraber oturacak ve kaplan oğlakla beraber yatacak ve buzağı ve genç aslan ve besli sığır bir arada olacak ve onları küçük bir çocuk güdecek. Ve inekle ayı birlikte otlayacak, onların yavruları birlikte yatacak ve aslan sığır gibi saman yiyecek ve emzikteki çocuk karayılanın deliği üzerinde oynayacak ve sütlü kesilmiş çocuk elini engerek kovuğunun üzerine koyacak. Ve o gün sağırın kitabın sözlerini işleyecekler ve duşman ve karanlık içinde körlerin gözleri görecek. Ve başlar üzerinde ebedi sevinç olacak, meserrete ve sevince erecekler ve kederle inilti kaçıp gidecekler." "Ey sizler, her susayan ve parası olmayan, sulara gelin, gelin satın alın ve yiyin, gelin de parasız ve bedelsiz şarap ve süt alın." Ve öyle bir ülke ki Kenan diyarı; "Kılıçlarını, sapan demirleri ve mızraklarını bağcı çubukları yapacaklar, Milletler milletlere karşı hiç kılıç kaldırmayacak ve artık cengi öğrenmeyecekler... Fakat herkes kendi asması altında, kendi incir ağacı altında oturacak ve onları korkutan olmayacak" diyordu.¹²

Kenan diyarı; ne Buddha'nın Nirvanası gibi bir vazgeçişle ne de Yogaların ağırlığında ve ne de Hellenlerin Orpheus rakstarında ki başıboşlukla bulunacak düşsel ve bilinçsiz bir alem değildi. Dünya nimetleriyle dopdolu, hiçbir istegin terk edilme koşuluna bağlı olmaksızın kavuşulabilinen bir ülkedydi.

Ama ne var ki; Yahudi ırkçılığının ve bencil bir mutluluk anlayışının "Herkes kılıcını beline kuşansın ve ordugâhta kapıdan kaşıya dolaşsın ve herkes kendi arkadaşını ve herkes kendi komşusunu öldürsün" kuralına kadar varan ikeriğine başkaldıran bu

¹² Kitabı Mukaddes (İşaya-Mika) S. 681-810

peygamberlik geleneği; Nasıralı İsa'nın sonsuz şefkatiyle birleşince, Kenan diyarı cenneti de yepyeni bir nitelikle yeniden şekillenmekte gecikmeyecekti. İsa'nın bütün evreni kapsayan sevgili Allah anlayışı, savaşı ve İsrailîler dışındaki bütün kavimlere karşı zalim olan Yehova kavramının yerine geçerken; Filistin'de başlayan peygamberlik geleneği de, olağanüstü bir evrimleşmeye kavuşmuş oluyordu. *"Peygamberden öldüren ve kendisine gönderilenleri taşıyan Yerusaleml'e karşı, tavuk yavrularını kanatları altına nasıl toplarsa"*³³ tüm insanları öylesine koruması altına alan *"Tanrının Oğlu"* imgesi, insanlar için yepyeni bir umut ve huzur kaynağı oluşturunuyordu. Hristiyanlık işte böyle bir dinsel coşku ve sınırlara sığmayan sevgi çağlayışıyla doğdu.

İsa Peygamber, sonu yaklaşan bir dünyada, geleceğin Altın Çağı'na kavuşabilmek için, o Altın Çağ'a benzeyen lıpkı geleceğin cennetinin koşullarını taşıyan yeni bir dünya yaratmak gerektiğini vurguluyordu. Öyle bir dünya ki orada: eski adetlerden, eski inançlardan hiçbir şey kalmayacaktı. *"Bütün yeni şaraplar yeni tulumlara"*³⁴ konulacaktı. Gerçek Altın Çağ, eskiliğin aşındıramadığı ve asla aşındıramayacağı, tarihsal ulaşırlarda yaratılacaktı. İsa Peygamber; *"Ey bütün yorgunlar ve yükleri ağır olanlar, bana gelin ve size ben rahat verim. Boyunduruğumu takının ve benden öğrenin. Zira ben halim ve alçakgönüllüyüm ve canlarınızı rahat bulursunuz. Çünkü boyunduruğum kolay ve yüküm hafiftir"*³⁵ diyordu. Çünkü İsa'ya göre: *"İnsanoğlu kendisine hizmet edilmeye değil, ancak hizmet etmeye ve birçokları için canını fide vermek için gelmişti."*³⁶ *"Hayır ekmeği benim, bana gelen asla acıkmaz ve bana iman eden asla susamaz"*³⁷ diye vaaz ediyordu.

İsa'nın iki türü Altın Çağı vardı. Birisi amaç olan Altın Çağ, diğeri araç olan Altın Çağ. Amaca erişmek için ise araçları geçirmek, orada atınıp yıkanmak, temizlenmek gerekirdi. Atınıp yıkanmak ise ne su ve ne de sabunun yapabileceği bir iş değildi.

³³ Kıtâbı Mukaddes (Matta) (kage) S. 27

³⁴ Kıtâbı Mukaddes (Markos) (kage) S. 37

³⁵ Kıtâbı Mukaddes (Matta) (kage) S. 12

³⁶ Kıtâbı Mukaddes (Markos) (kage) S. 47

³⁷ Kıtâbı Mukaddes (Yuhanna) (kage) S. 99

İnsan isterse yıkanmış, sularla onulmuş, temizlenmiş ellerle otursun sofraya; ama eğer o kalbinde de temiz değilse bütün anlılığı sade bir örtü, bir çirkefi kapatan ağaç parçalandır." Gerçek temizlik içte, kalpte olan yıkanış ve arınmışlıktır. Zina elmemek, başkaları için kötülük düşünmemek ama bütün bunlardan daha önemli olarak da dünyanın bütün nimetlerini bırakarak ya da onları insan kardeşleriyle paylaşarak, mütevazı, çocuklar kadar salı, kır çiçekleri kadar tutkusuz bir yaşam sürmek; İsa'nın gerçek Altın Çağ'a ulaşabilmek için salık verdiği araçlardı. "Siz dönmez ve küçük çocuklar gibi olmazsanız, göklerin melekütüne asla giremezsiniz"¹⁴ diyordu. Dünyada meşru tek egemenlik, tek otorite, tek krallık vardı. Kalplere egemen olmak. Sevmek ve sevilmek. Mademki zenginlik, hırsızlık ve soygunculukla aynı şeydi. Mademki hükümdarlık bir zorbalıktı. Bunların hepsinin bir kenara bırakılması gerekirdi. İnsan kardeşlerimizden bir bölümü hastalıkların pençesinde ilerken, bir bölümü açlıktan ıstırap çekerken, hangimizin rahat etmeye hakkı olabilirdi ki? Göklerde olan Baba, yeryüzüne armağan ettiği nimetlerden, diğer kardeşlerimizi yoksun ettikten sonra, bizi gökler saltanatına, geleceğin o Altın Çağına kabul eder miydi? İsa peygamber haykırıyor ve: "Vay size ey zenginler... Ey şimdi tok olanlar vay size! Çünkü acıkacaksınız. Ey şimdi gülenler vay size! Çünkü yas tutacak ve ağlayacaksınız."¹⁵ Ve siz de Yahudi ilinin bağnazları, sizler de geleceğin o gök saltanatına girmeyi ummayın; diyordu. Sizler diyordu: "Kendi ananelerinizi tutmak için Allah'ın emirlerini güzelce reddettiniz." Sizler, tapınaklarınızı tüccarlarla, sırmalı elbiselerle doldurdunuz. Kurbanlarla, adaklarla göklerdeki Baba'yı aldatacağınızı sanıp, O'nu dualarınızla oyalayabileceğinize inanarak dulların hakkını, yetimlerin nafakasını kestiniz. Sevgiyi unuttunuz, kin güttünüz. Aşkı unuttunuz, savaşlar ve isyanlar çıkardınız. İntikamdan intikama koşarak, kan ve ateş içinde Tanrı'yı bulacağınızı sandınız. Dinsizliği en büyük tapınış zannederek; kin, hasel ve alçaklıklarla örümüş bir dünya yaratınız. "Eğer siz Musa'ya iman etmiş olsaydınız, bana da iman ederdiniz." Oysa siz, yalnızca "zenginlik tanrısının" kanunlarına tapınan,

¹⁴ Kitabı Mukaddes (Matia) (kage) S. 20

¹⁵ Kitabı Mukaddes (Luka) (kage) S. 64

yalnızca benciliğinizi düşünen ıstırap tüccarlarısınız. / Sevgiden başka her şeye tapan sizler değil, lakat sevgiden, şelkatten ve af edişten başka hiç bir şeyleri olmayan o kutlu insanlar ancak gök saltanatına kavuşabilirler. "Ey çeşitli renklere boyanmış kır çiçekleri, ey türlü giysilere bürünmüş gök kuşları! Sizler, Süleyman'ın o ünü çağları aşan saltanatı içinde bir defa bile giymeyi başaramadığı bu renk renk, bu bukle bukle, bu işlem işlem elbiselerinizi çıkararak mı elde ettiniz? Onu sizlere göklerde olan Yüce Baba, sadeliğimizin, alçak gönüllüğümüzün ödülü olarak vermedi mi? Ve o her zaman var olan Allah, dünyayı kendisi için yaratmış olduğu insana daha güzel mutluluklar sunmaya muktedir değil mi? Gücü yetmez mi buna? Ne mulûl size fakirler; çünkü Allah'ın melekûlu sizindir. Ne mulûl size, şimdi aç olanlar; çünkü tok olacaksınız. Ne mulûl size şimdi ağlayanlar; çünkü güleceksiniz. Ancak sizler; ey alçakgönüllü, sevgi dolu, sade insanlar, ancak sizler, geleceğin gök saltanatına erişebileceksiniz" diyordu.

İsa'nın çevresinde toplanan: "Bütün iman edenler bir arada olup her şeyleri müşterektir; mallarını ve mülklerini satıp onların hepsini herkesin ihtiyacına göre dağılıyordlardı. Her gün bulukte mabede devam ediyorlar evde ekmek kıırarak sevinçle ve yürek sadeliğiyle yemek yiyorlardı,²⁰ işte, kavuşmayı umdukları o büyük "Gök Saltanatı"na böylece ulaşacaklardı.

O gök saltanatı; sonsuz ışıklar içinde, meleklerle, Allah'ın en sevgili yardımcılarıyla birlikte, gökteki sarayda oturularak; tokluk, sevgi ve rahallık içinde ömür sürdürülen bir hükümdarlık demektir. Orada dünyada ikbale ermiş olanların, Allah ve O'nun sevgili oğlu İsa tarafından yargılanmaları seyredilecek ve artık yok olmuş dünyanın yerinde korku saçan Cehennem ateşine, Cennet Bahçelerinden bakılacaktır. Bazen meleklerle birlikte Allah'ın yüceliği kutlanacak, bazen şeytanı taşlamak için gülüp oynanarak göklerin sonsuzluğunda ve tam bir dinginlik içinde gezilere çıkılacaktır. Orada insanlara süt ve bal akan dereler değil; onların hiçbirine gereksinim duyulmayacak tam bir doygunluk verilecektir.

²⁰ Kitabı Mukaddes (Resullenn İşlen) S. 121

Ama ne var ki; Paulus ve Petrus'un bütün havarlık güçlerini kullanarak; "İsrail Kavminin Çobanı" İsa'yı dünyanın sonsuz göklerine yerleştirmeleriyle; Hristiyanlık yeryüzünde lıpkı bir sel gibi yayılmasına karşın; insanlığın sefalet ve ıstırabını dindirme zamanını öylesine uzak ve belirsiz bir tarihe ertelemişti ki; Cennet yaşamının İsa'nın doğumundan altı yüzyıl geçtiği halde gerçekleşmemesi peygamberler ülkesinde yeni bir dinin devrimci fakat görkemli doğumunu hazırladı.

Arabistan Yarımadası'nın zor ve fakır ikliminden lıpkı bir ilkbahar gibi fışkıran İslâmiyet; evrensel, sınırsız, rahipsiz ve yalnızca kişinin vicdanında taht kurarak yaşamasının gücüyle olağanüstü bir gelişmeye kavuştu. Evrenin son peygamberi olduğunu söyleyen Hz. Muhammel; Kenan diyarını, İsa'nın Gök Saltanatıyla birleştirerek, o çağa kadar görülmemiş güzellikle bir cennet betimlemesi yarattı. Bu vaat, bir anda tüm Arabistan'ı kendisine lutsak ederken; Asya'nın içlerinden Avrupa'nın ortalarına kadar yayılan geniş bir alanın insanlarını da cazibesi altına aldı.

"Rabienne karşı gelmekten çekenerler için iki cennet vardır. Bu cennetlerde türlü türlü ağaçlar, meyveler, tatlı tatlı akan saf su kaynakları, parlak altından saraylar, sevgi dolu, ıy huytu, inci ve yakut gibi güzel, ceylan gözlü eşler vardır." diyordu Haz. Muhammel.

Hristiyanlık ile İslâmiyet'in kökenleri Museviliğin ilkelerine yabancı değildi. Ama her üçünün din ve cennet anlayışları oldukça farklıydı. Ne var ki, kuruluşlarından sonraki yüzlerce yıl içinde Hristiyanlık ve Musevilik eski salıqlarını sürdüremedi. Bilakis, özellikle Doğu dinlerinin etkileri ve felsefenin yeni yorumlarıyla hızla nitelik değiştirdiler. Rahiplikten yöneticiliğe soyunan din adamlarının yararcılık ve kıldar tutkuları her iki dini de zamana tanınmayacak hale getirdi. İnsanlara mutluluk sağlamak ve kaybolmuş Altın Çağı yeniden yaratabilmek için ortaya çıkan bu dinler; taraltarları arasında yaratıkları rekabet ve kıskançlık sebebiyle savaş ve yıkımlara da neden oldular. Onun için milyonlarca insan, görünürde bu dinlerin müminleri olduğu halde; mutluluk ile geleceğin güven ve huzurunu başka ortamlarda da aramaya başladı.

Onun için bir kısım insanlar, Altın Çağ hayallerini mistik ya da dinsel söylemler yerine; Aklın önderliğinde tasarlanan ve Utopya denilen birtakım masalımsı betimlemelerle doyurmaya çalıştılar.

İlkçağ toplumlarının hayallerini süsleyen "Yüzen Mutluluk Adaları" Yeni Çağların başlarında yazılan Thomas More'un Ütopyası, F. Bacon'un Yeni Atlantis'i ve Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi gibi sanat eserleriyle ve yeni bir biçimle insanların cennet umutlarının alegorik anlatımı oldu. İnsanlar, evrimleşen zekâ düzeyleriyle inanç ve bilimsel verileri birleştirerek Altın Çağı yeniden yaratmayı denediler. Bu ise giderek, yeni ve din dışı cennetlerin olasılığının tartışıldığı bir ortam yarattı. Bu olasılığın en güçlü görüldüğü, düşlerin gerçekleşmesinin en çok beklenen umut edildiği hayal ülkesi ise Komünizm oldu. Bilimselliğin dinsellikten kaynaştığı; doğa yasalarının düşle birleştiği Komünist düşünce; insanlığın en kapsamlı ve gerçekleşmesi için en zorlu çabalarının ortaya konulduğu olağanüstü, bir cennet vaadini oluşturuyordu. Komünizmin Altın Çağı yaratma konusundaki en son hayalci atılımı da ortaya koymak gibi bir özelliği de vardı.

Muhammet Peygamber, kendisinden sonra artık hiçbir peygamber gelmeyeceğini haber vermişti. Karl Marx ise hiç de dindar olmayan bir insandı. Öyle ki dinin alt tabaka insanları için teselli kaynağı olduğunu ve geçici bir zaman için kabul edilebilir bulunduğunu söylemekle birlikte, dinin insan ırkı için bir afyon, bir uyutucu olduğunu da iddia ediyordu. Onun için yaşamının hiçbir döneminde din önderi ya da mürşit olmayı düşünmemişti. Ama ne var ki; toplumsal olayları yorumlama şekli ile bu yorumlarına inanmadaki samimiyeti ve özellikle geleceğe ilişkin öngörülerini, onu bazı taraftarları yönünden peygamberler kategorisine soktu. Nitekim Marx'ın fikirlerini uygulamaya koyanlar onu, bilim adamı gibi değil fakat tapıtası ve yanılmaz bir mürşit gibi kabul ettiler. İlkelerinin uygulandığı ülkelerde, onun koyduğu kurallar "dinsel dogma" gibi karşılanıp, tıpkı bir tabu gibi tartışılmaz kabul edildi. Sözleri ve düşünceleri tartışılabilir olmaktan çıkarılarak kutsallaştırıldılar. Böylelikle Marksizm bir din haline getirilirken; Komünizm de o dinin cenneti niteliğine büründü. Liberallerin zaten mevcut dinlerle köklü bir çatışmaları yoktu, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm ise

hiçbir zaman komünizm gibi tarihsel kökeni ya da düşünsel geçmişi olan bir inanç sistemi değillerdi! Bilakis, yıkıcılığın ve moral çöküşlerinin marazi mahsulü durumunda bu'unuyorlardı. Bu bakımdan, Yeni Çağların bir nevi dini olmak, ancak Komünizm için söz konusu olabiliyordu. *"Ve Marksist Sosyalizm, cenneti yeryüzünde vaat eden dinler grubunda yer aldı."*²¹

*"Ben kendiliğimden bir şey yapamam; işittiğim gibi hükmederim ve benim hükümüm değişir"*²² diyen İsa'nın yaptığı biçimde, kendisini "Allah'ın aciz bir habercisi sayan her gerçek peygamber gibi Marx da tarihsel diyalektiğin mantığı gelişmesini ortaya koymaktan başka bir şey yapmadığını iddia etmekteydi."²³ Her şeyin birbirini etkilediği ve gözle görülmeyen ya da farkına varılamayan çok küçük değişikliklerin üst üste gelmesiyle oluşan sürekli bir gelişim veya değişimin egemen olduğu evrende; tek belirleyicinin karşıtların mücadelesi sonunda varılan "sentez" olduğunun kabulü, bu yeni dinin Amentüsü durumundaydı. İşte bu mutlak yasanın doğal bir sonucu olarak: İnsanlık tarihi sosyal sınıfların çalışmalarının oykusü şeklinde nitelendiriliyor ve gelişen Kapitalizmin yarattığı Burjuva sınıflı ile Emekçi sınıfın yapacağı son ve kesin mücadelesinin, Proletaryanın zalarıyla sonuçlanarak Komünizmin gerçekleşeceğine iman ediliyordu.

Komünist toplumda, *"Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar"* kuralı geçerliydi. Bu evrede: *"Günlük ekmek kaygısından ve bu dünyanın güçlülerine yaranma yolları arama zorunluluğundan kurtulacak olan insan, gerçek özgür insan haline gelecekti"*²⁴ Çünkü: *"Proletaryanın yakın zafarı... Sınıf mücadelesi'nin tohumu olan istismar eden sınıfla istismar edilen sınıfın sahneye girişini hazırlayacak yerde, bütün sınıfları ve bizzat sınıf fikrini ortadan kaldırarak sınıf mücadelesine nihayet verecekti"*²⁵ *"Özel mülkiyet ve sınıf mücadelesinin ortadan kalkmasıyla birlikte sosyal kötülüklerin çoğu kaybolacak ve onlarla birlikte Devlet dahil*

²¹ Schumpeter (kage) C.I. S. 3

²² Kitabı Mukaddes (Yuhanna) (kage) S. 97

²³ Schumpeter (kage) C.I. S. 15

²⁴ Pomzer (kage) S. 337-339

²⁵ Deschamps S. 23

olmak üzere bütün zulum kurumlarının sebebi h kmeti de yok olacaktı." ²⁶      : "Komünizmin ayırt edici özelliği, genel olarak mülkiyetin ortadan kaldırılması değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıydı. Burjuva mülkiyeti, sınıt çatışmaları temeline, yani  oğunuğuun azınlık tarafından s m n lmesine dayanan üretim ve sahiplenme yönteminin en son ve en mükemmel ifadesiydi." ²⁷ Oysa: "Kom nisti toplumda ise birikmiş emek, sadece, işçinin hayatını genişletmeye ve ilen g l rmeye yarayan bir araçtı." ²⁸

"Marx sayısız şanssız insanın bir  eşitil kendi kendini tedavi şekli olan kötü muamele görme, ezilme duygularına tercuman olarak, diğer taraftan bütün sosyal, ekonomik acıların Sosyalizm tarafından mutlaka giderileceğini ileri sürerek" ²⁹ yeni ve özgün bir toplum kavramı yaratmıştı. Ne var ki Marx'ın bu  l pyası, kısa ve başansız bir uygulamayla geçersizliğini ortaya koyduktan sonra, arkasında ezilmiş ve kandırılmış milyonlarca zavallı insan bırakarak tarihe intikal edecekti.

Doğaldır ki, insanlık tarihinin çok uzun ve çok ayrıntılı macerası içinde cennet vaadine ilişkin anlatım ve soylemler yalnızca bu söz konusu edilenlerden ibaret değildi. Kulaplardan Ekvatora; Atlantik'ten Asya'nın bozkırlarına kadar uzanan; Afrika ormanlarından Everest tepelerine yükselen milyonlarca kilometre karelik alanlarda; belki de yüz binleri bulan inanç biçimlerinde; her insan, hep bu vaat edilen cenneti düşünüp, hep bu müjdelenen mutluluk ülkesini beklemiştir. Ayrıntılarda birbirlerinden farklılıkları olsa bile temelde ve esasa ilişkin  gelerinde biri diğerinin kopyası olan bu cennet betimlemeleri, insanın en köklü eğalim ve özlemlerinin simgelenmesinden başka birşey değildi. Onun için diğer din ve inanç biçimlerinin anlatılmasına devam edilmesi, bir yerde daha önce soylenelelerin yinelenmesi olurdu.

²⁶ Ullam (kage) S. 25

²⁷ Marx-Engels (kage) S. 58-60

²⁸ Scumpeter (kage) C.I. S. 17

Söylemi Etkileyen Nedenler

Altın Çağ üstüne anlatılanların bir özetinin yapılması gerekirse, insanın evrensel yalnızlığına karşı bulup geliştirdiği en güçlü devalardan biri olarak nitelendirilebilir. Gerçekten de Altın Çağ; umut elmenin dayanağı olduğu kadar mullak mulluluğun mümkün olduğunun da sanal kanıtı durumundadır. Çünkü insanoğlu bir süre dahi olsa mutlu olduğunu hayal etmekle; kendisine yaşamın bütün acı ve zorluklarına karşı, güçlü bir dayanak sağlamış oluyordu.

Acaba, çok uzak bir geçmişte Altın Çağ gerçekten de var olmuş muydu? Gerçekten de khaosun o korkunç dağınıklığı yalnızca sevgi sözcüğünün tılsımıyla mı düzene girdi? Yaşamın başlangıcı söz konusu olunca, elbette ki sorular sorulan, acabalar kuşulan doğuracaklardır. Ama gerçek ne olursa olsun; insanın, Evrenin doğumunu korkunç bir patlamayla açıklayan bilimselliğin yerine, sevginin dinginliği ile umudun sevincini koymaya çalışması yine de saygıyla karşılanmalıdır.

Altın Çağ, insanoğlunun doğal yönelişlerinin, umudunun, hedefinin, amacının tanımını ve mulluluğunun da koşullarını belirler. O öyle bir efsanedir ki dinsel söylemlere kaynaklık ettiği gibi bilime de hedefini gösterir. Ve öğeleriyle her ikisine de anlam kazandırır. Bu bakımdan, insan yaşamındaki işlevi yanında, onun bir zamanlar gerçekleşmiş olup olmadığı fazla önem taşımaz.

Altın Çağ, acının, zorluğun, sorunun bulunmadığı bir dönemdir. Tanrısal bir mulluluk ülkesidir. İnsanın hayal gücünün ve insan zekâsının ulaşabildiği en tam ve en doyurucu rahallığın ya da en kusursuz ulaşışların simgesidir. O, her türlü mulluluğun değerlendirilebileceği bir ölçü ve her türlü başarının kıyaslanabileceği en katıksız bir mihenk taşıdır.

Onun içindir ki; insana mulluluktan söz eden her türlü be-densel ya da mısıklı vaatler, söylemlerini hep Altın Çağ'dan aldıkları motiflerle süslemişlerdir. Onun sağladığı o tam doyumu vaat etmeyen davetler hep redde mahkûm olmuşlardır. Onun motiflerini içermeyen sunuşlar hep ilacı ve yavan gelmiştir insanlara.

İster bir zamanlar var olup da sonradan ortadan kalkmış olan Altın Çağ olsun; isterse de gelecekte kendisine kavuşmanın umulduğu tarınsal Cennet olsun; zaman ögesi dışında her ikisi arasında hiçbir ayrılık yoktur. Çünkü ister geçmişteki kaybolmuş Altın Çağ ve isterse de gelecekteki o sonsuz umut pınarı Altın Çağ olsun; her ikisi de aynı kaynak ve aynı oluşumlardan doğup beslenirler.

Ancak önemle vurgulamak gerekir ki: Dinsel kuramların doğruluğu hiçbir şekilde tartışılmaz. Çünkü, herkesin dinsel inancına saygı gösterilmesi gereği uygarlığın çok önemli kurallarından biridir. Cennetin gerçekliği yani var olup olmadığı ya da nillekleri, kişilerin kendi inançları ve bağlı oldukları dinlerin ilkeleriyle belirlenir. Niltekim bu incelemede de inançlar üzerinde hiç durulmamış ve yalnızca Altın Çağ ya da cennet kavramlarının taşıdığı öğelerin saptanmasına çalışılmıştır. Keza bu olgunun varlık nedenine hiç değinilmemiş olduğu gibi, yalnızca betimlemelerinde sözü edilen öğelerinin hangi özelemlerden kaynaklanmış olabileceği hususuna yer verilmemiştir. Kısacası: Altın Çağ vaadiyle insanların hangi eğilim ve yönelişlerinin ya da hangi özlem ve umutlarının karşılanmış olduğunun belirlenmesine çalışılmıştır.

Bu bağlamda Altın Çağ, insanın aşama aşama kaybettiği sade mutluluğuna duyduğu ilkel özlemin bir ifadesidir. Doğumdan bireyleğe doğru gelişen yaşam öyküsünün, traşık anlatımıdır. İnsanoğlu bu kaden; onu dünya ile tanıştıran ilk önemli değişimde, o olağanüstü doğum olayında; ilk doğum travmasını, ana rahminden ayrılmanın yol açtığı ilk bunalımı duyduğu anda yüklenmiştir. Bunun izleyen olaylar ise, Altın Çağın diğer motiflerini yaratmıştır.

Yaşam macerasını başlatan doğum olayı, insanın ilk ve en önemli mutsuzluğunu da birlikte getirir. *"Çünkü her türlü mutsuz etkidən uzak olarak, uygun bir rahim çevresinde vejetatif bir hayat yaşayıp gıdaları hazırda gelen embriyon, dokuzuncu ay bitince birden bire birçok kamçılarla dolu, güneşli, sıcak, soğuk ve yabancı bir dünyaya gelir. Anasıyla birlikte bütünlük oluşturan bağlilik yitilir. Artık vejetatif ihtiyaçlar rahim hayatında olduğu gibi otomatik bir şekilde sağlanamaz. Gerçi büyüyünceye kadar yakınlardan yardımcıları ve koruyucularıdır. Lâkin artık besimler dışından gelmektedir. Artık her gün yeni bir takım adaptasyonlara uymak*

zorundadır.”²⁴ “Doğum öncesi durumda çocuğun annesinin bir parçası olması, onun bütün ihtiyaç duyduklarını verebilecek kendi dışında bir şeyin bulunduğu duygusunu da yaratır.”²⁵ İşte bütün bu değişim; insanda, yaşamı boyunca sürececek olan doğum öncesindeki tam mutluluğa duyulan köklü özlemi hazırlar. Bütün doyumlara karşı bir türlü durulmayan o sonsuz doyumsuzluğun ve onu durmadan dışarıda aramanın kökeni işte bu yaradılış kadeğinde gizlidir. Cennetlerdeki “Soma”, “Nektar” ya da “Kevser” isimli içecekler; “Ambrosia” denilen o ölümsüzlük besini hep ana rahmindeki yaşamın özleminden kaynaklanan aksirlerdir. Çünkü rahim yaşamı öylesine mutlak bir rahatlık ve tokluğu içerir ki; ona yeneden kavuşabilmek ancak tanırlara özgü bir ulaşışla mümkün olur.

Ama ne var ki; insanın bu ilk büyük bunalımının hazırladığı Altın Çağ özlemini pekiştiren diğer doğal koşullar da eksik değildir. Yaşama savaşının her evresi, doğa olaylarının ve evrensel düzenin her kuralı O’nu Altın Çağ düşüncesine doğru zorunlu olarak çekip götürür.

Nitekim kaybolan o ilk çocukluk çağı da, insanda Altın Çağ düşünce ve özlemini hazırlayan zorunlu oluşumlardan biri olarak görünmektedir. Adem’in Cennet Bahçesi’nde Allah’la birlikte yaratıklara isim koyduğu o büyü ve olağanüstü dönem, güçlü ve şefkatli bir babanın koruyuculuğunda geçen, mutlu çocukluk çağını simgeler. Sevgi dolu annesinin kucagında mışıl mışıl uyuyan bir bebeğin her türlü güvencini sağlayan büyük dev adam; “Allah Baba” kavramının öğelerini algılatan lükenmez bir güç kaynağını oluşturur. Çocuk büyüdükçe eski haşmefini zamanla kaybedecek, gözlemlenen yenilgileri ve korkularıyla sonradan çocuktaki ilk din bunalımlarının oluşmasına neden olacak olan baba; ilk çocukluk döneminin henüz hayranlıkla izlenen gorkemli efendisidir. Her sayışta bir “Kevser” gibi dudakları nemlendiren ana sütü ve en zor koşullarda bile açlığa karşı babanın bulup getirdiği yiyecekler çocuğa terk ettiği ana rahminin mutlak rahallığını sağlar. Dış dünyanın zorlukları, kılık ve olumsuzlukları çocuğu etkilemez. O kendi

²⁴ Adası (kage) C.I S. 334

²⁵ Klein (kage) S. 20

çabası olmadan, hiç bir uğraşıya katlanmadan ve yalnızca istemekle tam bir güvence ve tam bir doygunluğa sahip olur. Henüz özelleşmemiş ve vücudunun bütününe yaygın bulunan "Libido'su" ise ona, yaşama sevincini duyumsatıldığı gibi tam ve katıksız cinsel doyumunu da sağlar. Özetle insan, henüz bilinçlenmemiş olduğu çocukluğunun o ilk döneminde tıpkı ana rahminde olduğu gibi erişilmez ve tam bir doyumluluğa sahiptir. O büyüdükçe sonradan aşama aşama kaybedeceği bu olağanüstü mutlu yaşantısını bir Altın Çağ gibi anımsayacak ve bu döneminde bulunduğu o tam doyumunu bir daha tadabilmek için geleceğin tanrısal cennetini düşleyecektir. /

Ama ne var ki; insanın o güzelim Altın Çağ hayalini tam olarak oluşturabilmesi için, pastoral yaşamını kaybetme kaderini de yüklenmesi gerekmişti. Bu ise; insanın Altın Çağ özlemini pekiştiren yeni bir öğe olduğu kadar cennet hayalini güzel ilkbahar renkleriyle süslemesini de hazırlayan bir neden olacaktır.

Gerçekten de, ilkel primatlıktan Homo Speins'iğe ve oradan da üstün bir uygarlığa doğru evrimleşen insan, milyonlarca yıl süren bu macerasının yeryüzünün tropikal çağlarına rastlayan Homind aşamasını hiç bir zaman unutmamıştır. Çünkü doğanın nimetlerini en cömertçe sunduğu bu yeşil, bereketli ve olağanüstü çağ, insanın anısını generiyle kuşaktan kuşağa aktardığı bir huzur ve doygunluk dönemi idi. Üstelik yüzlerce yıl sonra mevsimlerin oluşmasıyla ortaya çıkan ilkbahar da insanoğluna o tropikal mutluluğunu sık sık hatırlatan bir fırsat oldu. Yazın kavurucu sıcağından, kışın soğuk ve sıkıntılarından bunalan insan, o bir zamanların doğal doygunluğunu hep ilkbaharın ılık ve bereketli ikliminden umut etti. Doğanın çiçek çiçek gülümsemesini, o sonsuz güvermaye gelen bolluk, huzur ve bereketli, yeşil yeşil uzanan dinginliği yeni bir doğuş, yeni bir varoluş; yokluğa yığılça ve kesin bir meydan okuyuş gibi algıladı. Bitkilerin canlanmasını sonsuz bir yaşama tılsımı gibi kulsadı. Doğal yasaların ağır başlı zorunluluğunu delişmen sevinçlerle karşılayıp, onları mistik ve coşkulu bir algılayışla, tapılası inançlar haline getirdi. Baharı cennet katına yükseltti.

İşte onun içindir ki; bütün dinlerin en güzel ve en çekici soy-lamalarını hep ilkbahar balımlamaları ve ilkbaharın gelişine benzeten tanrı doğumlarını anlatan dyküler oluşturdu. Gerçekten de İn-

sanlığı kurtarmaya gelen büyük Buddha'yı annesi bir taze fidanı elinle tutarken doğurur; Havva, bir ağacın altında yaratılır; İsa Peygamber en güzel vaazlarını kır çiçekleri üzerine ve bazen de Tebaria Gölü'nün ılık ve yeşil kıyılarında söyler. Cermentenn en kutsal tapınakları ormanların içinde yükselir; özette dinlerin vaatlerinde çok defa sonsuz bir ilkbaharın betimlemeleri tekrarlanır boyunca. Nitekim katil tarafından içine konularak nehre atılan sepet, bir ağacın suya sarkmış yeşil dallarına takıldığı için, Osiris tanrı yeniden yaşama dönme şansına kavuşmaz mı? Ya da Apollon tanrı, kışın Yunan illerini terk ederek Doğuya çekilip gitmez mi? Ve o, esin perilerinin önderi Parnassoslu, insanları güneşin tatlı ışınlarıyla yeniden ısıtmak için ilkbaharın gelişini beklemesini mi? Yeniden doğuşun güzel tanrısı Adonis'i simgeleyen kır çiçekleri, Dionysos'un müdelediği sonsuz varoluşun çılgın sevinciyle göveren asma dalları; hep baharda cenneti gören bir anlayışın kanıtları değil midirler?

Kısaca; Homid'in yani insan benzeri o ilkel canlıların, milyonlarca yıl önce yaşamını sürdürdüğü tropikal iklimin bolluk ve yeşillikleri; yeniden sığınmaz bir anı olarak yerleşmiş ve sonra da ilkbahar motifleriyle özdeşleşen bu anılar sonsuz Altın Çağ kavramını yaratmıştır. ;

Türlü, jeolojik dönemlerin getirdiği engellemelerle, ilkel pastoral mutluluğunu yitiren insanın butun evriminde, yaşadığı olayları nitilemek için söylenen: "Cennetten Düşüş" deyimi, en uygun mecaz niteliğini taşıyor görünmektedir.³¹ Çünkü insan, bütün bu olumsuzluklara karşın, varlığını sürdürebilmek için düşünme gücünü kullanmak zorunluluğunda kalmakta; bir taraftan beynini geliştirirken, öte yandan da diğer varlıklar ve bitkilerle iç içe yaşadığı 3-4 milyon yıl önceki o doğal halini de terk etmek durumundaydı. Bu ise; onun ilkel dinginliğini yok eden o bilgi ağacının yasak meyvesini yemesi anlamına geliyordu. Zira insan böylece, kabilesinin içinde yavaş yavaş varlığının bilincine varıyor, topluluğun kişiliğsiz bir parçası olmaktan çıkarak özgür ve bilinçli bir katılan olmanın kaderini yükleniyordu. Bu ise, olayların bilincine varmış, kabilenin koruyuculuğundan uzak, güvensiz, yalnız ve tedirgin bir yaşam

³¹ Sagan-Cennetin Ejderheleri-(kage) S. 113-114

demektir. Düşünmek özgürlüğe ve özgürlük ise kaçınılmaz olarak bireyselliğe doğru yönelişi getiriyordu. Artık pastoral mutluluk gibi pastoral eşitlik de kalmamıştı. Henüz yöresine ve giderek de bütün dünyaya hükmetmeye doğru gelişen görkemli uygarlığına da ulaşamamış olan insan; ürkek, tedirgin ve korku dolu bir yaşama başlayacaktı.³² Özgürlüğünün bedelini Altın Çağı kaybetmekle öderken; onu yeniden yakalayabilmek için yavaş yavaş da olsa ayaklarının üzerinde doğrulması gerekiyordu. İnsan, Altın Çağı yeniden yakalayabildiğini düşünmekle mutluluk yoluna girişini sağlayan ilk silkinişini yapmış oldu. Çünkü Ütopya, halkların kendilerini yenilemesi için bir ilkeydi.³³ Altın Çağ umudu insanı içinde bulunduğu korkunç ataletten kurtaran bir tılsım etkisi yarattı. Gerçi Altın Çağın gizemleri bir takım yanılsamaları da birlikte getirdi ama insanın düşlerin gerçekdışılığını fark etmesi uzun sürmedi. Bu ise onu önce dindarlığa ve daha sonra da mutluluğunu sağlayacağını umduğu siyasal düzeni bulmaya yöneltti.

Kuşkusuz ki bütün dinlerin vaat ettiği cennet yaşamı, inançları yönünden gerçek bir olgu olarak kabul ediliyordu. İnancın doğruluğu ise tartışılacak bir konu değildi. Çünkü inançla neden aranmadığı gibi, kanıt da istenemez. İnancın doğruluğunun tek ve en esaslı gerekçesi; inanmış olmaktan ibarettir. Üstelik bu kanıt doyurucu olduğu kadar meşruiyet bakımından da haklılık taşıyor. Dinsel inançlar; aklın ve mantığın sınırlarına bağlı olmayan hükümleri içerirler. Deney ve bilimselliğin kapsamı dışında, mistik bir alemin kurallarına bağlı olarak varlıklarını sürdürürler. Onun için; Altın Çağın yorumu; insanın cennet inancının bilimselleştirilmesi olarak düşünülmemelidir. Bundaki amaç; insanın düşlediği tam mutluluğun öğelerini saptama çabasından başka bir anlama gelemmez. Cennet betimlemeleri; tam mutluluk ya da eksiksiz bir toplumun gerçekleşmesi için gerekli verilerin anımsanmasıyla kurulmuştur. Dinlerin cennet tasarımlarına Altın Çağ söyleminin bazı motiflerini de kattıkları yadsınamaz. Ama bu son derecede doğal bir davranıştır. Çünkü Altın Çağ; insanın en büyük ve en güçlü yönelişlerinin gerçekleştiği varsayılan bir olgunun simgesidir.

³² Fromm-Özgürlükten Kaçış (kage) S. 43

³³ Cioran (kage) S. 15

KİTLE RUHU

İnsan bütün evrimleşme sürecinde hep toplumsal bir varlık olarak yaşamıştı. Ne var ki, onun bu temel özelliği ilkel yaşıntısının ön dönemlerinde daha sonraki evrelere oranla çok daha yoğun bir nitelik gösteriyordu. Çünkü insanlar tarihlerinin bu başlangıç aşamasında kadın ya da erkek olmalarının dışında herhangi bir işbölümünü idrak etmemiş ve dolayısıyla da yaşamın hiç bir alanında özel beceri elde edememişlerdi. Herkes aynı işi yapıyor, hiç kimse diğerinden daha iyi bir konumda bulunmuyordu. Bu bakımdan ancak işbölümünün sağlayabileceği "Artı ürün" getirileniyle oluşan zenginlik ve özel mülkiyet olgularından yoksun bulunuyorlardı. Bu ise, ön ilkel toplumun sade ama sınıfsız ve mutlak eşitlikçi bir düzen içinde yapılanmasını olduğu kadar; insanların da yaşam ve düşüncede kesin bir yeknesaklığı sürdürmelerini zorunlu kılıyordu. Bu topluluklar bireyselliğin algılanmadığı ve katıllarının da isimlendirilerek belirlenmediği herkesin eşit ve aynı güvenlikte olduğu yığınlar halindeydiler. Onun için; henüz uygarlık aşamasına ulaşamamış bu topluluklara bağlı bulunan kişiler, grubun bilinçli üyeleri olmaktan çok, doğal ve zorunlu parçaları gibiydiler. Öyle ki insanlar yaşamlarının bu evresinde, katıldıkları topluluklardan farklı kişilikleri olmayan basit bir öge durumundaydılar. Yaşam biçimleri bakımından olduğu kadar düşünce ve algılayış yetenekleri yönünden de sürü düzeyinde bulunuyorlardı. Üstelik sürdürülen bu yaşam biçimi, ilkel topluluğa, kendisine koşut bir tinsel yapılanma da hazırlamıştı. İkel topluluğun insanları güdererek, "*Kitle Ruhu*" denilebilen çok özgün ve olağanüstü kapsayıcı manevî bir gücün denetimi altına girmişlerdi. Bu güç, topluluğun tümünü kontrolü altına alan fakat topluluğa katılmış olanlardan bağımsız ve onların kişisel tercih sınırlarının üzerinde gerçekleşen bir olguydu. Her ne kadar bazı bilim adamlarınca metafiziksel bir anlamı olduğu için eleştirilse de, belirlendiği olguların gerçekliği çağdaş Sosyal Psikolojiyi ilminde de yadsınmayan Kitle Ruhu;

egemen olduğu toplumun davranışlarını kesin olarak belirleyen özelliklere sahipti. Bu olgu, bireylerin bir grup içinde, yalnız oldukları zamankine göre daha değişik ve çoğunluğun eğilimine uygun davrandıkları temel gerçeğinden kaynaklanmaktaydı. Kitle Ruhu, bu özellikleriyle topluluk öğelerinin kendilerine özgü istençlerini dışlayarak ³⁴ onların tartışmasız bir şekilde topluluğa baş eğmenliğini sağlıyor ve katılanların yığın içinde özümlemelerine neden oluyordu. Bütün bu oluşumların nedeni ise, topluluğun olabildiğince güçlenerek her türlü zorluğu yenebilecek bir yapıya kavuşmasında odaklanmıştı. Nitekim bu yolla sağlanan toplumsal dayanışma; zamanla, topluluğu bütün çevresel ve doğal tehlikelere karşı en üst düzeyde koruyabilecek bir güce ulaşırken, topluluk öğelerine koşulların elverdiği bir yaşama güvencesini hazırlanaktaki da gecikmemişti. Özelle; insanın ilkel mutluluğunu gerçekleştiren toplumsal ortam, topluluğun koruyucu niteliğiyle denetim gücü arasında oluşturulmuş bulunan dengeyle sağlanıyordu.

Ne var ki, insanların ilkel düzenlerini sağladığı söylenen bu denge, tarihinin hiç bir döneminde rahat ve kararlı bir niteliğe kavuşamamıştı. Çünkü insan eğilimlerini dengeleyen psikolojik kaynaklar birbirlerine karşıt bir yapıya sahiptiler. Üstelik toplumsal dengeyi oluşturan bu güçler arasındaki çelişkiler, temelli oldukları oranda da pek zorlu bulunan eğilimler şeklindeydiler. Nitekim dengeyi kuran bu öğelerin birbirlerini yok etmek için fırsat kollamaları nedeniyle oluşan gerilim, toplum yaşamının başlıca sorunu olagelmışti.

İlk insan toplulukları; insanoğullarının konuşma yeteneği aracılığıyla birbirlerine duyurdukları ve yine ancak işbirliğiyle başarılabılacak bir takım görevlerin yerine getirilmesi zorunluluğundan doğmuştu.³⁵ Nitekim bu bir arada olma duygusunun oluşturduğu Kitle Ruhu'dur ki insanların bir topluluk ya da toplum haline gelebilmelerini olanaklı kılıyordu. Çünkü Kitle Ruhu'nun yarattığı topluluğun öğesi olma kazanımı, insana zamanın sonsuzluğu içindeki geçiciliğini olduğu kadar çevre ve doğa karşısındaki güçsüzlüğünü

³⁴ Jung (Kage) S. 46.47

³⁵ Schilling (Kage) S. 11

de telâfi eden yeni bir konum sağlamıştı. Toplum ya da sürü kendi katılanlarına, bütün ögelerin gücünün üstünde ve onların bireysel yaşamlarında asla ulaşamayacakları düzeye yükselmiş, yenilmesi zor bir kuvvet ile sonsuza kadar uzanan bir yaşam umudu veriyordu. Ve dahası insana bu güç ve sonsuzluğu sağlayan oluşum onlar için giderek ve kaçınılmaz bir şekilde büyük bir kutsallık kazanmakta da gecikmemişti. Böylece insanlar, oluşan çok güçlü ve ögelerinin sürekli yenilenmekte oluşu nedeniyle de sonsuza kadar yaşayacakmış gibi görünen bir varlığın içinde özümlemle bizzat o varlık katına yüceltiklerini duyumsuyorlardı.³⁶ Çünkü topluluk çok güçlü ve sonsuzdu. Zaten ileride ilk sıyasal otoriteye temel oluşturacak olduğu kadar bazı zorbaların saltanatlarını da olanaklı kılacak bulunan olgu, insanların toplum laralından bu özümlenme isteminden kaynaklanmaktaydı. Çünkü böylece oluşan Kitle Ruhu; insanlara sağladığı sonsuzluk ve güçlülük olanaklarıyla, toplum katılanlarına zamanla sınırlı olmayan ve hatta zamanın varlığını bile önemsiz hale getiren bir yaşam algılayışı sağlıyordu.³⁷ Topluluk ile katılanlarını kaynaştırarak onları tam bir, sürü haline getiren bu oluşum Nietzsche'nin anlatımıyla: "*Çobanın olmadığı ve yalnızca sürünün bulunduğu özgün bir olguydu.*" Dahası, herkesin aynı şeyi istediği ve herkesin eşit olduğu bir ulaşıtı. Çünkü böylelikle insanın yaşamı süresince duyduğu bütün korkuları en az düzeye indirilerek onun güven duygusunun pekiştirilmesi için gerekli temel koşullar uygulamaya sokulmuş oluyordu. Ve bu nedenle topluluğa katılanların bileşimi ya da kaynaşmalarıyla meydana gelen özgün grup, insanın yaşayabileceği en güvenli bir ortam olarak algılanmaktaydı. Öyle ki, katılanları yönünden Topluluk, zamanla, onsuz insan varlığının olanaksızlaştığı özgün bir canlı halinde dumsanarak totem kavramı içinde tanrısallaştırılmaya başlanmıştı.

Toplum halinde olmanın sağladığı huzuru gölgeleyen tek sorun; bu yaşamın verdiği güvencenin katı bir yasaklamadan temel almakta oluşuydu. Çünkü sağlanan bütün bu güvenlik ve kolaylıklar karşılığında katılanlardan mutlak bir davranış biçimine uyulması da isteniyordu. İlerde bütün zorba yönetimlerin lunç yasasını

³⁶ Schilling (kage) S. 28

³⁷ Schilling (kage) S. 331

oluşturacak olan bu ilke: "Başka duygulara kapılan kendi ayağıyla ve istemiyle salhaneyi boyar"³⁶ özdeyişiyle kurallaştırılmıştı. Keskin bir ödünsüzlükle uygulanan bu topluluk mantrığı; elde edilen tüm mutlulukları sanallaştıran bir tılsım gibiydi. İlkel insan gruplarının olduğu kadar tüm toplulukların varlığını temellendiren Kille Ruhu'nun dengelerindeki bütün çelişkiler de işte bu oluşumdan kaynaklanmıştı.

Bilinen bir gerçeğin yinelenmesi niteliğinde olsa bile yine söylenmesi gerekir ki; uygarlık sürecine, insanların bir takım içgüdülerine ket vurmalarıyla görülebilmisti. Zaten ilkel ve bencil isteklerini doyumak için her türlü acımasızlığa da yönelebilecek bir yapıya sahip olan ilkel bir insanın, böyle bir ket vurmayı gerçekleştirmeden toplu yaşamayı becermesi hayal bile edilemezdi. Onun için doğa koşullarının ağırlığı karşısında yaşamını sürdürebilmek adına topluluğa sığınan insanın, vahşi ve bencil duygularını engellemesi, toplum yaşamının vazgeçilmez uygulamalarının en önemlisini oluşturmuştu. Çünkü insanlar ancak bu yolla topluluk ortaklarına birlikte yaşayabilmek için gereken güveni verdikten gibi yine ancak bu yolla topluluğun diğer katılanlarının saldırılarından korunma olanağı bulabiliyorlardı. Ama ne var ki; bu ortaklığın, bir takım temel eğilimlere ket vurulması koşulu, insanoğlu için zorunlu olmakla birlikte hiç bir zaman gönüllü bir vazgeçiş olmamıştı. Çünkü bu yolla engellenen içgüdüler öylesine temelli ve öylesine güçlü yönelişler şeklindeydiler ki, bunların kokten yok edilmeleri olanaksız bulundukları gibi sürekli bir açlığa mahkûm edilmeleri de büyük bunalımları birlikte getiriyordu. Onun için insanlık tarihinin bütün evrelerinde, topluluk üyelerinin ilkel yönelişlerinin baskı altında tutulması uğraşları, her zaman toplum sorunlarının birinci sırasını işgal etmişti. İlkel, topluluğun kendi katılanlarına bireysel düşünceler üretmesini yasaklamasının nedeni de buydu. Topluluğun bağlı bulunduğu Kille Ruhu'na aykırı yöneliş ve fikirlerin en ağır müeyyidelerle cezalandırılmalarının altında yatan esas ilke de aslında hep bu olgudan kaynaklanıyordu. Çünkü bütün deney ve oluşumlar göstermişti ki; doğaya karşı olduğu gibi topluluk içinde de, kendisinde yeterli başkaldırıcı gücünü duyumsayan herkes,

³⁶ Schilling (kage) S. 376

vahşî isteklerine koymuş olduğu engelleri kaldırmakta duraksamıyordu. Ama bu davranış özellikle, topluluk içinde güçlü bir konuma ulaşabilmiş zümreler için kesin bir kural durumundaydı.

İnsan, ilkel ve vahşî haliyle olağanüstü bencil bir varlıktı. Doyumsuz bir şekilde, her türlü olanağın kendisine akmasını isteyen bir karaktere sahipti. Bütün varlıklara olduğu gibi diğer insanlara da hükmetmek ve çevresini olabildiğince sömürmek ya da doğadaki her şeyi istediği gibi kullanmak eğilimindeydi. Onun bu yönelişlerini durduran tek engel fiziksel gücünün sınırlı olmasından doğan acizliği idi. Onun için ilk toplulukların oluşumu sırasında, grubun yaşayabilmesi bakımından insanın vahşî eğilimlerini sınırlandırması vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilmişti. Bu koşul, topluluğun varlığı için öylesine zorunlu bulunuyordu ki; topluluk katılanlarının grubun amacına aykırı ya da onunla uyuşmayacak bir eğilime girmesi en ağır cezalarla önlenmeğe çalışılmıştı. Bu yönden topluluk, katılanları için ödünsüz bir zorbalığı kaçınılmaz bir görev olarak kabul etti. Öyle ki; uygulanan bu yasağın zamanla, ahlaki bir yüküm ya da cezayı gerektiren bir suç olma niteliği de az görülerek; kuralın ihlali en korkunç bir günah olarak belimlendi. Kille Ruhu bir tanrı buyruğu şeklinde kutsanırken, ona uymayan her davranışa şeytani bir nitelik yüklendi. Ne var ki; ilkel toplumun oluşması için insanoğlunun katlandığı bu vazgeçişlerin belli bir tinsel yetkinlikten değil fakat doğa ve çevre koşullarının zorlamasından dolayı başvurulmuş bir uygulama olma gerçeği değıştirilemedi. Nitekim bu zorunlu vazgeçişlerin insanoğlunun tinsel varlığında yarattığı çalkantı ve bunalımların grubun dağılmasına neden olacak boyutlara ulaşmaması için topluluk katılanlarına karşı engellenen bu eğilimlerin, grup dışındaki varlıklara ve başka gruplara yöneltilmesine asla karşı çıkılmıyordu. Böylelikle, topluluk elemanlarına karşı uygulanan baskıların grubun dağılmasına yol açacak pallamalara neden olması önlenirken, topluluğun düşmanlarına ya da rakiplere karşı koruması için emre hazır bir güç de sağlanmış oluyordu. Öyle ki grup dışındakilere karşı, hem topluluğun bütünü ve hem de topluluk katılanlarının uyguladığı her türlü sömürü, vahşet ve zorbalık hiç bir zaman bir suç ya da bir günah olarak nitelendirilmemişti. Topluluk ve katılanları grup içindeki baskıların yarattığı bunalımla daha da yoğunlaşan bir ilkelikle, dış

güçler ve çevreye karşı zincirlerinden boşanmış bir kötülük gibi vahşi ve acımasızdılar.

İnsanların ilkel topluluklar halinde yaşamalarını gerektiren koşullar ve oluşan insan topluluklarının uymak zorunda kaldığı bu yaşam kuralları, zamanla çok daha değişik ve özgün bazı gelişimlere kaynaklık etmekte de gecikmediler. Nitekim insanların topluluk ya da grup halindeyken kendilerini tam bir güven içinde duyumsamaları gerçeği; topluluk bünyesinde oluşan alt grupların katılanlarını da, giderek topluluğun geneline karşı sorumsuz ve vahşice davranmakta bir sakınca görmemeye özendirdi. Çünkü kendisini diğerlerinden daha güçlü hisseden grup, artık kendisini ilk vazgeçişleriyle bağlı görmemek cesaretini de buluyordu. Bu güçlü grup, sırf gücüne güvenerek, ilkel eğilimlerine dönmekte de duraksamıyordu. Bu tavır, sahip olunan güç arttıkça daha da yoğunluk kazanan ve yoğunluğun fazlalaşması için de taraftar kazanarak güçlenmek isteyen bir davranış ve duyuş biçimiydi. Kısacası; topluluğu oluşturan insanlar, topluluğun bir ögesi olarak kazandıkları güven duygusundan yararlanmakta birlikte, grubun diğer fertlerini kendi egemenlikleri altına alabilmek fırsatını aramaktan da hiçbir zaman vazgeçmiyorlardı. Bu olanağı ise, kendilerine yaşama güvencesi sağlamış bulunan grup haline gelme yöntemini yeni bir şekil ve amaçla kullanmakta buluyorlardı. Bu şekil, toplum içinde yeni bir grup oluşturmak yani yeni bir kitle meydana getirmekten başka bir şey değildi. Böylece gruplaşma yoluyla yaşama güvencesini elde etmiş insanlar, toplum içinde değişik gruplar oluşturarak yeni ve genel güvencenin üstünde ikinci bir güç kazanmakla topluluğun geneline egemen olabiliyorlardı. Üstelik bu yeni oluşturulan alt grupların meydana getirdiği özgün Kitle Ruhları da, lıpkı büyük topluluğun diğer topluluklara karşı olan davranışlarında olduğu gibi, kendi dışında kalan grup ve insanlara karşı ödünsüz ve vahşi idiler. Bu ise ilk Topluluğa girişte ket vurulan ilkel eğilimlerin yeniden serbest bırakılması ayrıcalığını yakalamak ya da topluluğun genel yönetiş dışında başka şeylerde düşünebilme üstünlüğüne kavuşabilmek demektir. Hatta bir bakıma, kaybedilen o görkemli Altın Çağa yeniden dönme anlamına da geliyordu. Çünkü topluluğa egemen olan, ilk vazgeçişleyle kaybettiği doğal özgürlüklerine tekrar sahip olmanın mutluluğunu yeniden yakalıyor ve böy-

lece o en büyük haz kaynağı olan başkasına hükmetmek eğilimini doyururken diğer yandan da grup içinde olmanın güvencesinden yararlanmakta devam ediyordu. İnsana mutluluk vaat eden bütün söylem ve kuruluşların belimlediği bu ulaşışı olanaklı hale getiren gücün kaynağı ise killeleşmekte saklıydı. Özette; toplulukları oluşturduğu kadar; grup, kabile ya da killelere kendi dışındaki yabancılara egemen olma tılsımını sağlayan da hep o ilk topluluğu var etmiş bulunan ve kendisine Kille Ruhu denilen gizemli güçtü.

Koşulları bir araya geldiğinde çağdaş insan kalabalıklarının da egemenliği altına alabilen Kille Ruhu'nun, pek çok toplumsal oluşumun nedenini hazırladığı kuşkusuz bulunmaktadır. Bilindiği üzere; toplumun bir güven kaynağı olması ve toplumsallığın da korkulan azaltılması gerçeği, insanları çoğunlukla ters düşmemeğe ve toplumla belli bir uyum içinde olmaya zorlamıştı. Bazen içsel bir benimseme ya da bağlılık duygusu, bazen de ödül veya ceza alma beklentisi ve endişesiyle güçlenen bu eğilim, giderek insanı toplum içinde eriten özgün bir tavır haline gelmiştir. Bu tavır; topluluğun büyüklüğüyle orantılı olarak güçlenen yenilmezlik duygusu ile yığın içinde gizlenebilme olanağının sağladığı sorumsuzluk duygusundan beslenen; aşırılık, saldırganlık, zalimlik ve kayırmacılık gibi eğilimlerle belirginleşir. Onun için Kille Ruhu; insanın güçlü bir topluluğun ögesi olmaktan duyduğu güven hissiyle ortaya çıkan ve bir büyük kalabalık içinde gizlenmiş olmanın sağladığı fark edilmeme²³ fırsatıyla güçlenen ve yine kalabalığı bir araya toplamış bulunan eğilim dışındaki değerlere saygı göstermemeye koşullanmış kolektif bir davranış biçimini ifade eder. Vurgulamak gerekir ki; Kille Ruhu'nun oluşması için insanların mutlaka fiziksel bir biriklilik içinde olmaları ya da eylemli bir yığın halinde bulunmaları, her zaman, gerekli değildir. Aynı şeyi birçok kişinin birlikte düşünüp onun gerçekleşmesini istemeleri ya da aynı inanç yoğunluğunu duyumsamaları hali bile, Kille Ruhu'nun oluşmasına yeterli olabilir. Bu halin gerçekleşmesi için varlığı zorunlu olan tek koşul; yeterli sayıda insanın aynı amaç doğrultusunda birbirleriyle sıkı bir ilişki kurabilmeleridir. Nitekim fiziksel olmayan, sanal ya da dünsel katılımlar bile insanlara büyük bir yığının içinde bulunma

²³ Freedman (kage) S. 569

duygusu vererek onların yalnızlığını odadan kaldırıp kendilerini yeterince güçlü olarak duyumsadıkları bir ortam yaratabilmektedir. Çok açık ve yalın bir anlatımla yinelemek gerekirse *Kitle Ruhu*; yığın haline gelmiş insanların bu oluşumdan dolayı algıladıkları aşırı bir güçlülük duygusudur.⁴⁰ Yığını oluşturanların sayıca anmasıyla kattanarak büyüyen bu duygu, katılanların yeterli düzeye ulaşmasıyla olağanüstü bir aşırılık hali yaratır. Kitle Ruhu, çevre ve doğanın engelleyici koşulları karşısında duydukları yetersizlik acısıyla bir takım kurallara boyun eğen insanların her türlü baskının kalktığını varsayımlarıyla yaşadıkları sanal bir aşırı güven ortamıdır. Bu durum her türlü rakibi yok edecek ve her türlü engeli geçersiz kılacak kadar güçlü olduğuna inanmaktan doğan tam ve tartışmasız bir zorbalığı da belirler. Çünkü kalabalıklarda istekleri kaba kuvvetle elde etme eğilimi vardır. Bu güce ulaşanlar, çocukluğun ülkesine, ana şefkatinin cennetine dertsiz, tasasız, sorunsuz bir dünyaya hiç acı çekmeden girmek olanağına eriştiklerini sanırlar.⁴¹ Ama ne var ki, insanın duyumsadığı bu güç, kendi bireysel varlığından değil fakat katılmış olduğu topluluğun yığın olarak sahip olduğu kuvvetten kaynaklandığı için; kişi yönünden bu mutlak sorumsuzluk ve hükmetme olgusundan yararlanma olanağı, ancak bireyselliğin yığın içinde yok edilmesiyle gerçekleşir. Onun için insanın bir topluluk ögesi olarak kullandığı güç ve sorumsuzluk ancak topluluk halinde olma koşuluyla söz konusu olabilir. Çünkü sözü edilen güç; tek tek topluluk öğelerinin değil fakat grubun bütününe aittir. Kuralları tanınamak, toplumun oluşumunu yöneten ilkelen umursamamak bireylerin değil ancak grubun başarabileceği bir ulaşıştır. Onun için topluluk içinde bireysellik olmadığı gibi⁴² topluluk öğelerinin bireyselleşmesi topluluğun yıkımını da hazırlar. İşte zaten bu nedenledir ki; insanların bireyselliklerinin bulunmadığı ve topluluk içinde oluşarak ona can veren bu moral olgu "*Kitle Ruhu*" ismiyle adlandırılmıştır.

Kitle Ruhu, bireyselliğe karşıt ve çok özgün bir algılayıştır. Yalnızca fiziksel topluluğun gerçek gücüyle değil, sanal ya da vaat

⁴⁰ Freedman (kage) S. 574

⁴¹ King (kage) S. 86

⁴² Freedman (kage) S. 568

edilen bir topluluk özleyişinin yoğunlaşmasıyla da oluşabilir. Çünkü temelde sanal ve tulkusal bir hali belirler. Onun için Kitle Ruhu yönünden zaman ya da mekân fazla bir önem ilade etmez. Tam tersine, gelecekteki umutlar için "şimdi" kolayca harcanabilir. Bu oluşum bir yanıyla, uygarlığın koyduğu bütün kuralları geçersiz sayan ve Vandalizm'e bile dönüşmeye hazır bulunan bir duyumsamayı çağırır. Bu ruh, uygarlığın koyduğu kurallar ve ulaştığı düzeyin yerine; ilkel topluluk yaşamının geçmesi olgusudur. Çünkü mantıklı çok içgüdülerin yönelttiği kitle, ussal yaklaşımlar yerine sloganları algılayan ve bazen bilinçsiz de olabilen, bulaşıcı bir yapıya sahiptir. Kendisini var eden olgu dışındaki şeylere karşı acımasız ve yıkıcı oluşu ise Kitle Ruhu'nun başka bir özelliğini ortaya koyar. Dahası, oluştuğu zaman diliminin kültür olgu' en bağlamında, her an için uygarlığın denetiminden çıkmaya hazır ve her türlü kuralı çiğnemeye eğilimli bir karakter sergiler. O kadar ki bu davranış; çoğu zaman katılanlarını insan evriminin en ilkel dönemlerine geriletebilen tinsel bir çöküş durumunu bile hazırlar. Doğal eğilimlerine, vahşi ve acımasız yanlarına kişisel kuvvetsizliği nedeniyle kel vurmuş bulunan insan, bir yığın ögesi olarak ulaştığı dayanılmaz güce kavuşmakla, kendisini her türlü denetimden kurtulmuş sayar. Yücelterek doyurmaya çalıştığı ilkel eğilimlerini serbest bırakarak, onların en azgın ve en yalın biçimleriyle çevreyi tüketmelerine izin verir. Her türlü toplumsal konumu ve kişisel sorumluluklarını unutarak saygısızlaşır. Çünkü Kitle Ruhu, efsununu insanın bilinçsizleşmekle ulaşip, kalabalıkta kaybolmakla duyumsadığı ve kişisel vazgeçişlerle oluşan mullak bir eşitlik zannından alır. Bu mullak eşitlik algılayışı, giderek, kitle katılanlarına her türlü toplumsal kural ve yükümlülüklerini savsama cesaretini verir. Zaten Kitle, kişinin sezgisini, değerlendirme yeteneklerini, yaşamı boyunca kazandığı tüm değer hükümlerini kaybetmek karşılığında elde ettiği sanal bir mutluluktur ortamıdır. Bu ortama özgürce karar vermek ya da kişisel bir kaniya sahip olmak yükünü taşılamak için, denetimi kalabalığa devrederek girer. Kitle, ilkelikle buluşmak yoluyla oluşan ve bu bakımdan anlamını yitirmiş bir eşitlik karşılığında özgürlüğün terk edildiği tam ve tartışmasız bir kölelik halini kapsar. Kitle Ruhu, gerçeklere değil fakal bir takım sanılara dayandığı için, çok büyük umutlar ya da dayanılmaz korkulara

beslenip sürdürülebilir. Ama ne var ki; bu olgunun niteliği nedeyle, beslendiği bu umut ya da korkuların gerçek olmaları da genkli değildir. Tam tersine, kitlelerin umut ve korkuları sanal ve olgüstü abartılmış bir takım söylemler şeklinde ifadelerini bulur. Çünkü gerçekler, tartışılabilinen olgular şeklinde bulunurlarsa, değerlendirilebilmek için mantığa gereksinim duyurlar. Oysa birçsizliğin yoğun olduğu kitle, mantıkla çelişir/ Onun için Kitle Ruhu, mantığın karşısı olan ve insan usunun kaybolduğu bir ortamdeleşir. Bunun içindir ki, kitledede gerçekler yadsınır ya da unutulur. Gerçeğin yerini sloganlar, inançlar ve tutkular alır. Ve giderek kitle belli bir bağnazlığın, usa vurmadan kabul edilmiş ve eleştirilmelerine izin verilmeyen kör ilikatların egemen olduğu zorba bir topluluk haline gelir/Çünkü bütün bu oluşumlar, düşünen, karavere, bağımsız ve özgürlüğüyle topluluk içinde kendi başına birşer olan uygar insanın ortadan kalkması demektir. Öyle ki bu kitle Ruhu'nun oluşuğu durumlarda kalabalıkları yönlendiren ya da etkileyen odaklar kitle üzerinde sonsuz bir güce ulaşır/ kalabalıklar, *"Hipnotrapistların telkine en açık hastaları gibi işlenen her şeyi, hatla yanlış olduğunu bildiklerini bile bile memnuniyetle yapmaya başlayabilirler."*⁴³ Kitle Ruhu'nun topluma egemen olması bireyselliğin yok olmasıyla gerçekleşir. Oysa uygarlık için, *"tek gerçek devrim, aklın aydınlanması, kişiliğin gelişmesi, gerçek kurtuluş ise bireyin kurtuluşudur."*⁴⁴

Kitle Ruhu'nun egemenliğiyle ortaya çıkan bu durum, insanın kalıtsellik içinde yerleştiği konum ve oluşlardan kaynaklanmazdır. Çünkü Kitle Ruhu'nun hazırladığı ortamın biçimlendirdiği insan çok özgün ve değişik bir varlık durumundadır. Öyle ki, Kitle Ruhu içinde bireysellik yok olur. İnsanların kitle içine kalmadan önceki kişilikleri ortadan kalkar. Kitleye katılanlar kendilerini diğerlerinden ayıran özelliklerini terk ederek yepyeni ve ortak bir karakterlenirler.⁴⁵ Bütün yığını ele geçiren bu yeni karakter, katılanları eşitleyen ve katılanların en bayağılarının da uyum sağlayabildiği bir ahlaki ve kültürel düzeyde oluşur. Onun için Kitle Ruhu, ter

⁴³ Sagan-Mum ışığında (kage) S. 338

⁴⁴ Durant-Dersler (kage) S. 73

⁴⁵ Jung (kage) S. 48

türlü bireysel ulaşıstan daha aşağı bir uygarlık düzeyini ifade eder. Bu ise yığınları belli bir ilkeliliğin ve uygarlığa karşı birtakım olumsuzların egemenliği altına sokar. Böylece kitlede mantıksal düşünce sönür, ilkel topluluğun insanları birbirlerine kolayca bulaştırabildikleri hayaller, abartılar ya da vaatlerle ve bilinçsiz bir şekilde; bazen en ilkel ve vahşi yönelişler bazen de olağanüstü fedakarlıklarla dolu bir yaşam biçimini sürdürürler. Bir süre önce canice davranan bir kimse az sonra melek kılığına girebilir. Ne var ki; kitlenin mantık dışı olan bu düşünce biçimi ona kararsız ve her an değişik bir davranışı benimseyecek bir ruh yapısı da hazırlar. Çünkü abartı ve hayallerle kolayca etkilenen kitle, temelli bir ilkn ve mantığı olmadığı için kolayca çelişik duyumsamaların etkisinde kalabilir. Düzensiz ve değişken olan Kitle Ruhu her an çelişik bir davranışa dönüşebilir. Onun için devamlı olarak aynı abartılar ve hayallerle beslenmesi gerekir.

Kitle Ruhu'nun etkisinde kalan insanların en belirgin davranışlarından bir diğeri de; abartılı hayal ve söylemlerin hazırladığı gelecek karşılığında "şimdinin" savsanması ya da tümüyle unutulması olgusudur. Onun için, Kitle Ruhu'nun oluşumunu, görmeli bir geleceğin avuntuları içinde yaşanan zamanın önemsenmemesi ya da yaşamın hor görülmesi süreci izler. İnsan varlığının bütün yetileri topluluğa sunulan hayallere takıldığı için şimdiki zaman unutulur. Kitleleşmenin ağır baskısıyla her türlü kişisel alışkanlıklar yitirilirken, kişisel bilincin otoritesinin azalmasıyla da insana dünyası arasında gerçek yaşamı gölgeleyen ağır ve koyu bir engel oluşur. Böylelikle birey için özgürlüğün, geleceğin ve her türlü kişisel beklentinin anlamı yitilir. Bu evrede insan, Kitle Ruhu'nun basit bir ögesi ya da aracı haline gelir. Öte yandan Kitle Ruhu, yığın içinde olmanın duyumsattığı olağanüstü bir güçlülük algılayışı olduğu için; bu ruh, kendi doğumunu hazırlayan "Güçlü olma" olgusunu da en aşırı bir saygıyla kutsar. Öyle ki, kitlenin saygı duyduğu ya da korktuğu tek olgu "Güç"tür. Onun için kitle, karşısında ya da kendi oluşumunu hazırlayan amaç içinde köleliği kolayca kabul ederken, güçsüz ve zayıflara karşı son derecede hoşgörsüz ve acımasız davranır. Üstelik bu acımasızlık kitlenin amacına aykırılık gösteren olgular karşısında bir vahşet halini bile alabilir. Çünkü kitle, o yolda tekin altında kaldığı süre içinde, amacının gerçek-

leşmesi için hiç bir ödün vermeyecek bir şekilde ve korkunç derecede tutucudur. Onun içindir ki; Kitle Ruhu'nun etkisine girmiş bulunan insanlar, tutsağı oldukları bu ruhun kolayca fedası olabilecekleri gibi, bu ruhu temsil ettiğine inandıkları kimseleri de tapıları önderler olarak benimseyip onun emrine girmeye de hazır bulunurlar. Kitle Ruhu'nun insana hazırladığı en önemli karakter onun hiçbir direnç göstermeden köleliği bir olgu olarak kabul edebilme eğilimidir. Kitle içindeki insan, inancı devam ettiği süre içinde, amacı konusunda hiçbir şekilde kuşkuya düşmeyeceği gibi bu konuda tartışmayı da kabul etmez. /Manlığa değil fakat ilkel yöneliş ve duygulara dayandığı için onu kanıt ya da belgelerle ikna etmek de olanaksızdır. /Onun içindir ki amacı uğrunda en büyük vahşetlere yönelebileceği gibi en olmaz şeyler veya köleliği ya da masallımsı yığılıkları ve iyilikleri de gerçekleştirebilir.⁴⁶ Bütün bu özellikleri nedeniyle ki, Kitle Ruhu'nun gelişmemiş ve ilkel bir tinsel yapı gösterdiği ya da çocuksu bir algılayış hali olduğu söylenebilir. /

Bu bağlamda, bilinçsiz yığınlar haline getirilmiş çağdaş kalabalıklarla, tarihin ilkel dönemlerinde yaşamış insan topluluklarının davranışları büyük bir benzerlik gösterirler. Çünkü *"Kitle ilkel toplumun yeniden dirilişidir. "Nasıl ki kitleyi oluşturan her bireyde, ilk insan potansiyel bakımından varlığını sürdürüyorsa, rasgele bir insan yığnında da ilk insan topluluğu yeniden doğup ortaya çıkar."* / Nitekim çağımızın insan yığınlarının oluşturduğu Kitle Ruhları da ilkel insan topluluklarının tinsel yapısına örnek oluştururlar. İşte onun içindir ki, nasıl çağdaş insan yığınları güçlü propagandalar ve etkili sloganlarla istenilen yönere kolayca sürükleniyorlarsa; ilkel insan topluluklarının kendilerine egemen olan inanç yoğunluğu içinde, tümüyle köle haline getirilebildiklerini de tarihsel bir gerçek olarak kabul etmek gerekir.

Ancak kuşku duyulamaz ki, ilkel insan topluluklarının böylesi bir Kitle Ruhu olgusunu yaşamlarının her anında, hep aynı yoğunlukla ve kesintisiz bir biçimde duyumsadıkları savı gerçeklerin abartılması olur. *"Bir yandan grup duygusu, ortaklaşa kişilik ve ka-*

⁴⁶ Freedman (kage) S. 570

⁴⁷ Freud - Toplum Psikolojisi (kage) S. 81

bile içinde erime ile öte yandan bireycilik ve uygar insanın niteliklerinden olan bencil amaçlar gütmeye arasında bir karşıtlık kurmak" aşırı bir genelleme niteliğindedir. Çünkü *"İster ilkel olsun, ister uygar, hiçbir toplum bir uydurma ya da insan doğasının hastalıklı büyümesi üzerine kurulamaz."*⁴⁸ Ama ilkel insan topluluklarında; grubu oluşturan öğelerin, topluluğun genel ve kolektif eğilim ve duyumlarına kolayca katılması ve bu sırada bu yolla oluşan Kitle Ruhu'nun baskı ya da yönelişleri karşısında dirençsiz kalması, olağan bir hal kabul edilebilir. *"Özellikle tören yapılan günlerde, kabilenin birliği her şeye egemen olur."*⁴⁹ Onun için ilkel insan toplulukları bakımından Kitle Ruhu her zaman olmasa da çok sık oluşan ve kabilenin yönetiminde başlıca etken gücü sağlayan bir olgu durumundadır. Topluluk öğelerinin günlük ve sıradan ilişkilerinde, insan olmalarının gereği bulunan bencillik ya da yarar endişelerinin belirleyici olduğu tartışılmaz ama grubun genel yönetimi ve toplumsal kararların oluşumunda olduğu kadar, ilkel insanların eğilim ya da koşullandırılmalarında Kitle Ruhu'nun en etkili güç olduğu kesindir. Bütün topluluğu yönetecek güç ve yaygınlıkta oluşacak bu kitleliliğin dinsel yönelişler ya da her türlü inanç yoğunlukları içinde çok daha iyi ve daha güçlü belireceği ise tartışılmaz. Ancak: Kitle Ruhu oluşumu ve insanların yığınlar haline getirilmesi bağlamında kullanılan din sözcüğüyle; totemik karakterli doğa inançları ve ilkel gizem tapımlarının ya da menfaat grupları haline getirilmiş bir takım tarikat benzeri toplulukların kastedilmekte olduğunun vurgulanması gerekir. Tek tanrılı evrensel dinlerin; ortaya koydukları ilke ve cennet motifleriyle insanlığa umut ve huzur sağlayarak, onları uygarlık yolunda eğitmiş olduklarından kuşku duyulamayacağı açıktır.

İlkel insanın özelliklerinden en önemlisi; geleneklerine bağlılıktır. Çünkü geleneklerini kutsallaştıran bir toplumun olağanüstü değerlerde bir güç ve süreklilik üstünlüğüne kavuşacağından kuşku duymazlar. Toplumu böylesi güçlü hale getiren geleneklerin değer ve kudretinin dramatik anlatımı da dinsel törenlerle sağlanır. Onun içindir ki ilkel yaşamda din tartışmasız bir önceliğe sahip bulun-

⁴⁸ Malinowski - İlkel Toplum (kage) S. 92

⁴⁹ Malinowski - İlkel Toplum (kage) S. 86

maktadır. Vurgulamak gerekir ki; yalnızca toplumsal olmamakla birlikte, sırf bireysel bir nitelikte de kabul edilemeyecek olan dini, bu iki olgunun karışımından kaynaklanmış bir duygu şeklinde algılamak zorunlu görülmektedir. Bu bakımdan; kökeni hakkında tartışmalar kesilmemiş olsa da, dinin sonuçta bir topluluğa yani ortak yaşama muhtaç olduğu ve tapınak olmadan varolamayacağı söylemi kesin bir gerçeği ifade eder.⁵⁰ Zaten toplulukların dinsel duygularla yeni ve özgün bir duruma ulaştıkları da yadsınamaz. Nitekim din, insanları kendi denetimi altına alabildiği gibi topluma da bireylerin toplamı olmaktan başka bir nitelik kazandırarak, onun birlik ve sürekliliğini sağlar.⁵¹ Böylece toplumsal kaynaşmalar giderek kutsallıkları hazırlarlar. Onun için dinsel algılayış ve kurgular bireylerden daha çok topluluklara özgü bir nitelik gösterirler.⁵² Öyle ki bireylerin bir takım mistik duyumsamalar içine girmeleri her zaman olası ise de, dinsel olgular ya da dinsel yönelişler ancak topluluklar içinde gelişip güçlenebilirler. Topluluğa gereksinim duymayan bir din söz konusu olamayacağı gibi, dinin topluluk olmaksızın yaşayabilmesi de olanaksızdır. Nitekim ilkel insanın kutsallığı ilk algılayışı, kendisini toplumla kaynaşmış halde duyumsayarak, kalabalığın güç ve sonsuzluğuna ortak olduğuna inandığı süreç içinde gerçekleşmiştir. Çünkü kutsallık; doğanın vahşeti karşısında sezilen ezilme duygusuna, ölümün kesinliği kuralı içinde kapılınan paniğe ve kıtlık, hastalık ya da üreyememe olgularının gerçekleşmesinde duyulan endişelere köklü bir çare bulma söyleminden kaynaklanır. Kutsiyet; ezilmiş insanlara umut, güç, direnç ya da teselli sağlamakla kazanılır. Onun içindir ki; ilkel dinler, kabile üyeleri arasındaki birliktelik duygusunu genelde totemin topluca yenildiği şölenlerle sağlamaya çalışmışlardır.⁵³ Giderek ilkel dinlerin kutsallığı sağlamada başvurdukları en etkili yol haline gelen bu töreyi temellendiren düşünce ise; topluluğun atası ya da tanrısı kabul edilen totemin yenilmek suretiyle bütün kabile üyelerine dağılmakla herkesi birleştirerek eşitlediği inancıdır. Çünkü totemin sindirilerek kabile üyelerince özümlemesi, onları, toplumun

⁵⁰ Pritchard (kage) S. 69

⁵¹ Pritchard (kage) S. 60-68

⁵² Borgeaud (kage) S. 49,57

⁵³ Borgeaud (kage) S. 42

bütün günah ve sevaplarına katılmalarını sağlamak yoluyla onurlandırırken, aynı zamanda, her üyeyi diğerine eşitleyecek bir güçle de donatır. Dinsel şölenler bu özellikleri nedeniyle insanları kutsal yaşamın bir parçası haline getirir.⁴⁴ Bu olgu topluluk üyeleri için oluşabilecek en yüce bir ulaşış, kesin bir esirlik ve vecd halidir. Zaten dinin esas işlevi de, insanın toplulukla birleşmesini sağlamak ve topluluk üyelerini yığın içinde eritip tek vücut haline getirerek onların doğa güçleri karşısına bir kitle ruhu ile çıkmalarına yardımcı olmaktır. İnsan ancak böylece kendisinden kal kal güçlü ve son derecede acımasız doğa koşullarına direnebilir. Doğa karşısındaki yalnızlığına, yaşamın katı ve gerçek yapısına karşı koyabilecek sanal güvenine ancak bu yolla kavuşabilir. Din ve milletlerin bu işlevleri ise onların aynı zamanda toplumun benliğini oluşturmalarından kaynaklanır. Çünkü dinlerin söylemlerini oluşturan yüzyılların bilgi birikimleri, alışlagelmiş inanç biçimleri ve insan topluluklarının geleneklerini yansıtan törenler; topluluk katılanlarında, uzak geçmişte yaşamış atalarınca da desteklenen bir birlik-telik duygusu yaratır. Böylece insanın katıldığı yığın, sanal da olsa, gerçek sayısından çok daha fazla bir güçlülük kazanır. Zaten; kulsallığın temsil ettiği gizemli güç, onun kendi varlığındaki kıtsımdan çok, kabile ya da topluluk üyelerine duyumsattığı biriklilik olgusundadır. İnsanın güvencini ve direncini artıran kitlesellik, dinin işte bu özellikleri ve katkılarıyla olağanüstü bir yoğunluk kazandığı içindir ki tapınışlar ilkel insana çok özgün ve yeni bir güç kaynağı sunarlar. Dinsel törenler kabile ya da sürü öğelerinin doğa karşısındaki yalnızlık ve çaresizliklerinin hazırladığı sorunların çözümünde önemli işlevler yüklenirler. Çünkü din, top'u'ğun öğelerini birbirleriyle kaynaştırarak çok güçlü ve her zaman yenilenebilen özgün bir Kitle Ruhunun doğumunu sağlar. Üstelik din, uygulanan ayin ve ritüelleriyle, insanın bilinçli olarak ve rastlantılara bağlı olmayan bir Kitle Ruhu oluşturabilmek için yararlandığı ilk kurum olma niteliğini de taşır.

Gerçekten de bir bakıma; üstün sayılan bir varlığa aşırı bir sevgi göstermek, o varlıktan korkmak, üstün varlığın emirlerine koşulsuz şekilde uymak, belirlenen inançları tartışmamak ve bu

⁴⁴ Pritchard (kage) S. 63

inançları kabul etmeyenlere nefret duymak şeklinde özellenebilecek ilkel dinsel duygu; Kitle Ruhı'nun özelliklerine koşut bir davranış biçimidir. İkel dindarlık ise; yalnızca tanıya tapınmaktan çok, tartışma kabul etmez ve tutuculukla güçlendirilmiş belli bir ruh halinin belirlisidir. Bu ruh hali; bütün tinsel güçlerin, istencin, bütün boyun eğişlerinin ve inancın bütün heyecanının bir amacın ya da bir kimsenin hizmetine vakfedilmesi şeklinde ifadesini bulur.⁵⁵ Bu bakımdan ilkel dinler kaynaklarından hiç olmazsa bir bölümünü Kitle Ruhı'nu oluşturan insan yönelişlerinden aldıkları gibi; bir kurum olarak yaşayabilmelerinin koşullarını da insanların kitlesel oluşumlarından sağlarlar. Daha açıkçası; ilkel dinler, kökenlerinde Kitle Ruhı da bulunan ve yine Kitle Ruhı'nun devamıyla yaşayabilen özgün kurumlardır. Onun içindir ki ilkel insan topluluklarına biriklileği sağlayan ve toplumu yönlendiren Kitle Ruhı'nın oluşması bakımından, bir inanç yoğunluğu olarak ilkel dinlerin belirleyici ve önemli işlevleri olduğunun yadsınması olanaksızdır.

Bütün bu anlatılar bağlamında; ilkel dinin bütün evrelerinde en güçlü ikna aracı olarak yararlandığı Altın Çağ imgelerini, kendi egemenliğine yararlı bir Kitle Ruhı oluşturmak için, yetkin bir şekilde kullandığının söylenmesi gerekir. Çünkü insan doğasının temelinde varolan toplumsal güdülerin yaşamın zorunluluklarıyla pekişmesinden kaynaklanan bu yönelişler, toplumu denetim altına almak çabaları için yararlanılabilecek en güçlü fırsatları oluşturuordu.

Daha önce de açıklanmış olduğu gibi; Altın Çağ; insanın evrimleşme ve gelişim sürecinde yaşanan bir takım gerçek olgularla yapılandırılmış olsa bile, sonuçta sanal bir geçmişe duyulan büyük bir özlemin simgesiydi. Onu yeniden yaşatabilme isteği ise sonradan Cennet imgelerini oluşturmıştı. Ama kaynak ve nedenleri arasında ne gibi farklılıklar olursa olsun bu her iki kavram da, temelde, düşsel bir yaklaşımı ifade ediyorlardı. Yani Altın Çağ olduğu gibi, Cennet imgesi de dayanakların insanların ussal varlıklarından değil fakat duygu ve inançlarında bulmuşlardı. Onun için giderek cennet kavramında odaklaşan bu anlayış; yaşamın günlük uğraşı-

⁵⁵ Bon (kage) S. 66

larının ve uygulamalarının dışında yeni ve mistik bir dünya görüşü şekline girmekte gecikmedi. Böylece Altın Çağ ve Cennet betimlemeleri; ilkel insanlara günlük, kişisel ve sıradan yaşamlarının ötesinde ve bütün topluluğu ilgilendiren inançlar aşılayarak dinlerin öte-dünya kavramlarına yeni ve güçlü katkılar sağladılar. Çünkü çok eski geçmişin mutlulukları ile sonsuz uzaklıktaki kavuşmalara yönelik çabalar sonuçta ve genel olarak, şimdiki umursamayan bir vazgeçiş hazırlıyorlardı. Bu ise, her türlü değerlendirmede din ilkelerine öncelik vermekten ya da soluca bir yaşamın gerçekliğini kabul etmekten başka bir şey değildi. Öyle ki; zamanla Altın Çağ ve Cennet betimlemeleri ilkel dinlerin en belli başlı propaganda araçlarını oluşturdu. Dinler, Altın Çağ ve Cennet öyküleriyle müminleri üzerinde etkinliklerini sürdürebilme olanağını buldular. Böylece, bir zamanlar insanlara umut ve teselli veren o geçmiş mutluluk yılları gibi geleceğin cennet kavramları da, giderek, insanları yöneltmede kullanılan en etkili araçlar haline getirildiler.

Öte yandan, Altın Çağ betimlemeleri ya da Cennet beklentileri ilkel insan toplulukları ve hatta henüz ussal davranma alışkanlığı aşamamış daha yakın evrelerdeki insan grupları üzerinde bir nevi Kitle Ruhu yaratılmasına da araç oluyordular. Böylece oluşan kitleliliğin etkisi altına giren yığınlar ise bu davranış biçiminin gereği olarak; bazen tutkulu ve aşırı duygusal bir yaşantıyı benimseyerek, evrimleşme sürecindeki duraksamalara takılabiliyorlardı.

İnsanların kitlelilik nedeniyle evrim sürecinde yaşadıkları en önemli duraksama ise, gerçek yaşamdan uzaklaşmak şeklindeki davranışlarında oluşmuştu. Çünkü bütün kitle hareketlerinin en çarpıcı özelliği olan "Şimdiki" gözden düşürme ve dünya nimetlerinden yüz çevirmeye özendirme³³ öğretisi Altın Çağ ve Cennet kavramlarında özellikle saklı bulunuyordu. Öyle ki, görkemli bir geçmişe duyulan hasret ile olağanüstü nimetler ve mutluluklarla dolu bir geleceğe bağlanan umut çizgisi üzerine yerleşen "Şimdi" bu iki kutup arasında soluk ve önemsiz bir zaman dilimi olarak algılanıyordu. Kendisine ulaşmak için, bütün çabaların ortaya ko-

³³ Horder (kage) S. 105

nulduğu o büyülu gelecek için, bu değersiz ve acılı "şimdi"nin" bütün her şeyle savsanması ya da terk edilmesi Cennet imgesinin en doğal sonucuydu. Böylece değersizleşen "şimdiyle" birlikte, bu zaman diliminde var olan her şey gibi, bizzat insanın kendisi de gözden düşürölüyor ve değersiz bir günahkar olarak algılanan zavallı varlığıyla gelecek için kolayca feda edilebiliyordu. İnsan, mutlu geçmiş ile umut edilen gelecek arasında uzanan değersiz bir zamanın değersiz bir ürünü olarak algılanıyordu. Bu ise, insanın bir varlık olarak savsanması, önemsenmemesi ve toplum içinde dikkat çekmeyen bir basit sayı olarak kabul edilmesi demektir.

Kitleleşmenin insanın evrim sürecinde yarattığı daha önemli bir duraksama ise, insanların "şimdiyi" kaybederken, yaşanan dünya ile kendi aralarında gerçekleri orten bir takım perdeler ya da Kara Deliklerle yabancılaştırılmasından kaynaklanıyordu. Çünkü kitlelilik ya da Kitle Ruhu'nun egemenliği altına girmekle ilkel insanlar sanal bir ortamı ya da hayal alemindeki bir yaşantıyı benimsemiş oluyordardı.⁵⁷ Onlar bu olgu içinde; akıl ve duyu organlarıyla hiçbir zaman saptayamayacakları koşullara bağımlı olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Bilinmezlik, korku ve sanrılarla çevrilmiş yaşantılarıyla; Altın Çağ ya da Cennet takıntısının yarattığı bir Kitle Ruhu'nun etkisinde kalıyorlardı.

Ancak belirtmek gerekir ki: Dinsel söylemlerin yarattığı kitle ruhu ile diğer nedenlerce oluşturulan sıradan kitlelilikler birbirinden çok farklı nitelikte bulunuyorlardı. Çünkü, Altın Çağ ya da Cennet betimlemeleriyle yaratılan kitle ruhunun içerdığı hedef ve motifler; insanlara en tatlı umutları verirken; onlara iyilik, güzellik, hoşgörü ve sevgi gibi duygular aşılamaktan da geri kalmamışlardı. Geçmiş ve gelecekte varsayılan dinginliğin hayal edilmesiyle oluşturulan kitle ruhunun, vahşi insanlar için, en etkili bir eğilim ortamı da oluşturduğu kuşkusuzdur. Onun içindir ki, Altın Çağ ve Cennet betimlemeleri ile onlara ulaşma koşullarının yarattığı öykünmelerin, uygar insanın ve bireyselliğin doğumunda çok önemli bir rol oynadığı yadsınamaz.

⁵⁷ Horder (kage) S. 119

İşte bütün bu oluşumların hazırladığı koşullar içinde, giderek, etkililiği ve gerekliliğinde de yapay Kitle Ruhları yaratabilme fırsatını yakalayan ilkel din kurumlarının, insan topluluklarının güdülüp yönetilmesinde ilk sırayı almaları kaçınılmaz olmuştu. Üstelik insanların evrimleşme ve uygarlaşma süreci içinde aşlıkları avcılık ve toplayıcılık evrelerinden sonra ulaştıkları çiltçilik ve yerleşim aşamasında din adamları, çok önemli başka işlevler de yüklenmişlerdi. Özellikle tarım işlerinin planlanması ve ekim alanlarının ıslahında başlıca düzenleme görevlerini rahipler yerine getiriyordardı. Çünkü doğanın ilkbaharda yeşermesi ve varlıkların doğurganlığı, ilkel insanlar için tanrıların gizi olarak görölüyor ve topluluk için bu çok önemli olguların zaman ve gelişimleri ancak tapınakların tuttukları kayıtlarla izlenip saplanabiliyordu. Üstelik mevsimlerin, göksel cisimlerin devinimlerine koşutluk göstermesi, aynı cisimlerin insan ve diğer varlıkların kaderlerine de egemen oldukları şeklinde bir inancın doğmasına da yol açmıştı. Bu ise, belirtilen konularda tek bağıli kimseler olan rahipleri, insanların kişisel yaşantılarında olduğu kadar toplumun yönetiminde de söz sahibi haline getirmişti. Öte yandan özellikle ekonomik örgütü geliştirmek için gerekli olan kaynak ve bilgilerin tapınaklarda toplanmakta oluşu ⁵⁸ ilkel din kurumlarına manevi güçleri dışında yoğun ve yaygın bir iltisadi otorite de sağlıyordu. Onun için dinsel örgütlerin ve din adamlarının ilkel topluluklar üzerinde denetim olanakları olağanüstü bir şekilde artmakta gecikmedi. Öte yandan Altın Çağ ve Cennet kavramlarının oluşturduğu "Şimdiden Vazgeçiş" zamanla, asketizmi yani münzevililiği o da koyu bir dinsel yaşamın yaygınlığını hazırladı. Bu ise din adamlarının ilkel topluma kaçınılmaz bir şekilde ve ödünsüz olarak egemen olma fırsatını iyice çoğalttı. Öyle ki zamanla daha da gelişip güçlenen bu süreç içinde, ilkel toplulukların yönetimini din adamları tümüyle ele geçirdiler. ⁵⁹ Böylece insan topluluklarının sıyasal yaşamlarında teokratik yapılanma aşamasına geçildi.

Vurgulamak gerekir ki; ilkel insan topluluklarının inanç dünyasını yapılayan bu süreç; totemcilik ve çok tanrılı dinlerin ya da

⁵⁸ Childe (kage) S. 130

⁵⁹ Pritchard (kage) S. 36

İkel gizem yapımlarının egemenliklerinin devam ettiği bütün tarihi dönemlerde etkili olmuştur. Çünkü varlıklarını toplumlarda oluşturdıkları kitle ruhunun eğilimlerini yönlendirerek sürdüren bu ilkel dinler; toplumun maneviyatının eğilimi ya da yuceltilmesiyle lazıma ilgili değillerdi. Onların başlıca amaçları; insanların umut ve korkularını, toplum katında etkinliklerini sağlamak için kullanmaktan ibaret bulunuyordu. Bu bakımdan insanların; iyilikçi, şefkatli, adil, ruhsal yuceliği hedeflemiş bir manevi dolgunluk ve düzenli bir toplum yaşantısı aşamasına ulaşmayı umut edebilmeleri için tek Tanrılı ve Evrensel dinlerin doğuşunu beklemeleri gerekiyordu. Nitekim, Doğu'da Budizm ve Bali dünyasında ise Musevilik ve Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla başlayıp İslamiyet'in gelişyle tamamlanan yeni süreç, insanlık için yeni ve aydınlık bir dönemin idraki olacaktı. Çünkü bu dinler; esas dayanak ve güçlerini, toplumsal bilinçsizlikten değil, fakat müminlerinin kişisel vicdanlarından almaktaydılar. Onun için, ilkelerini uygularken karşılarına zaman zaman hoşgörüsüz davranışlar bile, tek Tanrılı dinlerin; insanın doğal gelişimi ve bireyselliğinin oluşumunda belirleyici katkıları hiçbir şekilde yadsınamayacaktı.

Ama doğal olarak şimdi insanların gelişim sürecinin bu ilkel aşamasında, böylesine görkemli bir atılım beklenemezdi. Nitekim insanlık tarihinin bu ilkel evresini dinsel kuralların yaptırım gücüne oykünen zorbalann kurduğu yeni yönetim biçimleri izledi. Çünkü artık insanların kolayca denetim altına alınmalarının ya da kul haline getirilmelerinin tekniği ve yöntemleri bütün ayrıntılarıyla saplanmış bulunuyordu. Adlandırılmaları ve betimlemeleri ne olursa olsun, uygulanan bütün bu usuller insanların kitleleştirilmelerini temel alıyorlardı. Nitekim uzun yıllar rahiplerin buyrukları altında yaşamaya alışmış ilkel insan toplulukları; bu son aşamada, artık dinsel kurallarının desteğine de gereksinim duymayan zorbalann egemenliğine kolayca boyun eğdiler. Böylece yönetim usulleri; güç ve etkinliklerini yalnızca kutsallıklarından değil, fakat insanları utanı uzaklaştırmak ve sindirmek becerisine sahip zorbalann siyasal kurnazlıklarından almaya başladılar. Bu dönemde, insanları yığınlaşmış sürüler haline getiren Kitle Ruhu artık; yığıllık, soylu olmak, zenginlik, toplum çıkarları ve güçlü olma gibi değişik soyunlarla oluşturuluyordu. Altın Çağ kavramlarının gerçeklerden

uzaklaştırdığı insanlar gelecek hayallerine oylesine koşullandırılmışlardı ki, bir takım zorbalanın "Şimdilerini" ellerinden çekip almalarına da artık kolayca kallanabiliyorlardı. Böylece insanlık, dinsel yönetimlerden sonra, zorbalanın egemen olduğu siyasal yapıları-maları da idrak etmiş oldu.

Zorba yönetim temelde, teokratik siyasal yaşamın kullandığı usullerin benzerlerinin geçerli olduğu bir düzendi. Çünkü bu iki yönetim biçiminin her ikisi de, insanların baş edemeyecekleri bir güç karşısındaki zavaliliklerinden destek alıyordu. Her ikisi de insanların korkularını kullanarak yaşıyorlardı. Ve özetle; her iki yönetimin sürdürülebilmesi ancak insanların düşünme yeteneklerinin engellenmesiyle olanaklı bulunuyordu. Ama bu iki yönetim biçiminin birbirlerine benzeştikleri esas karakterleri, insanlarda doğrudukları tepki ve uyandırdıkları tavırlarda odaklaşıyordu. *"Her aynı şekilde tekrarlanan bir birim olarak değil fakat tek ve benzeri olmayan ve son tahlilde başka bir şeyle kıyaslanmayacak ve bit-nemeyecek bir şey olarak düşünülmesi gereken birey"*⁶⁰ topluluğun olduğu kadar zorba yönetimlerin de başlıca düşmanıydı. Nitekim ilkel teokrasinin olduğu kadar zorba yönetimlerin de esas özellikleri; insanlara, onları kişisizleştirerek bir rahatlama ortamı sağlamaya çalışmalarıydı. Bu ortamı yaratan esas öge ise her iki sistemin de değişmez biçimde kullandığı usulleriyle yaratılan çok özgün bir Kitle Ruhu'ndan kaynaklanıyordu.

Zorba yönetimleri belirleyen kendine nas özelliklerin en önemlisi ise; bu usullerin egemen olduğu toplulukları, gerçek yaşamın dışında ve sanal bir âlemin gereklerine göre davranmaya zorlamalarıydı. Onlardan istenilen, topluluğu yöneten ve türlü söylemlerle Mit haline getirilmiş bir kişi ya da zümrenin yanılmaz, tartışılmaz ve kutsanmış otoritesine saygılı olmaktır. Her türlü kabile ya da aile veya kan bağlarının üstünde bulunduğu kabul edilen ve gücünü kendisine karşı olan her türlü değerlin yadsınmasında bulunan bu otoritenin en özgün yanı ise tartışılmaz bir kurtarıcı kimliğinde bulanmasıydı. Çünkü, gerçekten de zorbalara, yönettikleri toplulukların korkunç bir düşmanın tehdidi altında bulunduğu ve

⁶⁰ Jung (kage) S. 49

kendilerinin de bu tehlikeyi önleme becerisine sahip tek kişi oldukları söylemini yayarak, konumlarını meşrulaştırmaya çalışırlar. Zorbalanın betimlediği bu düşman; melanetlerine hiçbir zaman ara vermeyen, her türlü olumsuzluğun nedeni olan, tek amacı topluluğu dağıtmaktan ibaret bulunan, bütün kötülükleri hazırlayabilecek beceri ya da her türlü acıya yaratabilecek olanakları olduğuna inanılan ama hiç bir zaman görülmeyen, yakalanamayan; korkunç derecede güçlü, olağanüstü kurnaz ve sanal bir varlıktır. Özellikle; zorba yönetimlerin düşman olarak betimlediği bu varlık, dinlerin şeytani gibi tanımlar üstü bir kötülük simgesidir. Zorbanın acımasızlığı, bağnazlığı, hukuk tanımazlığı ve kullandığı şiddet yöntemlerinin kaçınılmazlığının nedeni olarak hep bu düşmanın varlığı gösterilir. Çünkü: *"Saldırganlıklarının dışı vurumuna manuz kalacak başka bir topluluk olduğu sürece, çok sayıda insanı birbirine sevgi bağıyla bağlamak mümkün"* bulunmaktadır.⁶¹

Totaliter teokratik düzenin şeytani yerine konulan bu sanal düşmanın⁶² tek kovuşturucusunun ve onun yok edilmesinin sırtına ermiş tek bığe kişinin ise, artık topluluğun en saygın varlığı haline getirilmiş bulunan efsane önder olduğu kabul edilir. Çünkü bazı ilkel dinlerin söylemlerindeki Altın Çağ, nasıl şeytanın yenilmesiyle gerçekleşirse, zorba yönetimlerin mutluluk hedeflerine varabilmesi de ancak bu gizemli düşmanın yok edilebilmesiyle olanaklı kabul edilir. Ve bütün bu sanal ortamın ya da imgelerin hedeflediği olgu ise, topluluğu meydana getiren insanların, bir kurtarıcı olarak, Mit-öndere saygısını sağlayacak koşulların yaratılmasıdır.

Bu aşamadan sonra, kendisine tanınan kurtarıcı kimliğiyle kutsallaştırılan Mit-önderin yönetimi artık bir zorunluluk olarak benimsenir. Onun için, yönetimin her türlü şiddete başvurusu, sade insanların bilemeyeceği bir hikmet-i hükümet gereği olarak kabul edilerek onanır. Bu ise topluluk içinde, yönetmek bahane edilerek her türlü zorbalığın başlaması demektir. Artık kutsal Mit dışında hiç bir düşüncenin oluşup gelişmesine izin verilmez. Mit'i yaralayacak bütün eleştiri, kuşku ya da söylemler yasaklanır. Bilimsel düşüncenin yetişebileceği bütün ortamlar kurutulur. Topluluğu oluş-

⁶¹ Freud - Uygarlığın Huzursuzluğu (kage) S 76

⁶² Messadie (kage) S 242

turan insanların aydınlanmasına olanak sağlayacak bütün etkinlikler durdurulduğu gibi, üyelerin dışa açılmaları, yeni bilgi ve görgüler edinmeleri önlenir. Bunun için de topluluğun yabancılarla iletişimi ve teması engellenir, kesin bir toplumsal içe kapanış yürürlüğe konulur. Uygulanan yaygın propaganda, konulan binlerce tabu ve körüklenen her türlü korkuyla toplum en koyu ve en onulmaz bir bağınazlık içine hapsedilir.

Ama zorba yönetimlerin hiç bir şekilde savsamadıkları en önemli uygulaması, üyelerinin topluluğun bütünü içinde ve topluluğun ortak amacı karşısında önemsizleştirilmeleri etkinlikleridir. Bu zorba yönetimlerde; topluluğun yararı ya da gelecekteki mutlu günlerin ele geçirilmesi veya topluluğun genel düşmanlarının yok edilmesi hedeflen karşısında hiç bir özel yararın korunması söz konusu olamaz. Onun içindir ki; zorba yönetimlerin uğraşları içinde toplum üyelerinde bu kanı ve alışkanlıkların yerleştirilmesi çabaları olağanüstü önem taşır. Mit-önder'in kutsallığı, halkına olan sevgisi ve yararı sayılıp dökülerek ve buna karşı gizemli düşman ya da topluluğu bekleyen tehlikelerin korkunçluğu öykülenerek halkın şaşkınlığa uğratılması bu yönetimlerin en yoğun çabalarını oluşturur. Mantık yerine duygusallık, kanıt yerine slogan, diyalog yerine tehdit kullanılarak yaratılan korku ya da boş umutlarla toplum üyeleri büyülenip aptallaştırılmak suretiyle bir arada tutularak genel Mit doğrultusunda bir Kitle Ruhu yaratılır. Yaratılan bu Kitle Ruhunu da Mit-önder temsil eder. Bu oluşum ise; topluluğun tam anlamıyla yönetenin kölesi haline gelmesi demektir.

Nitekim daha önce de vurgulandığı gibi; zorba yönetimlerin başlıca farklılıkları;[uzak bir gelecek için "şimdiyi" feda etmek düşüncesinde toplanmıştır.] Gerçekten de bu yönetim biçiminde gelecek için "şimdiyi" savsamak, Yeryüzü değerlerinin terk edilmesi ne yol açıyor ve bu da her değer gibi özgürlüklerin de kaybına neden oluyordu. Böylece insanlar bir arada olmalarının bedelini, aynı şeyin tulkunu olmak şeklinde beliren sanal bir eşlilik karşılığında ve özgürlükleriyle ödüyorlardı. Özetle: "Boyunduruk altındaki insanlar kendisinden daha üstün bir gücün zorlamasıyla değil de, sanki tek bir kişinin adıyla büyülenerek" yaşıyorlardı.⁶³

⁶³ Boetie (kage) S. 20

Görüldüğü gibi; dinsel ve teokratik yönetimlerden sonra toplumlar üstünde egemenlik kuran zorba siyasal sistemler, insanlık için çok büyük acıların kaynağı olmuşlardır. Buna karşın; dinsel yönetimlerin vaat ettikleri Altın Çağ umuduna ya da iyilikçilik ve şefkati dile getiren söylemlere de sahip olmayan bu zorbalar, yine de çok uzun süre, Tyrannos, kral, imparator ya da diktatör isimleriyle iktidarda kalmak becerisini de gösterdiler.

Ama ne var ki, insan soyunun bu hiç bilmeyecek gibi görünen ve bir fasit daire şeklinde devam eden gönüllü kölelik düzeni, yine o köle emeğinin biriktirdiği sermayenin güçlenip yaygınlaşmasıyla sarsılmakta da gecikmeyecekti.⁶⁴ Nitekim ticaret ve gelişen teknolojinin sağladığı fazla üretim ve zenginleşme, insana düşünmek için yeterli boş zamanı ve halkın geniş kesimine yayılan görülmemiş rahatı hazırlamakla, *Sımdı'nın* güzelliklen de ortaya çıkmış oldu. Toplumun üst katmanlarında biriken sermaye, bu kesimde gurur, kırgınlık ve dünya sevgisini de artırdı. ⁶⁵ Daha sonra gidim gidim genelleşen bu yeni tavır, toplumda olağanüstü gelişmelere neden oldu. Para hırsı ve çizgi dışı yaşama eğilimleri, gelenekleri alt üst ederken yepyeni ve yasaklara saldıran bir ahlak anlayışına yol açtı. Toprak mülkiyetine dayanan egemen sınıfların yaşam biçimlerinden türemiş olan ahlak, inanç ve bilgilerin oluşturduğu eski düzen karşısında; ticaret ve gelişen sanayinin hazırladığı inanç ve bilgiler yeni bir düzen ve yeni bir ahlak oluşturarak toplumda insan için ilk kez farklı olabilme olanağı sağladı. Böylelikle önderinde bir seçme ve tercih etme hakkı açılan toplum katılanları tarihle yine ilk defa özgürlük kavramını duyumsamış oldular. Bu ise eski yasakları tahtlarından indirdi. Günahın eski korkunçluğunu ortadan kaldırdı. Hiç olmazsa toplumun belli bir kesiminin gözünde siyasal günahkârları saygın kişiler haline getirdi. Ve dahası yaşamdan zevk almak günahını işleyen günahkârların çoğalması, ilkel dinlerin olduğu kadar zorba yönetimlerin de uymak zorunda kaldığı bir değişimi hazırladı. ⁶⁶ Bu aşamada en büyük değişim, kötülük kavramında yaşandı. Yeni koşullar, toplumsal algılayışları da değiştirmişti. Nitekim zorba yönetimlerin uydurduğu "*Halk Düşmanı*" im-

⁶⁴ Weber (kage) S. 154

⁶⁵ Durant-Dersler (kage) S. 39

gesinin, siyasal bir mitten başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Bu kavrayış güderek, şeytanın da totaliter güçlerin mantıksal uzantısından türetilen bir kurnazlık olduğu kanısını yarattı. Öyle ki artık; çok tanrılı ilkel dinlerin ilahlarıyla, zorba hükümdarlıkların benzerlikleri kolayca saptanabiliyordu.⁶⁶ İşte insanlar bütün bu nedenlerle, her türlü özgürlüğün ancak bireyselliğin kazanılmasıyla elde edilebileceğine inandılar. Çünkü yoksulluklarının olduğu kadar köleliklerinin nedenlerinin de, korku ve umuda dayalı ve yaşanan anı savsama ilkesi üzerine kurulmuş olan kurum ve oluşumlardan kaynaklandığını fark etmişlerdi. Bütün bu süreç boyunca insanların her türlü araç kullanılıp, her türlü duygudan yararlanılarak yaratılan özgün bir Kitle Ruhu içinde sömürüldükten açıkça ortada görülmüyordu. Onun için en güzel umutlarla okunan dinin kötü niyetli kişilerce bir iktidar aracı haline getirilmesi çalışmalarının olduğu kadar; emeğin köleleştirilmesi ya da insanın toplum içinde kişisiz bir öge haline sokulması nedenlerinin de hep aynı kaynaktan beslendiği kabul ediliyordu. Böylece günahkarlık, özgürlükle birleşerek, zorbalığa karşı büyük bir saldırıya geçti. Esasen insan gelişiminin bu aşamasında toplum içindeki günah kavramları da iyice tartışılmış ve özellikle siyasal günahın, zorba yönetimlerin insan güfuru, haysiyeti ve yaşamını hiçe sayan bazı uygulamalarından kaynaklandığı sonucuna varılmıştı. Onun için kısa bir süre sonra kötülüklerinden arınan günah, özgürlüğün de simgesi haline getirildi. Bu ise onlanemez bir zorunlulukla ilkel din ile özgürlükleri karşı karşıya getiren bir oluşumu hazırladı. Çünkü şimdiyi savsamacı zenginliği, zenginlik artık anlamını değiştirmiş olan günahı ve o da özgürlüğü çağırıyordu.⁶⁷ "Tanrı kralığını arama savaşı, zamanla, ölçülü bir mesleki erdeme dönüşmüş, dini kökler yavaş yavaş yerini dünyevi yaratıcılığa bırakmıştı." Ve bütün bu oluşumlar, yeryüzünde o zamana kadar hiç görülmemiş sonuçlara ulaştı. Öyle ki; insan topluluklarında maddi refahın artmasıyla başlayan düşünce hareketleri, zorba yönetimlerle çatışmayı göze alabilen ve bir kişi olarak kendisinin vazgeçilmez bazı hakları olduğu inancına sahip yeni insanları ortaya çıkardı. Böylece bireyleşen toplum

⁶⁶ Messadie (kage) S. 148

⁶⁷ Weber (kage) S 155

elemanları, toplum dışında ve gerekliliğinde de topluma karşı bir kişilik olabilmenin yolunu bularak, tarihte ilk kez, bilinçli bir özgürlüğü de tatmış oldular. Kuşkusuz ki bu oluşum, insanın uygarlaşma öyküsünde yeni ve devrimsel bir aşamayı belirtiyordu. Artık insan, dönüşü olmayan bir yola girerek; ilkel toplumunun sükut ve boynun eğmiş bir ögesi olmaktan çıkarak; topluluğun bilinç sahibi bir katılanı durumuna yükselmışti. Ama ne var ki; yüzeysel bir değerlendirme ve dışardan yapılan gözlemlerle büyük bir ulku gibi görünen bu şahlanış; insan için, çok ağır ve olağanüstü sorunlu bir yaşamı da birlikte getirmiş bulunuyordu.

İnsan, önce annesinden ve sonra da çocukluğundan ayrılmakla, yeryüzündeki ilk çaresizliğini yaşamıştı. Ama bu aşamaları izleyen sonraki gelişmelerin hazırladığı olgular, daha da korkunç oldu. Üstelik insanın, gelişiminin bu ikinci evresinde yaşadığı acılar, diğer yaratıkların hiç bir zaman katlanmak zorunda kalmadıkları ve yalnızca insana özgü kayıplardan oluşuyorlardı. Topluluğu içinde kendisini farklı bir varlık olarak duyumsamasıyla oluşan bu evre; insanın bütün evrimi içinde en büyük acılar pahasına ve en zor koşulları aşarak ulaştığı bir aşama olmuştu. İnsan, artık sahibi bir varlık olmanın gereği olarak ve kendi istenci dışında ulaştığı bu aşamada; ilkel topluluğun hücresi olmaktan çıkarak, topluluğun özgür ve bağımsız bir katılanı durumuna gelmişti. Gerçi bu ulaşış, insanın evrimleşmesi ve bireyliğe ulaşması yönünde çok önemli bir dönemecin aşılması anlamına geliyordu. Ama ne var ki; bu aşama aynı zamanda büyük bir sorumluluk ve katlanılması çok güç bir özgürlük yükünü de birlikte getirmişti.⁶⁸ İnsan, ilkel topluluğun içinde kendi yaşamı hakkında bir karar vermek zorunda değildi. Tam tersine, her konuda tek otorite olan topluluk; yaşamın bütün olgularını denetimi altında bulunduruyor ve insana seçme hakkı olmayan belli bir konum sağlıyordu. Bu ise tam ve kesin bir sorumsuzluk demektir. Davranışları bakımından özgür olmayan insan, eylemlerinden dolayı kendisiyle herhangi bir hesaplasmaya da girmiyor ve böylece ilkel bir dingiliği yaşıyordu. Oysaki insan, topluluğu içinde özgün bir varlık olduğunu duyumsamakla, bu doğal dingiliğini yitirmek durumunda kalmıştı. Çünkü o artık, doğa-

⁶⁸ Cioran (kage) S. 17

nin bütün zorlukları ve topluluğun bütün engelleriyle yalnızca kendi karar ve istenciyle savaşmak zorundaydı. Başkaldırısının sonsuz çekiciliğiyle, grubundan kopmakla olmanın hazırladığı güven-sizlik duygusu içinde yazgısına doğru ilerlemek durumundaydı. İnsan toplulukları binlerce yıldan beri kendilerini otoriteye dayamışlardı. İlkel çağlarda, kişiye ne yapacağı şef, rahip ya da aile başkanı tarafından söylenirdi. Oysaki özgürlükler, bu hayatın tahttan indirilmesi, otoritenin reddedilmesi demektir. Bunun ne kadar zor olduğu tekrar tekrar belirtilmiştir. Özgür olmanın güçlüğü si-yasal değil fakat maneviydi.⁶⁹

Aslında insan, ilkel topluluğu içinde bilinç dışı bir kaynaşma-nın sağladığı birtakim ve yine bu kaynaşmanın getirdiği bireysel sorumsuzluk nedeniyle mutluydu. Ana rahminin verdiği eksiksiz doyumu ve çocukluğunun baba korumasındaki kusursuz güven-cesini, daha sonraları ilkel topluluğunun içinde yaşamakta bulmuştu. Topluluk içinde yaşayan herkes, vücuttaki hücreler gibi doğal bir işbirliği içinde çalışıyor ve topluluğun en temel kuralını da hücrelerin mutlak eşitliği ilkesi oluşturuyordu. Çünkü hücrelerin sağladığı enerjiyle elde edilen toplam güç, topluluğun olduğu kadar hücrelerin de varlıklarını güven içinde sürdürmelerinde kullanılı-yordu. Böylece her şeye egemen, gücü tartışmasız ve yaşamın tüm sorumluluğunu yüklenmiş bulunan bu topluluk; sağladığı Kitle Ruhu'yla, tüm katılanlarına lükenmez bir güç, yıkılmaz bir güven ve doygun bir rahatlık sağlıyordu. Bu anlamda, insanın topluluk yaşantısını yeniden düzenleme anlamına gelen bireyselleşmesi, tüm mutluluklarını yok edecek çok tehlikeli bir atılım niteliğinde olurdu. Öyle ki toplum hücrelerinin bireyselleşmesi, Kitle Ruhu'nun panik halinde çözülmesi demektir. Bu, topluluğun yok olması oldu-ğu kadar, hücrelerin de varlıklarını sona erdirecek sonuçlara ne-den olabilirirdi. Topluluk hücrelerin n bireyselleşmesi, topluluğu ve onu yöneten Kitle Ruhu'nun çözülmesi, tek tek yaşayan varlıkları bir araya getiren ve onların birtakimliklerini sağlayan gücün lükenmesi sonucunu doğuruyordu. Halbuki daha önce de vurgulandığı gibi topluluğu olduğu kadar onun ögesi durumunda bulunan fertlerin yaşamlarının garantisini de, şimdi yok olma tehlikesi karşısında kal-

⁶⁹ Davies (kage) S. 12

ş bulunan bu gücü. İnsanın bireyleşmesi topluluğu zayıflatıyor, topluluk gücünü kaybettikçe de artık bireyleşen insan, özgür ama na karşılık doğa ve yabancılar karşısında çaresiz kalıyordu.

İnsan, yaşamının bu evresinde, doğal gelişimiyle var olabildiği olanakları arasında sıkışıp kalmış gibiydi. Öyle ki evrim yasası, bu aşamada; bilincin ilkel dinsel inançların tutsağı olmasına izin vermiyordu. Elde edilen özgürlükler ise zorba yönetimlerin kalbünü olanaksız hale getirmişti. Özetle; artık duygusal eşitliklerin zıtladığı sanal mutluluklar ya da kişilik silinmesiyle ulaşılabilen sakça bir yaşam garantisi bilinci doyurmaktan uzaktı. Gerçekleştiremeye gelmiş bulunan insanın, kendi kurtuluş ve mutluluğu için labileceği çarelerin de gerçekçi ve somut bir niteliği olmalıydı.

“Uygarlık, insanın mutluluk olanağının bir bölümünü bir parçaya ayırarak tasfiye etmesiyle”⁷⁰ doğmuştu. Onun için, insanın bu şamsal sorununun da aynı ilkeyi kullanarak çözümlemesi kaçınılmaz görünüyordu. Bu ise, özgün ve yeni bir siyasal oluşumun gerçekleşmesiyle olanaklı hale gelecekti.

DEMOKRASİYE DOĞRU

İnsan, kendi ilkel topluluğunun kalabalık içinde fark olunamayan ögesi olmaktan çıkarak, özgür ve bilinçli bir varlık haline gelmekte; dramatik bir seçim zorunluluğunun ağır baskısıyla karşı karşıya kalmıştı. Toplulukta kalmaya devam etmek köleliğini, topluluktan ayrılmak ise felâketini hazırlıyordu. Yığın halinde ve bilinçsiz bir kalabalık içinde yaşaması artık olanaksızdı. Ama varlığını sürdürebilmesi için de türdeşlerinin yardımı zorunluydu. Kişinin özgürlüğü ile ilkel toplumun devamını sağlayan koşullar çalışıyor; insan şimdi çözümü zor gibi görünün bu korkunç konumu içinde bocalıyordu. Ama gittikçe gelişen zekâsı ona bu ikilemi aşabilecek yolu göstermekte gecikmedi. Topluluk, toplum haline ve ögeler de üye durumuna gelmekte, sağlıklı ve yeni bir yaşam olanağı yarattılar. İnsanlar bir kısım özgürlüklerinden vazgeçerek topluluğa kalmayı kabul ederlerken, topluluk da insana yalnızca kendisine ait bulunan dokunulmaz özgür yaşam alanları bıraktı. Böylece, toplum içinde ve toplum halinde yaşamak zorunda olan insan, aynı zorunluluktaki türdeşleriyle karşılıklı olarak barış ve dayanışma tesis ederek; hem kendisini güvenceye alıyor ve hem de topluluğunu oluşturan koşulları belirliyordu. İşte, toplumun var olma şartlarıyla, insan özgürlüğünün ve mutluluğunun bir arada devamını sağlayan denge demek olan "*Siyasal Oluşum*" böylece keşfedilmiş oldu. Siyasal Oluşum'un zorunlaştırılıp bir takım yaptırımlara bağlanması da "*Siyasal Düzen*"i getirdi. Bu ise insanlığının Altın Çağı kaybetmesinden beri, mutluluk yolundaki uğraşlarının ulaştığı en büyük aşamayı oluşturdu.

Bu aşama; ne düşsel bir ülke, ne kristalize edilmiş bir arzu ve ne de mistik bir avuntu değildi. Bu aşama; insanlığın şimdiye kadar yaşamak ve mutlu olmak yolundaki en etkili ve en gerçekçi ulaşımını oluşturluyordu. Gerçi henüz daha her şeyin başlangıcında bulunuluyordu ama seçilen yol isabetli ve bulunan usul amaca uygun nitelikteydi.

İnsanın Siyasal Düzen'i, gelişiminin hangi döneminde keşfetliğini kesin olarak saptamak olanaksızdır. Ama tartışmasız olan bir şey varsa o da neslimizin ancak Siyasal Düzen'e kavuştuktan sonra uygar olma şansını kazanmış olduğudur. Çünkü insan, ana rahminden ayrılmanın o büyük bunalımından sonra, yaşam süresinde bulabileceği doygunluğa Siyasal Düzen'i kumlamakla ulaşabili.

Üstelik keşolunan bu yeni yaşam biçimi, insanın yeryüzünde görünmesinden beri sürdürmekte olduğu alışkanlıklarına karşı koşullar da içermiyordu. Tam tersine; siyasal düzen, ilkel toplumun doyurduğu güven ve rahat etmek gereksinimlerini karşılayabilecek pek çok olanakları da sağlamaktaydı. Dahası, Siyasal Düzen'in hazırladığı yaşam koşulları, insanın ilkel dingintliğini oluşturan öğeler de arılmayacak nitelikteydi. Gerçekten de, insanın mutlu ve güvenli bir yaşama kavuşmasını vaal etmek bakımından din ile devlet birbirlerine olağanüstü benziyorlardı. Nitekim dinin hedefleri olan kötülükten arınmak, Tanrı ile kaynaşmak, öbür dünyada ödüllendirilmek; devlet katında insanın geçim kaygısından kurtulması, maddi araçların adil bir şekilde dağılımı, gelecekte evrensel refaha kavuşmak, daha kısa çalışma saatleri gibi dünyevi vaallere dönüşür. Bu vaallerin yerine getirilmesi Cennette kavuşmak kadar uzak bir gerçek olduğu için de din ile devlet arasında yine bir benzerlik ortaya çıkar. Bu benzerlik, kitlelerin dünya-ötesi bir amaçları tamamen dünyevi bir inanca döndürülmesinin altını çizerek, Bu dünyevi inanç, aynen iman etmek gibi, onun karşı yönünde olsa da, güçlü bir dinsel şevk ve ayrıcalık duygusuyla yüceltilir.²¹

Doğaldır ki; Siyasal Düzen, hem insanın bu konudaki deneyimsizliği hem de teknik ve moral gelişmişliğinin çok sınırlı olması sebebiyle, önceleri dikkati çekecek kadar ilkel bir nitelik gösteriyordu. Özellikle ilk Çağların siyasal yapıları bu bağlamda hiç gelişmemiş nitelikteydiler. Bu dönemde siyasal yapı kesinlikle teokratik biçimde de bulunuyordu. Öyle ki bu siyasal ortamda din ile yönetsel işler bütünüyle birbirinin içine girmiş, siyasal ve ruhani otoriteler kaynaşıp bileşmiş durumdaydılar. Zaten dinsel önder aynı zamanda yönetsel otoriteyi de temsil ediyor ve genellikle si-

²¹ Jung (kage) S. 63

yasal yapının başında bulunan onderlerin kişiliklerinin kutsal olduğuna inanılıyordu.⁷² Onun için insanların oluşturduğu ilk siyasal yapılanmalar kendilerinden beklenen gerçek toplumsal uyum ve mutluluğu sağlayacak nitelikte değillerdi. Ama bu Siyasal Düzen, insanlığının evrimleşmesi yönünde olağanüstü fırsatları sağlamaktan yine de geri kalmadı. Ote yandan gelişen insan zekâsı da Siyasal Düzen'i olgunluğa doğru yönlendirmekte gecikmedi. Zamanla, insanlar toplum öğeliğinden bireyliğe ve Siyasal Düzen de Devlet aşamasına yükselmeyi başardılar.⁷³

Yüzyıllar sürececek olan evrim süreci içinde insan, giderek, toplum karşısında ezilmemiş, özgür, farklı, kişilikli ve kendi seçimlerini kendi istenc ve beğensıyla gerçekleştirebilen bir varlık olarak bireyleşirken; Siyasal Düzen'de, kendisini oluşturan bireyleri kavramak suretiyle, kendine özgü bilinç ve istenciyle, bu bilinç ve istenci oluşturacak organ, otorite, hukuksal varlık ve eylem alanı olan toplumsal bir gerçeklik şeklinde ve Devlet ismini alarak ortaya çıktı.⁷⁴

Teokratik siyasal yapılanmaların olduğu kadar; zorba yönetimlerin güçleri de, toplum katılanlarının bir lakım söylem, hayal ve vaatlerle beslenen Miltlere inanmalarına dayanır. Oysa ancak yaşadığı ortamda maddi ve manevi varlığının ve geleceğinin güvencelerini bulamayacağına inanan insanlar miltlere doğru koşarlar. Öyleyse, insanlığın kurtuluşu olduğu kadar bireylerin her birinin mutlu ve dingin bir yaşama kavuşması çabaları da ancak; siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulları iyileştirerek miltlerin doğmasına olanak tanımayacak bir ortamın ve dengeli, adil bir düzenin kurulmasıyla başarılı olabilir.⁷⁵ Onun için, insan ve Siyasal Düzen'in bu evrimleşme aşamasından sonra, tüm gelişim ve çabalarının betimlenen o mutluluk hedefine yönelmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Nitekim teokratik ve zorba yönetimlerin sakınca ve acılarını ortadan kaldıracak bir yöntem olarak demokratik Siyasal Düzen'in keşfedilmesiyle, insan zekâsı evrimleşme sürecindeki bu en yetkin evreye de ulaşmış oldu.

⁷² Daver (kage) S. 8

⁷³ Daver (kage) S. 117

Yüzyıllar süren arayış ve aldanışlar içinde bulunan insan zekası; o ilksiz Altın Çağ özelemini, işte bu yarı olağanüstü durumda umut etti. Bütün bu evrimin öyküsü ise; birey ile devlet uyumunun en yetkin şekli olan Demokrasinin tarihini oluşturdu. .

Yeryüzünde var olmuş bulunan bütün uygarlıkları karşılıklı etkileşim ve destekleriyle; dahası, bütün bir insan neslinin acılı, çileli ve tanımsız fedakârlıklarıyla dolu didimmeleriyle kurulacak olan bu uyum, dünyada ilk kez Athenai isimli bir kentle sezilerek Roma Cumhuriyeti'nin ciddi ve yetkin devlet anlayışında denendi. Onun için, insanoğlunun bu pek görkemli ve olağanüstü ilginç macerası izlenmek isteniyorsa; Athenai Demokrasisi ile Roma Devleti'nin gelişim süreçlerinin incelenmesi zorunlu bulunmaktadır. Çünkü demokrasi kuramının yaşama uygulandığındaki bütün geçişler bu iki siyasal varlığın oluşum tarihlerinde bütün ayrıntılarına belirlenebilmektedir.

Athanal Demokrasisi

İnsanoğlu artık yeryüzünün elendisi olma yolundaydı. Homeros'un anlatımıyla: "Yıllar birbiri ardından gelip geçmiş; ölüm uçurumundan kurtulmuş, savaşlar ve denizden dönenler dönmüştü." ²⁴ İsa'nın doğumuna nerdeyse 1200 yıl kalmıştı. Hititler ile Mısırlılar Ortadoğu'yu kan gölüne çeviren Kadeş Savaşı'nın yaralarını sarmakla uğraşıyorlardı. Tarih'in ilk yazılı anlaşmasını imzalayan II. Ramses ile Hattuşili sonsuz bir barışın umudunu yaşıyorlardı. Girit'in efsane kralı Mitos'un sarayında yerleşmiş olan Akhalar, Ege ticaretinin güvenliğini sağlamış görünüyordular. Mezopotamya, Anadolu ve Mora yörelerindeki irili ufaklı yüzlerce siyasal topluluk ise; kurulan bu siyasal denge içinde yaşamlarını sürdürme çabalarındaydılar. Gerçi bütün bu topluluklar arasında savaşlar yine de eksik olmuyordu ama görünürde, bilinen dünya siyasal şeklini tamamlamış ve yaşam da belli ve değişmeyecekmiş gibi algılanan bir düzene kavuşmuş gibiydi.

²⁴ Homeros: Odyseia (kage) S. 33

İşte, bir süre nispi bir dinginlik gibi algılanan bu durgunluk, Asya içlerinden gelen önlenemez ve korkunç göç dalgalarıyla yeniden çalkalanıverdi. Karadeniz'in Doğusu'ndan Med'ler ve Persler Mezopotamya'ya akarken; Avrupa'nın Doğusu'ndan da Brig ve Frig kavimleri Mora yarımadasına doğru inmeye başladılar. Dinç, savaştı ve acımasız olan bu Nordik insanlar; öñlerine çıkan bütün toplulukları eziyor ve kentleri yıkıyorlardı.¹ Onun için yollarının üzerindeki yüz binlerce insan can havlıyla Güney'e doğru kaçmaya başladı. Öyle ki bir süre sonra kaçanlar istilâcılardan daha korkunç sürüler haline geldiler. Kovalayan ve kaçanların oluşturduğu bu göç yığını, az sonra bir çığ gibi büyüyerek eski uygarlıkların üstüne yıkıldı. Hititler ezilmiş ve bütün Ortadoğu korkunç bir karmaşa içinde kalmıştı. İstilâcıların önünden kaçanlardan bir kısmı Mısır'ın kapılarını zorlarken; bir bölümü Anadolu'nun Batı kıyılarına ve başka bir bölümü de Ege adalarına sığındılar. Mezopotamya'nın Doğusu'na yerleşen Med ve Persler, bu ülkenin uygun konumu ve yaşadıkları elverişli koşullar sayesinde çevrelerindeki bütün toplulukları egemenlikten alına alarak, tarihin büyük imparatorluklarından birini kurdular.

Karadeniz'in Batısı'ndan inen kabileler ise, Mora'da, kendileri gibi Yunanca'nın "ion ve aoi" lehçelerini konuşan eski ırktaşları Akhalar'la karşılaşmışlardı. Sekiz yüz yıldır Ege yöresine yerleşmeye çalışan Akhalar; Mora ve Girit'teki egemenlikleriyle olduğu kadar Batı Anadolu'daki kolonilerle de çağlarının ihmal edilemez bir siyasal gücü haline gelmişlerdi. Mykenai, Tiryas ve Pilos gibi kentleri, Miletos, Ephesos, Kolophon gibi kolonileriyle büyük bir ekonomik yapıya sahiptiler. Onun için; yerleşiklerin göçmenleri kendi içinde eritmesi kolay oldu. Göçmenler de bu uygar ırktaşları lazla direnmeden benimsediler. İlk çatışmalar ise, temelde büyük yıkımlara sebep olmadan durukdu. Yeniden açılan yerleşim alanları ve Batı Anadolu'ya uzatılan göç dalgaları sayesinde fırtına atlattıldı. Tunç silâhlı Akhaların, yerli Pelasges ve Karlar'ı sömürme esasına dayanarak kurdukları feodal düzen, yeni gelenlerin katılımıyla bir süre daha devam etti.

Ama ne var ki; Mora yarımadası tıpkı Anadolu gibi; adeta, tarihin sel yatağı üstüne kurulmuştu. Onun için Moralılar da aynı

Anadolu insanları gibi, ülkelerinin bu konumunun sonuçlarını yüzyıllarca eksiksiz yaşadılar. Çağlar boyu sürüp giden ve durmadan tekrarlanan "Kavimler Göçü" işle hep bu ülkeleri çılgınlardan gen kalmadı. Bu işle; bu özgün ülkelere bir yandan bereketli kültür akıvyonları bırakırken, onlara en olmadık acıları da hazırladı. Kavimler göçünün sert rüzgârları her türlü bağnazlığı dağıtıp savururken, o ilkel koşulların dünyasında, kültürleri kaynaştıran doğal bir iletişim aracı da oldu. Göçler ülkeyi değiştirdiği gibi, toplumların yapısını belirleyen bir öge niteliğini gösterdi. Onun için; ilk çağ uygarlık dünyasının Doğu yöreleri Perslerin sağladığı otorite sayesinde, giderek belli bir düzene kavuşurken; Batı yöreleri kaderin yüklediği bu koşullarla dinmez bir karmaşa ve yeni oluşumlara aday görünüyordu. Özellikle Mora'nın otorite ve merkezi yönetim kurmaya elverişli olmayan coğrafi yapısı, çok özel koşulları ve bu koşulları hazırlayacak olan olayları gündeme getirdi. İşte ilerde, ünlü Athenai Demokrasisi'nin oluşumuna da kaynaklık edecek olan bu olağanüstü süreç; MÖ 1150 yıllarında birden bire ortaya çıkan son bir istilâ hareketiyle başladı. Mora ve Batı Anadolu illerine yeni yeni acı ve yeni yeni oluşumlar taşıyacak olan bu kaynaşma, Dor'ların amansız saldırılarıyla ortaya çıkacaktı.

Aslında Dorlar da köken olarak Akhalarla aynı soydan geliyorlardı. Ancak ne var ki; yüzyıllardır değişik koşullar ve değişik coğrafi yörelerde yaşamış olmaları, aynı ırkın bu iki boyunu karakter olarak larkılaştırmış ve hatta onları pek çok yönden birbirine karşıt iki yabancı haline getirmişti. Üstelik Akhalar pahalı lunç silahlarıyla ancak soylularını donatabildikleri halde; Dorlar yeni keşfettilikleri demir madeni sayesinde bütün askerlerini silâhlendirebildikleri için, baş edilemez bir güce sahiptiler. İşte bu sebeple Dor saldırıları Mora'nın eski efendileri için büyük bir felaket haline geldi. Mora yarımadası kaba, vahşi ve acımasız bir istilâ hareketiyle talan edildi. Teselya, Makedonya, Peloponnessos ve Korintos gibi yöre ve kentler Dor savaşçılarının ayakları altında ezildiler. Akha kentleri yıkılıp yağmalandı. Güneye, Batı Anadolu ve Ege adalarına kaçamayan Akhaların bir bölümü yok edilirken bir bölümü de Sparta'da olduğu gibi Helot olarak koleleştirildi. Bu acımasız saldırılara karşı direnebilen Attike dışındaki bütün Yunanistan Dor egemenliğine geçti. Ama Dorlar bununla da yetinmeyerek; Ege

adaları ve Batı Anadolu'nun kıyılarına da saldırmaktan geri kalmadılar. Tıpkı Mora gibi, Ege ve Batı Anadolu kentleri de aynı vahşi istilâdan nasibini aldı. Batı Anadolu'da Dor etkinliği, Mora yarımadasında olduğu kadar kesin ve tartışmasız değildi ama birçok kent, istilâcıların eline geçmiş olduğu için, Dor nüfusu bu yöreyi de etkilemiş durumdaydı. Kaldı ki zamanla, istilâcılar benimsiyor uyguladıkları kolonileşme politikası sayesinde, bu nüfuslarını daha da genişletme olanağını buldular. Yeni kurdukları Hali-Karnossos ve Knidos gibi önemli kentlerle Batı Anadolu'ya iyice yerleştiler.¹ Böylece beş yüzyıl kadar süren bir karışıklık ve kaynaşma döneminin sonunda, Batı Anadolu ve Mora yarımadası yeni ve kesinleşen sosyal çizgileriyle tarih sahnesindeki yerini aldı. Bu iyice belirgin çizgiler içinde Batı Anadolu İonia, Mora yarımadası ise Yunanistan adı altında kimlik kazanıyor ve bu özgün ülkelerde yaşayan insanlar uygarlık ve kültür yapıları itibarıyla yine Dor ve İon ırklarının özelliklerini sergiliyorlardı. Bu giderek tartışmasız hale gelen çizgilerin içinde başlıca ayrıcalığı ise, Dor istilâsı sırasında kendini savunabilmiş tek yöre olan Atika'de kurulmuş Athenai kenti oluştuyordu. Artık bir Dor denizi bir hâline gelmiş olan Yunanistan'da, İon ırkını temsil eden bu kent, özgün konumunun gerektirdiği koşulları yaşıyordu.

Mora, sen ve engebeli arazisi, kurak ve sıcak iklimiyle fakir bir ülkeydi. Yarımada'nın birbirinden ulu dağlar, derin vadiler ve geçit vermez kayalıklarla ayrılmış bölgeleri; içe kapanık, dar görüşlü bir halk yararmıştı. Bu dağınıklık, merkezi ama güçlü ve büyük siyasal toplulukların kurulmasına olanak vermediği için; dışarıdan gelebilecek istilâlara karşı da uygun bir ortam oluştuyordu. Gerçi bu durum, insanları ezen, onların özgürlüklerini yok eden despot idarelerin kurulmasını önüyordu ama belli bir siyasal düzen içinde ulaşılabilecek uygarlık aşamalarına varışı da engelleyen başlıca sebepti. İşte bütün bu koşullar giderek fakir, temkinli, ağırbaşlı ve sade yaşayışı ilke edinmiş bir insan soyu yarattı. Mora yarımadasının yeni sahipleri olan Dorlar bu karakterleriyle çevrelerinde yaşayan diğer topluluklardan ayrıldılar. Fakirlikleri onları ticaretle yönelirken, çetin yaşama koşulları da her türlü acıya ve zorluğa hazır ve alışmış bir hale getirdi. Mora'ya dağılmış küçük küçük ülkelerinde hüküm süren onlarca krallığın egemenliği altın-

da renksiz bir yaşamı benimsediler. Öyle ki; düz çizgileriyle olağanüstü bir sadeliği simgeleyen Peplos'u kendilerine elbise olarak seçerken; tanrılığını görülmemiş acılara katlanıp, işitilmemiş uğraşlarla didişerek kazanmış olan Herakles'i ilk ataları olarak kabul ettiler. Parnasoos dağlarının yamaçlarında kurdukları korkemli Delphoi tapınağının çalı üçgenlerinde okunan en kutsal ilkeleri ise; "Olçütü ol" emri oldu.

Oysa Batı Anadolu; güler yüzlü ve zengin insanlann, şelkalli, yaşama sevinciyle ışıktanmış, bol güneşli ülkesiydi. Onun için orada. Dor insanının aksine; uçarı, dışa dönük, her lütlü yeniliğe açık, özgür düşünebilme yeteneğine sahip özgün bir lonalı tipi ortaya çıktı.

Batı Anadolu'ya göç eden Akhalanın Aiol boyu Çanakkale ile İzmir arasındaki bölgeye, lonlar ise İzmir ile Büyük Menderes ırmağı arasındaki alanlara yerleşmişlerdi. Ne var ki; lonların uygarlık aşamasında gösterdikleri olağanüstü başarılarla karşın, Aiolaların oldukça sönük kalmaları, bu dönemde Anadolu'nun Batı kıyılarını lonia ülkesiyle özdeşleştirmekte gecikmedi. Yüzyıllar sonra gerçekleşen Dor istilâlarından sonra bile Batı Anadolu lonia ismiyle anılır oldu.

Lonia; kıyıya dık inen dağların Ege Denizi'nde oluşturduğu yüzlerce doğal limanları; ulaşımı engellemeyen arazisi, verimli ve sulanabilen geniş ovalarıyla zengin bir ülkeydi. İliman iklimi, güneşli göğü ve bol nimetleriyle üzerinde yaşayan insanlara bütün mutluluk sebeplerini sunuyordu. Bütün bu olanaklarla uçarı bir yaşama sevincine kavuşabilmiş lonlar; ülkelerinin uygun konumundan yararlanarak geniş bir ticaret örgütü kurmuş ve üstelik bu örgütü Sicilya'dan Karadeniz kıyılarına kadar yaydıkları kolonileriyle de destekleyerek belli bir zenginliğe ulaşmışlardı. Ayrıca, ülkelerinin ilkçağ ticaret yollarının üzerinde olması da bu zenginliklerini katlayan başka önemli bir öge durumundaydı. Öte yandan tarihin belli başlı göç yollarından birinin üzerinde bulunmaları da onların inanç ve görgü yönünden devamlı bir gelişim içinde bulunmalarını sağlıyordu. Ama lonların en büyük şansları şüphesiz ki, ilkçağ dünyasının büyük uygarlık merkezlerine çok yakın bulunmaları olmuştı. Mezopotamya ile yakın karayolu bağlantıları, Mısır ve Gi-

ritte denizyolu ulaşımları vardı. Onun için bu görkemli uygarlıkların yüzyıllar boyu büyük ve çileli deneyimlerle elde ettikleri bilgi ve buluşlarını büyük bir rahatlıkla benimseme olanağına sahip oldular. Mısırlılardan tırpan, tekerleksiz sapan, bakla, mercimek, soğan ekimi gibi tarıma ait usul ve bilgilerle; tekerlekli araba, madenleri işleme, kuyumculuk, cam yapma, papirus üretme gibi sanayi becerilerini öğrenirlerken; Anadolu'nun eski uluslarından da asma ve zeytin yetiştirmek, şarap ve zeytinyağı kullanmak, heykeller yapmak, yapılan resimlerle süslemek gibi buluşları aldılar. Mezopotamya uygarlıklarının bulduğı, uzunluk ve ağırlık ölçüleri, dairenin 360 dereceye bölünmesi, zaman ölçüm araçları, yedi günlük hafta, astronomi ve tıp da yine aynı yolla bilgilerine katıldı. Fenikelilerden yazıyı ve Lydialılardan sikke kullanmayı öğrendiler. Böylece Yeryüzünde hemen hemen hiçbir insan topluluğuna nasip olmayan bu şans, onların kendilerine özgü olağanüstü bir uygarlık yaratmalarına yardım etti. Çünkü ülkelerinin sunduğı olanaklarıyla desteklenen ticaret uğraşıları, kısa zamanda zenginleşmelerini ve bu da eski uygarlıklardan aldıkları hazır bilgi ve buluşlar üzerinde rahatça düşünebilmeleri için yeterli zamanı sağılamıştı. Böylece İonlar, bir taraltan Thales'in MÖ 585 yılında gerçekteşecek güneş tutulmasını bir yıl önceden haber verebileceğı kadar pratik bilgi elde etme olanağı bulurlarken, öte yandan da evrensel olayları bir tek ilkeye bağılayarak lakı bir yorumla açıklamayı denemekle; önce felsefeyi ve giderek de sırd bilmek için bilmek amacını taşıyan bilimsel düşünceyi de yaratmış oldular. Böylece Yunanistan'da henüz Sokrates bile yetişmemişken; Homeros, Saffo gibi ozanlar ve Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Pythagoras, Ksenophanes, Herakleitos, Empedokles, Leukippos, Demokritos gibi dünya çapında ünlü fikir adamı ve filozoflar İonia'da yepyeni bir uygarlık ve kültürün habercisi oluyordılar. .

Bütün bu oluşumlar İonia'da, Yunanistan'da yaşayan Dorların tam karşılı, güler yüzlü, uçarlı, zengin, pervasız, aşırı özgür tüketici bir insan soyunun doğumunu hazırlamıştı. Öyle ki, Mistik Dorların Delphoi tapınağında, geleceğı haber veren kâhinler insanlara öğütler verilirken; İonların ondan daha görkemli olarak inşa ettikleri Artemision'un rahipleri bu tapınakta toplanan büyük servetleri kullanarak bankerlik işlemleri yapıyorlardı. Sade ve fakir Dor pep-

los'una karşı süslü ve görkemli lon Khiton'u giyen bu insanlar, yönetimlerinde de Mora yarımadasının geleneksel monarşisine iltifat etmediler. Yürütmenin halk meclisi tarafından denetlendiği ve bütün siyasal düzenin belli anayasal ilkelere uyma zorunluluğu bulunan, özgün ve fakat biraz başıboşluğa doğru kaçan özgürlükçü bir yönetim sistemini benimsediler. Çünkü ülkelerinin doğal zenginlikleri ve uygarlık ürünlerine kolayca kavuşmuş olmaları lonların, sosyal ve siyasal onemler almaları konusunda acele etmemeleri gerektiği şeklinde bir kaniya kapılmalarına yol açmıştı. Ne var ki: Onların bu siyasal pervasızlığı, önce Lydia kralı Kroisos, sonra da Med imparatoru Kyros'un efendiliğini getirecek ve gerçek özgürlüklenne ise Mora'da gelişen bir siyasal anlayışının hazırladığı yeni bir güç sayesinde kavuşabileceklerdi. Bu gücü ise Athenal temsil ediyordu.

Bütün bu gelişmeler, giderek Antik Ege Uygarlığı'nın temel özelliklerini belirlediği gibi; kendilerini Hellenler olarak isimlendiren özgün bir topluluğun ortaya çıkmasına da sebep oldu. Kavimler göçü, ırkların ve halkların kaynaşmasını sağlarken, bu kaynaşmanın doğal sonuçtan da belirgin bir şekilde ortaya çıkmakta gecikmemişti. Böylece Ege insanı, yüzyıllar süren bu köklü kaynaşmanın etkisiyle, yepyeni kültürlerle haşır neşir olarak her türlü yeniliği doğal bulan, hoşgörülü bir yapıya da sahip oldu. Öte yandan ülkenin doğal konumu ve koşullarının hem zorlayıp hem de kolaylaştırdığı ticaret sayesinde de, bir taraftan azımsanmayacak bir zenginliğe kavuşurken öte taraftan yeniliği kabule yatkın hoşgörüsünü geliştirip kurallaştırma olanağını yakaladı. Bu ise onu özgün bir din ve inanç özgürlüğüne götürdü. Çünkü yaşanan geniş kapsamlı kaynaşma sırasında, her ırk ya da kavim, ortak topluluğa getirdiği kendi inanç ve tanrılarıyla; çok inançlı ve çok tanrılı bir dinin doğmasına sebep olmuştu. Toplumun bir kesiminin saygı duyduğu inanç ve tanrılara diğer kesimin de saygı gösterme zorunluluğu, inanç çeşitliğinin doğal kabul edilmesini ve giderek de inanç seçme özgürlüğünü hazırladı. Zaten ticaret gemilerinin, Girit seramikleriyle birlikte getirdikleri elsane ve inançların gizemlerinde; Mısır ve Ön Asya'dan kervanlarla taşınan eşyalara karışmış bilgilerin sırlarında hep yeni yeni hoşgörü sebepleri bulunuyordu. İnsanlar birbirlerinden tanrılar alıp veriyorlar ya da kavgaları tanrı-

lara bırakarak bu sevimli ama zor ülkelerinde birlikte yaşayabilmeyi koşullarını hesaplıyorlardı. Sonunda öylesine büyük bir inanç karışımı ortaya çıktı ve tanrılarla kültürler öylesine ayrılmaz bir şekilde birbirlerine karıştı ki, ülkenin insanları her inancı kendi inançları kadar doğal bulmaya başladılar. Bu da belli bir inanç sisteminin örgütlenecek kilise haline gelmesini engelledi. Çünkü mantıklı bir tanrı ve inanç sınıflandırılması yapılması, topluluğun başka başka kesimlerinin bir kısım inançlarının ya da saygı duyduğu tanrılarının dışlanmasına sebep olacak son derecede vahim ve sakıncalı bir tavır kabul ediliyordu. Böylece herkes kendi tanrısını benimserken, başkalarının tanrılarına da hoşgörüyle davranmanın zorunlu sayıldığı, tanrı alış-verşinin doğal kabul edildiği ve tanrıların mistik bir güç olarak değil de ancak yararlı olabildikleri sürece saygı görmek durumunda bulunduğu özgün bir din anlayışı doğdu. Artık insanlar gibi tanrıların da birbirleriyle rakip olmaları ve tapılmayı hak etmeleri için yarışmayı kazanmaları gerekiyordu. Çünkü kavimlerin kaynaşmasının bir fırtına gibi estiği bu ülkede yaşayabilmek için başarılı olmak, direnmek ve kazanmaktan başka çare bilinmiyordu. Tanrılar için de insanlar için de en önemli yasa buydu. Onun için insan topluluklarının dinsel hoşgöründen sonra yaşam koşulu olarak kabul etmeleri en temel ilke yarışma ilkesi oldu. Bu da sosyal, siyasal ya da dini alanda hiç kimsenin doğal ve tanrısal üstünlükler tanınmayacağı inancını getirdi. Statünün değil yeteneğin, kaderin değil başarının, şansın değil seçimin belirlemelerine inanıldı. Topluluğun hiçbir kesimi ve hiçbir alanı yarışma ilkesinin dışında bırakılmadı. Güzel sıfatını kazanabilmek için Aphrodite Paris'in önünde, Athena ve Hera ile yarışmaya zorlandı. Homeros ebediliğini Parnassos'da Hesiodos'u yenerek elde etti. Musıkide üstünlük için Apollon, Pan'ta yarıştı. Dokumacılık unvanını alabilmek için Athena'nın Arakhne'yi alt etmesi gerekli. Troya'da bütün tanrılar şöhretleri için savaşmak zorundaydılar. Ve dahası; Hellenlerin tapınaklarının tümünden daha kutsal ve dokunulmaz olarak kabul ettikleri; ulusal birliklerinin simgesi ve ebedi barışın yolu diye gördükleri tek yer Olympia oldu. MÖ 776 yılından itibaren bütün yeteneklerin üne kavuşmak için akın akın her yıl yedi kapısına yığıldığı Pelops alanının temeli de yarışmaya dayanıyordu. Ve bu yarışların en önemli iki ilkesiyse, kurallara

uymak ve dürüstlükten ibaretti. Çünkü zamanla kazanmış oldukları deneyimlerinin onlara öğrettiği en büyük bilgi; kuralsız, hedefsiz ve başıboş yarışmaların verimsiz ve boşuna çabalardan öleye geçemeyeceği gerçeği olmuştu. Onun için; kutsal Olympia yarışmalarında iğlenebilecek en affedilmez günahın "kuralları çiğnemek" olduğu kabul edilmişti. Bu ise zamanla, Hellenlerin toplumsal kurallara ve yasalara karşı duydukları saygının gelişmesinde çok önemli bir öge oluşturdu. Ve en sonunda bulun bu gelişmeler, özgürlük ile toplumun, yarışma ile kuralın, din ile felsefenin, serbestlik ile disiplinin ilkçağ dünyasındaki en güzel uyumunu ve hatta sentezini sağlayan "Polis"i'n ortaya çıkmasını hazırladı. /

Ege dünyasının insanları, İsa'dan sekiz yüzyıl öncesine geldiğinde artık hemen hemen genel özelliklerine ulaşmış ve toplumsal karakterlerini kazanmış gibiydiler. Şimdi ırk ve soy olarak kaynaşmalarını üst düzeye gelirmiş olduklarını ifade edercesine kendilerini Hellen ortak ismiyle anmaya başlamışlar ve kırsal kabile yaşamından kent yaşamına geçmişlerdi. Özellik ve karakter oluşumlarını ise Polisi yaratmakla tamamladılar.

/ Hellenler köye "Kome", kente "Astı" ismini veriyorlardı. Polis ise kent ile devlet kavramının kaynaşmasından, bu iki kavramın iç içe geçmesinden oluşturulmuş yeni ve özgün bir siyasal oluşumu ifade ediyordu. Somut olarak polis; tapınak ve yönetim binalarının toplandığı Akropolis, pazaryeri ve liyatrodan oluşan resmi yapılar ile kent halkının konut ve işyerlerini çevreleyen surların koruduğu ana kent ve onun çevresindeki köy ve tarım alanlarını kapsayan bir siyasal varlık olarak görünüyordu. Ama ne var ki; Polisin bu tanımlaması onun esas niteliği yanında çok dar ve yüzeysel bir anlamı olurdu. Çünkü polis Hellenler için bu somut görünümünün dışında çok daha kapsamlı ve içerikli bir kuruluş durumundaydı. Polis bir kent ya da bir siyasal birlik dışında, kendine özgü nitelikleriyle tarihte ilk defa ortaya çıkmış olan bir yaşam biçimiydi. Ege insanı polis yaşayışına geçtiği yıllarda, artık temeli aile birliği ve bağlarına dayanan kabile yaşayışının dar çerçevesini aşmış ve yıllarca süren ırk kaynaşmalarıyla hem ilkel inançlarını hem de kabile disiplininin ibaret bulunan toplum düzenini terk etmiş bulunuyordu. Bu ise onda aile ocağının güvencesini kaybetmiş bir

çocuğun doğal gerilimini yaratarak psikolojik, sosyal ve siyasal yönlerden ciddi bir bunalıma düşmesine sebep olmuştu. İşte Polis, insanın bu ilk dışa açılma aşamasında kendisine güvence olarak yarattığı siyasal ve sosyal ortamı oluşturdu. Polis, insanın çevresini genişletip büyüterek de, güvence içinde yaşayabilmesine olanak hazırladı. Böylece kabilesinin kontrolünden kurtulan insan; kişiliğini yok edecek kadar güçlü olan büyük ve heybetli siyasal oluşumlara muhtaç olmadan, ilk pastoral özgürlüğünü büyük ölçüde yitirme durumunda kalmadan siyasal bir himayeye kavuştu. Çünkü Polis kavramının ve faaliyetlerinin içinde; aile, hukuk, siyaset gibi farklı kavram ve güç odakları birbirlerinden ayrılmı olanaksız bir şekilde bir arada bulunuyorlardı. Zira Polis, siyasal birliği simgelediği gibi aynı zamanda, dışı birliği, ortaklaşa saygı gösterilen tanrıları ve tapınakları da ifade ediyordu. İnsanlığın çocukluk çağına pek yakın olan ilk Hellen dünyasında insan; toplumla iyice kaynaşmış ve kişilik bulmamış o ilkel niteliğinden henüz tamamen kurtulamamıştı. O sıralarda bütün toplumlar; ailenin büyümesi ya da büyük bir kaç ailenin bir araya gelmesiyle oluşuyorlardı. İnsanlar birbirleriyle olan soy bağılıklarını henüz unutmamışlardı. Topluluğun devamı hala sıkı bir aile dayanışmasını gerektiriyor ve ailenin ortak atasına karşı duyulan kutsal duygular insanların bir arada bulunmalarının en önemli sebeplerini oluşturuyordu. İşte bütün bu öğelerin birleşmesi toplumun politikasını olduğu kadar hukukunu da etkilediği gibi; yeni bir siyasal varlık ve kurum olarak ortaya çıkan Polisin niteliğini de belirlemekten geri kalmamıştı. Çünkü insanlar şimdi Polisten yeni koşulların uygun ortamı olmasını beklerlerken; kendilerine, ilkel güvenliklerini ve alışkanlıklarının rahatlığını sağlamasını da talep ediyorlardı. İşte bu nedentendir ki Polis de mensuplarının bu isteklerini karşılayabilmek için; maddi bir kent ortamı olmak ötesinde; onlar için manevi, kutsal ve mistik bir niteliğe büründü. Polis yurttaşlığı yalnızca siyasal bir bağ olmaktan çıkarak; yeni bir kentlilik dininin mümini anlamına geldi. Kent yurttaşlığı bir İtihar vesilesi olduğu kadar da, kent için her türlü fedakârlığa kalkanmanın gerekçesi haline geldi. Nihayet, birbirlerinden ulu dağlar ve korkunç uçurumlarla ayrılmış kentlerin insanları kendi polisleri içinde birer yurttaş olarak yaşamının zorunluluğunu anlatmakla geçikmediler. Ve mutluluklarının, kentleri-

nin varlığıyla sınırlı olduğuna öylesine inandılar ki; polise dahi bir coşku içinde bağlandılar. Bir Athenalı, Spartalı ya da Thebaili olmak bir kent halkından olmak gibi basit bir kimlikten çıkarak; atalarının, kahramanların ve şimdiki kentlilerin hep birlikte yaratıkları tekmil değerlerin sahibi ve koruyucusu olmak anlamına geldi. Artık yurttaş kavramı; o insanın bütün varlığını, maddi ve manevi her şeyini kapsıyordu. Çünkü polis'in yok olması; yurttaşların özgürlüklerini, tanrılarını, inançlarını ve bütün servetlerini kaybetmesi demektir. İşte bu kesin gerçektir ki; yurttaşların kentlerine daha sıkı ve candan bağlanmalarını sağlarken; Antik Ege Uygarlığı içinde insan kişiliğini ezen büyük siyasal güçlerin ve imparatorlukların ortaya çıkmasını da engelledi. Mora ve Batı Anadolu, yurttaş sayıları beş-on bin dolayında olan yüzlerce Polis'in egemenlik alanlarıyla bölünerek insanlar için kısmi bir özgürlük çevresi oluşturdu.

Ancak ne var ki; kentlerin giderek büyümesi ve yönetimin siyasal gücünü artırması; sosyal, dini ve moral kavramlarını ilade ettiği bütün baskı araçlarını benliğinde toplamış olan Polis; artık hızlı bir kişilik kazanma süreci içine girmiş bulunan yurttaşlarla çatışma haline getirmekte gecikmeyecekti. Kabile üyesini yurttaşlığa taşıyan polis, onun bu yeni ortam için de mukadder gelişmesine de yardım edecek lakai insanın bireyselliğe doğru olan atılımlarının başlamasıyla da çalışma kaçınılmaz olacaktır.

Athenai:

Atika kralı Kekrops, Kesilos ovasının denize beş kilometre uzaklıktaki Akropolis tepesine bir kent kurmaya başlayınca, bütün tanrıları bir telaş almıştı. Hepsi, geleceğin bu gorkemli kentine kendi adını vermek hevesine kapıldılar. Ama sonunda iş, denizler tanrısı Poseidon ile aklın tanrıçası Athena'nın yarışmasına bırakıldı. En yararlı armağanı verecek olan, kentlin tanrısı olmayı hak edecekti. Kekrops'un, Poseidon'un yağız allarına karşı Athena'nın sunduğu zeytin fidanını kabul etmesi üzerine de kent, Athenai ismini aldı. Ve yaklaşık olarak İsa'dan iki bin yıl önce Akhaların bu ünlü kentinin temeli böylece atılmış oldu. Dorlar Mora yarımadasına geldikleri zaman Athenai artık enikonu güçlenmiş bulunuyordu. Onun için koskoca Mora'da bu demir silahlı göçebelere direnebi-

len tek yöre Atlika oldu. Bütün Mora'yı talan eden Dorlar buraya adımlarını bile atamadılar. Ne var ki; Dorların Atlika'yı alamamalarına karşılık istilacıların onünden kaçan yığınla insan Kesifos ovasına sığınmak zorunda kalmış ve bu da Athenai ve çevresini olağanüstü kalabalıklaştırarak burayı Yunanistan'ın Babil Kulesi haline getirmişti. Bu karmaşa İsa'dan dokuz yüzyıl öncesine kadar böylece sürüp gitti. Atlika ancak ünlü kralları Theseus'un çevredekî on iki köyü, kentle siyasal bir birlik haline getirerek Athenai Polisini kurmasıyla dincinliğe kavuştu. Böylece hem bütün Atlika istikrarlı bir siyasal yapıya kavuşuyor hem de Athenai Mora yarımadasının tek lon kökenli kenti olarak geleceğini güvence altına alıyordu. O artık tarihin kendisine yüklediği kaderi taşımak için gerekli güç ve olgunluğa erişmişti.

Athenai halkı köken olarak lon soyundan geliyordu. Ama dalgalı bir Dor denizi içinde olmanın koşullarını da benimsemişti. Nitekim çevresindeki ünlü Eretria, Thebai Korinthos, Sparta gibi kentler Dor özelliklerini taşırlarken; Athenai'da bu kültürün etkisinden tamamen uzak değildi. Onun için Anadolu'daki diğer lon kentlerine göre daha değişik ve özgün bir karakter gösteriyordu. Lonların uçatı yaşama sevinçli ve bilgi aşkı ile Dorların ağırbaşlı, sade ve mistik yanlarını kaynaştırarak yarattığı yeni ve kendine özgü bir dünya görüşünü yaşamaya çalışan bu halk; Akropolis üstünde yükselen yapıların mimarisi ve işlemlerinde bile, bu felsefesini plâstik öğüler içinde ifade etmeyi denemişti. Öyle ki; Akropolis'in girişini oluşturan Propylaia, Dor ve lon usulü sütunların kucaklaşmasıyla yaşam bulurken, dış görünümü Dor üslubuyla şekillenen görkemli Parthenon'un Epistyl'i lon frizleriyle ve kutsal hazine odası da lon sütunlarıyla süsleniyor ve yine Doğu yönündeki çatı üçgeninde de; Athena ile Poseidon'un ünlü yarışması canlandırılarak kompozisyon tamamlanıyordu. Bu ise aslında, lon aklıyla Dor mistisizminin kaynaşmasıyla oluşan yaşam şeklinin yarışma duygusundan güç alan ticari girişimcilikle birleşerek denizi ve çorak ülkenin fakirliğini alt edişinin öyküsüydü. Çünkü Athenai; şimdiki bir mucize gibi görünen özgün uygarlığına, zorlu denize açılacak olan gemilerinin ambarlarına koyup, yabancılara salabileceği bir mahsul bulmakla ulaşabilmişti. Onun için olay, gerçekte, Athenai'nın Poseidon'a galibiyet elsanesinden çok; Aklın bilinçsiz doğa

güçlerine karşı kazandığı büyük bir zaferin tanrısıydı. Ve bütün insanlığa örnek oluşturacak özgün bir demokrasi denemesi şeklinde gelişecek olan bu tarih; fakir ve basit bir krallık yaşantısı olarak başlamıştı.

Gerçekten de, Athenai tarih sahnesine çıktığı zaman; birkaç kabile ya da soydan gelen insanların Basileus unvanı verilen bir kral tarafından yönetildiği küçük bir siyasal birlik şeklindeydi. Kralın tebaaları, aynı zamanda kendi soy ve kabilelerinin koruması altında oldukları için, siyasal yönden fazla bir baskı altında bulunmuyorlardı. Basileus'un egemenliği ile kabilelerin himayesi arasında oluşan siyasal denge, Athenai insanına monarşi içinde bile belirgin bir özgürlük sağlamış görünüyordu. Bu huzurlu yaşam; bazı ekonomik ve sosyal gelişmelerin, kurulmuş bulunan geleneksel dengeyi bozmasına kadar sürdü

Athenai halkı önceleri, büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu aristokratlar, küçük toprağını kendi emeğiyle işleyen köylüler, zanaatkarlar olarak önemli konumları olan kent esnafları ve kölelerden meydana geliyordu. Ne var ki, aristokratların köylüleri sömürmeye başlaması ve kent esnafının da öncelikle deniz ticaretinin sağladığı olanaklarla belli bir zenginliğe tırmanıp sınırlı bilincine erişmesiyle "Kadım" toplumsal denge bozulmakta gecikmedi. Geniş toprak sahiplerinin köleler kullanmak suretiyle yürüttükleri tarım etkinlikleri, aristokratların büyük servetler biriktirip, özgür köylülerin sınırlı üretimlerine dayanılmaz bir rekabet ortamı oluşturarak, onları önce fakirliğe sonra da çıtlık işçiliğini kabule sürükledi. Bu sürecin dışında kalmak için direnen köylü gruplarıysa büyük ölçüde borçlanarak aristokratlar karşısında ekonomik bağımsızlıklarını kaybettiler. Öyle ki; özgür köylülerden bir kısmı borçlanmalar sebebiyle arazilerini kaybederek aristokratların çiftliklerinde ekonomik köleliğe düşerlerken; bir kısmı da artık geçimlerine yetmeyen topraklarını satıp, ya da terk ederek, kente iş gücü olarak girme yolunu seçtiler. Artık Athenai'nin tarım ve maden üretimine elverişli topraklarının büyük bölümü, birkaç aristokrat ailenin elinde toplanmış ve kırsal nüfusun hemen hepsi bu topraklarda ya yaşıma ya da kiracı durumuna düşmüştü. Halk bu geniş tarım arazilerinde yok pahasına çalışıyor, kiracı ya da yarıcı durumunda olanlar ise elde ettikleri ürünün değerinin ancak altıda birine sahip

olabilirken, kalan bölümünü zengin toprak sahiplerine verme şartını kabule zorlanıyordu. Direnen köylüler ise; ağır tefecilik koşulları altında eziliyorlar ya da borç yüzünden özgürlüklerini kaybederek, köle haline geliyordu. Kırsalda yaşayan halkın hali feciydi. Buna karşılık, kent esnafı ticaret ve sanayinin sağladığı olanaklarla gittikçe zenginleşiyor ve özellikle kırsal kesimden gelen ucuz işgücü ve köleler sayesinde, hem belirli bir kazanç düzeyini tuttururken, hem de bu işgücü ve köle emeğinin yöneticisi ve sahibi olmak gibi psikolojik bir doyum ve maddi gücü kavuşuyordu. Kırsal kesimde topraklarını kaybederek kente göçen işgücünün nefretini de yanına alan bu esnaf grubu, giderek aristokrasiye karşı bir direnç odağı haline gelmişti. Üstelik ticaret ve üretim kaynağı olarak gittikçe güçlenen bu kesim, köylü bağınazlık ve kaderciliğini de aşmış; yeniliğe açık, düzeni sorgulayan dinamik bir yapıya sahipti. Çünkü maddi refahın arınmasıyla birlikte, ticaret ve özellikle deniz aşırı ilişkilerin etkileriyle değişime uğramış bu insanlar geleneksel düzenin yerindeliğini tartışmaya açabilecek bir ortam oluşturluyorlardı. Nitekim kırsal kesimden gelen huzursuzluklar ve kent esnafının düzenini zorlayan bazı yeni hak istekleri, Athenai'da gittikçe şiddetlenen bir isyan duygusunu açığa çıkarmakta gecikmedi. Aristokrasi artık iyice belligin hale gelen bu toplumsal çalkantıları önlemek için, aletacele düşündüğü bir çare şeklinde, Drakon Yasalarına sığındı. MÖ 624 yıllarında alınan ve düzenin devamını amaçlayan önlemler, halka karşı sert ve insafsız yaptırım ve yükümlülükler konularak yasalaştırıldı. Drakon'un hazırladığı yasalar gerçik bir süre mevcut düzenin devamını sağladı ama temeldeki çalışma ve dengesizliklere bir çare bulunamadığından kısa zamanda işlevsiz kalmaktan kurtulamadı. Bir süre için baskı altına alınan kaynayışlar, az sonra daha da güçlenerek, yeniden ortaya çıktı. Sınıflar arasında kı çekişmeler daha da sertleşirken farklılıklar da daha goze batar hale geldi. Drakon yasalarının Athenai tarihii içinde yarattığı tek olumlu sonuç; toplumsal düzenlemelerin yasa denilen objektif, herkes için geçerli, sınıfsal dengeleri ihmal etmeyen ve yaptırım gücüne sahip bir takım özel kararlarla sağlanabileceği kanı ve inancını halkın zihnine yerleştirmesi oldu. Artık halk İpki Olympia yarışmalarında olduğu gibi, toplumsal düzenin de haklı bir takım kuralları olmasını beklemeye başladı.

Ama bu bekleyişin, Solon reformlarına kadar ve kırk yıldan daha fazla zaman sürmesi, olayları ve çatışmaları çok farklı ve özgün boyutlara taşıyacaktı.

MÖ 594 yıllarına gelindiğinde, Athenai'de her şey çığırından çıkmış gibi görünüyordu. Aristokrazi ve zenginler arkalarına aldıkları Drakon yasalarıyla, diğer sınıfları alabildiğince sömürmeye çalışıyorlar ve halk da, artık buçuvalaşmış kent esnafıyla birlikte, bu korkunç sömürü iştahına karşı kendini var gücüyle savunuyordu. Her şey korkunç bir sınıf çatışmasının yaklaştığını gösteriyor gibiydi. Aristokrasinin sömürü düzeni öylesine bir hale gelmişti ki; aklı başında herkes, bu vahşete karşı çıkıyor ve toplumu kurtarmak için bu tamah ve açgözlülüğün, önlenmesi çarelerini araştırıyordu. Öyle ki, kendisi de bir soylu olmasına karşılık Solon bile: *"Halkın başındakilerin, düşündükten hep haksızlık; bu hadsizlikleri yüzünden onları büyük acılar bekliyor"*⁷⁵ diye yakınıyor, Aristoteles'te yıllar sonra o dönemi anlatırken: *"Büyük halk çoğunluğuna ımtiyazlı bir azınlık için angarya hizmeti gördüren böyle devlet düzeni içinde halkın yüksek soylulara karşı ayaklanmaması, olmaya- caktır bir şeydi"*⁷⁶ diyordu. Gerçekten de sosyal dengenin yeniden kurulabilmesi için alınabilecek en acil önlemlerin bir an önce yürürlüğe konulması, yaşamsal bir zorunluluk haline gelmiş bulunuyordu. İşte bu khaos içinde kendisi de aristokrat sınıfa mensup olduğu halde, ticaretle uğraştığı için orta sınıfa ve adaletten söz ettiği şifheleriyle de halka yakın olan Solon'un arabuluculuğu ve düzenleyiciliğine başvurulması kaçınılmaz oldu.

Solon, kendisine verilen görevi bir takım reformlar yaparak yerine getirmeyi düşünüyordu. Ama ortaya koyduğu düzenlemeler, toplumun esas sıkıntısını ve yeni bir evrimleşmeye doğru olan dinamik yönelişlerini önleyecek nitelikte ve düzeyde olmadığı için tamamen başarısız kaldı. Reformları, hiçbir sınıfa memnun etmedi. Eski güçlennin koruyacağını uman aristokratlar; borç köleliğinin kaldırılması, borçların affedilmesi ve mülk edinilebilecek toprak miktarının sınırlandırılmasıyla şaşkına döndüler. Halk ise beklediği

⁷⁵ Solon (Kage) S. 6

⁷⁶ Aristoteles (Kage) S. 9

siyasal ve sosyal hak ve güvencelerden çoğunu elde edememek-ten şikâyetçiydi. Kentlerin zenginleşmiş orta sınıfı ise aristokralara tanınan bir takım üstünlüklerin devam etmekte olmasına isyan ediyordu. Öyle ki toplumdaki olağanüstü çalkantılar Solon'u bile korkuttu. Dünya gezisine çıkmak bahanesiyle bir süre kenti terk etmek zorunda kaldı.

Athena'nın sosyal kaosu Solon'dan sonra baş döndürücü bir girdap haline gelmekte gecikmedi. Şimdi artık örgütlenip aktif ve eylemci güçlerini parti haline getiren sosyal sınıflar; ekonomik ve sosyal alanda sürdürdükleri mücadelelerini yeni ve etkili yöntemlerle siyasal alana da taşıdılar. Solon, uyguladığı reformlarıyla Athena'nın siyasal ve sosyal yapısını belli kurum ve kurallarda yeniden yapılandırmıştı. Buna göre, Athena toplumu servet esasına göre sınıflandırılmış ve eski yüksek Arkhon'luklar bir kısım yüksek memuriyetler olarak muhalaza edilirlerken; yine eski aristokratlar meclisi Areopag'un, gerek yargılama ve gerekse de danışma kurulu olarak varlığına da izin verilmişti. Bu arada yeni oluşturulan ve Athena'nın mevcut dört kabilesinden alınan yüzer kişilik temsilcilerden meydana gelen, "*Dört yüzler Meclisi*" hükümet işlerini yürütürken, Halk Meclisi de yasama işlerini yerine getiriyordu. İşte Solon'dan sonra bu siyasal çerçeve içinde kıyasıya bir rejim ve ıktidar mücadelesi başlamıştı.

Aslında rejimin, servet esaslı üstüne oturtulması en çok kentin şimdi burjuvallaşmış olan eski esnaf ve sanayici kesimine yani orta sınıfa yaramıştı. Orta sınıf, aristokralara karşı kazandığı bu ilk başarıyı daha da kökleştirip çoğaltacak siyasal hak ve olanaklara doğru genişletmek istiyordu. Esasen bu sınıfın sürdürdüğü devrimci mücadelede aristokralara karşı kullanacağı olanak ve araçları da oldukça fazlaydı. Zira oluşan yeni ekonomik koşullar için de servetlerini önemli ölçüde kaybetmiş bulunan aristokratlar bu korkunç çalışma da geleneksel düzen ve bir takım eskimiş sosyal kurallar dışında önemli bir silâha da sahip bulunmuyorlardı. Oysa her şey orta sınıfın yararına sonuçlanacak bir devrimi hazırlıyor gibiydi. Çünkü yeni oluşumlarla gittikçe itibarı düşen ve ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelen eski düzene karşılık, orta sınıfın dayandığı, halkçı ve devrimci fikirler, geleceğin ektidarının

oluşmasında çok önemli bir rol oynayacak olan halk kesimine daha çekici geliyordu. Halkı yanına alacak olan partilerin devleti ele geçirmesi ise son derece doğal bir sonuç olacaktı. Nitekim görüldüğü bütün parti önderlerinin aristokrat kökenli olmasına karşın, çoğunluğu halka sevimli gelecek propaganda usullerini uyguluyor ve özellikle kente yığılmış olan büyük halk kütellerini kazanmak için yoğun bir çalışma içine girmiş bulunuyorlardı.

Sonunda halkı yanına çekmeyi başaran Diaknler partisinin önderi Peisistratos, Trakya'da sahibi bulunduğu Pangaion gümüş maden'lerinden elde ettiği servetle sağladığı ücretli askerlerinin de desteğiyle, iktidarı eline geçirdi. MÖ. 650-550 yılları bütün Hellen ülkeleri için Tyrannosların hüküm sürdüğü bir dönemdi. Yürürlükteki hukuka aykırı olarak ve zorbalıkla yönetime el koymuş diktatörlerin usullerini adlandırmakta olan Tyranos, böylelikle Athenai polisine de bulaşmış oluyordu. Tanrıça Athena'ya benzeyen devasa bir kadının sürdüğü görkemli bir savaş arabasıyla Athenai'ya giren Peisistratos; topraklarını kaybetmiş köylüler, işçiler, fakir çiftçiler ve pejmürde gemi tayfalarının çilgin alkışları arasında geçerek Akropolis'deki saraya yerleşti. Bu yeni yeni zenginleşmeye başlamış emekçi halk ile eski düzen ve geleneksel inançlara karşı oluşmaya başlayan yepyeni bir dünya görüşünün zaferi olduğu kadar, insanlık tarihindeki en koklu devrimlerden birinin de başlangıcıydı.

Peisistratos her ne kadar ücretli askerlerinin silah gücünden yararlanmışsa da, onu iktidara getiren esas kuvvet, halkın desteği olmuştu. Onun için iktidarda kaldığı süre içinde, bu belirleyici desteği yanında tutabilmek amacıyla, Polis'in halk yararına alabileceği her türlü kararı almayı ve uygulamaya koymayı yönetiminin ilkesi olarak benimsedi. Öyle ki, Peisistratos tam bir diktatör olmasına karşılık, yeryüzünde görülebilecek en görkemli ve en tam bir halk çağının yaratıcısı oldu. Halk onun dönemini bir Altın Çağ gibi kabul edip elsaneler şeklinde sosyal benliğine yerleştirdi. Athenai halkı onun döneminden sonra, bütün yöneticilerinden yeni bir Peisistratos çağı yaratmasını beklerken iktidara talip olan bütün politikacılar da halka yeni bir Peisistratos çağı yaratmak vaadinde bulunmak zorunda kaldılar. Öyle ki, hangi rejime gönül verilerse ver-

sinler ve hangi görüşle olurlarsa olsunlar, halkla olan söylemlerinde hep halkçı olduklarını anlatmak zorunluluğunu hissettiler. Bu ise Athenai insanının demokratik yönetimi en doğal bir yönetim şekli olarak algılama zihniyetine ulaşmasını hazırladı, Athenai'da Tyrannos, demokrasinin kaynağı ve yapıcısı oldu.

Peisistratos, yönetimi ele aldıktan sonra; süratle halkın yararına yönelik, bir dizi önlemleri yürürlüğe koydu. Aristokratların Athenai'dan sürülmeleri ve zengin toprak sahiplerinin arazilerinin halka dağıtılması Tyrannos'un ilk işi olmuştu. Bunu ise, kendilerine toprak dağıtılan köylülere tohum ve kredi sağlanması izledi. Daha sonra da kolektifliğin yasaklanması geldi. Böylece demokrasinin başlıca desteği olan özgür yurttaşların çoğalması sağlanırken, kentteki özgür emeğin canlanıp, işçilerin, patronlarla pazarlık gücüne kavuşması da desteklenmiş oluyordu. Çünkü kent işçisi artık kolayca iş bulur hale gelirken insanca yaşayacak bir ücretli talep edebilme ayrıcalığına da kavuşturuluyordu. Ayrıca Hellespont (Çanakkale) boğazını kontrol altına alarak, kente bol ve ucuz tarım ürünleri gelmesini sağlarken, tarım kesiminde ortaya çıkan işgücü fazlasını kente doğru kaydırıyor ve kentte başlatıldığı olağanüstü bayındırlık faaliyetleriyle de, bu insanlara, geniş iş olanakları hazırlıyordu. Bütün bunlarla birlikte sürdürdüğü barışçı dış politika sayesinde ise polis tüm gücünün iç kalkınmaya akmasına olanak hazırlamıştı. Ama Peisistratos, Athenai'nin yücelmesi ve halkın güçlenmesi için yürüttüğü çalışmalarını bunlarla da sınırlı tutmamıştı. Özellikle halkı moral ve etik değerler yönünden kaldırmak için polis bütün olanaklarını seferber etti. Aristokrasinin klan yapısını kaldırarak, doğa kokentli ve evrensel bir din olan Dionysos ve Orphik inançları desteklerken, o zamana kadar Athenai'da pek bilinmeyen Homeros destanlarını toplayıp kentliyi memnun edecek şekilde düzeltmelerle halka öğreterek ve Panathenai'yi ulusal bir bayram haline getirerek eski bağnaz, içe kapanık ve dar polisçilik anlayışının daha evrensel ve liberal bir zihniyete doğru evrimleşmesini de teşvik etti.

Bütün bu girişim ve atılımların ise, ister istemez yeni bir insan ve yurttaş kuşağı yaratacağı şüphesizdi. Nitekim belirli bir refah düzeyine erişmiş Athenai'da artık halk kendi gücünün bilincini

ve bir kiři olarak da değerini kavrayan bir olgunluğa enişmiş bulunuyordu. Nitekim Peisistratos'un olumunden sonra iktidarı devralan çocukları kendi seellerinin başlattığı sūreç iinde tasfiye edileceklerdi. Yine bir anstokrat olan Kleisthenes'in, halka dōnuk vaatlerle etrafına topladığı demokratlar, oldukça zorlu geğen mūcadeleler sonunda, Tyrannosluga son verdiler. MÖ 508 yıllarında Athenai yeni lideri Kleisthenes'in oluşturduğu reformlarla klāsik demokrasisine kavuşmayı bekliyordu.

Kleisthenes'in kurduęu dūzen daha ōnceki hię bir reformcunun tasarlayıp uyguladığı siyasi ve sosyal yapıya benzemiyordu. Gōrūnūrde bazı eski kurumların devamına izin verilmiř olsa bile, yapılan yeniliklerle bu kurumlar eski ōęelerini tamamen deęiřtirerek yeni bir nitelik almıřlardı. Çūnkū Kleisthenes'in kurduęu dūzen en ince ayrıntısına kadar dūřūnūlerek uygulanmaya konulmuř ve Athenai'da bir daha demokrasinin tahrip ve yok edilmesine ırsat bırakmayacak olan son derecede ōzgūn bir siyasi ve yōnetimsel dūzenleme durumundaydı. Athenai demokrasisinin klāsik řeklini belirleyen bu dūzen; Halk Meclisi, Halk Mahkemeleri, Boule, Arkonluklar, Aeropag ve Orokismos gibi kurumlarıyla mantıklı bir būtūn oluřturuyor ve Perikles doneminin olgun ve geliřmiř demokratik rejimine temel niteliğinde bulunuyordu. Ancak ne var ki bu dūzenin o gōrkemli ařamasına eriřebi'mesi için Pers Savařları'nın olaganūstū yıkıcı darbelerini de bařarıyla goęūslmesi gerekecekti.

İonia ve Aiolia, gerek siyasi gerekse de ekonomik, sosyal ve kūltūrel yōnlerden Mora yarımadasındaki akantı ve geliřmelerin geniř olūde etkisi altındaydı. Onun için Athenai'da Peisistratos'un Tyrannosluga sırasında bu yōrelerin polislerinde de yōnetimler Tyrannoslann eline geçmiř bulunuyordu. İonia ve Aiolia kentleri Mora yarımadasındaki polisler gibi siyasi ōzgūrluklerine sahip deęillerdi. İonia Doęu'nun tarihten ōnceki çalkantıları içinde İran'da būyūk bir imparatorluk kurmuř olan Persler, kısa zaman sonra egemenliklerini Batı Anadolu'ya doęru geniřleterek İonia ve Aiolia kentlerini de imparatorluklarına katmıřlardı. Daha ōnce Lydia'lının yōnetimine katılanmıř bulunan bu kentler, Lydia kralı Kroisos'un Met kralı Kyros'a yenilmesiyle Perslerin eline geçmiř ve onların imparatorluklarının bir bōlūmū olarak Pers satraplarının

gözetimine bırakılmıştı. İçişlerinde serbest olan bu polisler dış politikalarında Perslerin yönetimi altında bulunuyorlar ve bu kısmi serbestliklerini de imparatora verdikleri haraçlarla devam ettirebiliyorlardı. Bu bakımdan kendi iç yönetimlerini Tyrannoslara kapıtmış olmakla; bağımsızlıklarından olduğu kadar siyasal özgürlüklerinden de yoksundular. Esasen tarihleri boyunca Anadolu'nun güçlü kral ya da imparatorluklarının baskısı altında kalmış ve bu sebeple özgür ve bağımsız bir siyasal kuruluş olma geleneğine sahip olmamış bulunan bu insanlar, ticaretteki ustalıkları ve onun sağladığı zenginliklerle elde ettikleri refahın getirdiği inanç özgürlüğünü bir yaşam tarzı olarak benimsemişlerdi. İçinde bulundukları ekonomik rahatlık ve lüks yaşayış bu halkı siyasal hak ve bağımsızlıklar yönünden belli bir tembelliğe itiyordu. Bu bakımdan Perslerin yeni ve dayanılmaz haraç taleplerine kadar, İmparatorun satraplarının desteklediği kukla Tyrannosların yönetimi altında yaşamayı onur meselesi de yapmamışlardı. Perslerin aşırı haraç ve vergi talepleriyle İonialılarda özgürlük ve bağımsızlığın hasretini uyandırdı. Öte yandan Peisistratos rejiminin devrilmesi ve Athenai'da iki demokrasi gelişmeleri de bu halk için hayırlı bir örnek oluştuyordu. Böylece Athenai'da yürürlüğe konulan Kleisthenes reformlarından yaklaşık sekiz yıl sonra, MÖ 500 yılında, Batı Anadolu bölgesinde Perslere karşı büyük bir ayaklanma patak verdi. Miletos kentinin Tyrannosu Aristagoras'ın yönettiği isyancılar şimdi Pers satrapının bulunduğu Lydia'nın eski başkentine saldırdılar. Sardeis, İonialılarca korkunç bir şekilde yağma edilerek yakılıp yıkıldı. Ne var ki, bu yıllarda yürürlüğe koyduğu demokrasi reformlarının heyecanı içinde; eski kolonilerinin özgürlük savaşına destek veren Athenai'nin yardımlarına sığınan Persler, İonialıların bu inançsız ve yalnızca çıkarlarına dayanan başkaldırılarını zalimce bastırdılar. Asi tebaalarını cezalandıran imparatorluk, bütün Batı Anadolu yöresini disiplin altına aldı. Ama bu arada Batı Dünyası'nın demokratik ve özgürlükçü siyasal düzeni ile Doğu despotizmi birbirlerini fark etmişler ve bu sistemler birinin diğeri için nasıl bir tehlike oluşturduğunu görmüşlerdi. Onun için kendisini daha güçlü hisseden Pers imparatoru Darius, hem İon ayaklanmasına yardım etmesinin intikamını almak ve hem de kendisinin ve siyasal düzeninin en büyük rakip ve düşmanı olan demokrasi düşüncesini

yok etmek amacıyla, Athenai üzerine yürüyüşe geçti. Böylelikle Athenai tarihi için olduğu kadar, insanlık tarihi ve demokrasinin gelişme süreci için de olağanüstü önem taşıyan olayların akışı başlamış oluyordu. Çünkü bütün bu oluşumlar, demokrasinin gelişme sürecini yönlendirip, onun itici gücünü oluşturlurken, düşünce ve politika tarihinde yeni ve duyulmamış bir takım kavramların doğumunu da sağlayacaktı.

Pers kralı Dareios intikam seferini MÖ 490 yılında başlattı. Büyük bir Pers ordusu Kuzey Mora'dan Athenai üzene doğru ilerleyerek istilâ hareketini Güney yörelerine yayıyordu. Telaşa kapılan Athenai, Dor kökenli mağrur Sparta'dan yardıma koşmasını istemişti. Tehlike öylesine büyüktü ki, demokrasiye en az Persler kadar düşman olan Sparta kraları istemeyerek dahi olsa, Athenai'nın yardım isteğini kabul ettiler. Ama ne var ki, Sparta'nın gönderdiği askerler yetişmeden önce, Athenai'de Pers ordusu Marathon ovasında karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. /Miltiades'in komuta ettiği Athenai'lılar kısa zamanda büyük bir zafer kazandılar. Dareios ummadığı bir yenilgiye uğrayarak İran'a geri döndü. Ne var ki, bu geri dönüş Persler için kesin bir vazgeçiş değil; daha güçlü bir istilâ ordusunun hazırlanması için gerekli zamanı yakalamak amacını taşıyordu. Nitekim tam on yıl sonra Persler, bu sefer büyük imparatorları Kserkses'in devasa ordusuyla, Mora yarımadasına yeniden ayak basacaklardı.

MÖ 480 yılında bütün Yunanistan yeni bir Pers savaşına hazır durumdaydı. Çünkü Perslerin Marathon yenilgisinden sonra yeni bir intikam seferine girişecekleri açıkça belli oluyordu. Onun için Mora yarımadasının ünlü polisleri bu ikinci tehlikeyi de atlatabilmek için aralarında anlaşmalar yaparak gerekli askeri önlemleri almış bulunuyorlardı. Özellikle Mora'nın en güçlü kara ordusuna sahip bulunan Miltier Sparta, ünlü komutanları Leonidas kumandasında ki birlikleriyle Termopilia geçidini tutmuş ve Athenai'da olası bir deniz savaşını karşılamak amacıyla güçlü bir donanma tanzimlemişti. Athenai'nın savaş stratejisi; gerektiğinde kenli terk ederek adalara çekilmek ve Pers ordusunu denizde yok etmek fikrine dayanıyordu.

Ama Athenai'nın esas savaş hazırlıkları, ordusunun sevk ve idaresi, kuruluğu ve askerlik usulleriyle ilgili bulunan diğerk önlemlerinde toplanmıştı. Marathon Savaşında edinilen deneyimlerin ilham ettiği bu önlemler, askerlik usullerinde yenilikler getirecek nitelikteydi. Ve dahası bazı önemli sosyal değişimleri kapsıyordu. İşte bu nitelikteki önlemlerin en etkili olanı/Polemarchos'luk yani Başkumandanlık makamının kurulması oldu./Oy verme hakkına sahip bütün Athenai yurttaşlarının, bir yıl süreyle seçtikleri bu olağanüstü yetkileri haiz Polemarchos; yaklaşmakta olan büyük savaşın kazanılması için gerekeni yapmakla görevli ve yaptırıma da tam yetkili bulunuyordu. Athenai daha barış içindeyken bile savaş koşullarının ağırlığı altında yaşamayı kabul etmiş ve güçlü bir yönetimin olanaklarını kullanmaya bağlamıştı. Polemarchos'lüğün oluşturduğu politik ortamın alışkanlıkları ise daha sonraları, Athenai demokrasisinin özgün bir konusu olarak ortaya çıkacak olan Demagogos'lugu (önder) yarattı. Bu ise insanlık tarihi içinde bireyin oluşmasına büyük katkılar sağladı. Diğerk taraftan, eskiden yalnız aristokratlara özgü bir ayrıcalık olan ve kişisel büyük harcamaları gerektiren Hoplit (Ağır Piyade) olabılme olanağının, güçlü bir ordu kurabilmek amacıyla kentli zenginlere de tanınması, demokrasi yararına köklü değişiklikler doğmasına yol açtı. Ama bütün bu gelişmeler, gittikçe ağırlaşan savaş beklentisinden kurtuluğu sağlayacak olan, kesin bir zafarla sağlanabildi.

Kserkses yalnızca beşeri rakiplerine karşı değil, doğanın vahşı güçlerine meydan okuyabilecek bir kuvvette olduğuna inandığı kalabalık ordusuyla Mora'ya doğru hareket etmişti. Yüz bin Pers soylusu şövalyenin koruduğu muhteşem tahtı revanının çevresini saran mahşeri asker yığını, geçtiği ovaları kavuturup; su içtiği ırmaqları kurularak Çanakkale'ye doğru ilerliyordu. Burada boğazın azgın dalgaları büyük kralın emriyle kamçılanarak yola getirildikten sonra; kurulan köprülerle karşıya geçildi. Yiğit Leonidas'ın son ferdine kadar direnen askerlerini ezerek yürüyen korkunç ordu; Hellenlerin dehşetle açılmış gözleri önünde Athenai'yi ele geçerek yerle bir etti. Ama adalara çekilmiş bulunan halk, büyük önderleri Temistokles'in dâhice uyguladığı stratejinin sonuçlarını sabırla bekledi. Kısa zaman sonra Kserkses, Salamis'te donanmasının büyük bir bölümünü kaybederken; Sparta'lı kumandan

Pausanios'un yönettiği Hellen kara kuvvetleri önünde de Ünlü Platalai yenilgisini tattı. Mora'ya heybet ve dehşetle giren Pers ordusu yığın ve dağılmış olarak Anadolu içlerine çekildi.

Pers Savaşlarının bu ilk dönemi demokrat Athenai'nin önderliğinde ki Helen halklarının mutlak zaferiyle sonuçlanmıştı. Ama allatılan tehlike öylesine büyük boyutlardaydı ki; Perslerin hedefini oluşturan bütün polisler daha zaferin tadına varmadan yeni bir saldırının önlenmesi telaşına kapılmaktan kurtulamamışlardı. Onun için Perslere karşı Athenai'nin önderliğinde oluşturulan Delos Deniz Birliği çabucak gelişip köklendi. Delos adasının merkez olarak kabul edildği birlik, kimi polislerin para ve kimi polislerin de savaş gemisiyle katıldığı büyük bir askeri güç haline geldi. Böylelikle Athenai, önderi olduğu bu birlik sayesinde diğer üyelerle birlikte kendini de, Pers saldırılarına karşı güvence altına alırken; diğer yünden deride kuracağı bir nevi imparatorluğunun koşullarını da hazırlamış oluyordu. Athenai artık klasik uygarlığının gerçekleşmesi için gerekli bütün olanakları elde etmiş durumdaydı. Bir zamanlar ticaret ve kolonileşme yoluyla elde ettiği güç ve zenginliklerini, şimdi, Delos Deniz Birliği sayesinde geliştirerek, çok sağlam bir güvenceye bağlamış ve toplumsal refah ve politik evrimini sağlayacak koşullara kavuşmuş bulunuyordu. Bütün bu oluşumlar içinde Athenai için ortaya çıkan tek olumsuz durum, Delos Deniz Birliği'ne katılmamış olan bazı polislerin, mağrur Sparta'nın önderliğinde oluşturduğu rakip ve hatta düşman Pelaponnessos cephesiydi. Athenai'nin Pers Savaşlarının bitiminden, hafta savaş tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra ve yalnızca kendi yararına uygun bulunduğu için devamı zorladığı Delos Birliği, giderek Athenai'nin yönetimine girerken Sparta, çevresinde kümelenen yandaşlarıyla, bu gelişmeleri düşman bakışlarla izliyordu. Ama şimdilik her şey Athenai'nin yararına çalışıyor gibiydi.

Pers Savaşları sonrasında Athenai, Kleisthenes'in kurduğu politik kurumların gelişip yerleşmesi sürecine girmişti. Bir taraftan Doğu'nun despot yönetiminin temsilcisi durumunda bulunan Pers imparatorluğunun yenilgisi; diğer yünden de savaş sırasında güçlenmiş bulunan donanmasıyla giderek Ege ve Akdeniz'de deniz ticaretinin patronu haline yükselmiş olması Athenai'nin belli bir güvence ve refah düzeyine ulaşmasına yardımcı olmuştu. Bu ise At-

henai'da demokrasi kurumu ve düşüncelerin toplum içinde iyice gelişip yerleşmesinde büyük bir etken oluyordu. Bütün bu oluşumlara bağnaz, millîter ve monarşik Sparta'nın rekabeli de eklenince; Athenai kendi demokrasi kurumlarına daha bir içtenlikle sahip çıkma zorunluluğunu hissedecekti.

MÖ 420'li yıllara gelinceye kadar Athenai; çoğunun başında aristokrattarın bulunduğu ve fakat halka en iyi hizmeti yapma vaadiyle birbirleriyle yarışan siyasal partilerin iktidar olmak için mücadelesi ettiği bir politik kazan durumunu yaşıymıştı. Ticaret ve Delos Deniz Birliği'ne girmiş ama artık ayrılmalarına izin verilmeyen üye polislerinin somürülmesiyle sağlanan zenginlik, toplumun yeni sınıflarını güçlendiriyor ve bu da oy sahiplerinin şımartılması esasına dayanan popülist bir politik anlayışa giderek güç kazandırıyordu. Kleisthenes'in ünlü: "*Kabileleri soruşturmayın*" özdeyişiyile başlayan ve aristokrat toplum yapısını bozmaya yönelik devrimci politika, şimdi bütün geleneksel kurumları hedef haline getirecek boyutlara ulaşmıştı. Çünkü büyük savaş sırasında oy hakkına kavuşan yeni kütelleri etkileyerek, sistem üstü bir mevki olan Demogogos olmanın yolu bu uygulamamalardan geçiyordu. Halk yeni bir Periklastos çağı arayışındaydı; politikacılar ise halka yeni bir Altın Çağ yaşatmak vaadiyle demokrasi kurumlarının üstünde gorkemli mevkiler elde etmeyi hayal ediyorlardı. Bunun için en olmayacak vaatler ve en olmadık iftiralarla rakiplerini ezme yollarını ararlarken; diğer taraftan da demokrasinin en önemli öğesi olan halk egemenliği kuramını, halkın keyfiliği şeklinde değiştirerek, yaptıkları propagandalarla; taraftarları olmasını umut ettikleri çoğunluğun diktasına fırsat hazırlıyorlardı. Böylece polis en değerli insanları sürgüne gönderilirken; en işe yaramaz öğelerinin yönetiminde söz sahibi olabileceği günler yaşanarak Athenai demokrasisinin klâsik dönemine gelindi. Ama bu aşamaya ulaşmak için, Kimon ile Periklastin, iktidara ulaşabılme koşullarının her türlüşünü kullanarak sürdürdükleri rekabelleriyle şekillenen iğnç bir demokrasi uygulamasını da yaşamak gerekecekti.

Dönem, Doğu despotizmini ezmiş olmanın onuruyla mağrur halktan; Sparta'nın tehdidinde göğüs germesinin beklendiği ve iktidarın halk istencine bağlı olduğu tam bir arayış devriydi. Her türlü

politik ihtirasın kol gezdiği Athenai'da halk çeşitli ilişki ve etkilenmelerle, özgün ve yepyeni bir nitelik kazanmıştı. İktidar gücünü oluşturan oy sahipleri, politikacılardan bunun somut karşılığını bekliyor ve onlar da halka bunu açıkça vaat ediyorlardı. Peisistratos ve Kleisthenes'den beri sürdürülen politik gelenekler gereği, bütün politikacılar halkçı olduklarını açıklamak ve bu niteliklerini eylem ve işlemleriyle kanıtlamak zorundaydılar. Halkı yanına çekmeyi başaran politikacıların ulaşabilecekleri Polemarkhos'luk ya da Demogogos'luk gibi mevkiler ise onlara nerdeyse bir zamanların Tyrannosları kadar güçlü ve yetkili olma fırsatı veriyordu. İşte bu iki yanlı yarar denklemi, polis'in bir tüzel kişi olarak sahip olduğu malvarlığı ve hükümrانlık haklarının, halk ile politikacılar arasında paylaşımıyla çözümlenmeye çalışılıyordu. Halkın çalışmadan fakal güvence içinde, belli bir rahat düzeyine ulaşma eğilimi, politikacıların egemenliği denetimsiz bir şekilde kullanma tutkusunun fırsatı olarak kabul edilmisti. Öyle ki, bu dönemde, sade yurttaşlar da en az demagoglar kadar, kendilerinin polisten ayrı ve bağımsız yaşam alanları olduğu duygusu içinde bulunuyorlardı. Bu ise, siyasal düzeni ile insan ilişkisinin yepyeni bir boyuta ulaşması anlamını taşıyordu. Yıllardır uygulanan populist politikalar ve Delos Deniz Birliği'nin sömürülmesi olgusunun yarattığı koşullar, ticaret ve kolonileşme sürecinin hazırladığı kazanç hırsıyla birleşerek Athenai'da çıkarıcı bir insan kuşağı yaratmıştı. Bu her türlü yarar vaadiyle yönlendirilmeğe hazır insanlar, kendilerine sağlanmış bulunan siyasal hakları olduğu kadar özgürlük olanaklarını da çıkar amaçlı eylemlerde kullanmakla sakınca görmüyorlardı. Çünkü bu dönemde yurttaşlar, kendi özel ilişkilerinde ilke edindikleri çıkarıcı tutumlarını, kamusal alanlarda da onulmaz bir benmerkezcilik şeklinde sürdürmek istiyorlardı. Kuşkusuz ki bu, siyasal düzen ile insan ilişkilerinin yepyeni bir boyuta ulaşması anlamını taşıyan bir olguydu. Daha açık söylemek gerekirse, bu gerçek; insanlık tarihi içinde kesin ve dönülmez bir devrim olan, bireyin doğuşu aşamasının yaklaştığını gösteren en belirgin ve en açık bir işaret niteliğindedir. Onun içindir ki, eski düzen ve ilişkiler açısından yeterli olan siyasal usuller bu süreçle artık yetersiz kalıyorlar ve ortaya çıkan yeni koşullar ise çok daha özgün usulleri gerekli kılıyordu. Zaten eski düzen açısından büyük bir çöküş şeklinde

algılanabilecek olan bu yeni oluşumlar, şimdi yaşanmakta olan zor koşullar içinde insanın ayakta kalabilmesini sağlayan zorunlu bir tavırdan başka bir şey de sayılamazdı.

Nitekim demokratlar partisinin önderi Perikles; kendisine Olympos'lu unvanı kazandıracak kadar görkemli olan konuşma gücüne rağmen; Milliades'in oğlu aristokrat demagogos Kimon'un zenginliği karşısında yenilme durumunda kalınca, politik usullerini değiştirmekte gecikmedi. Çünkü bir zamanlar Halk Meclisinde kütelleri etkileyici bir öge olarak saltanat süren ve başlarına mersin ağacının yapraklarından yapılmış çelenkler koyan hatiplerin ağırbaşlı ve mantıklı hitabellerinden oluşan "Logos" (söz), şimdi halk için boş bir gevezelik olarak kabul ediliyordu. Onun için kişisel serveti Kimon ve akrabası Kallias'ın zenginliğiyle boy ölçüşemeyecek olan Perikles, ünlü: *"Kendi paran yetmiyorsa, halka kendi parasını ver"* özdeyişinde formüle edilen popülist bir politika ile polislin zenginliklerini halka rüşvet olarak dağıtmaya koyuldu. Böylece Athenai halkı şimdi, Peisistratos'dan sonra, ikinci ve özgür olduklarını sandıkları için de daha tam, bir Altın Çağı yaşamaya başladılar. "Logos"u, kentin hazinesiyle destekleyen Perikles, polisi artık tam bir Olympos'lu saltanatıyla yönetiyor; cümleleri eski belagatindeki kadar parlak olmasalar bile Halk Meclisi'nde daha çok alkış topluyordu. Bir zamanlar Salamis kahramanı Themistokles'i sürgüne gönderecek kadar güçlü olan Kimon, bu yeni politik strateji karşısında Demagogos'luğu Perikles'e devretmek zorunda kaldı.

Perikles, Athenai'nın güçlü deniz filosu ve şimdi iyice ekonomik egemenliği altına aldığı koloniler sayesinde geliştirdiği ticari etkinlikleriyle topladığı serveti, bayındırık ve kültür hizmetlerinde kullanarak poliste büyük bir istihdam hacmi yaratmıştı. Böylelikle çalışmak isteyen bütün yurttaşların kolayca iş bulmasını sağlarken, ücretlerin de doyurucu bir düzeyde tutulmasına yardımcı oluyordu. Ama sonradan geliştirdiği diğer ekonomik önlemlerle Athenai halkının bu bilinen refah koşulları dışında; lüks bir yaşama kavuşmasını sağlamayı da başardı. Delos Deniz Birliği tarafından, muhtemel bir Pers saldırısında kullanılmak için bırakılan hazinayı Delos'dan Athenai'ya taşıyarak, kentin gelişmesi ve yurttaşların zenginleşmesi yolunda kullanmaya başladı. Bir taraftan yürütülen

emperyalist politika ve bir taraftan da Delos hazinesinin yağma edilmesiyle sağlanan bu maddi olanaklarla, yalnızca Athenai'lı olmak bile başlı başına bir zenginlik sebebi sayılmaya başladı. Böylece daha önce fahri olarak görülen memuriyetler ücrete bağlandı gibi, bununla da yetinilmeyerek, bütün yurttaş ve hatta metekos yani kente yerleşmiş yabancılar bile polisten belli bir ücret talep etme hakkına sahip kabul edildiler. Masrafları polis tarafından karşılanan eğitim kurumlarında eğitilmeleri ve yine hazinenin olanaklarıyla hazırlanan eğlencelerde vakit geçirmeleri sağlanarak, yurttaşlığın bizzat kendisi servetleştirdi. Dahası; Arkhon'luk gibi, bir zamanlar yalnız aristokratlara özgü olan yüksek ücretli memuriyetler, halka da açılarak; yurttaşlığın servet edinme olanakları bu yönden de arttı. Kısacası Perikles'in kurduğu özgün sistemle: *"Şarkı söylerken, koşarken, dans ederken, devlet gemilerinde dolaşırken hep para vurmak, kendi servetini artırmak, zenginliklerini kurmak isteyen halk"* her türlü işleri için Athenai'ya gelmeye zorlanan Delos Birliği'ne bağlı ulusların insanlarını aldıkları harçlar, kira paraları ve türlü yollarla sömürüyor; polis tarafından kurulan sosyal tesislerde de zenginlerden daha iyi bir şekilde ihtiyaçlarını gideriyor ve yine polisin çok sık düzenlediği şölen ve törenlere katılarak rahat bir yaşam sürdürüyordu. Ege'de ki tartışılmaz gücünden yararlanan Athenai, Birlikteki ortaklarını sömürerek, kolonilerini soyarak, yabancı ülkeleri yağmalayarak biriktirdiği servetle yurttaşlarına sorumsuz ve çılgın bir yaşamı sürdürecekt kadar zenginlik sağlamış bulunuyordu. Öyle ki, Athenai artık Perikles'in söyleşiyle: *"Bir dava kazanmak zorunda olduğu zaman, mevcut devletlerarasında, şöhretinden de daha kuvvetli olan bir devlet durumuna gelmiş"* ve Athenai yurttaşları da zorlu çalışma koşullarına bağlı olmadan yaşayabilecek ve rahatça düşünüp tartışabilecek boş zamanı yakalama fırsatına kavuşmuştu. Bu ise; doğal olarak Athenai'yı düşünce dünyasına doğru yüceltirken, felsefenin de bir çağlayan halinde bu dünyaya akmasına olanak sağlıyordu.

Athenai'nın giderek bir efsane haline gelen zenginliği, bilinen dünyanın dört yanından her türlü insanın kente doluşmasına sebep olmuş ve bu arada o çağın düşünce ve sanat âleminin pek

²⁷ Ksenofon (kage) - Cumhuriyet S. 10

çok ismi bu oluşan uygun ortama toplanmaya başlamıştı. Zaten girişten kapsamlı imar hamleleri ve polislin önderlik ettiği kültürel programlar sebebiyle; kentin, her türlü fikir ve sanat erbabına ihtiyacı da vardı. Nitekim bizzat Perikles, uygulamalarının başarısında gerekli gördüğü için çağının önde gelen isimlerinden olan; Miletos'lu mimar Hippiodamos, Abderalı filozof Protogoras ve Halikarnassoslu tarihçi Herodotos'u Athenai'a davet etmişti.

Boylece kentin su kemerlerinin onarılmasıyla başlayıp Akropolisdeki yapıların genişletilmesi ve nihayet görkemli Parthenon'un yenilenmesine doğru genişletilen bayındırlık çalışmaları; her türlü endüstriyel etkinlikleri; donanma ve deniz ticaret filosunun güçlendirilme çabaları; çevre kentlerin somunulması ve kolonilerin haraca bağlanması şeklinde yürütülen emperyalist politika; halkın memnun edilmesi için izlenen popülist ekonomi; Athenai'da belirgin bir refah ve zenginlik yaratmıştı. Bu zenginliğin ve geleneksel demokratikleşme sürecinin oluşturduğu elverişli ortam ise, kültürel, sanatsal ve felsefi paltamayı getirdi. 451 yılında yabancıların oğullarının da sivil haklardan yararlanmasına olanak tanıyan yasanın kabul edilmesiyle; demokrasi gittükçe genişleyen bir tabana yayılıken; Halk Meclisi'nde oy kullanan kırsıllara bile Ekklesia'da ücretli verilmesine kadar genişletilen uygulamalar, fikir ve düşünce özgürlüğünü sağlam bir temele dayandırılıyordu. Athenai artık; Pheidias, Sophokles, Euripides ve Sokrates gibi dev düşünce ve sanat adamlarının yetiştiği, solistlerin düşüncelerini ve paradokslarını rahatça ortaya koydukları parlak bir kent olmuş ve Akropolis üstünde yükselen Parthenon'u, filozofları, solistleri tuccarları, gemicileri, fahişeleri, fakir ya da zengin köleleriyle klâsik görünümünü kazanmıştı.

Güçlü Pelemarkhos; *"Kendi şahsiyetiyle halk arasında tam bir uygunluk kurarak"* halkın ıstıkrarsız ve gündelik heveslerinden sıyrılıp güçlü bir politikaya ulaşmış ve polisi halkın özgürlüklerine dokunmadan fakat kendi düşüncelerine göre yönetme usulünü bulmuştu. Öyle ki MO 443-429 yılları arasında tam 15 kez Pelemarkhos seçimini kazanan Perikles, zaman zaman halkın tepkilerine maruz kalsa bile, Athenai'ı çalıktan bu iradeyle yönelmenin sırrını keşfetmiş bulunuyordu.

Ne var ki; Athenai'n bu ihtilâmlı yaşantısı, sömürülen polis-
lenn sabırlarının bilmesi ve rakip Sparta'nın endişelerinin korkuya
dönüşmeye başlamasıyla sona ermekle gecikmedi. Mora'da MÖ
8'inci yüzyılda Dorların kurduğu Sparta, katı bir sınıf ayırımının sür-
düğü ve ekonomisi yörenin en eski sakinleri olan Helotların kole-
leştirilmesi ve sömürülmesi esasına dayanan, zamanın en güçlü
kara ordusuna sahip mihnet bir polisti. Ahlak koruyucuları olarak
görev yapan, Eforların gözetiminde, iki kral ve Apella isimli bir mec-
lis tarafından yönetilen bu polis, yarı tanrı ve yarı onder olan elsa-
nevi Lykurgos'un koyduğu sert, bağnaz ve ilkel geleneklere day-
anan demokrasi düşmanı bir politika izliyordu. Athenai'n ekonomik
olarak güçlenmesinin olduğu kadar, yürüttüğü demokratikleşme
çabalarının başarısının da kendisi için zararlı olduğuna inanan
Sparta; Delos Birliği'nin bir kısım mağdurlarını yanına çekerek ge-
leceğini güvence altına almak isteyen, iki polis arasında çalışma
kaçınılmaz oldu. MÖ 431 yılında başlayan ünlü Peleponnessos
Savaşı, önceleri Athenai'n üstünlüğünde geliştirse de, MÖ 430
yılında uğradığı veba salgını ve 429 yılında da Perikles'in ölümü
üzerine bunalıma düşen Athenai için büyük bir felaket haline geldi.

Savaş sebebiyle, polisın kırsal bölgelerinden kaçarak varoş-
lara sığınan binlerce insanın, bu boğuşmanın yarattığı olumsuz
ortam içinde ki çaresizliklerine kentin uğradığı korkunç veba sal-
gını da eklenince; bütün yurttaşlar önceleri büyük bir korkuya ka-
pılmışlardı. Ama Athenai üstünlüğünün mimarı ve savaşın beyni
durumundaki Perikles'in ölümü ise bu korkuyu paniğe çevirdi. En
az on beş yıldır kentin yönetimini Perikles'in güçlü ellerine bıraka-
rak, politik haklarını yalnızca onun önerilerini onaylamak yoluyla
kullanmış olan yurttaşlar, şimdi kendilerini olaylar karşısında şaş-
kın ve çaresiz hissediyorlardı. Böylece tam yirmi yıl geçti. Bu süre
içinde Athenai bir yandan güçlü rakıbyle çok zorlu bir savaşı sür-
dürürken; öte yandan da yepyeni bir kimliğe bürünmüş yurttaşları-
nın politik oyunlarına mukavemet etmek zorunda kaldı. Çünkü yıl-
ların popülist uygulamalarıyla şımarılmış, hazır bulup sömürerek,
rahat kazanıp eğlenerek yaşamaya alışmış Athenai halkı; savaşın
getirdiği yoksulluk, yokluk ve yoksulluklar sebebiyle giderek moral bir
çöküş ve ahlâki bir krize düşmüştü. Eski değerlerin itibardan düş-
tüğü, günlük yaşamının revaç bulup, gelecek için yapılan çalış-

maların anlamsız kabul edildiği karamsar ve bencil bir inanç şekli herkesi etkisi altına almış bulunuyordu. Bu çıkarıcı ve kural tanımaz yaşam şekli, gidecek politikayı tam bir kör dövüşü haline getirerek, bir zamanların en itibarlı görevlerinden biri olan Demagogosluğun'da yozlaşmasına sebep oldu. "Savaş bütün hızıyla devam ederken, Perikles'den boşalan yarı doldurmak için, Athenai politikacıları arasında yoğun bir didişme başladı. Polemarkhosluk makamına göz diken parti liderleri, halka dönük ve ona yararlanmaya çalışan propagandalarıyla birbirleriyle yarışmaya başladılar. Demogosluk, halkı şımartıp, kışkırtan boş bir lâfbeliği haline dönüştürüldü." İktidara ulaşmak için bilinen ve bulunabilen her türlü usul ve propaganda hiçbir ahlaki denetime tabi tutulmadan uygulanmaya başlandı. İnsanlar hırs ve heveslerini doyurmak için mümkün olan her türlü yolu denemekten çekinmeyerek, birbirleriyle kıyasıya mücadele etmeye başladılar. Yalan, iftira, tehdit, masal, efsane, umut gibi insanı etkileyen her şey araç olarak kullanılırken; kamu yararı, tarihi sorumluluk, törelere saygı ya da yasa korkusu gibi duygular unutturuldu. Halk kendisini en çok tahrik eden, umut tüccarlarının ya da laf cambazlarının oyuncağı haline geldi. Öyle ki; çılgın bir savaş yanlısı olan deri fabrikatörü zengin Kleon, üstünde iş önlüğüyle bağırıp, çağırarak ve sıraladığı küfürlerle etkileyici hale getirebildiği söylevleri sayesinde, Olymposlu Perikles'den boşalan makama geçebilirken; düşsel zafetler vaal eden muhteris Alkibiades, düşmanla iş birliği yaptığı anlaşıldıktan kısa bir zaman sonra Strategosluğa atanabiliyordu. Bu korkunç khaos ortamında, iyice şaşırmış bulunan halk ise sanki çıldırmış gibi, en olumsuz ve en aptalca önerilere oy vermeye başlamıştı. Bazen hiç bir ciddi sebep yokken, önemli bir askeri seferin yürütülmesi sırasında, ordunun çok değerli kumandanını azledabiliyor ve bazen de en sudan bir bahaneyle, büyük bir zafetin başarılı altı amiralinin idamına karar verebiliyordu. Bütün bu çılgınlıklar ağır bir yenilgi kaçınılmaz hale gelinceye kadar devam etti.)Ve sonunda tükenen Athenai; MÖ 404 yılında Sparta'nın mağrur komutanı Lysandros'a teslim oldu. Kentin görkemli surları Sparta'lı askerlerce çalınan flüt sesleri arasında yıkılırken; Athenai'lılar kölelikten, Marathon Savaşı'nda başardıkları büyük ve onurlu işlere Sparta'nın duyduğu minnet sayesinde kurtuldular.

Pe'oponnessos yenilisi Athenai demokrasisinin felaketi olmuştur. Artık Sparta'nın düşman dediğine düşman, dost dediğine dost olacak, karada denizde Sparta'lıların emrinde nereye sevk edilirlerse oraya gidecek olan ⁷⁶ Athenai'lilar, politik düzenlerini de onların istek ve yararlarına uygun bulunan bir şekle sokmaya zorlandılar. İhanetleriyle Sparta'ya büyük bir zafer armağan etmiş olan Athenai'ylı aristokralar ve zenginlerden oluşan bir grup oligarkh, savaşın galipleri tarafından, Sparta'ya benzer otoriter bir yönetim kurmakla görevlendirildiler. Bunların oluşturduğu otuz kişilik bir kurul, hemen eski krallık geleneklerine uygun bir anayasa hazırlama çalışmasına başladı. Ama ne var ki, asıl amaçları onurlu ve yeni bir Athenai Polisi kurmak yerine, sorumsuz yönetimlerini sürdürmek olan bu insanlar, kısa zaman sonra, kuruculuk görevlerini bir yana bırakarak, korkunç bir diktatörlük haline gelecek olan ünlü *"Otuzlar Tyrannosluğu"*nu oluşturdular. Bütün yurttaşların silâhlarını toplamakla başlayan terör, *"Çok kimseleri düşmanlık yüzünden, birçoklarını da servetlerine el koymak için öldürtmek suretiyle"* genişletildi. Cuntanın başı Kritias; *"Burada oligarkh ihtilali yapanlara düşman olanlar pek çoktur. Çünkü evvela kentimiz Yunanistan'ın en kalabalık kentidir. Ayrıca halk pek uzun bir zamandan ben özgürlük içinde yaşamaya alışmıştır. Ama biliyoruz ki bizim ve sizin gibi insanlar için demokrasi meşum bir rejimdir. Gene biliyoruz ki kurtarıcımız Sparta'lılar demokrasiden hiçbir zaman hoşlanmayacak, yüksek aileler ise onların itimatına mazhar olacaktı"* ⁷⁸ şeklindeki bildiriyle oligarkh hedeflerini açıklarken, demokrasiyi temelinden mahrum bırakacak katliamlara da devam edildi. Öyle ki Cunta'nın sekiz aylık terör süresi içinde, Athenai'nin savaş sonu nüfusunun onda bin yok edilmişti. Athenai demokrasisi ancak, kazandığı olağanüstü şöhrat ve elde ettiği güçle kendi polisi için de tehlikeli olmuş bulunan cunta destekçisi mağrur Lysandros'un Sparta tarafından görevden alınmasıyla canlanabildi. Nitekim Sparta kralı Paussanias'ın olumlu tutumundan da cesaretlenen demokratlar, son bir gayretle toparlanarak Otuzlar Tyrannosluğu'na son verdiler. Kritias ve yardımcısı Kharmides'in

⁷⁶ Ksenophon - Tarih (kâğıt) S. 52

⁷⁸ Ksenophon - Tarih (kâğıt) S. 53

cesetleri üzerinden geçilerek, Athenai'da demokrasi yeniden kuruldu. Gerçi Sparta'nın telkin ettiği bir al yasasının kabulüyle; Oligarkhlardan bu ihanetlerinin hesabı sorulmadı ama, bütün bu yaşananlar Athenai'da artık demokrasinin kökleştiğinin en kesin kanıtını da ortaya koymuş bulunuyordu. Bundan sonra Athenai'da demokrasi tartışılır olmaktan çıkacak ve Athenai halkı için; demokrasi dışında ki herhangi bir siyasal düzenin ciddiye alınması söz konusu olmayacaktır.

Halkın yaşadığı bu engin deneyimler ve tarihin süregelen olayları karşısında, bilgiç filozofların tasarladığı sistemler olduğu kadar, maceracı politikacıların parlak vaatleri de Athenai'da anti-demokratik düşüncenin yeşermesine yeterli olamadı. Platon'un ünlü Akademi'si ya da Aristoteles'in Lykeion'da otoriter siyasal rejimlere yapılan övgüler, yurttaşlarca yalnızca birer düşünce jimnastığı olarak ve tahammülle karşılandı. Polis karşısında, ondan ayrı ve onurlu bir kişilik olduğu bilincine erişmiş bulunan Athenai yurttaşları, bu özelliklerini kendilerine sağlayan demokrasiyi kabul edilebilecek, tek meşru düzen olarak benimsediler. Böylece Athenai Polisi tarih içinde bir varlık olarak devam ettiği süreç, hep demokratik bir yönetime sahip oldu. Ünlü polisin yıkılarak tarih sahnesinden çekilmesini isteyen düşmanlarının bu arzularının gerçekleşmesi için, her dönemde olduğu gibi yine Athenai demokrasisinin yozlaşmasını beklemek gerekecekti.

Athenai demokrasisine son ve kesin darbeyi vuracak olan Makedonya'nın artık Kuzey semalarını karartmaya başladığı yılların; Demokrasi ve polisin savunuculuğunu yapan ünlü Demosthenes'in; sabah vereceği söylevlerini, o gece aldığı rüşvetlere göre düzenlediği bir döneme denk gelmesi, yalnızca bir rastlantı değildi.

Ama bütün bu oluşumların ortaya çıkardığı sonuçları belirlemeden önce, öyküsü anlatılan politik temsilin oynandığı sahneyi düzenleyen, kurum ve kavramların betimlenmesi de gerekmektedir.

Siyasal ve Sosyal Yapı:

Athenai, tarih sahnesine çıktığı tarihlerde Aristokratlar, Köylüler, Sanatkarlar ve Kölelerden meydana gelen dört sınıflı bir toplum yapısına sahipti. Aristokratlar; geniş toprak sahiplerini, Köylü-

ler; küçük toprak sahiplerini, Sanatkârlar; kent esnafını ve Köleler de; hemen hemen hiç bir hakkı olmayan insan gruplarını oluşturyorlardı. Ama ortaya çıkan büyük halk hareketleri ve toplumsal sallantılar sonunda Solon'un yaptığı reformlarla bu toplumsal sınıflandırma değıştirdi. Toplum insanları; önce kentlilik ve özgürlüklerine göre; yurttaşlar, Metrokoslar ve Köleler olmak üzere üç bölüme ve yurttaşlar da kendi aralarında servetlerine göre başlıca dört sınıfa ayrıldılar. Ancak sonradan Kleisthenes'in uyguladığı yeniliklerle, yurttaşlar arasında siyasal yönden belli bir eşitlik sağlandı.

Athenai toplumu, demokrasisinin en parlak aşamasına ulaştığı Perikles zamanında; yurttaşlar, metrokoslar ve Kölelerden oluşan bir yapıya sahip bulunuyordu.

Athenai'lı baba ve Athenai'lı anadan doğmuş olan bir kimse Athenai'lı sayılıyor ve bütün yurttaş hak ve yetkilerine sahip bulunuyordu. Reşit bulunan bir Athenai'lı erkek yurttaşın, siyasal ve sosyal alandaki bütün yurttaş hak ve yetkilerinden yararlanmak ve bunları kullanmak hakkı bulunuyordu. Ancak Athenai yurttaşı olmasına rağmen, Athenai'lı kadının siyasal ve sosyal hakları erkek yurttaşlara göre daha dar ve eksik nitelikteydi. Yaşamı boyunca, baba sonrada koca veya bunların olmaması halinde oğul veya erkek kardeşinin vasiyeti altında bulunan kadın, özel hukuk yönünden mahdud ehliyetli ve siyasal yönden de seçilme, seçme ve memur olma hakkı olmayan bir statüdeydi. Haremden yaşayan, kocasının mutlak boşanma hakkına karşı ancak mahkeme kararıyla boşanabilen kadın; erkeğin ağır baskı ve otoritesi altındaydı.

Metrokoslar, Athenai'lı olmayan ve fakat Athenai'da yerleşmiş bulunan yabancılardan oluşuyordu. Bunlar yurttaşlara özgü siyasal haklardan yararlanamayan ve ancak Athenai'da ikamet edip, sosyal ve ticari etkinliklerde bulunmasına izin verilen kişilerdi. Perikles döneminde sayıları yirmi bine ulaşan Metrokosların taşınmaz edinmeleri de mümkün bulunmuyordu. Buna karşılık Metrokosların sosyal ve ticari etkinlik ve haklar yönünden bir takım kısıntı ve özel yükümlülükleri de bulunuyordu. Örneğin, yurttaşların ödemek zorunda oldukları vergileri ödemekle birlikte ayrıca bir de Metrokon isimli "Baş Vergisi" yükümlüsü olan bu yabancılar; donanmada görev almaya da mecbur tutuluyorlar ve yine hukuki

bir işlem yapabilmek için olduğu gibi, ilişkili oldukları davalara da ancak bir Athenai yurttaşının himayesi ve temsilciğinde katılabilirlerdi. Ticaretle uğraşmaları sebebiyle genelde servet sahibi olan metoikoslar, Athenai ekonomisinde önemli yerleri olan girişimci ve yatırımcı yanlarıyla; polisın vazgeçilmez kabul ettiği kem-selerdi. Athenai'a metoikos olarak yerleşebilmek için Areopagus'dan izin almak zorunda olan bu insanlar, ancak Athenai'a büyük yararlarının dokunduğunu altı bin yurttaşın oyuyla kanıtlamaları halinde yurttaş olabiliirdi. Keza yine olağanüstü durumlarda çıkarılan bazı yasalarla metoikosların çocuklarının yurttaşlığa alınmasına karar verildiği de oluyordu.

Athenai'da yaşayan insanlardan, toplumdun en altı kesimini oluşturanlar ise kölelerdi. Peloponnesos Savaşı'nın başlamasından önce, sayıları yetmiş beş bine ulaşan köleler; genelde hiç bir hak ve yetkileri olmayan ve ancak bir mal olarak kabul edilip bu kabule göre işleme tabi tutulan insanlardı. Savaş sırasında esir edilmiş olmak, köle ana ve babadan doğmak vs. gibi sebeplerle bu statüye girmiş bulunan köleler, ilk çağda kendilerinden kas gücü olarak yararlanılan ya da çeşitli üretim etkinliklerinde sanatkâr veya hizmetçi olarak kullanılan insanlardı. Sanayi kölelerine, tamamen bir makine parçası gibi davranılırken tarım kesiminde çalışan ya da ev ve ticarethanelerde yardımcı olarak kullanılanların yaşayış koşulları oldukça iyi bulunuyordu. Özellikle kentte yaşayan kölelerin siyasal haklar yönünden olan kısıtlamalar dışında, hemen hemen, diğer emekçi yurttaşlardan büyük bir farkları bulunmuyordu. Bilakis, kentte zabıta görevi bile yaptırılabilen ya da zengin iş adamlarının yardımcılığını ya da soylu ailelerin çocuklarının eğitimenliğini yapan bu kölelerin fiili durumları, birçok yurttaşın yaşantısının çok üstünde bir düzeye ulaşabiliyordu. Ama bütün bunlara karşın; hiçbir siyasal hak ve yetkileri olmayan; sahibinin mutlak mülkiyetine tabi olup, alım-satım ve rehin konusu olabiller; hatta bir takım koşulları olsa bile, sahibi tarafından öldürülebilmesi mümkün bulunan bu insanların, taşınabilir bir mal ya da hayvandan fazla bir farkları bulunmuyordu. Sahibi tarafından azat edilmek ya da özgürlüğünü satın almak yoluyla kölelik statüsünden kurtulabilen kölelerin; hukuki durumları bir hak objesi olmaktan ibaret bulunuyordu.

Athenai demokrasisinin en parlak devrini oluşturan Penkles zamanında polisın dört yüz bin dolayında bir nüfusa sahip olduğu düşünülürse; reşit olmayanlar ile kadın metoikos ve köleler dışında olup tam yurttaşlık statusünde bulunanların elli bin kişi kadar oldukları anlaşılmaktadır. Bu elli bin kişinin yarısının kent dışındaki kırsal alanlarda yaşadığının kabulü halinde ise; Athenai demokrasisi ve polis yönetiminin yürütülmesinde fiilen etkili olan ya da siyasal hakları fiilen kullanan yurttaş sayısının yirmi beş bin kişi dolayında olduğunun kabulü gerekir. Athenai demokrasisinin siyasal kurumları işte bu yaklaşık yirmi beş bin kişinin anlayış ve yüklenmesiyle oluşup işleyecek ve bu olağanüstü deneyimler giderek, demokrasinin esas unsuru olan, bireyin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ama Athenai'da bireyin doğumuna ilişkin gözlemlerin öyküsünden önce, bu demokrasinin siyasal kurumlarının daha yakından tanımak gerekir.

Siyasal Kurumlar ve Yargı:

Athenai polisının siyasal yapısı; Peisistratos döneminin otorite düzenine bir tepki ve Athenai'da bir daha tyrannoslüğün kurulmasını önleme amacına uygun olarak düşünülmüştür. Bu siyasal yapı bir taraftan demokralik bir sistem şeklinde düzenlenirken, diğer yandan da bu sistemin daha da gelişmesini ve otorite amaçlı girişimlere engel oluşturmasını hedefliyordu. Bunun için sistemin, demokrasinin gerçekleşmesi amacıyla oluşturduğu kurumlar kadar, diktayı önlemek için aldığı önlemleri de ayrı ayrı incelemek gerekmektedir.

Athenai'da polisın yürütme işleri; Boule (Beşyüzler Meclisi) ile bir dizi magistra (Sıvı Memur) ve Strateg (Kumandan)'lar tarafından yerine getiriliyordu. Zaman zaman diğerlerine karşı olağanüstü önem kazanan ya da önemini kaybeden bu organ ya da ajanların görev ve fonksiyonları demokrasiyi korumak ve kollamak amacıyla yönelik bulunuyordu.

Boule, polisın yürütme organı durumundaydı. Solon zamanında "Dörtüzler Meclisi" olarak oluşturulan bu kurul; Kleisthenes'in reformları sırasında hem yapısal ve hem de isim olarak değiştirilmiş ve "Beşyüzler Meclisi" ismini almıştı. Kleisthenes, aristokrasiyi yıkmak için, Athenai'da bulunan kabileleri ortadan kaldır,

mamış ama buna karşılık, polisi, "Deme" ismiyle on bölgeye ayırmıştı. İşte bu şekilde kurulan Demelerin kendi içinden ve otuz yaşını doldurmuş erkek yurttaşları arasından seçtiği elliser kişiden, beşyüz temsilcinin katılımıyla Boule oluşuyordu.¹ Ancak birer yıl için seçilen ve yeniden seçimleri mümkün olmayan temsilcilerden oluşan Beşyüzler Meclisi; mali işler, memur alımları, gelecek yıl Boule seçimine katılacak adayların tespiti, Halk Meclisi'nin gündeminin hazırlanması ve savaş işlerinin yürütülmesi gibi polisin yürütme fonksiyonu içine giren bütün işleri yerine getiren bir organdı.

Ancak ne var ki; Boule'nin iyi işlemesi ve bütün seçilenlerin yönetiminde etkili bir konumda olabilmesi için Beşyüzler Meclisi üyelerinin çalışma şekli ve düzeni çok özgün bir sisteme bağlanmış bulunuyordu. Öyle ki; bütün üyeler her zaman Boule çalışmalarına katılmıyor ve bu katılımlar belli bir program ve düzen içinde yapıyordu. Bu sisteme göre; Meclisi oluşturan Deme temsilcileri sırayla ve her Deme temsilcileri yılın onda biri kadar bir süre olmak üzere görev yapıyorlardı. Böylece her Deme'nin temsilcileri 39 ya da 40 gün kadar bir komisyon şeklinde yürütme işlerini yapmak üzere görev alıyordu. Bu elli kişilik Deme temsilcilerine görev süreleri içinde; Pryton (Elli Üye) deniliyordu. Görevleri süresinde Prytaneon isimli resmi konakta ikamet eden Prytonlar, her gün, aralarından birini kendilerine, kur'a ile başkan olarak belirliyorlar ve bu kişi de o gün yürütmenin başı olarak görev yapıyordu. Başkan, Prytonların en az üçte biri ile birlikte Prytaneon'da devamlı olarak görev başında bulunmak suretiyle nöbet tutmak zorundaydı. Bu nöbet sırasında Polisin resmi mühürü ve hazinesinin anahtarları da başkan tarafından taşınıp, muhafaza edilmesi gerekiyordu. Görevleri biten Prytonların yerine, kırk günlük sürenin dolmasından sonra, diğer prytonlar geçiyordu. Demosthenes zamanına kadar Prytonların başkanlığını yapan kişi aynı zamanda Halk Meclisinin başkanlığını da yapmakta idi;yse de; bu tarihten sonra Meclis Başkanı, her elli kişilik grubun ayrı ayrı seçtiği başkanlarının kendi aralarında yaptıkları seçimle atanmaya başlamıştı.

Athenai polisinin yürütme işlerinin yerine getirilmesiyle görevli olan yüksek dereceli ajanların en önemlileri ise; Arkhonlardı. Önceleri seçimle tespit edilen Arkhonlar, Kleisthenes reformların-

dan sonra Demelerin gösterdikleri beş yüz aday arasından ve kura yoluyla saptanmaya başlanmıştı. Dokuz kişi olarak seçilen Arkhonlardan biri; yalnızca Arkhon adıyla anılıyor ve polislin başkanı ya da mülki amiri durumunda bulunuyordu. Arkhon Basileus adıyla anılan memur polislin dini işlerini; Arkhon Polemarkhos ismiyle adlandırılan ise Başkumandanlığı ve diğerleri de "Kanun Koruculuğu" ve Adli işleri düzenlemekte görevli bulunuyorlardı.

Kentin yürütmeye ilişkin işlerini gören diğer magistralar ise genelde kura ile seçilen yurttaşlardan oluştuğu gibi; kent için gerekli, ancak yaşamsal önemi olmayan bazı işler de durumun gereğine göre metokos ya da kölelere bile gördürebiliyordu.

Polislin yürütme gücü içinde incelenmesi gereken ordusu ise; genelde yurttaşların askerlik yükümleriyle oluşturuluyordu. Askerlikle ilgili yasalara göre; her Athenalı erkek yurttaş, on sekiz yaşından altmış yaşına kadar ve iki yıl süreyle askerlik yapmakla yükümlüydü. Tabii, savaş zamanında bu iki yıllık sürenin daha da uzatılması kaçınılmaz olabiliyordu. Ayrıca zaruret halinde, yurttaşlar dışında kalan sınıfların ergin erkeklerinin askerliğe çağırılması da mümkündü. Bu durumlarda askere alınan metokos ve hatta kölelerden dönmeyenler çalıştırılmak yoluyla yararlanılıyordu.

Hoplit denilen ağır zırhlı askerler ile hafif piyade ve ücretli askerlerden oluşan Athenai ordusu; yine Deme esasına göre, on alay halinde kurulmuştu. Bu alayların komutanlıklarını Hoplit ya da hafif piyadeler arasından seçilen ve Strateg denilen kişiler yapıyorlardı. Başkumandanlık ise, önceleri Arkhonlarca yürütülürken, MÖ 487 yılından itibaren bütün Athenai yurttaşlarının katılımıyla yapılan seçimleri kazanan ve Polemarkhos ya da sonradan Demogogos ismini alan önderlerce yerine getirilmeye başlanmıştı.

Athenai'da yasama görevi ise; demokratik kurallara uygun olarak, Ekklesia (Halk Meclisi) tarafından yenine getiriliyordu. Hukukun Polislin egemenliğinin kendisinde toplandığı Ekklesia, on sekiz yaşını doldurmuş bütün erkek yurttaşların katılma hakkı bulunan ve doğrudan temsil esasına göre çalışan bir yasama organı durumundaydı. Yasa yapma, sulh ya da harp kararı alma, iç ve dış politikanın saptanması, elçi atanması gibi geniş yetkileri olan Ekk-

lesia; özgürce yapılan müzakereler ve oylamalarla karar verebilecek bir yapılanma ve çalışma düzenine sahip kılınmaya çalışılmıştı.

Ekklesia, yılın belli günlerinde ve Boule'de görev yapan her bir Deme grubu yani prytontar için dörder kez olmak üzere, yılda kırk defa olağan ve ayrıca gerektiğinde de olağanüstü toplantılar yaparak çalışmalarını sürdürüyordu. Hem katılımı özendirmek ve hem de yurttaşlara belli bir gelir sağlamak için, toplantılara katılmalarında kendilerine Ekklesiat ismi altında bir ücret de verilen üyeler ise, polisın yasalarına hakaret etmemek dışında başka hiç bir kayılla bağlı olmaksızın ve siyasal gücün güvencesi altında, özgürce görevlerini yerine getirme olanağına sahip bulunuyorlardı. Oylamalarda üyeleri belli bir görüşü benimsemiş görünmeye zorlamak olduğu kadar; dinleyicilerin hatiplere müdahalede bulunmaları da kesinlikle yasaktı.

- Agora ya da Pnyks veya tiyatrodan toplanabilen Ekklesia; geleneksel dua ve kurban törenlerinin yerine getirilmesinden sonra, Boule tarafından hazırlanan gündem gereğince çalışmalarına başlıyordu. Başkanı tarafından yönetilen Meclis, öncelikle: "*Kanun Koruyucuları*" denilen ve kabul edilen yasa ya da kararların yürürlükte olan eski yasalara aykırı olmamasını gözetecek olan görevlilerini seçiyor ve sonra da sırayla gündemin görüşülmesine geçiyordu. Başkanın görevlendirdiği bir memurun görüşülecek olan teklifi okumasından sonra, ayrıca bu teklifle ilgili olarak Boule'nin görüşü de meclise arz ediliyordu. Ve halktan öncelikle bu teklifle ilgili olarak müzakere isteyip istemediği soruluyordu. Müzakereye gerek görülmemesi halinde, teklifin kabulü konusunda oylama yapıyor ve aksi halde ise, teklifle ilgili olarak müzakereye geçiliyordu. Müzakerelerin büyük bir özgürlük ve serbestlik içinde yapılması esastır. Öyle ki; müzakereler sırasında yurttaşlık görevlerini tam olarak yerine getirdiğini kanıtlayan herkes, söz alabilir ve başlarına mersin ağacının yapraklarından yapılmış bulunan bir çelenk koyan konuşmacılar h4abel kürsüsünde düşüncelerini tam bir güvence ve özgürlükle ifade edebilirlerdi. Müzakerelerin tamamlanması üzenne yapılacak açık ya da gizli oylama sonucunda da meclisın kararı belli olurdu.

Halk Meclisinde; yazılı olmak koşuluyla yurttaşların yasa teklif etme hakkı bulunduğu gibi; yargı bölümünde açıklanacak bazı usullere uyulmak suretiyle, kabul edilen yasaların yürürlüğünü erletme yetkisi de bulunuyordu.

Athenai'da yargı gücü, o devre kadar hiçbir siyasal toplumun ulaşamadığı çok yüksek bir düzeye ulaşmıştı. Nitekim yargı denetimi sade yurttaşların birbirleriyle olan uyuşmazlıklarının çözümünden, Ekklesia ve Boule'nin vermiş oldukları her türlü karardan da kapsayacak derecede geniş ve etkili bir nitelikteydi. O kadar ki Athenai'da yasaların yürürlükteki hukuka uygunluğunu denetleyen ilkel bir anayasal yargıdan olduğu kadar; idarenin eylem ve işlemlerini hukuk yönünden yargılayan idari yargıdan da söz edilebiliyordu.

Athenai'da yargı örgülü Arkhonların gözetiminde kurulup bu şekilde çalışan bağımsız ve özgür mahkemelerden oluşuyordu. Mahkemeleri ise tek hakimli mahkemelerle toplu mahkemeler şeklinde çalışmaktaydılar. Athenai'da savcılığa benzer bir örgüt ye da makam olmadığı için; yurttaşların gerek hukuk ve gerekse de ceza davalarını bizzat kendilerinin açıp takip etmeleri gerekiyordu. Ancak bir yurttaşın mahkemede hukuk davası açmadan önce, uyuşmazlığın bir arabulucu tarafından çözülmesi için girişimde bulunması şarttı. Hukuk davaları ancak bu girişimin sonuç vermesi halinde açılabilirdi ve uyuşmazlıklar da genellikle tek hakimli mahkemelerde görülüyordu. Buna karşılık ceza davası açmak isteyen yurttaşların şikâyetlerini önce Arkhon'a bildirmeleri gerekiyordu. Ceza davalarına, şikâyet üzerine olayla ilgili olanların beyan ve delillerini toplayacak olan Arkhon'un seçtiği mahkemelerde bakılabiliyordu. Athenai'da dava açma hak ve yetkisi yalnız yurttaşlara aitti olduğundan, yabancılar ile metoikosların ancak bir Athenai yurttaşının koruyuculuğu ve aracılığıyla dava açabileceğinin de ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Bu arada ayrıca vurgulanması gereken diğer bir husus da, yurttaşlara verilen bu serbestçe dava açma haklarının kötüye kullanılmasını önlemek için, dava açıp da kaybeden yurttaşların bin drakhme para cezası ödemek ve bir daha kamu davası açmamak gibi ağır bir müeyyideyle karşılaşmak durumunda bulunmalarıdır.

Athena'da hakimlerin; tarafsızlıklarının sağlanması için, bu görevi yürüteceklerin her gün yeniden saptanması usulü kabul edilmişti. Bu bakımdan hakimler, her gün ya da mahkemeye ihtiyaç duyulduğunda, otuz yaşını doldurmuş ve hakimlik yapmak isteyen erkek yurttaşlar arasından kura çekilmek suretiyle atanıyorlardı. Böylece kimin hangi mahkemede ve ne zaman hakimlik yapacağı belli olmadığından; hakimlerin önceden etkilenmelerinin ve mahkemelerin tarafsızlığının tartışma konusu olmasının önlenmesinde çok etkili bir yol izlenmiş oluyordu.

Tek hakimli mahkemeler dışında toplu olarak çalışan başlıca dört mahkeme vardı. Genelde siyasal ve ceza davalarına bakan bu mahkemelerden; Areopagos Mahkemesi, aristokrat kökenli bir kurul olup, cinayet ve yangın çıkarma suçlarıyla ilgili davalar ile melo-kosların poliste olurma isteklerini içeren davalara bakıyordu. Athena'daki Ares tapınağında toplandığı için bu ismi almış olan Areopagos, genelde soyluların görevlendirildiği geleneksel bir makam olan Arkhonlukta bulunmuş kişilerce oluşturulduğundan, demokratik gelişme süreci içinde etkinliğini giderek kaybetmişti. Halil yargılama suçlarıyla ilgili davalara ise Epheller isimli mahkemenin baktığı Athena'da; gerek toplum üzerindeki itibar ve otoritesinin ağırlığı ve gerekse de görev ve yetkisinin genişliği itibarıyla en önemli toplu mahkeme Heliata isimli Halk Mahkemesi'ydi. /

Sabah saatlerinde Güneş'in doğmasıyla birlikte göreve başlandığı için Güneş anlamına gelen Helios kelimesinden esinlenerek Heliata ismi verilen Halk Mahkemesi, her türlü davada görev ve yetkili olan bir yargı makamıydı. Heliata üyeleri, otuz yaşını geçmiş, polise borcu olmayan ve yurttaşlık görevlerini yerine getirmiş erkek yurttaşlardan gönüllü olarak başvurular arasından ve kura ile seçiliyorlardı. Usule göre, mahkeme üyeleri yargılamanın yapılacağı gün, başvurması gereken altı bin gönüllü yurttaş arasından, dava sayısına göre ve en çok on mahkeme oluşturacak şekilde kura ile saptanıyorlardı. Mahkemeler, görülen davaların önemine göre 201 ile 1501 üyeden kurulabiliyorlardı. Mahkemele-
rin oluşturulması aşamasında, ayrıca, çekilen kur'alarla, hangi davanın hangi mahkemeye düşeceğinin saptanması izliyor ve yapılan dini tören ve hakim yeminlerinden sonra da mahkemeler gö-

revierine başlıyorlardı. Yargılama evresinde ise; Arkhon'un dava hazırlığı sırasında saptadığı iddia, savunma ve tanıklığa ilişkin belgeler okunduktan sonra; önce davacıya ve onu takiben de davalıya söz verilmekte; iddia ve savunmalar yeniden değerlendirilerek tanıklar dinleniyorlardı. Delillerin toplanmasını müteakip; üyeler kendilerine daha önce verilmiş "Evet" ya da "Hayır" anlamına gelen markaları mahkeme başkanının önündeki çömleğe atarak kanıtlarını bildiriyorlar ve o gün akşama kadar tamamlanması zorunlu olan dava böylece sona ermiş bulunuyordu. Athenai yasalarında özel olarak ceza tertip edilmemiş bir eylemden dolayı yargılanan kimselerin suçlu bulunmaları halinde ise; mahkemede ikinci bir celse açılarak; davacı ve davalıdan bu suç için tekil ettikleri ceza soruluyor ve bunu izleyerek yapılan ikinci bir oylamayla da eylemin cezası tayin olunuyordu. Heliada'da yapılan yargılamanın en önemli özelliği; yargılama sırasında tarafların iddia ve savunmalarını serbestçe ve özgür olarak yapabilmeleri ve her türlü delil kullanabilmeleriydi. Taraflara iddia ve savunmalar için verilen süreler içinde sözlerinin kesilmesi ve kendilerine müdahalede bulunulması kesinlikle yasaktı.

Bu arada yargılama görev ve yetkisiyle ilgili olarak öncelikle belirlenmesi gereken bir husus da, Athenai yurttaşlarının yargı yoluna başvurmalarının hiç bir şekilde kısıtlanmamış olduğudur. Öyle ki; Athenai'da, yurttaşların yalnızca kişisel yararları için değil fakat kamu yararına ilişkin konularda da özel ve kamu tüzel kişilerine karşı dava açma hakları bulunduğu gibi, haklarının korunmasının gerektirdiği hallerde, kamu kurumlarının da yurttaşların aleyhine dava açma hak ve yükümlülükleri bulunuyordu. Yurttaşları gerçek olmayan suçlarla kamu kuruluşlarına ihbar eden, Sykophantlesler ile yurttaşlara gerçekleştirilmesi olanaksız vaatlerde bulunan politikacılar hakkında Prytonlar tarafından doğrudan doğruya açılan Proboule davaları az önce belirtilen kamu davalarına örnek oluştururken; Yurttaşların Boule'nin bazı kararlarının iptali ya da Ekklesia'nın kabul ettiği bir yasanın yürürlüğünün durdurulması için açabilecekleri davalar da, modern hukukun kabul ettiği iptal davalarına benzer nitelikte bulunuyordu. Nitekim Boule (Beşyüzler Meclisi)'nin gelecek yıl yapılacak Boule seçimlerinde aday olabileceklerin saptanması sırasında düzenlediği listelere haksız yere

alınmadığını iteri süren yurttaşların ve kendilerine Boule tarafından disiplin cezası verilmiş memurların, bu kararların iptali için Heliaia'na (Halk Medisi) başvurma hakları vardı. Yurttaşların Ekklesia'da bir yasanın müzakeresi sırasında ya da kabulünden hemen sonra, bu yasanın yürürlükte bulunan eski bir yasaya aykırı olduğunu iddia ve bu uygunsuzluğu mahkeme önünde ispat edeceğine dair yemin etmek suretiyle yasanın müzakeresini ve yürürlüğe girmesini durdurma yetkileri de mevcut bulunuyordu. Yurttaşların açtıkları bu davaları kazanmaları halinde; yasa ve kararlar iptal edilmiş sayılacağından, söz konusu davaların idare ve yasama organlarının yargısal denetimine ilişkin olduğu açıktır.

Athenai'da yurttaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına alan ve poliste otoriter ve antidemokratik bir rejim kurulmasını önlemeyi amaçlayan çok özgün kurum ve usullerden biri de; Ostrokismos ismi verilen ve bir nevi yargılama niteliğinde bulunan "Çanak-Çömlek Sürgün Mahkemesi" idi. Bu usule göre; yurttaşların her yıl Agora'ya konulan bir çömleğe; o yıl poliste tyrannos olma çabası içinde bulunan kişilerin isimleri yazılı çanak parçalarını almaları gerekiyordu. Yapılan bu seçim ve yargılama sonunda alı bir yurttaşın oyunu alan kişinin, tyrannos'luk peşinde olduğu tespit edilmiş sayıldığından, on yıllık bir sürgün cezasına mahkûm edilmiş olduğu kabul olunuyor ve kanitten sürülüyordu. Politikacıların rakiplerine karşı korkunç bir silâh olarak kullandıkları Ostrokismos'un, zaman zaman amacını aşan uygulamalara konu olduğunun da söylenmesi gerekir. Nitekim; her siyasal düzen içinde olduğu gibi; Athenai'da da kurumların ve sistemin hukuki yapısı fîlî gelişmelerle yeni ve yaşam koşullarına daha uygun bir şekil aldıkça; Ostrokismos uygulaması da koyulma amacına ters bir gelişme göstermekten geri kalmamıştı.

Ancak bu oluşumun, rejimin ve siyasal yaşamın fîlî durumu incelenirken; değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Yönetimde Fîlî Durum:

Athenai'daki bütün siyasal kurumlar belli bir amaçın gerçekleştirilmesi için düşünülmüştü. Hedef; polisin demokratik düzen içinde yönetilmesiydi. Athenai demokrasisinin kurucularının hedefleri; bir daha Peisistratos tuzağına düşme olasılığını tamamen or

tadan kaldırmak ve özgür bir sile yönetimini guvence altına almak-
tı. Ama ne var ki; demokratik bir siyasal düzen içinde yaşama he-
vesi ne derece güçlü olursa olsun, halkın, Peisistratos yönetiminin
sağladığı o Altın Çağ benzeri dönemi unutulması mümkün değildi.
Zaman içinde uzaklaşıkça daha da kristalize olan, parlayıp kusur-
larından arınmış gibi görünen Peisistratos dönemi; giderek daha
da aranır bir hale geliyor ve özellikle şimdi yaşanan zorlu koşulla-
rın etkisiyle o dönem, kaybolmuş cennetin simgesi gibi algılanı-
yordu. O kadar ki; sade halk için unlu Tyrannos, insan yaşamının
çocukluk dönemini buyuleyen güçlü, her şeye kadir, şelkatli, cöm-
mert ve otoriter bir baba gibi özleniyordu. İşte böylece Athenai
halkı demokratik yönetimi seçmekle birlikte, eski ve cömert tyrannos
yönetimini de özlemek gibi anlaşılr bir ikilemi yaşamak duru-
munda kalmıştı. Ve giderek, bütün insanlığın ütopyası olan, des-
potluğundan arınmış ve fakal her türlü isteği yerine getirecek ka-
dar zengin ve cömert bir yönetici ideali tüm Athenailıların politik
hayali haline gelmişti. Aslında bu ideal, kabilesinden kopmuş ilkel
insanın yurttaşlık sıfatı, hak ve sorumluluklarını kazanma süreci
içinde, poksten umduğu guvenceden kaynaklanmaya başlamıştı.
Ama demokratikleşme sırasında, yurttaşların polisle rekabete yö-
nelen kendini kabul ettirme çabaları bu ideali politikacılara doğru
kaydırıp, giderek parti liderleri ve halk önderlerinde odakladı. Bu
ise; polisin bütün politik kurumlarını etkileyen ve onların niteliği ve
işlevlerini yeniden yorumlanıp değerdendirilmesini gerektirecek ge-
lişmeleri hazırladı. Ama Athenai'da bütün bu psiko-sosyal oluşum-
ları hızlandıran ve destekleyen başka olaylar da eksik değildi. Ön-
der ve kamuoyu şeklinde nellenen ve bütün politik, idari ve yargı-
sal kurumları etkisi altına alan fildi oluşumlar, Athenai'nın siyasal
yaşamını yepyeni bir niteliğe ulaştırdı.

Pers Savaşları Athenai için, bir yaşam mücadelesi olduğu
kadar, politik kurumların değeri ve güçlerini sınamak için bir fırsat
da yaratmıştı. Bu sınav sonucunda saplanabilen en önemli husus
ise; Kleisthenes'in kurduğu düzenin dar bir polisçilik anlayışının
sınırları dışında yeterli olmadığı gerçeğiydi. Varolan polis yönetim
içimiyle; geniş, kapsamlı ve uluslararası bir savaşın kazanılması
olduğu kadar, giderek emperyalizme doğru gelişen Athenai'nın so-
nularının çözülmesi de mümkün bulunmuyordu. Her Deme için

bir alay olmak üzere, toplam on alaydan oluşan Athenai ordusunda, alay kumandanı durumunda olan Strategler nerdeyse bağımsız hareket ediyorlar, bu kumandanların aralarında seçtiği Başkomutan durumundaki Strategos ise, hem sağlam bir desteğe sahip olmaması ve hem de süresinin kısalığı sebebiyle topyekûn bir savaşı yönelecek olanaklara sahip bulunmuyordu. Orduyu savaşa hazırlaması gereken Arkhon-Polemakhos ise, demokratik gelişmeler karşısında otoritesini kaybeden aristokraziyle birlikte sönükleşmiş ve kendisinden beklenen işlevi yerine getiremez hale gelmişti. İşte bunun içindir ki, Marathon Savaşı'ndan hemen sonra MÖ 487 yılından itibaren, Başkumandanın her yıl bütün Athenai yurttaşlarının katılımıyla yapılacak seçimle saplanıp atanması usulü kabul edildi. Böylelikle hem ordunun disiplinli bir şekilde idaresi sağlanıyor hem de bütün savaşın tek elden ve mantıklı bir düzen içinde ve belli bir hedefe göre yürütülmesi çaresi bulunmuş oluyordu. Öte yandan, şimdi Polemakhos adına alan Başkumandanın, barış zamanlarını da kapsayan bir yıllık görev süresi içinde polisi gelecek ve olası bir savaşa hazırlama yetki ve yükümlülüğünde bulunması da, onun Athenai'yi savaş koşullarının olağanüstü yetkisiyle yönetmesine olanak sağlıyordu. İşte Athenai için büyük ve çok tehlikeli bir felâket olabilecek olan Pers Savaşları böylesine önlemlerle atlatılmış ve savaşın kazanılmasında, halkın fedakârlığı ya da Themistokles ve Aristines'in dehası kadar Polemakhos'luk makamının kuruluşu da çok önemli bir rol oynamıştı. Pers Savaşları sonunda Athenai'nin girdiği emperyalizm sürecinde ise, Pers tehlikesini önlemek bahanesiyle, Delos Deniz Birliği üyelerinin sömürülmesi ve bunun için de güçlü bir ordunun hazır bulundurulması politikası güdüldüğünden, Polemakhos'luk devamlı bir kurum haline gelirmiş ve barış zamanlarında olası bir savaşın hazırlıklarının yapılmasıyla da görevli kılınan Başkumandan; olağan hallerde de polisi yönetmek hakkına sahip bir makam sahibi olarak kabul edilmiştir. Böylece artık sırf asker olmaktan çıkan Polemakhos, seçimle iş başına gelebildiği için, belli bir partinin desteğine muhtaç olmakla; gittikçe politikaya daha fazla girerek ve gittikçe de sivilleşerek başkumandanlıktan polisin yöneticiliğine doğru yönelen bir çizgi izlemek suretiyle ve Demagogos (Önder) ismini alarak; bütün politik ve sosyal kurumların üstünde ve dışın-

da çok etkili bir konuma ulaşmıştır. Özellikle Perikles döneminde, en parlak evresine ulaşan Demagogosluk; hukuken kendisinde olmayan çok etkili ve çok geniş bir takım yetkileri kullanabilen ve böylelikle de Athenai demokrasisinin bütün kurumları üzerinde fiili bir üstünlük kurmuş bulunan bir makam haline gelmiştir. Deneyimleri, bilgisi, gorgüsü, gültüğü politika ve başarılarıyla halkı yönlendiren ve ona en isabetli yolu gösteren Demagogos, özellikle Ekklesia'daki etkinliğiyle kentin fık ve tek yöneticisi olmuştur. Öyle ki; kendi kişiliğiyle halk arasında tam bir uygunluk kurarak Ekklesia'nın istikrarsız ve gündelik heveslerinden sıyrılmasını beceren Demagogos; güçlü ve kişilikli bir politikaya ulaşabiliyor ve görünürde halkın hiçbir özgürlüğüne dokunmadan ve hiçbir kurumu değiştirip yok etmeden; polisi kendi isteğine göre yönetebiliyordu. Böylece polis istikrarlı ve güçlü bir yönetime kavuşurken; kent nüfusunun çoğunluğunun metoikos, kadın ve köle olarak siyasal hakları kullanmaktan yoksun olduğu ve doğal engeller ve uzaklıklar nedeniyle de bir bölümünün Halk Meclisi'nin toplantılarına katılamadığı Athenai'da; bencil ve bazı sınıfların aleyhinde gelişebilecek politikaların üretilmesini engellemiş oluyordu.

Athenai'da, önderin yönetim üzerindeki fiili etkinliğini, halkın hak ve özgürlükleri konusunda sınırlayan başka bir fiili öğede Kamuoyuydu. Böylece, önderin otoritesiyle kamuoyunun denetimi arasında ki fiili denge, Athenai halkının siyasal ve yönetsel güvencesini oluşturunuyordu.

Yüzyılların süzgecinden geçen inanış ve uygulamalar, Athenai'da; polisin amacının halk yararını kollamak olduğu ve halkın isteğine karşı bir toplumun meşru olmadığı şeklinde bir kamuoyu hazırlanmış bulunuyordu. Peisistratos döneminden itibaren kent yaşamına hakim olan bu gelenek, bütün yönetim usullerinin kendisine uymak zorunda olduğu değişmez ve mutlak bir ilke durumundaydı. Öyle ki; bu ilkenin dokunulamaz ve ihmal edilemez işlerliği sayesinde; polisin yasama, yürütme ve yargı organlarında, statüleri sebebiyle görev alamadıkları gibi, temsil de edilemeyen sosyal zümreler bile belli bir güvenceye kavuşmuş bulunuyorlardı. Ama şüphesiz ki; bu ilkenin ve onun lürevleri olan diğer kuralların kolaylıp koruduğu esas sınırlı yine, yurttaşlar oluşturunuyorlardı.

Gerektiğinde, Halk Meclisi'nin alabileceği kararları etkileyebilen bu kamuoyu baskısı; yabancı sevgilisi Aspasia'nın yurtdışına sürülmesinde, Perikles'ede yaptığı gibi, ancak gözyaşlarıyla yumuşatılabilecek kadar katı da olabiliyordu. Ama önderin uzak görüşlülüğüyle kamuoyunun bağnazlığı ve kamuoyunun yaşamsal önemdeki geleneklere sahip çıkmasıyla da önderin kural tanımazlıklarının dengelendiği bir gerçektir.

Birey:

Athenai'nın toplumsal ve siyasal düzeninin ulaştığı özgün aşama; o döneme kadar hiçbir toplum içinde varlığı saptanamayan yeni ve olağanüstü bir insan kuşağı da yaratmıştı. Deniz ticaretinin sağladığı zenginlik ve yeniliğe açık, hoşgörülü yaşam tarzı; yüzyıllarca süren göç dalgalarının hazırladığı, değişimi doğal bulan karakter yapısıyla birleşerek, bu özgünlüğü daha da dikkat çekici hale getirdi. Ne var ki; bu koşulların yarattığı siyasal düzenin bizzat kendisi de; yönetimini üstlendiği halkın yapı, nitelik ve davranışlarını ciddi şekilde etkilemekte gecikmeyecekti.

Demokratik sistemin gereği olarak Athenai'da yasaların çok özel bir yeri ve çok belirgin bir saygınlığı bulunuyordu. Özellikle Solon'un toplumsal düzenlemelerinden sonra bu saygınlık, kutsallaşmaya doğru bir ciddiyet kazandı. Öyle ki, o döneme kadar tanrılara sunulan kurbanların kanları üzerine yemin edilirken bu tarihten sonra yeminler, yüzeylerine yasa hükümlerinin yazıldığı üç köşeli "Anı Taşları" üzerine yapılmaya başlandı. Çünkü Athenai demokrasi gelenekleri içinde, yasa en üstün ve her türlü siyasal gücün kendisinden kaynaklandığı bir kavram olarak algılanıyordu. Bu inanç ve yasa anlayışının ise onur, güven ve özgür olma duygularını pekiştireceği onadaydı.

Nitekim yurttaşlar; yasaların yapımına katılmakla, siyasal gücün oluşmasında oylarıyla katkıda bulunarak, onun varlığında kendi güçlerini duyumsadılar. Siyasal gücün bir kişi ya da bir zümrenin buyruklarında değil, fakat soyut bir kavramda şekillenmesi yurttaşları zorba bir siyasal gücün baskısı altında olmanın ezikliğinden kurtardı. Nihayet; yasaya uymak ve yasayı her türlü emir ve otortenin üstünde kabul etmek, bir insan ve zümreye tabi olmanın onur kırıcılığından kurtulma fırsatını hazırladı. Üstelik So-

lon'un, yasaların bir kısmının düşünce ve arzularından ibaretmiş gibi algılanmasını önlemek için, tıpkı Spartalı kanun koyucu Lykurgos gibi, görevini tamamladıktan sonra yıllar sürecek bir gezi için Athenai'dan ayrılması da bu fırsatı geleneksel bir olgu haline getirmiş bulunuyordu. İşte böylece, demokrasi düzen, Athenai yurttaşına kendilerini özgür ve bağımsız hissedebilmesi için gerekli bütün uygun koşulları sağlayarak, onları, bir insan sürüsünün meçhul elemanı olmaktan kurtarma ve yüceltme işlevini yerine getirmiş oldu. İnsanın bu yükselişi, bir sürünün kral ya da reisi olmaktan daha tam ve daha olgun bir kişileşme niteliğindeydi. Çünkü Athenai yurttaşı, kullandığı oyu, seçme ve seçilme haklarıyla müzakere, tartışma ve değerlendirmeye sorumluluğunda, sürünün yönetişlerine tabi olmayan, bağımsız ve bilinçli bir organizma durumuna gelmişti. Demokrasinin uygulaması; Athenai yurttaşlarına, insanın ayrıcalığı olan konuşma yetisini kullanıp geliştirme olanaklarına da sağlayarak, onun kendini ifade etmesini ve istencini en uygar bir etki aracı olan hitabette ortaya koyarak gerçekleştirmesi fırsatını da yarattı.

Athenai demokrasisinin yurttaşlarına sağladığı olanakların en değerlisinin ise özgürlük ortamı olduğu açıktı. Öyle ki; bu ortam, Athenai'lılara mutlu ve güvenli bir toplumsal yaşam sürme olanağı sunduğu gibi, onlara kişisel olgunluğa erişmelerinde de çok olumlu katkılar sağladı.

Athenai'da; yurttaşların siyasal ve vicdani özgürlüklerini sağlayan en temel olgu, yasalara tanınan üstün otorite ve saygıdan kaynaklanıyordu. Polisin yasalarına uyan herkesin, polisin koruması altında olduğu ve yasalara uymayanların ise, sıfat ve konumları ne olursa olsun, uymamanın müeyyidesiyle karşılaşacağı kuralı, özgürlüklerin varlığını olduğu kadar güvencesini de oluşturan kesin ilkeydi. Toplumun yurttaşlar, yabancılar, kadınlar, çocuklar ve köleler gibi, özgürlük ve siyasal haklardan yararlanma olanakları türlü kısıtlamalarla zedelenmiş sınıflardan oluştuğu bir vakıa olmakla birlikte; her sınıfın belli ve kişiye göre değişmeyen kuralların saptadığı hak ve sorumluluklar içinde bulunduğu da bir gerçekti.

Ama Athenai toplumu düzeninin halkın bütününe sunduğu ve onun gelişip evrimleşmesinde kesin katkısı bulunan en değerli

olanak, şüphesiz ki; inanç özgürlüğü, kavramında toplanıyordu. Bu ise, Athenai halkının din ve düşünce özgürlüğünün temelini oluşturuordu. 1

Mora yarımadasının, üzerinde yaşayanların kolayca ilişki ve etkileşim içine girmelerine olanak vermeyen engebeli yapısı; belli yerlere kümelenmiş toplum birimlerinin, birbirlerinden farklı inanç ve tanrıları ben msemelerine sebep olmuştu. Ama zamanla ortaya çıkan yeni göç dalgaları ve ticari ilişkilerin sağladığı karşılıklı alış-verişler bu inanç ve tanrı fazlalığını daha da artırarak; çok tanrıcılığın boyutlarını olağanüstü geliştirdi. Göçler, ticari ilişkiler ve savaşlarla yoğunlaşan halk kaynaşmaları, bu çok tanrıcılığı Ege ve Mora'nın bütününden kentlere doğru taşıyınca da; çok tanrıcılık yalnızca geniş uygarlık alanlarının değil, küçük kent ve polislerin de kaderi haline geldi. Doğal olarak Athenai polisini de etkisi altına alan bu gelişme sonucunda; Athenai'da halk, mitolojik öykülerinde birbirleriyle savaşan, kavga eden, kıskançlık ve intikam peşinde koşan bir tanrı karmaşasıyla karşı karşıya kaldı. Bu tanrısal maceralar dininin en dikkate değer yanını ise; belli bir ahlaki hedefi içermemesi oluşturuordu. Öte yandan, mevcut dinin; bu dağınık, kendi içinde çelişkili, ahlaki hedef taşımayan ve yalnızca sunulan kurbanlar karşılığında tanrılardan bir takım yardımlar almaya ilişkin kurallar içeren niteliği, kutsal kitabının ve sınıflaşmış bir rahipler kadrosunun oluşmasını da engellemiş bulunuyordu. Bu ise; dinin zorlayıcı ve bağnaz yanlarının ortaya çıkmasını önleyerek, Athenai'lıların özgün din anlayışlarını belirleyen önemli öğelerden birini oluşturdu. Pythagoras'çılık ya da Dionysos ve Orphizm inançları tarafından yayılmak istenilen; "Öteki Dünya" umudu ve mistisizm içerikli dinsel kalkışmaların İonia akılcılığı karşısında başan gösterememesi de, bu özgün Athenai dininin halk katında iyice yerleşmesini sağladı. Böylece, Athenai'da din; inanç işlerinde herkese özgürlük tanıyan, insanın tanrılarla sentli benli bir ilişki içinde bulunmalarına izin veren ve "Temeli tanrıların varlığında olan bir ahlâk ikesini" içermeyen özgün niteliğine ulaşmış oldu.

Ne var ki; polisler diğer polisler karşısındaki bağımsızlık ve farklılığını simgelemek ve yurttaşların polise ve onun siyasal kurallarına bağlılığının işareti olmak üzere, bir takım usul ve törenle-

re ihtiyaç duyması, bu özgün din anlayışına yeni bir içerik kazandırmakta gecikmedi. Nitekim toplumsal ve ekonomik gelişmeler nedeniyle; halkın ilkel dönemlerinden gelen kabile ve aile bağlarının zamanla çözülmesi ve polisî ayakta tutan geleneklerin giderek yıpranmaları karşısında, siyasal varlığını destekleyecek sağlam bir ilke arayan polis, dine yeni bir içerik vererek bu dayanağı elde etmeyi denedi. Ulusçuluk anlayışının henüz gelişmediği bu dönemde, polisin kendisine fkrî bir destek bulma çabası. Athena'da Patriotik Din anlayışını yarattı.⁶⁰ Geleneklerin kent kurucusu olarak tanıttığı bir tanrıya saygı duymak ve bu saygıyı ifade etmek zorunluluğundan ibaret bulunan bu din; polis yurttaşlarının bütününde vücut bulan kent tanrısına inanç şeklinde özelleniyordu. Siyasal varlıkta oluşan iktidar gücünün, dinsel bir kalıba girmesi şeklinde nitelendirilebilecek bu anlayışta; tanrılar hakkında eleştiri ve her türlü inancın serbest bulunmasına karşılık; polisin tanrısı olan kurucu ve kollayıcı Athena'ya saygı ve tapım zorunlu bulunuyordu. Böylece, yerini polisin egemenliğine saygı ve bağlılık duygularına bırakan din; inanç ve fikir yaşamından çekilerek; Athenai yurttaşlarına, manevî yönlerini istedikleri gibi geliştirebilecekleri uygun ve rahat bir düşünce ortamı bırakmış oluyordu. Öyle ki yurttaşlar polisin resmi dinine ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmek koşuluyla, o çağlarda revaçta bulunan "Gayri Resmi" nitelikteki bir takım gizem dinlerine rahatça bağlanabiliyorlardı. Kendilerine katılmak yada kendilerinden ayrılmak için, münîlerin serbest ve özgür istençleri dışında hiçbir neden aranmayan gizem dinlerinin bu yapısı, insanlarda inanç özgürlüğü kavramının yerleşmesinde en belirleyici rolü oynamıştı.⁶¹

İşte Athenai'daki bu din ve inanç anlayışdır ki, poliste yaşayan insanların her türlü düşünce ve inancı rahatça ve hiçbir korkuya kapılmaksızın tanıyıp, gerektiğinde bunlardan birini benimseyebilmelerine olanak sağladı. Ve bu olanakları kullanmakta insanlar, toplumun koyduğu kurallara karşı kendi düşüncelerini savunma fırsatını elde eder. Düşüncülere, polisin tanrısına tapınma ve törenlerine katılmak ya da hiç olmazsa saygısızlık gösterme-

⁶⁰ Hense - Leonard (kage) C. II S. 55

⁶¹ Burkert (kage) S. 29

mek dışında, başka hiçbir dinsel mükellefiyet yüklememiş gibi; sadece yurttaşların inançlarına da karışılmadı. Çünkü dinsizlik suçlamalarına dayanak olan Asebeia Yasası inanmayanları değil, polislin tanrılarına saygı göstermeyenleri cezalandırmayı amaçlıyordu. Esasen o dönemin koşulları ve anlayış biçimleri içinde, polislin tanrısı için yapılan törenlere katılmamak, siyasal varlığın egemenliğini kabul etmemek anlamına gelen bir başkaldırı olarak kabul ediliyordu.

Athena'da din anlayışının ve yurttaşların vicdanlarına bırakmış olduğu inanç alanının ise, bu özgür ortamdan yararlanacak düşünürlerce doldurulacağı açıktı. Dinin ahlâk içerikli olmaması insanların bu yoldaki gereksinimlerinin, özellikle üst sınıflar bakımından, felsefe yoluyla doyurulmasına yol açmıştı.⁴² Nitekim özellikle Athenai uygarlığının doruk noktasına ulaştığı Perikles döneminin uygun ortamından yararlanan her türlü düşünce akımının Athenai'a doluşması uzun sürmedi. Polis egemenliği ile kendi inançları arasında denge kurabilen her türlü fikir akımı; bu olağüstü agorada ürünlerini tam bir özgürlük içinde yayıp geliştirme olanağı buluyordu.

Athenai uzun ve çileli tarihi içinde, Sokrates'e gelinceye kadar, Solon dışında önemli hiçbir fikir adamı yetiştirmemişti. Ne var ki; poliste demokrasi düzeninin iyice yerleşmesi ve özellikle özgürlük ortamının artık geleneksel bir hal almasından sonra, durum tümüyle değişti. Perikles'in dostu Anaxagoras'ın Athenai'a yerleşmesiyle de felsefe kente bir çağlayan hız ve coşkusıyla akmaya başladı. Mısır, Mezopotamya ve Ön Asya insanların yüzyıllardır süren emekleriyle bıraktıkları bilgiler, kent yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Özellikle, o dönemde Athenai'a oranın çok görkemli bir fikir, düşünce ve sanat birikimine sahip bulunan İonia kentlerinin felsefe ve sanat adamları, artık bütün Ege yöresinin efendiliğine oynayan bu zengin ve özgür kentin düşünce dünyasına doluştular.

İonia'lı Homeros, destanlarıyla yeni bir tanrılar evreni kurup eski dinsel inançları derleyip toparlayıp özgün bir anlayışla yorumlayarak adeta yeni ve değişik bir din yaratmıştı. Hesiodos'un eser-

⁴² Wallace (kaga) S. 139-147

leriyle de yinelenen bu din kuruculuğu; sonuçta, edebiyatçıların eserleriyle oluşmuş bulunan ilk ve tek Yeryüzü dinini ortaya çıkarttı. Ozanların bu başarısının ise: *"İnsanları, kendi kuvvetleriyle Dünyanın düzenini ve bağlantılarını araştırmaya götüreceği"* doğaldı. Onun için ozanlardan cesaret alan düşünce adamları da kendi kozmolojik düzenlerini kurma denemesine girişmekte gecikmediler. *"İonialı rhapsot, İonialı filozof için yol açtı."*⁶³ Ve böylece İonia'da bir yandan felsefe ve bir yandan da bilimsel düşünce bulunup geliştirildi. [Athenai ekonomik ve siyasal olanakları ve özgürlük ortamıyla; Yeryüzü uygarlığının yarattığı bütün düşünce akım ve emekçilerine davetiye gönderdiği dönemlerde; İonia düşünce dünyası, yeni ve uygun bir ortama ihtiyaç duyacak kadar olgun bir halde bulunuyordu. Onun için Anaxogoras'ı; diğer filozoflar ve düşünürlerin izlemesiyle, Athenai kısa zamanda Ege yöresinin felsefe ve bilim okulu haline geldi.]

Thales Anaximandros, Anaximenes, Pythagoras, Herakleitos ve Empedokles gibi devlerin, özgün düşünce sistemlerinden haberdar olan Athenai'lılar, insanoğlunun yalnızca istediği inancı seçmeye değil, fakat yeni bir din ve yeni bir inanç sistemi yaratmaya bile yetkin olduğunu görürler. Ve dahası; kenti yavaş yavaş doldurmaya başlayan Protagoras, Gorgias, Kallikleas gibi birçok sofistin; *"İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu"* öğretileriyle, toplum karşısındaki değer ve ağırlıklarının bilincine vardılar. Bu ise Athenai düşünce dünyasında; yurttaşların ya da daha geniş bir söyleyişle, insanoğlunun; kendi yaşamı hakkında karar verebileceği, toplumun ve geleneklerin kölesi olmayan, bilinçli, yürekli ve sorumluluk almaya hazır bir varlık olduğunun kavranmasını hazırladı! İnsanlar büyük bir heyecan ve coşkuyla kendilerinin farkına vardılar.

Doğal olarak, bu büyük ulaşış, kolay ve çilesiz bir evrimleşme değildi. Polis bütün özgürlük ve demokratik kuruluşlarına karşın; kendisine rakip olmaya kalkışan bu atılımcıları hoş karşılamadı. Bir süre patriotik din anlayışının taviziyle itaat altına almak istediği yurttaşlarını, sonra ceza tehdidi ile yola gelirmeyi denedi. Çünkü: *"Öküzlerin, atların ve aslanların da elleri olsaydı her birinin*

⁶³ Hense - Leonard (kage) C. II S. 185

kendilerine benzeyen tanrı şekilleri çizecekleri"⁸⁴ söyleyen filo-
zofları, "Söyler elbette bir, gökte tanrıların bulunduğunu. Yoktur-
lar. Yokturlar. İnsanlar arasında bir budala çıkıp ta eski masalı
tekrarlarsa o başka"⁸⁵ ya da "Tanrılar yüz kızartıcı bir şey yapar-
larsa tanrı değildirler" veya "Ya eski tanrılar çok uzaklarda yahut
kulakları yok yahut da var değildirler. Yoksa bizim durumumuzla bi-
razcık olsun ilgilenilerdi"⁸⁶ diyen yazarları alkışlayan bu yeni ku-
şak, disipline elmenin başka yolu bulunamıyordu. Onun için, Ana-
xogoras ile Protagoras'ın kentten sürülmelelerini, Sokrates'in idamı;
Platon ve Aristoteles'in ülkeden kaçışları izledi. Ama ne var ki; in-
sanın toplumsal ve kişisel gelişiminin bu evresinde, artık ceza
tehdidinin de fazla bir etkisi kalmamış bulunuyordu.

İçinde yaşadığı özgürlük ortamı ve demokratik yönetim biçimi
Athena'lılara; her türlü düşünceye karşı hoşgörülü olma alışkanlı-
ğını vermişti. Öte yandan Athenai'daki bayındırlık hareketleri, re-
fah ve zenginlik nüfusun çoğalmasına yardım etmiş, nüfusun
önemli derecede artması da toplumsal yetke ve denetimi etkisiz
hale getirmişti. Bu ise yurttaşların topluma karşı olan sorumlulu-
ğunun dağılmasına olduğu kadar onların giderek yalnızlaşmaları-
na da neden oldu. Dahası yeryüzünün gördüğü aydınlanma hare-
ketlerinin belki de en çarpıcısı olan Solizm'de; soyluluğun ayrıacı
olduğuna inanılan erdemın eğitimle kazanılabileceğini, doğru ola-
nın ikna edilen şey olduğunu ve siyasal alanda insan gereksinim-
lerinin her şeyden önemli bulunduğunu öğretti. [Thales'le başla-
yan, Sokrates'le gelişen ve Platon ile Aristoteles'le zirveye ulaşan
büyük felsefe sistemleri] ise; insanın yeni bir toplumsal ve siyasal
düzen kurabileceğinin onur ve cesaretini verdi.

İşte artık Athenai yurttaşları; toplumun isimsiz ve geleneklerin
sessiz bir elemanı değil fakat polisten olduğu kadar kendisinden
de sorumlu, düşünen, karar veren ve içinde yaşadığı toplumu ol-
duğu kadar, uymak zorunda bulunduğu söylenen kuralları da sor-
gulayabilen; yalnızca statüsü nedeniyle değil fakat bir insan olarak
da saygıyı hak eden; özgür, bağımsız ve ancak kendisinin de kat-

⁸⁴ Kranz (kage) S. 68

⁸⁵ Kranz (kage) S. 110

⁸⁶ Kranz (kage) S. 110

kısıyla oluşan yasalara boyun eğmekle yükümlü bulunan bir kişilik kazanmıştı. Artık o; toplumun yüzüne takmış olduğu geleneksel maskesinden soyunarak, kendisine ait olan doğal yüzüyle görünmek cesaretine sahip bulunuyordu. Bu ise insanın evrensel gelişmesinde yeni ve özgün bir boyuta girmesi anlamına geliyordu. Bu insanın bireyleşmesiydi.

Hellenistik Dönem

[Artemision'un, tarihe geçmek isteyen deli Herostratos tarafından yakıldığına kimse inanmamıştı.]Müşkül durumda kalan tapınak yönetimi, yangın gecesini, tanrıçanın, Büyük İskender'in doğumuna yardımcı olmak için Makedonya'ya gittiğini ve onun için de tapınakta bulunmadığını ilân etmek zorunda kaldı. Böylece Akdeniz klâsik uygarlığının en görkemli eserinin yok oluşuyla, Hellenizm kurucusunun doğum tarihlerinin birleşmesi gibi olağanüstü bir raslantı, bu olayla, simgelenmiş oluyordu. Öyle ki Artemision'un yakılışında ki gizem ne olursa olsun, yönetimin ileri sürdüğü mazeretler, bundan sonra olacaktakı şimdiden açıklıyor gibiydi.

MÖ IV. yüzyılın ikinci yarısında, Ege Dünyası, büyük ve köklü bazı değişimler bekliyor durumundaydı. Çünkü yaklaşık yüzyıldır süre gelen toplumsal dengeler hızlı bir bozulma sürecine girmiş ve özellikle Mora yarımadasının ekonomisi artık olayların yükünü kaldıramaz hale gelmişti.

Tam yirmi yedi yıl sürerek, 404 yılında sona eren Peloponessos Savaşı Athenai ve müttefiklerini olduğu kadar rakipleri Sparta ve ortaklarını da penşan etmişti. Her iki grubun ekonomileri çöktüğü gibi, toplumsal değerleri de ağır bir bunalım içine girmişti. Özellikle, savaşları önce Ege yoresinde tam bir egemenlik kuran, Athenai, uğradığı bu acıklı yenilgi sebebiyle önce özgürlük ve demokrasisini ve sonra da huzur ve güvenliğini kaybetmişti. Daha sonra kazandığı bağımsızlık ve yeni demokrasisi ise hiçbir zaman eski pırılrlı düzeyne yükselmedi. Demagog ve kötüye kullanmalarla dejenere olan rejim; giderek tam bir anarşi halini aldı. Kısaca savaş sonrası Mora'da artık hiçbir kurum ve kuruluş eskisi gibi değildi. Bütün toplumsal oluşumlar eski değer ve olontelerini kay-

belmişler, yeni ve erdemden yoksun bir yaşam anlayışı insanları etkilemeye başlamıştı. Savaş, salgın hastalıklar, toplumsal ihanet ve yıkıntılar insanlarda, her şeyin geçici ve boşuna olduğu şeklindeki bir zan uyandırmış ve Thukydides'in anlatışıyla: "Artık hiçbir Allah korkusu, hiçbir insan kanunu, insanları yollarından döndüremez"⁸⁷ olmuştu. Öyle ki, Athenai'da uzun yıllar halk önderliği yapmış ve olağanüstü hitabet ve belagatiyle insanları büyülemiş olan Demosthenes'in ölümünden sonra, görevdeyken büyük rüşvetler aldığı tespit edildiği için, mezar taşına: "Neden senin maddi kudretin yüce belagatinin derecesiyle denk değildi? Şayet bu müyesser olsaydı, hiç Grekler zincire vurulabilir miydi?"⁸⁸ şeklinde bir stem yazılması durumunda bile kılınmıştı. Kısaca Artemision'un yıkılması olayı, klasik çağın kokuşmuş bir yıkıntıya dönüşümünü çok güzel bir şekilde simgeliyordu.

Üstelik, Athenai hegemonyasının ortadan kaldırılmasından sonra, Mora yarımadası ve Ön Asya toprakları üzerindeki bu yaygın ve derin toplumsal karmaşayı onlayabilecek bir siyasal güç de kalmamış bulunuyordu. Galip Sparta'nın içe dönük despot rejimi olduğu kadar, Athenai demokrasisinin gücü de bu korkunç kaos karşısında yetersiz kalıyordu. Çünkü bu büyük karmaşa ve huzursuzluğun ortadan kaldırılabilmesi ancak ciddi ve etkili bir devlet gücüyle mümkün olabilirdi. Oysa Ege Uygarlığının yarattığı siyasal düzen olan polis; yapısı, gücü ve kapsamı itibariyle bir devlet sayılması bile mümkün bulunmuyordu. Özellikle İsa'dan öncesinin III. yüzyılında polis, modern anlamıyla egemenlik haklarına sahip bulunmayan, kabile ile devlet arasında geçici bir siyasal düzen durumundaydı. Nifeliği itibariyle, parçalanamaz, hiçbir şekilde, kısmi dahi olsa, devredilemez ve rekabet kabul etmez olan egemenlik; polis sahip olmadığı bir güçtü. Bilakis egemenlik hakkını oluşturabilecek olan toplumsal güçler halen polis dışında başka başka odaklar tarafından da kullanılıyor ve polis bu odaklardan ancak birini oluşturabiliyordu. /

⁸⁷ Thukydides (kage) C. II S. 35

⁸⁸ Plutark Demosten (kage) S. 44

Öncelikle tespiti gereken bir husus, polislin üzerinde egemenliğini uygulayacağı halkın, ulusal bāiñç yönünden polislin sınırlarını aşan çok geniş bir alana yayılmış olmasıydı. Çünkü özellikle Mora yarımadası ve On Asya'da yaşayan insanların çok büyük bir bölümü; belli bir polislin yurttaşlığı dışında, Hellen ırkından olmanın sonuçlarına da büyük bir içtenlikle bağlı bulunuyordu. Böylece bir Athenai'li ya da Sparta'lı kendi polisine olduğu kadar, Hellen olmanın yükümlülüklerini de yerine getirmek zorunluluğundaydı. Bütün ülkeleri, inançları, duyuş ve düşünüşleriyle, o inanıyordu ki; Hellen ırkı barbarlara üstün, onlardan ayrı yaratılışta ve hatta onlara hükmetmek için var edilmiş üstün bir ırktı. Olympia yarışlarına katılabilmek hakkı ile somutlaşan bu koyu ulusçuluk anlayışı, polislin sınırlarını aşan ve polislin yurttaş sayısından çok büyük kalabalıkları kapsayan bir güç durumundaydı. Ilyada ve Odysseia destanlarında, Argonautlar ya da Herakles'in efsanelerindeki birliktelik anılarıyla desteklenen bu anlayış; dili, dını, ülkesu ve coğrafyası aynı bir ulus yaratmıştı. Polislin hükümdarlık alanını aşan, onun sınır ve ölçülerini tanımayan bu duygu; Hellenlerin birer kent olmakla öleye geçememiş polislerinin otoritesini sarsan ve bu otoriteyi sınırlandıran çok önemli bir öge oluştıuruyordu. Öyle ki; bu belli bir ulusun parçası olma duygusunun gereğı olarak; hiçbir siyasal otoritenin Olympial günlerinde savaş emri vermeyi göze alması ve hiçbir politikacı ya da siyasal öndenn Olympial geleneklerini yok larz ederek, barış günlerini savaşın kın ve kanıyla kirlletmeye cesaret edebilmesi mümkün değildi. Onun içindir ki; Sparta'lıların Argos'lılarla, Athenai'lıların Sparta ve Thebai'lılerle gırışıkları savaşlar sonuçta daima bir kardeş kavgası olarak sayılmış ve bu savaşlarla yitirilen güçlerin yokluğunu yine bütün Hellenler acıyla duyumsamışlardı. Pers saldırılarının o heyecanlı günlerinde, bir Athenai'lıyı bir Sparta'lıdan ayırmak nasıl mümkün değil idiyse, Plataea'da, Salamis'de, Marathon'da kazanılan zaferlerin de bütün Hellenlerin müşterek başarısı olarak algılandığının kabul edilmesi gerekmektedir. Şu halde; oluşturdukları siyasal birlik sayısı ne kadar çok olursa olsun; toplumsal davranış ve algılayış bakımından, Hellenlerin, polis sınırlarını yok sayacak kadar olmasa bile, bir birliktelik duygusu içinde olduklarının kabulü zorunlu görülmektedir. Onların özgürlük eğilimleri ve ekonomik zorluklar, kendilerini kü-

çok gruplar halinde ve ayrı ayrı yaşamaya zorlamış olsa bile; bu durum onların Hellen ulusunun bir parçası olduklarını, unutmalarına yeterli olmamıştır.

Polisin halkı üzerinde egemen olmasını engelleyen bir diğer unsur da, din ve inanç alanındaki özgün oluşumlardan kaynaklanıyordu. Öyle ki; her ne kadar polisin gelişmesi aşamasında uygulamaya konulan "Yurttaşlık Dini" kuralları gereği; kentin resmi tanrısına saygı göstermek ve tapım törenlerine katılmakla, yurttaşların dini görevlerini yerine getirdikleri kabul edilmekte idiyse de; polisin resmi din anlayışının kapsamadığı alanlarda yürürlüğünü sürdüren polister arası bir başka din kurumu da, yurttaşları etkisi altında bulunduruyordu. Delphoi Tapınağının Hellenler üzerindeki otorite ve kutsallığıyla polise etkili olan bu din, siyasal varlık ve kurumların hepsinin üstünde bir ayrı güce sahipti. Yöneticilerin zaman zaman danışmak zorunda bulunduğu bu tapınak; rahiplerinin kehanelleri yoluyla, polisin siyaseline yön veren ya da alınmış kararları değiştirebilen veya yeni kararlar alınmasına sebep olan bir makam durumundaydı. O kadar ki; tapınağın, polis ve halk üzerindeki bu ağırlık ve etkinliği, politikacıları, belli yönde kehaneller alabilmek için, kutsal tapınak rahiplerini rüşvet ve hediyelerle elde etmek usullerini kullanmaya bile zorlamaktaydı. Böylece polisin politikası ve siyasal kararlarını kontrol altında tutabilen din; tapınlara sığınan kimselerin siyasal gücün otoritesinden kurtulmasını sağlayabilmekte de, egemenlik hakkını kısmen kullanabilen bir güç durumunda bulunuyordu.

İşte, gerek Peloponnessos savaşının getirdiği yıkım ve bunalmalar; gerekse de, böylesine köklü ve bütün yoreyi etkisi altına alacak kadar yaygın problemler karşısında, polisin gücünün yeterliliği; toplumun sükunetini ya da kurallarına uymak zorunda katacağı yeni bir düzene geçişini zorunlu hale getirmişti. Çünkü polis, Mora ve Ön Asya halkının Hellenistik bilinci ile Delphoi kutsallığını birleştirerek onu kendi siyasal varlığında yoğunup egemenlik hakkına katacak kadar geniş bir ölkeye sahip olmadığı gibi; coğrafi konumu da buna elverişli bulunuyordu. Onun içindir ki; MÖ 4. yüzyılın ortalarında Makedonya'da başlayan yeni devrimci bir oluşum, polisin insanlarınca önceleri haksız bir saldırı gibi algılandığı-

sa da sonra, siyasal varlıkların devamı için, yeni bir seçenek ve daha sonra da bir çare gibi göründü.

Hellenizmin Doğuşu:

Makedonyalılar, önceleri, Güney komşularınca fazla önemsenmeyen ve yarı barbar sayılan insanlardı. Ne var ki; zaman içinde, Mora ve Ege yörelerinin olağanüstü uygarlığı onları da derinden etkilemiş ve ilkel yaşayışlarına uygarlık yönünde gelişen süratli bir ivme kazandırmıştı. Öyle ki; MÖ 4. yüzyılın ortalarında, artık kralları Philippos, ilk çağların en yüksek kültür ortamının simgesi olan Euripides'i sarayının onur konuğu olarak ağırlamaktan ve oğlunun ünlü Aristoteles'in öğrencisi olmasından gurur duyuyordu. Öte yandan; eskiden kişisel dövüşlerle savaşlara katılan atlıların, düzenli süvari birlikleri haline getirilmesi ve phalanx isimli mızraklı ağır piyade birimlerinin orduya sokulmasıyla, askeri alanda da büyük bir güç elde etmişlerdi. İşte Makedonyalılar bütün bu moral ve maddi olanakların kendilerine kazandırdığı cesaretle, kısa zaman sonra, Hellenlerin yüzyıllardır özlemini duydukları, ülküsel birlik ve beraberliğin gerçekleştirilmesi misyonunu yüklenerek eyleme geçmekle duraksamadılar. Demosthenes'in büyüğü söylevleriyle toparlamaya çalıştığı Athenai ve müttefiklerinin demokrasiyi kurtarmak için giriştikleri son direnişi de Halkoneia Savaşı'yla ezen Philippos; MÖ 337 yılında topladığı Korinthos Kongresiyle gücünün tartışılmazlığını ilân etti. Sparta dışında hemen bütün polislerin katıldığı bu toplantıda; Perslere karşı Hellen birliğini korumak için karar alınmış ve alınan kararların yürütülmesi de, Başkumandan olarak seçilen, Philippos'a bırakılmıştı. Ulaşılan bu yeni aşamayla, Herodotos ve Sokrates'in yıllarca coşkuya savunukları ve toplumun yüzyıllardır bir büyük ideal olarak benimsediği Hellen Birliği'nin gerçekleşmesi yoluna girdiği açıktı. Ama ne var ki; bunun, o dönemde Ön Asya'nın en güçlü siyasal birliği olan Pers İmparatorluğu'yla, yeni bir savaş anlamına geldiği de ortada bulunuyordu. Artık tarihin zorunlu bir dönemeci haline gelen bu süreç, Philippos'un zamansız ölümünden kaynaklanan çok kısa bir gecikmeyle kesildiyse de; İskender'in Makedonya tahtına oturmasıyla yeniden, aynı hız ve heyecanla, yürümeye devam etti. Gerçi bazı polisler Philippos'un ölümünü fırsat bilerek ayrılıkçı gö-

nüshlere eğilim gösterdiler ama bunların da yola getirilmesi zor olmadı. Korinthos Kongresi'nin aldığı kararları geçersiz saymaya kalkışan Thebai; ünlü ozan Pindoras'ın evi dışında ayakta tek bir yapı kalmayacak şekilde tahrip edilerek aaat altına alındı. Diğer ayrılıkçılar ise en ağır şekillerde cezalandırıldılar. Ve sonra da; suvarî birliklerinin görülmemiş sürati ve Phalanksların dayanılmaz ilerleyişlerinin peşine takılan binlerce müttelik askerle oluşturulan büyük istila ordusu, Asya'ya doğru yöneldi. Artık Mora'nın tek gücü haline gelmiş olan Makedonya kralı İskender; yeni bir dönemin kapılarını açmak için, sindirip köleleştirdiği Hellen polisteri arasından geçerek, Pers İmparatorluğu'na doğru, zorlu bir yürüyüşü başlatmış bulunuyordu.

İskender'in başlattığı Doğu Selen, o çağlarda görülen birçok benzeri gibi, yalnızca yağma amacına dayanan basit bir macera yolculuğu değildi. Bilakis, yeni ve özgün bir uygarlığı hedefleyen, yöntemi ve niteliği titizlikle plânlanmış bir yapılanma hareketiydi. Üstelik gerçekleşmesi sadece sınırlı bir seçkinler grubunun kültürel heveslerine de dayanmıyordu. Tam tersine; bu olağanüstü girişim, kalabalık halk tabanına dayanan gelişmiş bir uygarlığın doğal yönelişi niteliğindeydi. Bu bakımdan; ana kaynağından devamlı olarak desteklenen gücünü hiçbir zaman kaybetmediği gibi, amaç ve yönteminde, fazla bir sapış göstermedi.

Çanakkale Boğazı'nı geçen İskender, Doğu'ya doğru ilerlerken; inansın ya da inanmasın, yüzyılların kültür ve inanç binikimlerinin her biriyle iletişim kurmayı da ihmal etmiyordu. Onun için; çözenin bütün dünyayı buyruğu altına alacağı söylenen ünlü Gordias Düğümünü bir kılıç darbesiyle yok ederek, Troya'da Akhilleus'un höyüğünü ziyaret edip, Artemision'un onarılması için yüklü bağışlarda bulunarak yerli halka olumlu mesajlar verdikten sonra; Anadolu'nun eski efendileri olan Perslerin üzerine atıldı. Granikos, Issos ve Gavgamela'da Makedonya'nın phalanksları, Darius'un "Ölmezler" ini kısa zamanda saf dışı ettiler. Ve böylece koca İran İmparatorluğu bir yıl gibi kısa bir süre içinde Hellenlerin avuçlarına düştü. Bu arada Makedonya kralı, bir yandan kurduğu İskenderun ve İskenderiye gibi kenillerle Ön Asya ve Ortadoğu'da yeni bir nüfus hareketini başlatırken, öte yandan da yürüttüğü, dönüşü olma-

yan, özgün yapılanma atılımlarıyla "Helenizm" denilen evrensel bir politikayı da uygulamaya koymakta gecikmedi. Mısır'ın egemenlik altına alınmasından sonra, Amon Tapınağı rahibinin, kendisine verdiği; "Tann Amon'un Oğlu" unvanıyla daha da belirginleşecek olan bu politika; Hindistan zaferleriyle en üst noktasına doğru yükselmesine devam etti. Öyle ki, bir süre sonra, fethedilen uçsuz bucaksız ülkeler ve birbiri peşine elde edilen görkemli başarılarla İskender, Stategosluğu küçümseyip, "Tanrı Oğulu" masalına inanan, Kyton'un sadeliğinden erguvan renkli imparatorluk giysilerinin tantanalı renklerine düşkün ve alı Bukephalos ismine kentler kurduran bir despot durumuna geldi. Bu sırada, bir zamanlar Makedonya'nın özgür çiftçilerinden ve bağımsız polislerin, mağrur yurttaşlarından toplanan ordusu ise, peşine takılan binlerce kadın, çocuk, falcı, esnaf ve soytarılarla; Doğu ülkelerinin prenslerine tapan, yağmacı insan sürülerine dönüştü. Bütün bunların, artık tam bir firavun gibi davranan İskender'i daha da sorumsuz ve kontrolsüz hale getireceği açıktı. Nitekim Sus kentinde İranlılar ile Makedonyalı gençleri evlendirerek melez bir İskender nesli yaratmak girişimiyle doruk noktasına ulaşan bu değişim süreci; Makedonya usullerine göre yetiştirilmiş Doğulu gençlerin, üst düzey yönetim kadrolarına atanmalarına karşı çıkan Hellenlerin ordudan kovulması ve Anayurttan, "Büyük Krallık kulları olduklarını bildirmeye gelen" elçilerin bial törenleriyle noktalandı.

Artık, İskender'in mutlak otoritesi altında ki bu olağanüstü imparatorluk; bilinen Dünyanın hemen hemen hepsini kapsıyor ve insanlığın büyük bir kısmına, koşulsuz ve hiçbir denetime bağlı olmadan, hükmediyordu.

Hellenist Siyasal Düzen:

Büyük İskender'in ölümünden sonra, İmparatorluğunu paylaşan generalleri Mısır, Asya ve Makedonya ile çevrelerini kapsayan üç ayrı imparatorluk oluşturmuşlardı. Kurucularına uygun olarak Ptolemler, Selevkoslar ve Antigonitler isimleriyle tanınan bu siyasal varlıklar, gerek toplumsal oluşumları ve gerekse de yönetim biçimleri itibarıyla, kaynaklandıkları Büyük İskender İmparatorluğu'nun niteliklerine uygun bir yapılanma içinde bulunuyorlardı. İşte, İskender İmparatorluğu ve onun ardıllarının dayandıkları bu müş-

terek ögeleri; Hellenist sîfatıyla nitelendirilen yeni ve özgün bir Siyasal Düzeni oluşturdular. Basit bir anlatımla, krallık olarak isimlendirilmesi mümkün bulunan bu siyasal düzenin, gerek işleyişi ve gerekse de yapısı itibarıyla diğer siyasal düzenlerden ortaya koyduğu farklılıklar ise Hellenizmin özelliklerinden kaynaklanıyordu.

Hellenist Siyasal Düzeni'nin en belirgin özelliği kral tarafından yönetilmesi idi. Yönetimin başında bulunan ve siyasal varlığın bütün güç ve kuvvetini kişiliğinde toplayan kral, aynı zamanda siyasal egemenliğin kaynağı durumundaydı. Bu siyasal düzen içindeki en yüksek siyasal rade, kralın iradesi olup, yönetim de kral birbirlerinden ayrılmayan iki varlık niteliğindeydiler. Öyle ki; Siyasal Düzenin yasaları kralın iradesiyle oluşuyor ve yürütme işlerini yerine getiren organ ve ajanlar kullandıkları bütün hak ve yetkileri kraldan alıp yine onun istenci doğrultusunda kullanabiliyorlardı. En yüksek yargı mercii de kral oluşturuyor, diğer memurları olduğu gibi yargı, görevlilerini de kral alıyordu. Kral sahip olduğu bu sınırsız yetki ve haklarını kullanmaktan dolayı da kimseye karşı hesap vermek zorunda bulunmuyordu. Bu ise kralın tanrısal bir varlık olarak kabul edilmesinin doğal sonucuydu. Esasen ilk çağda olağan bulunan, kent kurucularının sonradan kutsallaştırılması geleneği dolayısıyla, Grek ırkından gelen insanların yabancıları olmadığı bu anlayış, Doğu uluslarıyla olan ilişkilerle daha da pekiştirilmişti. Özellikle Mısır İiravunlarının yerine geçen Büyük İskender'in, Amon Tapınağınca, "Tanrının Oğlu" olarak kabul edilmesi; bu ilkel anlayışın Hellen siyasal oluşumlarında kurumlaşması sonucunu doğurmuştu. İşte bütün bu gelişmelerden sonra, Hellenist siyasal düzende kral, tanrı olarak kabul edilerek tapınılan ve kendisine özgü kütleri olan kutsal bir varlık katına yüceltilmiş oluyordu. Bir bakıma Ön Asya ve Mora polislerinin klasik dönemlerinde uygulamaya konulan "Yurttaşlık Dini"nin işlevini de yüklenmiş bulunan bu "Tanrı Kral" anlayışı, Herde Devletin egemenliğinin bölünmezlik ve devrolunmazlık ilkesinin oluşmasına da kaynaklık edecek bir olgu durumundaydı.

Hellenist dönem krallarının çok önemli özelliklerinden birini de; meşruiyetlerini olduğu kadar, siyasal, sosyal ve dini otoritelerini işgal ettikleri makama geçmekle elde etmekte oluşlarıydı. Öyle

ki; Hellenistik kralın taht üzerinde hak sahipliği, veraset ya da seçilmiş olmak gibi kendi dışında ki bir takım olaylara değil fakat tamamiyle kendisinin tahtı elde etmiş olmasına dayanıyordu. Her ne yolla olursa olsun, tahtı ele geçiren kimse, kralda bulunduğu farz olunan bütün yetkilerle, kutsal güç ve sıfatları da elde etmiş sayılıyor ve yalnız bu fiili durum sebebiyle, toplumun itaatine mazhar olabiliyordu. Bu bakımdandır ki; Hellenist kralların iktidar ve saltanatlarının en önemli ve belki de tek dayanağı, kontrolleri altında bulundurdıkları asker ve ordularında bulunuyordu. İster yabancı bir güç ya da siyasal birliğin desteğinden, ister kendi halkının oluşturduğu silâhlı birliklerden ve isterse de Taynoron kenti pazarlarından elde edilen paralı askerlerle sağlanan ordulardan olsun, iktidarın elde edilmesinde kullanılan gücün kaynağı ve niteliği sonuca etkili olmuyordu. Kısaca, bu dönemde krallığın tek dayananı, kuvvetten ibaretti. Her ne kadar bazı dönemlerde kralın tahta geçmesi, ordu kumandanlarından oluşan bir kurulun onayına bağlanmış ise de; bu kural esasen fiilen gerçekleştirilmiş olan durumun ilân ve açıklanmasına ilişkin bir tören niteliğinde sayılmak gerekiyordu.

Hellenist krallıkların kuruluşu da, siyasal örgütün başında bulunan kralın konumu ve yetkilerine uygun olarak düzenlenmişti. Siyasal düzenin gerek merkez ve gerekse de taşra örgütü; kralın emir ve otoritesinin eksiksiz bir şekilde uygulanması amacına hizmet edecek bir yapıya sahip kılınmıştı. Başkent, eyaletler, ilçeler ve özel kumandanlıklar, şeklinde yönetsel bölümlere ayrılmış bulunan ülkede; Başkent, bütün yönetsel ve siyasal kararların alındığı bir merkez durumundaydı. Kral ile onun yakın çalışma ekibi durumunda ki; Büyük Vezir, vezirler, kral kâatibi gibi önemli memurlar ile bir nevi danışma meclisi statüsünde olan ve kralın dostlarıyla güvendiği bürokratlardan meydana gelen "Arkadaşlar" kurulunun oluşturduğu merkez örgütünün bulunduğu Başkent; genelde ülkenin ekonomik ve kültürel alanda da en önde gelen yerleşim merkeziydi. Ülkenin büyük bir bölümünü kaplayan eyaletler ise, bir nevi Vali statüsünde bulunan ve İran örneğinden alınan, satrapların yönetimine veriliyordu. Merkezi yönetime itaat ettiği ve vergilerini düzenli olarak ödedikleri süre içinde iç işlerinde oldukça serbest bulunan satraplıklar, Krallığın dış ilişkilerinde merkezi yönetime mutlak bir itaatle bağlı olmak durumundaydılar. Eyaletler

ise bu günün ilçelerine benzer özellikler gösteren yerleşim birimlerini olan Kaza İdarelerine ayrılmış ve böylece, kralın emir ve otoritesinin ülkenin en uzak bölgelerine kadar ulaşması olanağının yaratılmasına çalışılmıştı.

Hellenist krallıkların, yönetim tarihinde ilk defa yaptıkları bir uygulama da; kamu hizmetlerinin devamlı ve düzenli bir şekilde görüldüğü yürütülmesi için, memuriyet kadrolarını kurmaları olmuştur. Üst düzey yönetim kadrolarında görev alacakların saraydaki özel okullarda eğitilerek yetiştirildiği ve diğerlerinin de yine yönetimin gültüğü politikaya uygun kişiler arasından seçilip atandığı memurlar; böylece mevcut siyasal düzenin en istikrarlı ve yetkin elemanlarını oluşturuyorlardı. Bu arada okulların resmîleştirilmesi ve eğitim ile öğrenimin kamu kurumlarıncaya sağlanması uygulamalarının başlatılmış olması da, Hellenist yönetimlere öğretmen ve eğiticileri memur kadrolarına kurma fırsatı vermişti. Yönetimin, halkını denetim altında tutmak ve kendi politikasını kabul ve benimsetmek bakımından bu uygulamanın öneminin tartışılmaya, çağı ise açıktır.

Hellenist krallıkların yönetim şekli ve yöneticilerin toplum içindeki konumları karşısında yönetilenlerin yasal güvencelere bağlanmış bazı temel hak ve özgürlüklerinin olmayacağı ortadaydı. Bu bakımdan Hellenist krallıkların sınırları içinde yaşayan insanların, klasik polislin; siyasal özgürlüklerine sahip ve yönetimde söz sahibi yurttaşları gibi düşünülmesi mümkün olamazdı. Bu insanlar, siyasal varlığın ağır baskı ve otoritesi tarafından kişilikleri ezilmiş, yalnızca itaat etmeleri beklenen ve politik ahlakın, boyun eğişten ibaret bulunduğu ilkelerini içeren bir eğitimle yetiştirilmiş birer lebaa durumunda bulunuyorlardı.

Halkını bir arada tutabilmek için kullandığı araç, iktidar gücünden ibaret bulunan Hellenist siyasal düzen; merkezi bir yönetim sistemini benimsemek zorundaydı. Bunun için de doğal olarak, düzenin bütün iktidar gücü kraldan kaynaklanıyor ve yönetim kullandığı bütün egemenlik hakkını bu kutsal efendiden alıyordu. Ülke içinde krallığın sahip olduğu güçten başka, ona rakip olabilecek hiçbir otorite mevcut değildi. İstila hareketlerinin getirdiği insan kaynakmaları, krallığın sınırlarını aşan ulusçuluk bilincini bir güç

olmaktan çıkarırken; krala verilen kutsallık ve tanrılık nitelikleri; siyasetal otoriteden bağımsız dini odakların, kuvvet ve fonksiyonlarını önemsiz hale getirmişti. Böylece; ulusçuluğu tebaa olma bilincine ve dindarlığı da kral tapışına çeviren Hellenist politika; Devletin egemenlik hakkının belirlenip teşhisinde en önemli aşamayı oluşturmuş bulunuyordu.

İskender; İmparatorluğunun nüfus politikasını da kendi sınıt ve özelliklerine uygun bir anlayışla saptamıştı. Kendisinin insanüstü mevkiine uygun bir halk yaratmak için gerekli olan hukuki ve fii düzenlemeleri büyük bir kararlılıkla uygulamaya koymuştu. O, bir kral olarak büründüğü kutsiyetin gereği kişiliğini her türlü bağ ve kuralın üstünde görüyordu. Onun için; o zamana kadar Hellenler üzerinde çok güçlü bir şekilde etkili olan ırkçılık ya da ulusçuluk eğilimlerini olduğu kadar, polisiz izlediği Patriotik din anlayışını da ortadan kaldıracak önlemler almakta duraksamamıştı. Böylece İskender, çok kapsamlı ve sürekli istila hareketlerinin başlatmış olduğu sürecin, bir an evvel hedefine ulaşması için gerekli manevi desteği de vermiş oldu. Bu dönemde özellikle, Batı insanı ile Doğu insanının ve bu insanların sahip oldukları kültürlerin kaynaşması bağlamında her türlü yola başvurulmuştu. Öyle ki; bir yandan Asya içlerinde Hellenist özelliklere sahip İskenderiye ve İskenderun gibi yeni kentler kurularak; bir yandan Eski Asya kentlerinin kütücdan geçirilen bir kısım halkının yerine Hellen soyundan göçmenler getirilerek Hellenizm yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Daha sonra da ordunun yorgun askerlerinin iskani yoluyla; ya da Susa kentinde yapılan ve on bin çiftin birleşmesini sağlayan düğünde olduğu gibi, Makedonyalılarla Asyalıların evlenmelerini özendirerek bu kaynaşma sürdürüldü. O kadar ki birleştirip kaynaştırma çabalarına, Doğu ve Batı Dünyasının hayvan ve bitki türleri bile katılmaya uğraşıldı. Sonuçta, bu ırk ve kültürleri kaynaştırma politikası, kısa zamanda etkisini göstermekte de gecikmedi. Ve böylece, Hellenlerin getirdikleri Batı kültürünün etkisinde ve egemenliği altında kalan Asya uluslarının, kendi kültürlerini bu yeni ve güçlü kültüre katmalarıyla, Hellenizm ismiyle anılan özgün bir kültür ve uygarlık meydana geldi. Homogen olmayan, çeşitli ırklardan oluşan, çok büyük ve kozmopolit bir insan topluluğunun yarattığı bu yeni kültür insanlık tarihinin en önemli aşama ya da dönemeçlerinden birini oluşturuyordu.

Büyük İskender ve onun ardıllarının yönettikleri krallıklar, büyük savaşlar ve istila hareketleri sonunda kurulmuşlardı. Ama; bu kuruluş yıllarını izleyen dönemlerde, kapladıkları uçsuz bucaksız ülkelerini nispi de olsa, uzun zaman sürecek olan sulh ve sükuna kavuşturmuşlardı. İşte bu sayede oluşan güven ortamı; Batı ile Doğu ulusları arasında yoğun bir ticaret ilişkisini getirmekte gecikmedi. Yeni keşfedilen ülkeler, yeni ticari malların bulunmasını hazırlıyor ve bu da ticareti ve dolayısıyla da insani ilişkileri yoğunlaştırıyordu. Ote yandan; İskender'in savaş ganimetlerini sikkelere dönüştürerek piyasaya sürdüğü çok büyük miktardaki para sayesinde, ekonomi de olağanüstü canlanmıştı. Öyle ki; bankacılık faaliyetleri ülkenin küçük kentlerinde bile olağan işlemler haline gelmişti. Özellikle, Hellenlerin Drahminin bütün imparatorluğun standart parası olarak kabul edilmiş olması, ticari ilişkilerdeki yoğunluğu o döneme kadar görülmemiş boyutlara yükseltti. Bu olumlu ortam ise, halkın rahat ve zenginliğini dikkat çekecek şekilde artırmış ve bu da insani ve kültürel ilişkilerde bir devrim yaratacak kadar köklü gelişmelere kaynaklık etmişti.

Halkın rahat ve zenginliğinin artması, insanların kültürel faaliyetlere zaman ayırabilme olanağına kavuşmasına yardım ettiği gibi; kültür araçlarını elde edebilmesini de kolaylaştırıyordu. Üstelik halkıyla birlikte zenginleşmiş bulunan krallığın, kültürel yönden çok büyük olanaklara kavuşmuş olması; tebaanın eğitilmesi yönünde bazı devrimsel değişiklikleri de getirmişti. Örneğin, o döneme kadar yalnız özel kişilerin açmış oldukları okullar ya da özel hocalar tulumak suretiyle sağlanan eğitim ve öğrenim, krallığın resmi okullar açmasıyla daha geniş halk sınıflarına yayılmaya başlamış bulunuyordu. Yine uygun koşulların sağladığı olanaklar sayesinde; kamu kuruluşlarının yapıları yardımlarla, birçok kente, kütüphane ve eğitim kurumları kurulmak suretiyle, bilim ve sanatın gelişmesi yolunda önemli adımlar da atılıyordu. O kadar ki; bu atılımlarla; İskenderiye'de bütün çağların en önemli kültür merkezlerinden biri oluşturulmuştu. Kurulan büyük kütüphane ve müzede toplanan eserlerle olduğu kadar, bu kurumların yaptığı yatırımlarla da uygarlığın gelişmesine büyük bir hız kazandırılmıştı. İskenderiye dışında, Sirakuza ve Bergama gibi kentlerdeki faaliyetler de bu hızlı kültürel gelişmeye, dikkate değer bir yaygınlık sağlamış bulunuyordu.

Ülkenin bu kültürel gelişmesinden, elbette ki, bütün tebaanın aynı ölçüde yararlanıp etkilenmesi mümkün değildi. Ancak bu görkemli faaliyetlerin bir nispet içinde bile olsa herkes üzerinde etkisini duyumsatacağı muhakkaktı. Bununla beraber her toplum ve dönemde olduğu gibi; kalite ve yüksek düzeydeki eğitim ve bilginin yine toplumun üst sınıflarının ayrıcalığında olduğunun kabulü gerekiyordu.

Hellenist Donemde Toplum:

Hellenist toplumda yönetenler ile yönetilenlerin oluşturduğu iki sınıf dışında; krallığın yayıldığı geniş ülkelerin geleneklerinden gelen ve soyluluk ya da mesleklere dayanan birçok toplumsal sınıf daha bulunuyordu. Ayrıca kölelik kurumu bu siyasal düzenin de vazgeçemediği bir olgu durumundaydı. Ama Hellenistik krallığın kendine özgü esas toplumsal sınıflandırması; Hellen ırkından gelen insanlarla, Hellen olmayan insanlar arasındaki ayrım ve ilişkilerde ortaya çıkıyordu. Hukuken, kralın; köleler dışında kalan tebaası arasında, hiçbir farklılık kalmamış olmasına karşılık; fîli durum itibarıyla Hellen kökenli olanların çok önemli ayrıcalıkları vardı. Yönetimin açıkça kayırdığı ve halk arasındaki ilişkilerde de daima üstün kimseler şeklinde kabullenilen bu insanlar; toplumun özgün ve bu sebeple de üstün tabakasını oluşturuyorlardı. Onları ise, yerel aristokrat ve zengin aileler izliyordu. Ama gerek toplum ve gerekse de yönetim katında esas otorite ve güç; yönetim kadrolarında hizmet almış kimselerde bulunuyordu. Hangi ırktan gelirse gelsinler, toplumsal kökenleri ne olursa olsun; yönetimde görevli olanlar, toplumun en saygı değer ve nüfuzlu kişileri durumundaydılar. Siyasal düzenin yalnızca egemenlik gücüne dayandığı bu devlette, kozmopolit halkın bir arada tutulması için, gerekli olan bu durumun giderek yeni bir eşitsizlik yaratacağı ortadaydı. Nitekim merkezi yönetimdeki üst görevler nasıl sarayda yetiştirilen yeni bir seçkinler zümresine özgülenebiliyorsa; taşradaki memuriyetler de, soya bağlı meslekler haline gelmekte gecikmemişti. Tarihle ilk defa Hellenist krallıklarda görülen bu resmi meslekler, aynı zamanda yeni bir sınıfsal ayrıcalığın doğumuna da sebep olmuştu. Daha önce Hellenist siyasal düzenin yarattığı belinilen, o görkemli kültür ve yüksek refah düzeyinin toplumsal paylaşımında olduğu kadar, insanların doğal hak ve özgürlüklerinin kulanılmasında da etkili olan orantıları, işte bu yeni oluşumlar düzenliyordu.

Mora yarınadasından Hindistan içlerine ve Karadeniz'den Mısır'a kadar yayılan bu muazzam Hellenist Dünya'da; artık bağımsız polisler ve onların özgürlükleriyle mağrur yurttaşları kalmamıştı. Toplumun sınıfları ve kamunun sunduğu her türlü olanaklar, yeni siyasal düzenin hiçbir denetime bağlı olmayan otoritesiyle düzenleniyor ve insanlar bu mutlak otoritenin yoğunluğuyla toplumsal statülerini kazanıp kaybediyorlardı. Ama ne var ki; olguların ve bir önceki dönemlerde erişilen aşamaların, hiç oluşmamışlar gibi, unutulup savsaklanmaları da mümkün değildi. Onun için, insanların klasik dönemde ulaştıkları bireyselleşme bilincinin tahrik ettiği tavırların, bu otoriter siyasal düzeni hiç etkilememesi de olanaksızdı. İşte yeni oluşan bu siyasal düzenin, toplum yaşamının erişmiş olduğu bireyselleşme süreciyle giriştiği diyalektik, yeni ve özgün bazı olgu ve ilişkileri hazırlamakta gecikmedi. Hellenizmin kuruluş ve yerleştirilmesi aşamasında; yıllarca süren savaş, göç, katliamlarla toplumsal düzenleri bozulmuş ve yüzyılların gelenekleştirdiği yaşam şekillerinin geçerliliğini kaybettiğini görmüş insanların, şimdinin uygun ortamında kurmaya çalıştıkları yeni düzenlerinin ve yaşam anlayışlarının, yaşadıkları deneylerden etkileneceği doğaldı. İşte bunun içindir ki; Hellenist toplumların hemen hemen hepsi; başlarındaki krakdan kentlisine kadar, hep bu tip insanların yaşadığı siyasal varlıklar haline geldiler; Yunancının "Koyne"⁴⁶ denilen lehçesini bilen ve az ya da çok Hellen kültürüne aşina olan bu insanlar yeni ve özgün bir topluluk yarattılar.

Bu insanların bir toplum ve daha doğrusu bir siyasal varlığın tebaası olarak amaçlarının ne olduğu kolaylıkla söylenemezdi. Ama kesinlikle belli olan bir şey varsa, o da; yıllarca süren savaş ve belirsizlik dönemlerinden sonra, artık herkesin rahat bir yaşamı arzu etmekte olduğuydu. Halbuki, siyasal varlığın baş edilemez gücü ve toplum yaşamının her alanına müdahale edebilen otoritesi karşısında, rahat bir yaşamın baş koşulu mutlak bir boyun eğişle toplanmış bulunuyordu. Bu ise, siyasal otorite önünde suskun, içe kapanık, yeni oluşumlara karşı tedirgin ve korkak, yaratıcı olmaktan çok taklitçi, ancak bütün bunlara karşılık, içinde yaşadığı koşullara karşı sevgisiz ve onları benimsememiş ve yeni bir güçluye itaatli onursuzluk sayıyayan bir insan kuşağı yarattı.

⁴⁶ Bosch (kage) C. II S.

Öyle ki; yalnızca sahip olduğu kuvvet sebebiyle kendisine itaat edilen ve yine bu güç sebebiyle tapılan kral, aslında tebaası üzerinde hiçbir saygınlığı olmayan bir despot durumundaydı. Çünkü kralın etrafında toplanan ve ona bir taht sahibi olmasını sağlayan silâhlı kuvvetleri, yalnızca bir çapul ve somürü düzeni kurmak için bir araya gelmiş maceracılar­ dan oluşuyordu. Bu gücün varlığı ve devamı sadece kendisinden daha güçlü başka bir gücün onu alı­ tmemesine bağlıydı. Oysa Sparta'nın güneyindeki Taynaron kentinde kurulmuş asker pazarlarından, yeleri kadar si­ lâhlı güç sağlayabilecek bir kimsenin, kralın saltanatına son vere­ rek, onun tahtına geçmesi ve kendisini tanrı olarak kabul ettirme­ sini engelleyen hiçbir etik ve hukuki kural bulunmuyordu. İşte bu­ lun içindir ki, Hellenist siyasal düzende, insanları bir siyasal tüzel kişiliğin tebaası olarak bir arada tutan tek olgu; Bu siyasal varlığın sahip olduğu siyasal güç olarak görünüyor ve bu da kaba kuvvet­ ten kaynaklanıyordu. Çünkü, İskender'in Doğu seferlerini başlatır­ ken, kendisini desteklemiş olan Hellenizmi yayma ve Hellen ırkını dünyanın efendisi yapma gibi ülküleri; onun tanrı oğulluğunu kabul etmesiyle son­ ükleşmiş ve ardıllarının artık bu hayali politikaları terk etmesiyle de tamamıyla unutulmuştu.

Böyle bir ortam doğal olarak, bilim ve sanatta yaratıcı faali­ yetleri geniş ölçüde geriletmış ve insanların içe kapanışı seçmesi­ ne sebep olmuştu. Onun için Hellenistik dönemin başlarında görü­ len birkaç büyük eser istisna edilecek olursa, bu devirde sanat ve edebiyat alanında hiçbir orijinal eser ortaya çıkmadı. Daha çok eski klâsik eserlerin taklit ya da kopyalarından oluşan yapıtlar üre­ tiliyor veya toplum yaşamını doğrudan etkilemeyen ve siyasal gü­ cün yabancı kaldığı, filoloji gibi uğraşlar üzerinde çalışılıyordu. Yazın alanında görülen ilerlemeler ise; daha çok içe kapanış ve toplum sorunlarından kaçışı simgeleyen bukolik şiirler ya da insan psikolojisiyle ilgili eserlerde izlenebiliyordu.

Hellenizm döneminin bilim ve felsefe alanında ki olguları da, bu çağın özgün koşullarına uyum sağlar nitelikteydi. Aristote­ les'ten itibaren bilim, felsefeden ayrılmış ve bilim adamlarının top­ ladıkları ya da ürettikleri bilgilerin tamamının artık bir tek insan ta­ rafından kavranıp işlenmesi olanaksız hale geldiğinden; bilim ala-

nında uzmanlaşma eğilimleri başlamıştı. Bunun ise, doğal olarak, bilimi belli ve elit bir tabakanın uğraşısı haline sokması kaçınılmaz olmuştu. Hem çok dar bir seçkinler grubunun ilgisini çekmekte olması ve hem de bu uğraşılarda siyasal iktidarı etkileyecek bir yollarının görülmemesi sebebiyle, Hellenizm döneminde bilimsel araştırmalar, tam bir özgürlük ortamında yürütülebilmek olanağına sahip bulunuyorlardı. Bu bakımdan teorik yanları olduğu kadar pratik ve uygulamaya ilişkin yönleri itibarıyla da bu dönemde, bilim alanında büyük aşamalar kaydedilmişti. Nitekim; Geometri ve Matematik konularında Euklides, Astronomide Erastarshenes, Hipparkhos ve bilimin pratik uygulamalarında Arkhimedes, Heron gibi yetenekli insanların çabalarıyla ulaşılan bilimsel aşama olağanüstü olmuştu./Gerçi; üretim ve günlük işlerin köleler eliyle yürütüldüğü ve el emeklerinin olduğu kadar teorik olmayan çalışmaların da soyut bir uğraşı olarak görülmediği bu çağda; bilimsel uygulamaların yaşama geçirilmesi mümkün olmamış ise de; bu uygulamaların yapılabilir olması ve buluşların uyandırdığı heyecan; insanoglunun kendine güven duygusunu artıran ve pekiştiren bir işlev yüklenmiş bulunuyordu. Gerçekten de, her ne kadar; Arkhimedes'in yaptığı kaldırıcı aletleri ve yansıtıcı aynalar ya da Heron'un icat ettiği buhar makinesi ve robotlar pratikte genel bir uygulamaya erişememiş olsalar bile bu buluşlar bilim adamlarının yeni atılımları için özendirici oldukları gibi klâsik dönemin yarattığı bireysel bilincinin kuruyup yok olmasını önleyen verimli bir kaynak da oluşturmuştu. Çünkü, bilimden ayrılmış ve fakat ağır siyasal baskı ve bütün toplumun yaşadığı mutlak bir boyun eğiş sebebiyle; klâsik çağlardaki atılımcı, yaratıcı, cesur ve pervasız niteliğini kaybetmiş bulunan felsefenin, yalnız başına, bireyciliğin coşkusunu devam ettirmesi mümkün bulunmuyordu. Zira Hellenist dönemin felsefesi artık, insanların içe kapanışlarında kendilerine sığınak oluşturan, pasif ve çekingen bir nitelik taşımaktaydı. Nitekim; bu dönemin en etkili felsefe akımlarını temsil eden Epikuros'un olduğu kadar, Zenon ve Antistenes'in okullarında da öğretilmesi vaat edilen en büyük hikmet; iyi ahlaklı bir insan olmanın kurallarından ibaret bulunuyordu. Bu kuralları ise; kötülüklere sabır ve sükûnetle katlanmak ve gerçek mutluluğa bir takım vazgeçişlerle ulaşılabileceğine inanmak oluşturunuyordu. Saptanan bütün bu görünümeler karşısında; Helle-

nist dönem felsefesinin, Hellenist krallığın politik yapılanması ve amacına ters düşmediği ve bilakis onunla tam bir uyum içinde olduğu kabul edilmek gerekiyordu. Ama felsefenin bu durumu; onun aynı zamanda, insana başka bir kurtuluş şekli vaat eden dinsel kurulumlardan etkilendiğini de gösteriyordu.

Aslında Hellenist dönemde dinin bizzat kendisi de, Siyasal Düzenin yapı ve politikasının etkisi altındaydı. Çünkü siyasal düzenin, belli bir nitelikte olmasını zorunlu hale getiren koşullar dini kurum ve inançlar için de geçerli bulunuyordu. Hellenist krallıkları da tıpkı klâsik dönemin polislerinde olduğu gibi; siyasal düzenin birtakım kutsallıklarla desteklenmesi gerektiği inancı yürürlükteydi. Ne var ki; klâsik dönemde kutsallık, kentin kurucu tanrısına ait olduğu halde, Hellenistik krallıklarda bu kutsiyet, yönetimin başı ve sembolü olan kralın kişiliğinde toplanıyordu. Her ne kadar ilke olarak, Hellenist kralların kutsallığı, klâsik polislerin Patriotik din inancının yüklendiği işleve benziyorsa da; gerçekte bu tanrısallık, yurtaş dininden çok daha kapsamlı bir nitelikte bulunuyordu. Hellenist dönem krallarının tanrısallığı; Doğu uluslarından gelen ve kent kurucularına duyulan saygının çok üstünde bulunan bir tapınma alışkanlığıyla güçlendirilmişti. Üstelik Hellenist siyasal düzenlerinin uluslar üstü ve kozmopolit bir toplumun düzeni olması sebebiyle, kral tapımının, ülke sınırları içinde başka bir rakibi de yoktu. Çünkü krallığın birçok ulus ve halkı barındıran sınırları içinde, en büyük otorite kraldı. Ve kralda bulunduğu farz edilen bu tanrısallık, yalnızca onun güçlü olmasını sağlamak için bulunan bir formül değil kralın hariz olduğu, her türlü denetimden uzak olağanüstü güç ve otoritesinin halkla uyandırdığı boyun eğişin sonucuydu da. Kaldı ki, Hellenist kralların tanrısallığı, Patriotik dinlerde olduğu gibi; ülke sınırları ve siyasal varlığın denetimin dışında bulunan bazı din ve inanç odakları tarafından sınırlandırılmış da değildi. Örneğin, eski Hellen polislerinin politikalarını etkileyecek derecede önemli bulunan Delphoi tapınağı gibi kuruluşlar; Hellenist dönemde bu işlevlerini kaybetmiş bulunuyorlardı. Gerçi bu dönemde de Delphoi ya da Miletos tapınaklarından kehanetler isteniyor idiyse de; bu başvurular artık, krallıkların siyasellerini etkileyecek gücü olmayan, falcılık ve büyücülüklerden ibaret birtakım avunmalar olarak kabul ediliyorlardı. Bu bakımdan Hellenist Krallıklarda, kra-

la tapınma şeklinde beliren resmi devlet dini; halkın siyasal otoriteye bağılılığını sağlayan ve bu bakımdan da, tıpkı Hellenist Siyasal Düzen gibi; toplumlar üstü ve halka sistemin temel amacına uygun olarak bütün insanlığı kapsamak iddiasında bulunan bir din durumundaydı.

Bu arada şu hususun da belirtmesi gerekir ki, din ve inançta coşku ve mistisizm arayanların resmi din dışındaki bazı inançları kabul etmek suretiyle, ikinci bir dini benimsemeleri, Hellenist krallıklar tarafından yasaklanmış değildi. Aydınlarla seçkin insanların birtakım felsefi inançlar taşımalarına ve bu inançlar doğrultusunda yaşamalarına nasıl müsaade olunuyorsa; toplumun diğer sınıflarına mensup insanların da, eski halk inançlarına uygun bir dindarlık içinde bulunmalarına öylesine müsamaha gösteriliyordu. Hellenizmin ırk ve kültürleri bileştirip kaynaştıran işlevine uygun olarak; Ön Asya, Mısır ve Hindistan halkının yüzyıllardır inanıp benimsediği eski doğa dinlerinin tanrı ve tapın şekilleri, birbirlerini etkilemek ve kaynaşmak suretiyle yeni inançlara da kaynaklık etmişlerdi. İşte bu yolla ortaya çıkan ve özellikle halk kesimini etkisi altına alan inançlar giderek, belli bir mantık ve kurallara bağlanmış dinler haline gelerek, toplumun önemli kurumları haline yükseldiler. Yine Hellenizmin bütün dünyayı kapsamayı hedefleyen idealine uygun olarak "Âlemşûmül" bir nitelik gösteren bu dinlerin diğer önemli özelliklerini de; Misterleri ve Ahiret âlemine ilişkin doğmaları oluştuyordu. Cemaatine gımenin birtakım gizli ve sırlı kurallara bağlandığı bu dinler; öldükten sonra dirilme ve ebedi bir yaşama erişme vaadinde bulunan ve gerçek dünyanın yönetimine müdahaleyi içermeyen ve yalnızca müritlerinin kişisel mutluluklarıyla ahiret yaşamlarını düzenlemeyi amaçlayan bir sistem oluşturmalarıydı. Bu ise, dünyanın yönetiminde tek başına söz sahibi olmak iddiasında bulunan Hellenist Siyasal Düzenin, dünya egemenliğini onaylayıp kabul etmek ve içe kapanışla yeryüzünün bütün nimetlerini iktidar sahiplerine bırakarak tam bir boyun eğişi seçmek demekti. İşte halk dininin bu özellikleri, Hellenist siyasal iktidarın, yayılma ve yönetim politikasına tamamen uyduğu için; yalnızca müsamaha gösterdiği değil ve fakat memnuniyet duyarak özendirdiği bir inanç biçimi olmuştu. Kısaca, Hellenistik dönemde gelişen bu din anlayışı; krallığın kutsallığı ve dünya egemenliği konusunda tam bir destek niteliğindeydi.

Bütün bu özellikleriyle, Hellenistik krallığın temsil ettiği siyasal düzen; henüz oluşmakta olan bir Devlet niteliğinde bulunuyordu. Çünkü, bütün kurum ve organlarının dayandığı gücün kaba kuvvetten ibaret bulunduğu bu siyasal varlığın tam bir devlet sayılması mümkün değildi. Baştaki kralın gücünü yitirmesiyle, *"Koca bir meşenin yanıp kül haline geldikten sonra savrulduğu gibi"* yok olup gidecek olan, kurumlaşmamış bir siyasal gücün devlet niteliğinde olamayacağı açıktı. Nitekim, İskender'in ölümünden sonra nasıl koca imparatorluk, kumandanları arasında paylaşılarak tarihe karışmış ise; onun ardıllarının kurdukları siyasal düzenlerde; kendilerinden sonra yok olup girmişler ve devam edebilenleri ise yaşayabilmelerini, ancak niteliklerini değiştirmekle mümkün hale getirmişlerdi. Özellemek gerekirse; Hellenist siyasal düzen, varlığını yalnızca askeri güce ve ekonominin esasını da savaş ganimetlerinin gelirine dayandırmış olması bakımından, istikrarsız ve devlet düzeyine ulaşamamış bir baskı ve yağma sistemi durumunda bulunuyordu. }

Hellenizm'in Sonuçları:

Hellenist Siyasal Düzen; çok geniş bir ülke üzerinde, kozmopolit ve kalabalık insan topluluklarını kapsayan ve yönetimi, tanrısal niteliklere sahip bulunduğu tarz olunan krala ait bir oluşumdur. Bu siyasal oluşumun halkı, Hellen ile Asya kültürünün karışım ve birleşiminden doğmuş özgün bir, Hellenist kültür içinde yaşıyordu. Kişilerin siyasal otorite karşısında hiçbir hak ve özgürlüklerinin olmadığı bu düzende, tebaa adeta, tanrısı kral olan bir dinin cemaati durumunda bulunuyor ve siyasal düzenin birleşimci ögesini de kralın gücünden gelen kutsallığı sağlıyordu. [Eski Hellen polislerinin *"Kurucu Kahraman Kültü"* ile Mısır'dan alınan *"Kutsal Kral"* kavramlarının birleşmesinden doğan *"Hellenist Tanrı Kral"* kavramı, siyasal düzene dahil bulunan ırk ve toplumları birleşimci tek unsur olmakla; ırkçılık ve ulusçuluk duygularını anlamsızlaştırmıştı. Bu bakımdan, toplumun büyük bir kesimi ve özellikle üst tabakayı oluşturan sınıflar, bir kozmopolit kültür içindeydiler. Bu toplumda insanlar belli bir kentin ya da ırk veya ulusun değil, fakat belli bir kültürün ve siyasal düzenin mensubu durumundaydılar. Ancak, kültür değişimlerinin yaşandığı ortamlardan uzak ve kapalı bir ekonomi ve inanç sistemlerine sahip bulunan köylüler; Helleniz-

min kültür ve ekonomik özelliklerinden etkilenmekte nisbi bir korumaya altında bulunuyorlardı. Bu bakımdan toplumun köylü kesimi, kentlerin kaybetmiş bulunduğu ırkçılık, ulusçuluk ve doğa dinleri gibi eski inanç ve kavramları yaşalmaya devam ediyorlardı. Onun için, Hellenist siyasal düzenin, toplum üzerindeki baskısının hafiflediği ya da bu düzenin sarsıntı geçirdiği dönemlerde, toplumun ihtiyaç duyduğu ulusçuluk ya da mistisizm köylerden kalkıp insanların yardımına gelmekte gecikmiyordu.

Hellenist dönem; insanlığın siyasal gelişiminde Devlet kavramını pekiştiren bir aşama oluşturmuştu. Ulusçuluğun, ırkçılığın unutulduğu; saf dinin insanlar arasındaki ilişkilerde fazla bir öneminin kalmadığı, tanrıların insan toplulukları arasında bir meta gibi alınıp satıldığı gündüz kendisine tapınılan İskender'in, gece ziyafet sofralarında; kendi tanrılığıyla alay ettiği ve değer diye tanınan her şeyin sahtekârlığının yapıldığı bir çağda: İnsanlar var olmakta devam ediyorlari, yalnızca siyasal düzene borçlu oldular. Bilinen dünyanın bütün sakinleri, tarihte ilk defa, maddi ve manevi hiçbir yan kuruluşun desteği almadan, yalnızca siyasal düzenin varlığından kaynaklanan o gorkemli gücü; "Egemenliği" tanımış oldular. Siyasal Düzenin henüz tam anlamıyla kişilik kazanmadığı ve açıkçası yetkin bir devlet haline gelmemiş bulunduğu bu dönemde, ırkçılık ve dinciliğin desteğine ihtiyaç duymadan oluşan bu gücün, şimdiki tek kusuru istikrarsız olmasıydı. Ne var ki; tarihte ilk defa sezilen bu güç; Siyasal Düzenin kurumlaşması ve kişiliğini kazanmasıyla bu kusurundan da arınacak ve toplumların gelişmesinde en önemli işlevleri yüklenecekti. Bunun için ise, ¹ Gordion'daki doğumunu, uğraşarak değil de, bir kılıç darbesiyle çözdüğünü sanan İskender'in hoyrat maceracılığından, Roma'nın ağırbaşlı, sabırlı ve itiz hukukçuluğunu idrak etmek gerekecektir.

Roma Devleti

/ Anadolu'nun bahtsız kenti Troya, Akhaiolann korkunç vahşetiyle yakılıp talan edilirken, kurtulan pek az insandan biri de Aeneas olmuştu. Venüs'ün sevgili oğlu, birkaç can yoldaşıyla birlikte, o ateş ve kan çemberini kırarak denizin enginlerine zorlukla sığınabilmişti. İşte böylece başlayan maceralı gezginiği ise hiç ara

vermeyen sıkıntılar ve türlü uğraşlarla yoğrularak yıllarca sürdü. Sonunda yolu, İtalya'nın Latium yörelerine ulaşınca artık yaşamının çok önemli bir dönemecine de gelmiş bulunuyordu. Çünkü yazgısı Aeneas'a, Troya'nın taze kanından yeni bir devlet yaratması için bu güzelim toprakları seçmişti. Gerçekten de geleceğin o görkemli devletinin temellerini atmak onun torunlarından Romulus'a nasip olacaktı.

Roma'nın başlangıç tarihi; kurucusunun olağanüstü yaşantısıyla kentin kendi yazgısının karışımında oluşan bir oyku halinde şekillendi. Romulus, daha yaşamının ilk günlerinde Tiber Nehri'nin köpüren dalgalarıyla boğuşmuş ve terk edildiği vahşi doğa içinde özgür ve soylu bir dişi kurdun sütüyle beslenmişti. İşte bunun içindir ki, tebaasını kendi öz yaşamına uygun bir sadelik ve adaletle yönetti. Ve böylece kısa zamanda gelişen Roma, Palatinus'u çevreleyen diğer altı tepe üzerindeki kentlerle bir federasyon oluşturarak, yörenin en güçlü siyasal birliğini yarattı. Roma vaatlerini en olumsuz koşullardan aldı. Romulus'un ardılı Numa Pompilius ise, barışçı ve dindar bir yönetici oldu. Ülkesinin ilk yasalarını hazırladığı gibi; tanrılara tapım kurallarını da o saptadı. Kapısı açık kaldığı zaman savaş, kapalı olduğu zaman ise barış getiren, Janus Tapınağını o yaptırdı. Saltanatı süresince de tapınağın kapılarını hep kapalı tuttu. Yönetimi; ülkesi için tam bir sulh ve sükun dönemi oldu.

İsa'nın doğmasından yedi yüzyıl önce, Etrüskler kentlerini işgal ettikleri zaman; Roma artık geleneklerini oluşturmuş, kişiliğine sahip büyük bir toplum halinde bulunuyordu. Coğrafi konumu onu korsanların yağmalarından korurken; nerdeyse bir liman kenti haline de getirmiş ve arkasında uzanan İtalya topraklarının basketeli, ticari gelişmesini sağlamıştı. Ama buna rağmen yine de, iki yüzyıldan fazla, Etrüsk egemenliğine kalkanmak zorunda kaldı. Roma'nın geleneksel toplum yapısıyla, Etrüsklerin yönetim biçimi birleşerek; özgün bir siyasal düzen oluşturdular.

Etrüsk kralları döneminde Roma toplumu; köleler dışında, Patriciler ve Plebler ismi altında toplanan iki grup insandan meydana geliyordu. Plebler, devletin korumasına sahip olmakla birlikte, yurttaşlık haklarının ancak bir bölümünden yararlanabiliyorlar-

dı. Mülkiyet ve ticaret haklarına sahiptiler ama siyasi hakları mevcut değildi. Askerlik ve memurluk yapamadıkları gibi Patricilerle de evlenemezlerdi. Genelde taşrada oturan bu insanların Roma'ya yerleştiklerinde ancak kentin merkezi dışında oturmalarına izin veriliyordu. İsimleri bile; "Kalabalık Yığın" anlamına gelen Plebler, toplumun ikinci sınıf yurttaşlarıydılar. Buna karşılık, kendilerine "Babaoğulları" unvanı verilmiş bulunan Patriciler, Roma'nın gerçek yurttaşlarıydı. Bütün siyasi hak ve yetkilere sahip ve ehil bulunan Patricilerin; memurluk yapmak ve asker olmak gibi ayrıcalıkları da bulunuyordu. Genelde büyük toprak sahibi ve özgür çiftçi olan bu insanlar, toplumun soylu sınıfını oluşturuyorlardı.

Roma toplumu; Patriciler yönünden; aile, Genus, Curia şeklinde ve Plebler yönünden ise; Aile ile Tribuslar olarak kurulmuştu. Aile, baba, anne, çocuklar, gelin, torunlar, yandaşlar ile kötelerden kurulan ve babanın kesin egemenliği altında bulunan en küçük toplum birimiydi. Gens; ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan, kan bağının birleştiriciliğiyle devam eden, müşterek kült. mezarlık ve müşterek arazilere sahip bulunan geniş bir akrabalar birliğinden ibaretti. Roma'daki üç yüz Gens, kendi aralarında ve soy esasına göre birleşerek yerel, dini ve siyasi gruplar olan Curia'ları oluşturuyordu. Romulus soyundan gelenlerin; Romnesler, Sabın soyundan gelenlerin; Titesler, Latin soyundan gelenlerin; Luceresler olarak isimlendirildiği ve her biri onar Curia'dan meydana gelen toplam otuz Curia vardı. Kabile ya da aşiret anlamına gelen Tribus ise Pleblerin kan birliği ile oluşan cemaatleriydi. Kentte, Tribunus adını taşıyan başkanlarının yönetiminde üç ayrı Tribus bulunuyordu.

Krallık döneminin bu eşitsiz toplumunun yönetimi ise yine kendisine özgü siyasi bir örgütlenmeye dayanıyordu.

Yönetimin başı, mutlak hakimi ve başrahibi olan kral; önceleri, Senotus isimli ihtiyarlar kurulunun önerisi üzerine Curia Meclisi tarafından seçilirken, Etrüsklerden sonra, krallık babadan oğla geçen bir saltanat usulüne bağlanmıştı. Yönetim düzeni içinde ki diğer önemli kurumlar ise; üyeleri kral tarafından Patriciler arasından atanan, danışma meclisi niteliğindeki Senatus ile Curia reislerinin katılımıyla toplanan ve Yasama Meclisi niteliğinde bulunan Curia Meclisiydi. Ama ne var ki; sonradan, Patricilerden oluşan

ordunun ihtiyaçlara yelmemesi üzerine; Plebeblenn de silâh altına alınmasına gerek duyulmasıyla, bu siyasal örgütte önemli değişiklikler yapılması zorunlu olmuştu. Kısa zaman sonra da, yeni koşullara uyum sağlayabilmek için, toplum sınıflarının saptanmasında soyluluk yerine, servet ve mahalle esasına dayanan yeni kıstasların uygulanmasına geçildi. Bu ölçütler içinde, halkın yüzer kişilik gruplandırılması yapılarak, Genturia ismi verilen yeni toplumsal birimler oluşturuldu. Ve Curia Meclisi'nin yasamaya ilişkin yetkileri; bu yeni toplum birimlerinin temsilcilerinin katılımıyla toplanan Genturia meclislerine devrolundu. Böylece halkın siyasete katılımı genişletilip, Plebeler de bazı önemli haklar tanınmış olurken Roma'nın demokralik evrimini sağlayacak uygun bir ortam da yaratılmış oluyordu.

Nitekim MÖ 510 yıllarında, son Etrüsk kralı Tarquinius Superbus'un oğlu Sextus'un; ifteli Lucretia'ya tecavüzünü bahane eden soylular; Lucius Brutus'un önderliğinde ve halkı da yanlarına alarak krallığa son verecek olan devrimi gerçekleştirmekte gecikmediler. Öyle ki; aile kutsiyetine yapılan saldırı, iki yüz yıl Etrüsk boyunduruğuna kailanan Roma'nın haysiyet ve bağımsızlık duygularının ısyanına kâfi geldi. Evinin mahremiyetinde kumaş dokumakla günlerini geçiren ve ifteli için yaşamını hiçe sayan güzel Lucretia, Romalı kadınlara ebedi örnek oluştururken; özgürlük ve onurunun zedelenmesi karşısında mucizevi bir salkınışte yığılğın ve uslulugun en üst katına yükselen saf ve silik Brutus'un hayali, Roma'nın aile babaları için tükenmez bir ideal kaynağı oldu.

Cumhuriyet Tarihi:

Kralların kovulmasıyla Roma, özgürlüğüyle mağrur ve kenti için her türlü özveriye hazır bir insan kuşağının yaratılması sürecine girmişti. Bu ise, temekni erdem duygularından alan Cumhuriyet yönetiminin kabulünü hazırladı. Roma yurttaşlarının karakter yapısı, yönetim biçiminin niteliği, karşılıklı olarak birbirlerini etkileyerek, Yeryüzü tarihi içinde görülen en özgün ve en görkemli siyasal düzeni oluşturdular. Ne var ki; bu muhteşem oluşum, yüzyıllarca süren bir uğraş, en şiddetli çatışmalar ile ıstırap ve fedakârlıklar karşılığında sağlandı. /Kallanılan ile elde edilen arasındaki muazzam fark, Romalıların tanımlanamaz yurt sevgisiyle doldu.

ruldu. Geleneklere gösterilen tartışılmaz saygı ile koşullara uyum zorunluluğunun idrakı da yeni kurumları belirledi. Ve Roma Cumhuriyeti tanrı işte kurulan bu olağanüstü dengenin görkemli oykusü olarak yaratıldı.

Cumhuriyet döneminde, krallık yönetiminin siyasal kurumlarının çoğu korunmuş; ancak yalnızca, kralın kovulmasıyla boşalan devlet başkanlığı, yeni kuruluş ve memuriyetlerle, özgün bir yapılanmaya tabi tutulmuştu. Bu dönemde yürütme, başyargıçlık ve başrahiplik; her biri "Imperium" (Emretme) hakkının tamamına sahip "Consules" isimli iki memura bırakılmış bulunuyordu. Onların da Imperium hakkını temsil eden, çubuklara sarıtmış iki ağızlı baltaları (Fasces) taşıyan Lictorların yürüdüğü Consulesler; tıpkı bir kral gibi; yasal, yargısal ve yürütmeye ilişkin mutlak yetkileri haiz kalmışlardı. Krallardan; görev sürelerinin bir yıl olması, Comitia Centuriata tarafından seçilmeleri, ancak görevlerinin devamı süresince soruşturmaya tabi tutulamamaları ve birbirlerinin aldığı kararları "Veto" ederek durdurabilmek gibi kısıtlı yetkileriyle ayrıtan Consulesler; monarşinin istikrarlı öğelerini Cumhuriyet'e taşıyan bir zihniyetin mahsulü olma niteliğini de haizdiler. Olağanüstü durumlarda, Senatus'un kararı üzerine Consules'ce ve altı ay süreyle atanan Dictator ise; siyasal varlığın bütün hak ve yetkilerini mutlak olarak kullanabilmesi ve hiçbir işlem ve eyleminden sorumlu tutulamaz oluşu dolayısıyla; Cumhuriyet yönetiminin bütün olası yetersizliklerini giderme olanağını sağlayan çok özgün bir kurumu oluşturuordu.

Roma Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarında ülkeye egemen olan bu yönetim şekli; henüz monarşinin etkisinden sıyrılamamış bir halkın, demokrasi sürecine girme deneyimlerinin çekingen adımları niteliğindediydi. Ama ne var ki, Cumhuriyetin kuruluşu için Patricilerin yanında mücadeleye atılmış ve mücadelenin sonucunun belirlenmesinde etkili olmuş bulunan Pleblerin, bu değeri hizmetlerine karşılık, siyasal haklarının tanınmasını istemeleriyle, Cumhuriyetin ilkel şekli hızlı bir değişime uğrayacaktı. Çünkü kentlerinin çevresinde yer alan düşman kavimlerin baskıları, Pleblerin gittikçe çoğalan nüfus kalabalıklığı ve yine ordunun Pleblerin hizmetlerine giderek vazgeçilmez şekilde duyduğu gereksinim, si-

yasal ve sosyal reform taleplerinin göz ardı edilmesine olanak bırakmıyordu. Kaldı ki, borçlanmalar ve ekonomik zorluklar sebebiyle Pleblerin büyük bir çoğunluğunun yaşamı ne kadar zorlaşırsa zorlaşırsın, gelişen ticari ilişkilerin yarattığı yeni olanaklar, başka bir kısım Pleblerin giderek zenginleşmelerine ve böylece Patricilerin ayrıcalıklarını sorgulayan insanların hızla çoğalmasına da kaynaklık ediyordu. Nitekim Cumhuriyetin kuruluşundan çok kısa bir süre sonra; sosyal ve siyasal eşitlik istekleri Patriciler ile Plebler arasında büyük ve köklü kavgaları başlatmakta gecikmedi. Pleblerin adım adım kazandıkları zaferleri; Patricilerin de kabul ettiği bu kavgaya; açık bir diyalektik ve zorunlu bir evrimleşme şeklinde olgunluğa doğru ilerledi.

Tarafların ilk görkemli karşılaşması, 'Mukaddes Dağ'da' oldu. MÖ 494 yılında; kentin bir nevi mahalleleri olan Tribuslara göre örgütlenerek; bütün Tribusların katılımıyla "*Consilia Plebis Tributa*" isimli fiili bir Pleb Meclisi oluşturarak, kendilerine Tribunus dedikleri başkanlarını seçen Plebler; Patricilere karşı açıkça baş kaldırdılar. Roma'yı terk ederek yakındaki laniculum'a (Mukaddes Dağ'a) çıkan halktan insanlar; kamuya ait arazilerden tıpkı Patriciler gibi yararlanmalarına izin verilmedikçe; yasalar yazıtı hale getirilmedikçe, yargıçlık yalnız Patricilere özgü bir memuriyet olmaktan çıkarılmadıkça ve hukuki eşitlik sağlanmadıkça; Roma'ya dönmeyeceklerini bildirdiler. Çevrelerini sarmış büyük bir düşman denizinde uğraş veren Patriciler; devleti kaybetmektense, bir kısım ayrıcalıklarından vazgeçmeyi tercih edince de insanlık tanıtının bu ilk grevi başarıya ulaşmış oldu. İstekleri kabul edilen Plebler, tekrar Roma'ya döndüler. Uygulanan genel af, Pleb borçlarının silinmesi, borç sebebiyle köle olanlara özgürlüklerinin geri verilmesi, daha önce oluşturulan fiili Pleb başkanlarına; "*Tribuni Plebis*" adı altında hukuki bir meşruiyet tanınması gibi uygulamalarla, toplumsal barış yeniden sağlandı. Özellikle; Pleblere karşı haksızlık yapanları engellemek, gerekirse cezalandırmak ya da yararlanına aykırı gördüğü yasaları veto ederek Pleblere uygulanmasını önlemek yetkisini haiz bulunan ve kişi olarak da dokunulmaz sayılan Tribuni Plebis'in varlığı çok önemli bir devrim niteliğinde bulunuyordu. Öyle ki; bu önlemlerle Patriciler ile Plebler, devlet içinde iki ayrı bağımsız siyasal varlık ve yönetim bölümü gibi bir nitelik

kazandılar. Özgürlüklerini, aynı devlet içinde, özgün iki ayrı siyasi örgütlenme ve iki ayrı sosyal konumu benimsemekle sağlamaya çalıştılar. Ama ne var ki; yeni koşulları getiren olaylar, Roma yurttaşları arasındaki farklılıkların kalkması sürecine, kısa zamanda, çok hızlı bir ivme kazandırmakta gecikmedi.

Nitekim, Cincinatus'un diktatörlüğünü gerektiren Aequi'lar Savaşı'nın yarattığı çalkantılardan sonra, MÖ 450 yılında, Roma yasalarının bir metin halinde toplandığı, ünlü XII Levha Yasaları'nın, hazırlanarak Forum'da ilan edilmesiyle başlayan reform hareketleri; Pleblerin ikinci kez uyguladıkları Mukaddes Dağ greviyle daha da yoğunlaşarak sürdürülmeye başlandı. Valerius-Horatius Yasalarıyla; yurttaşlara Dictator'un kararları dışındaki bütün memur işlem ve eylemlerine karşı Pleb Medisi'ne itiraz etme hakkı tanınırken yine bu Meclisin kararlarının Centuria Meclisi'nin kararlarıyla aynı güçte oldukları da kabul edildi. Öyle ki; bizzat Patriciler bile, MÖ 447 yılından itibaren, otorite ve saygınlığı olağanüstü yükselen Pleb Medisi'nde oy kullanmaya başlayarak devlet yönetiminde bu yolla etkili olmaya çalıştılar. İtibarları yükselen Pleblenn, Patricilerle evlenmelerine izin verilirken, Consul yardımcısı (Censor) ve Devletin Mali işlerinden sorumlu memurlar (Quaestor) luk gibi çok önemli görevlere atanabilmek hakları kabul edildi. Roma'nın, ünlü Etrüsk kenti Veii'yi uzun kuşalmalar sonunda alması, bütün Latium bölgesini egemenliği altına sokması gibi büyük askeri ve siyasi başarılarla birlikte büyüyecek, kontrol altında bulundurması gereken alanı olağanüstü genişletmesi; yurttaşların bir asker olarak devlet katındaki değerini artırıyor ve bu da Pleblerin yeni hakları elde etmesini kolaylaştırıyordu. Ama Pleb-Patrici mücadelesinde sonucu belirleyen gerçek elken Roma'nın MÖ 387 yılında ki, utanç verici, Galler yenilgisi oldu.

Allia Irmağı Savaşında Roma ordusunu büyük bir bozguna uğratan Galler, kentin Capitalium semti dışında kalan bütün kesimlerini işgal ettiler. Çaresiz kalan Romalılar, yedi aylık bir esaret korkusundan sonra, özgürlüklerini parayla satın almak zavalılığına kadar düştüler. Galip kumandanın "Vae Victis" (Vay Mağlupların Haline) sözünüyle ünlenen bağımsızlık alış verişinden sonra Roma, uzun süre bu ayıbın etkisi altında yaşadı. Siyasal itibarı bütün

İtalya'da sarsılan etlane kent, koyu bir suskunluk ve acı bir sefaletin gölgesiyle kararmış gibiydi. Özellikle halk kesimini pençesi altına alan fakirlik bir zamanların orta halli Patricilerini de zorlamaya başlamıştı. Yenilginin getirdiği aşağılanış Patrici soyluluğuna büyük bir darbe olmuştu. Öte yandan savaşın sebep olduğu yıkımlarla çiftlikleri dağılan, aile düzeni bozulan bir kısım Patriciler, Pleblerin yoksul tabakasına doğru kayarken, türlü ihtikâr ve telefîlik oyunlarıy la zenginleşen bir bölüm Pleb ileri gelenleri ise varlıklı Patricilerle işbirliği yapmaya başlamışlardı. Öyle ki; toplum düzeyinin giderek büyük bir değişime doğru hızla kaydığı açıkça gözlemleniliyordu.

Dictator Camilius'un gösterdiği insanüstü çabalarla Roma bir zaman sonra yeniden belli bir düzene girmeye başlıadıysa da; artık eski usul ve yasalarla devletin yönetiminin mümkün olmadığı iyice anlaşılmış bulunuyordu. Onun için, MÖ 367 yılından itibaren, halk yararına birtakım reformların yapılması kaçınılmaz kabul edilerek, bu yolda ciddi atılımlara girişildi. Pleblere yeniden devlet arazileri verilmesi, borçlarının tasfiyesi gibi ekonomik olanaklar sağlanırken, Consules ve Dictator olabilmeleri de kabul edildi. Nihayet MÖ 337'de, bütün memuriyetlere girme hakkı tanınarak yüzyıllar süren Pleb-Patricî mücadelesi sonuçlandırılırken; MÖ 326 yılında yürürlüğe sokulan Papirius Yasasıyla borç koleğinin kaldırılması ve MÖ 287'de de Comitia Tributa ile Comitia Centuriata'nın eşitliği kabul edilerek reform hareketleri tamamlanmış oldu. Böylece içinde sosyal huzur ve barışı sağlama yoluna giren Roma, kısa zaman sonra kendinde yeni fetihlere girişebilecek cesareti ve bu cesareti sağlayan moral gücünü de duyumsamaya başladı.

Coğrafi konumunun, bir savunma koşulu olarak yarattığı "Fütuhat" stratejisi; ırkının özelliklerinden gelen tahakküm ve yönetim tutkusuy la birleşerek Roma'ya "Divide Et Impera" (Parçala ve Hukmet) şeklinde özetlenebilecek evrensel bir yönetim ilkesi hediye etmişti. İşte onun içindir ki, Dünya'yı fetihme macerasına atıldığında, yürülmeye başladığı bu politikasını, gittikçe geliştirerek; sonunda her yanıy la düşünülmüş ve eksiksiz uygulanan ince bir sanat haline getirdi. [Mağlup ettiği devletlerin ülkelerinin tamamını işgal etmeyerek, devlet ve cemaati yok etmeyip kendisine bağlar-

ken, her bir mağluba ayrı statüler tanıyarak onları birbirleriyle rakip hale getirmeyi ustaca beceriyordu. Böylece, kentlennin kimine tam, kimine yarım Roma yurttaşlık hakkı tanıyıp, kimine görünürde bağımsızlık vermek ve kimini de koloni haline getirmekle İtalya'yı kendisine bağladı. Rakip devletlerin düşmanlıklarını kullanarak onları birbirlerine düşürerek en zor ve en büyük badireleri atlattı. Öyle ki; defalarca yenildiği Epeiros kralı Pyrrhos'u, baş rakibi Kartaca'nın yardımıyla devreden çıkarırken; düştüğü bütün kötü durumlara karşı, Latium ve İtalya'da, egemenliğine yonelik bir başkaldırı da olmadı. /

MÖ 290 yılına gelindiğinde, Roma artık kendisine özgü politik ilkeleri saplamış ve Patrici-Pleb uzlaşmasının hazırladığı yeni yönetim kadrolarını oluşturmuş bulunuyordu. Köken olarak Patrici ve Pleb soyundan gelen ve fakat artık belli bir servet ve yönetici düzeyine erişmiş bulunduğu için, kökenlerinden kendisini soyutlamış bulunan ve kendisine Nobilitas (En İyiler) denilen belli bir oligarşi, Devlet yönetimine hakim olmuştu. Bu Nobilitas'ın çok üst düzeyde oluşturduğu ortam, Roma'nın tarihi ve politik dehası denen şeyi yaratıyordu. Gerçi şimdi toplum; eski Patrici-Pleb kavgasından daha kesin ve daha uyumsuz kamplara bölünmüş ve insanlar daha belirgin sınıflara ayrılmıştı ama Nobilitas'ın alt sınıf insanlara kapalı olmaması ve her Roma yurttaşının, belli aşamalardan geçerek yeteneklerinin elverdiği bir hızla Nobilitas'a yükselbilmesinin mümkün olması, toplumun sınıflılığı ve eşsizliğine hem bir meşruiyet kazandırıyor hem de bu farklılıkları çekilebilir bir halde tutuyordu. Uyruklarını Roma yurttaşı olma ümidiyle kendisine bağlayan Roma, yurttaşlarını da Nobilitas'lığa yükselme hayaliyle bir arada tutuyordu İşle tarihinin o en büyük imtihanına girerken böylesine hassas ve gergin bir denge içindeydi. Roma, MÖ 283-241 yılları arasında, Kartaca'lı Hamilkar Barcas gibi ünlü bir kumandanın dize geldiği I. Pön Savaşı'nın galibiyetiyle mağnır; topraklarına kattığı Sicilya, Sardunya, Korsika adalarıyla ve Po Havzası'nın getirdiği zenginliklerle refaha doğru yol alırken, birden bire korkunç bir yok olma tehlikesiyle karşılaştı.

Roma'nın izlediği yayılmacı politika karşısında, Akdeniz'de kurduğu üstünlüğün tehlikeye girdiğini gören Kartaca, bütün çağ-

ların yetiştirdiği olağanüstü yetenekli kumandanlardan biri olan Hannibal'ın yönetimindeki bir orduyla, egemenliğini yeniden kurmayı denemeye girişti. Önce Trebia ve Trasimenus savaşlarında yenilen Roma; Dictator Fabius Maximus'un sabırla uyguladığı yıpratma stratejisine rağmen, Cannae Savaşı'nda da tam bir hezime uğradı. Bu Gallier'in işgalinden sonra, devlete en büyük ve en korkunç yıkımı getiren en büyük felaket oldu. Bütün yönetim düzeninin sarsıldığı, kurumların yerlerinden oynadığı, değer hükümlerinin değiştiği bir dönem yaşanıyordu. Öyle ki; yurttaşların bütün hakları ve özgürlükleri askıya alınmış; toplum kendisinden bir şeyler umutan insanların emrine girmişti. Halkın oyları ve uzayan toplanmalarla zaman kaybedimeklense; devlet yönetiminde deneyimli olan insanların nasihatlerinden yararlanmak daha akıllıca görünüyordu. Onun için, Senatus güçlenmiş; yetenekli kişiler yönetimde söz sahibi olmaya başlamışlardı. Temelini küçük ve özgür çiftçilerin oluşturduğu ordu, yıllardır savaşıp yenilmekten yorgun ve çatlaklar, askere alınmış sahiplerinin yokluğundan dolayı bakımsızdı. Üretim düşmüş, ticaret tıkanmıştı. Devleti ayakta tutan sadece Roma yurttaşlarının, vatanlarına olan sonsuz sevgisi ve ailesini korumak için gösterdiği insanüstü çabalarıydı. Onun için kişisel fedakârlıklar ve yitkiler kadar; yönetimde gösterilen yetenekler de saygıyla karşılanıyordu. Bu ise giderek toplumda bir "kahraman özlemi" yaralmıştı. Nitekim Senatus'un muhalefetine rağmen, halka umut verebilen Publius C. Scipio, Halk Meclisi'nin kararıyla Başkumandanlığı elde etmekte gecikmedi. Bu seçimi, savaşın İspanya topraklarına, oradan da Afrika'ya taşınması ve nihayet Scipio'nun zaferi izledi. MÖ 202 yılındaki ünlü Zama Meydan Savaşıyla, Kartaca ile birlikte Hannibal'da yenildi. Bu zafere, Roma'nın talihini döndüren ve kaderini çizen bir dönüm noktası oldu. Artık yenilgi yüzü görmeyecek olan Roma, Dünya Elendiliğine doğru hiçbir engel tanımadan yürümeye devam edecek ve kısa zamanda; bir kent devletinden tarihin en büyük imparatorluğunu yaratacaktı.

Zama zafetini; Scipio Aemilianus'un III. Pön zafetini izledi. MÖ. 146'da Kartaca alınarak tamamen tahrip edildi. MÖ 150-100 yıllarında Anadolu, Hellas ve Suriye ile birlikte tamamlandı. Bunu Makedonya, Yunanistan ve Bergama'nın ilhakı takip etti. Artık Roma tam bir Dünya devleti olma yoluna girmişti. Üst üste kazanılan za-

terlerin kente getirdiği ganimetler, toplumda büyük bir zenginlik ve lüks yaratmış ve kişi ya da ailelerin ellerinde biriken servetler görülmemiş boyutlara varmıştı. Feth olunan ülkelerin sömürülmesi, dünyanın dört bir yanıyla rahatlıkla yapılan ticaret ve savaşlarda elde edilen binlerce kölenin sağladığı ucuz kol gücü, büyük çiftlikler ve dev bir sanayi yaratmıştı. Ama ne var ki; Roma'da servet, toplumun bütün kesimlerine aynı ölçü ve eşitlikte dağılmadığı gibi, bazı çokuntuları de birlikte getirmiş bulunuyordu. Özellikle Mısır'da yapılan tahıl ticareti, Roma'nın küçük çiftçisini illâs ettirmiş ve onların arazilerini terk ederek Roma'ya sefil kalabalıklar olarak dönüşmelerine sebep olmuştu. Böylelikle Devlet olanaklarını ellerinde tutan Nobilitas gittikçe sınırsızlaşan bir servet ve nüfusa sahip olurken; sade Roma yurtaşlarının yaşamı her gün biraz daha çökmez bir hal alıyordu. Gerçi, devlet sağladığı bedava eğlenceler ve dağıttığı yiyeceklerle bu homurdanan kitleyi uyuşturup sakinleştirmeye çalışıyordu ama onuruyla birlikte yavaş yavaş özgürlüklerini de kaybetmeye başladığını hisseden bu insanların tamamen sindirilmeleri mümkün olamıyordu. Nitekim; Patrici-Pleb kavgasından yüzlerce yıl sonra; Tiberius ve Caius Gracchus kardeşlerin MÖ 133-123 yıllarında denedikleri reform hareketleri bu kitlenin huzursuzluğunu ortaya koymakta gecikmemişti. Ne var ki; artık devleti tamamen ele geçirmiş olan Nobilitas'ın aldığı önlemler bu reform girişimlerini önleyecek ve bu da toplumsal huzursuzluğun başka bir biçimde ve kumandanlar diktatörlüğü şeklinde ortaya çıkma sına sebep olacaktı.

Roma'nın giriştiği feth hareketleri, devletin sınırlarını genişletmiş ve bu büyük ülkenin savunulmasını eski yurttaş ordularının sağlayamayacağı boyutlarına ulaştırmıştı. Öte yandan artık devlet, çok büyük ordular besleyebilecek kadar yüksek bir gelire sahip olduğu gibi; devlet olanaklarıyla zenginleşen üst derece yöneticiler de, kendileri için özel askerler besleyebilecek kadar büyük servetleri denetimleri altında tutuyorlardı. Özellikle, Zama galibisi Publius C. Scipio'nun başlatıldığı kişisel çıkışlardan sonra; Roma halkında yetenekli ve kahraman insanlara karşı dikkatli çekecek kadar yoğun bir sempati de doğmuştu. Artık her şeyin, toplumun ve Roma halkının bütününün manevi kişiliğinde oluşan "toplumsal güçten" değil fakat bireylerin yiğit atlımlarından kaynaklanabileceği kabul

ediliyordu. İşle, bu yeni toplumsal yönelişi çok iyi değerlendiren bir lakım insanlar; devleti ele geçirmenin değişik yollarını denemekte gecikmediler.

Numidia kralı Lugurtha'nın başlattığı ayaklanmayı bastırmak için görevlendirilmiş olan Consul Marius'un kazandığı zaferlerden aldığı cesaretle ve paralı askerlerine dayanarak, Consulluk suresini zorla uzattırması, Roma'nın siyasi ve sosyal yaşamında çok önemli bir dnm noktası oldu. Bu olay, Roma'da kumandanlar diktatrluğunu başlattı. Nitekim taşralı ve tutucu Marius'un yönetiminden rahatsız olan soylular, ona karşı Sulla'yı çıkardılar. Bu iki adamın rekabet ve iktidar mücadelesi zamanla korkunç bir iç savaş haline geldi. Büyük sermaye ve soyluların desteklediği Sulla'nın zaferiyle biten bu savaş sırasında; desteklerinin kazançları öylesine sz oldu ki; bütün İtalya halkına, Roma yurttaşlık haklarının tanınması fazla görülmedi. Çünkü artık nerdeyse ii boşaltılmış bir simgeden ibaret bulunan bu sınılın, ne yönetim ve ne de toplum üzerinde fazla bir ağırlığı bulunmuyordu. Zira toplumun ve siyasi varlığın şimdi bütün olanakları belli bir oğarşı için çalışıyor ve iktidarın oluşmasında da halkın önemli bir rolu söz konusu olmuyordu. O kadar ki, iktidarı ele geçirmiş zümrenin gücü karşısında Cumhuriyetin eski kurumları olduğu kadar, kamuoyu da etkisiz kalmıştı. Halkın aşağı tabakalarının sefaletinden cesaret alarak başkaldıran gladyatorlerin başlattıkları Spartacus isyanı olduğu kadar; Catilina tarafından yönetilen reformist bazı gırışımlerde en korkunç usullerle sndrlyordu. şimdi Roma'da yalnızca g ve servet hükmünü yürütüyor ve nl Cicero'nun, Cumhuriyet kurumlarının eski saygınlık ve işlevlerini kazanabilmeleri için gösterdiği insanıştı uğraşı, hiç bir sonuca ulaşamıyordu.

Marius ile Sulla'nın yıllar süren mücadelesi sonunda ortaya çıkan kaosun toplumda meydana getirdiği yıkımın onarımına da yine bazı kumandanlar talip olmuşlardı. Kendilerine bağlı ücretli ordularıyla ülkeyi denetimleri altında tutan; Caesar, Crassus ve Pompeius; kurdukları I. Triumviratus yönetimiyle iktidarı ele geçirdiler. Ancak sonradan oraklarını da taşıye eden Caesar, lkeye tek başına egemen olmakla gecikmedi. M 45 yılında kendisinin ömür boyu Dictator seçilmesini istedi. Korkmuş, sınımış ve çaresiz

kalmış Senatus, onun bu emrini yasallaştırırken; ayrıca üzerine "Yenmez Tanrı" yazılı bir heykelinin dikilmesini de kararlaştırdı. Gerçi; içlerinde Cicero ile Roma'dan kralları kovan ünlü Lucius'un torunu Brutus'un da bulunduğu bir grup Cumhuriyetçinin düzenlediği, başarılı bir suikastla Caesar yok edildi ama; artık belli bir dönemin sona erdiği ve devletin hızla tek adam yönetimine doğru kaydığı açıkça görülmüyordu. Nitekim Lepidus, Marcus Antonius ve Octavius'un oluşturduğu II. Triumviratus, yönetimi karşı bir hareketle, çabucak denetimi ele geçirdi. Yapılan savaşta yenilen Cumhuriyetçiler yok edildiler. Az sonra dağılan Triumviratus'un yerini Octavius'un tek adam yönetimi aldı.

İmparatorluğa Doğru:

Octavius, MÖ 31 yılında Actium Deniz Savaşı'nda, Marcus Antonius ve Kleopatra'yı yenmesiyle; Roma'da tek egemen güç haline gelmişti. Ama ne var ki; tek adam yönetiminin sakıncalarını yaşayarak gören Octavius, zafetini böylesine kirliliği geçmiş olan bir yönetimi benimseyerek tekelemek isteyemezdi. Halbuki şimdi sınırları uçsuz bucaksız ülkeleri kapsayan bu görkemli siyasal gücün, küçük bir kentin yönetimi için düşünülmüş bulunan geleneksel cumhuriyet kurum ve yöntemleriyle yönetilmesi artık mümkün bulunmuyordu. Onun için, yeniden yapılandırmaya çalıştığı devletle; cumhuriyet kurumlarını aynen bırakıp, onların içeriğini değiştirmeyi uygun görerek, bütün değişim ve yapılanmaları bu ilkelere göre gerçekleştirdi. Dayısı Caesar gibi "Yenmez Tanrı" değil, fakat "Princeps" (Önder-Devletin Birinci Adamı) unvanını aldığı gibi, güç ve şöhretinin en yüksek düzeyindeyken, bütün görevlerini bırakarak kendisini bu makama Senatus'un seçmesini bekledi. Zaten bütün üyelerini kendisinin aladığı Senatus; büyük bir duygusalık ve boyun eğişle bu tarihi görevini yerine getirirken; bir yandan da kendi yetki ve saygınlığını duyumsamakla, toplum içinde önemli bir istikrar ögesi oluşturuyordu. Dostu Agrippa ile birlikte Consules seçilirken; Roma halkına da, yirmi yıldır ilk kez; iki Consulü geleneksel cumhuriyet dönemini yeniden yaşamanın onurunu vererek; onlara kendilerini yurttaş olarak duyumsamanın tadını da tatırıyordu. Halbuki MÖ 23 yılında aldığı "Augustus" (Kutsal) unvanı ile olduğu kadar; Senatus'un kendisine verdiği; Başkumandanlık, bütün memurlara emir verebilme, Tribunluk, yasa önerme,

on iki Lictor ile dolaşabilme ayrıcalığı, Başrahlılık gibi yetkileriyle gerçek bir imparator durumunda bulunuyordu.

Kurduğu yönetimle, ülkenin disiplinini sağlayan Augustus, Roma'nın yüzyıllardır süren devlet deneyiminden aldığı esinle; bir yandan yıl boyu halk eğlenceleri düzenleterek, yüz binlerce emekli askeri yeni kolonilerde yerleştirmek suretiyle ev bark sahibi yaparak; bir yandan da, aile hayatını düzenleyici ve herkesi bu hayata özendirici önlemler alarak; insanlara müşlik bir devletin varlığını duyumsatıyordu. Atalardan kalan yüzlerce tapınağı onartırken; ünlü Janus Tapınağı'nın kapılarını da kapatarak Pax Romano'yu da yaratmıştı. Ve onun için de Virgilius, Horatius ve Titus Livius'un şiir ve tarih kitaplarıyla eğittiği yurttaşları ona: "*Pater Patriae*" (Vatanın Babası) unvanını vermişlerdi

Devletin Yapısı:

Roma Devleti, yüzyıllarca süren gelişmesinde; kralıktan Cumhuriyete, Cumhuriyetten de oligarşi ve sonra da imparatorluğa dönüşen siyasal şekiller içinde yönetilmişti. Ama onun özgün ve gelecekteki yüzyıllarda, daha olgun siyasal sistemlere kaynaklık edecek olan yapısı Cumhuriyet Dönemi'nde oluşmuş bulunuyordu. Augustus çağında en yüksek düzeye ulaşacak olan Roma devlet anlayışı Cumhuriyetin, kendisinden sonraki zamanlara devrettiği ilkelerin eseri olmuştu.

/ Roma Cumhuriyeti; özgür ve küçük çiftçi ailelerinin krallık rejimine tepki olarak kurduğu ve öğelerini de bu başkaldırıştan alan bir siyasal düzendi. Ne var ki; bu sistemde, temsil usulü uygulanmadığı için; yurttaşlar siyasal haklarını ancak Roma kentinde bulunmak koşuluyla kullanabiliyorlardı. Bunun doğal bir sonucu olarak da; Roma Cumhuriyeti, ancak bir kent yönetimi ya da başka bir söyleyişle ancak bir Polis olarak devam ettiği süre içinde misyonunu yerine getirebilmişti. Devletin ülkesi ve halkı ile olağanüstü büyümesi, Cumhuriyetin karşılaştığı buhranların başlıca sebebini hazırladı. Ama rejimin yetersizlikleri, onun devlet bilincini yaratmadaki tarihi işlevi yanında daima ikinci planda kalacak bir nitelik gösteriyordu.

Krallık döneminde Roma toplumunun esasını Patriciler ile Plebler oluşturunyorlardı. Etrüsklerden önce Roma'nın ünlü yedi tepesinde oturan insanlar ve onların soyundan gelen kent zenginleri olan Patriciler, devletin gerçek yurttaşlarıydı. Plebler ise Roma'ya sonradan gelen ve küçük çiftçilerden oluşan halk tabakasını oluşturunyorlardı. Ne var ki yüzyıllarca süren büyük mücadele ve kavgalar sonucunda Patriciler ile Plebler arasında siyasal ve sosyal farklılıkların hukuki dayanakları tamamen kaldırılarak bu iki sınıf Roma yurttaşlığı kavramının koşulları içinde birleştiler. Ancak ne var ki, Patriciler ile Pleblerin yüzyıllardır sürdürdükleri kavganın, toplumun bütün insanlarının hiç bir ayrıcalığının kalmamış olduğu ütöpik bir eşitliği sağlayacağı beklenemezdi. Nitekim Roma yurttaşlarının kabul edilen hukuksal eşitlikleri; fiiliyatta bu iki sınıfın üst katmanlarını oluşturan zengin ve güçlü insanların, devlet olanaklarından aynı oranda yararlanmaları şeklinde bir görünüm kazanmasını önleyemedi. Böylece kendilerine Nobilitas denilen bu insanlar, Roma'da yeni bir eşitsizliği, devlet katında üst düzeyde görev almış bulunan insanların oluşturduğu yeni bir soyluluğu başlattılar. Bu ise Roma'da cumhuriyet görünümünün içinde bir olgusunun doğmasına sebep oldu. Yurttaşlar Nobilitas ve Ignobilis yani Soylular ve Soylu olmayanlar olmak üzere iki bölüme ayrıldılar. Ne var ki; Nobilitas'ın kapalı bir sınıf olmaması bu ayrımın çekilebilir yapan başlıca özelliğini oluşturuyordu. Çünkü yurttaşların yetenek ve şanslarına göre Nobilitas'a girmeleri daima mümkündü. Örneğin büyük memuriyetlere (Magistratus)'a atananlar doğal olarak bu sınıfa girerlerken, sonradan büyük servetler elde eden yurttaşların da bu sınıfa girmeleri mümkün bulunuyordu. Nitekim Roma'da Soyluluk; "Optimate ve Equites" yani Memuriyet Soyluluğu ve Servet Soyluluğu olarak iki kökten geliyor ve hem teorik ve hem de pratik olarak; soyluluk kapısı bütün yurttaşlara açık bulunuyor ve bu da yurttaşların, soyluluğu kabul eden bu sisteme tepki göstermesini önüyordu.

Nobilitas'ın altında bulunan Roma halkı (Civis Romanus) medenî ve siyasal hakların hepsine sahip bulunan, tam yurttaşlar ile medenî hakları olduğu halde siyasal hakları olmayan, ancak bir üst sınıfa geçmesi mümkün bulunan Romalılar ve kendilerine Libertinus denilen kısmî medenî hakları olduğu halde siyasal hak-

ları olmayanlar olmak üzere başlıca üç sınıfa ayrılıyorlardı. Bunların dışında bir de köleler bulunuyordu ki, bu insanların hiçbir siyasal hakları mevcut değildi. Roma'da siyasal yaşamda ağırlığı olanlar ise halkın, Cives Optimo Jure denilen, siyasal ve medenî tüm haklara sahip olan ilk kesimiydi. Kendilerine uyruklar denilebilecek; Latinler, İtalyanlar ve Eyaletlilerden oluşan ve Roma tarafından boyunduruk altına alınmış halkların; seçme, seçilme, oy verme, memur olma, memur kararlarına itiraz edebilme gibi hakları ise kesinlikle söz konusu değildi. Gerçi sonradan, İmparatorluk döneminde, Roma Yurttaşlığı, bütün ülkeye yayılacak bir şekilde giderek genişletildi ise de; Cumhuriyet döneminde bu hak çok kısıtlı bir insan topluluğunun ayrıcalığı halinde bulunuyordu.

Roma Cumhuriyeti'nin devlet organları ve üst derece memurlarının görev ve yetkileri ile birbirleriyle olan ilişki ise; tıpkı halkın sınıflandırılması gibi, Krallık, Cumhuriyet ve Oligarşi ilkelerinin kaynaşıp uyuşmasıyla şekillenen bir nitelik gösteriyordu. Oyle ki Roma Cumhuriyeti, bu üç yönetim biçiminin öğelerini, derece derece de olsa, bünyesinde toplayarak özgün bir sistem yaratmıştı.

Roma Cumhuriyeti'nin başta gelen özelliği; yürütmenin devlette egemen bir rol oynamakta olmasıydı. Çeşitli kurum ve memuriyetler topluluğundan oluşan yürütme organı da Roma'nın tıpkı diğer devlet organları gibi bir yandan devletin ilk şekli olan krallığın etkisini taşıırken, diğer yandan da krallığa karşı başlatılan görkemli devrimin hatıralarını yansıtıyordu. Mullak otorite ile bu otoritenin denetlenmesini bir arada sağlamaya çalışan bu sistem, Roma yürütme organının özgünlüğünü oluşturuyordu.

Roma'da yürütmenin en esaslı ögesi; Consules makamıydı. Comitia Centuriata (Centuriata Medisi) tarafından, otuz üç yaşını geçmiş erkek Roma yurttaşları arasından, bir yıl için seçilen iki Consules, her biri diğerine eşit yetkiye sahip bulunan ve biri diğerinin kararlarını veto etme yetkisine haiz olan en yüksek ve en yetkili devlet temsilcisiydiler. Comitia Centuriata'nın seçiminden sonra; Comitia Curiata (Curia Medisi) tarafından kendilerine Imperium yani; idari, askeri ve yargısal yetkileri verilmekle görevlerine başlayan Consules; yarılarında devlet egemenliğini simgeleyen, çift ağızlı baltalar taşıyan Lictoresla birlikte dolaşmak ayrıca-

lığına sahip bulunuyorlardı. Eski Roma krallarının işlevini sürdüren Consullenn; Başkumandanlık yapmak, yasa önerilerinde bulunmak, medisleri toplantıya çağırmak, devletin en yüksek yargıçlığını yürütmek gibi hak ve yetkileri bulunmaktaydı. Görevleri süresince haklarında hiçbir soruşturma ve takibat yapılamayan Consuller, görevleri bittikten sonra on yıl geçmedikçe yeniden aynı makama seçilemiyorlardı. Öncelen yalnız Patricilere özel olan bu makama zamanda Plebler de seçilmeye başladılar. Öte yandan, yine zaman içinde, bir kısım yetkileri yeni kurulan bazı memuriyetlere devredilmek suretiyle Consullerin yetkilerinin daratılması yoluna da gidildi. Özellikle Consullenn aralarında anlaşamadıklarında çözüm için Senatus'a başvurmak zorunda olmaları; onların bu meclis karşısında otoritelerinin sarsılmasına ve giderek Senatus'un Consulleri görevlerinden alacak kadar fiili bir güç kazanmasına da sebep oldu.

Yürütme organının Consullerden sonraki en önemli kuruluşu, kuşkusuz ki Senatus'du. Başlangıç dönemlerinde yalnız Patricilerin üye olabildiği bu meclis; devrim süreci içinde, hukuken bütün Roma yurttaşlarının seçilebileceği bir kuruluş haline getirilmişti. Senatus; kökene Consullerin bir danışma meclisi olarak kurulmuştu. En büyük yetkisi de; Comitaların aldığı bazı kararları "Tasvip Etme" (Auctoritas Patrum) hakkında toplanıyordu. Ama ne var ki, fiiliyatta, üyeleri Consullerce; eski kumandanlar, eski Consuller, Tribuns Plebisler, emekli magistratular ve nüfuzlu ailelerin reisleri arasından seçilen Senatus; giderek bir aristokratlar meclisi halini almakta gecikmemişti. Onun bu fiili yapısı aynı zamanda diğer organ, kurum ve memurlar üzerinde etkili bir otorite kazanmasını da hazırladı. Çünkü yüksek memurlar; emekliliklerinin ya da görevlerinin bitiminden sonra üyesi olmayı düşündükleri Senatus'la ıy geçinmeyi hem gelecekleri için ve hem de memuriyetlerinin devamı yönünden kendileri açısından yararlı bulmaya başlamışlardı. Nitekim bu düşünce ve fiili oluşumlar sonucunda Senatus; giderek Roma devletinin en itibarlı kurulu haline geldi. Özellikle Kartaca Savaşları sırasında yaşanan büyük bunalımlardan kurtulma aşamasında görev almış magistratuları da bünyesinde toplanması Senatus'un nüfusunu olağanüstü artırmıştı. Danışma meclisi olmaktan çıkarak bir karar makamı durumuna

yükselen Senatus; giderek Roma devletine egemen bir yürütme organı haline geldi. Bu gelişme süreci içinde ayrıca üyeleri de görevlerini ömür boyu sürdürme ve öldükten sonra da soylarına devretme hakkını kazanarak, Senatorluğu irsi bir hak haline getirdiler. Böylece, gerek kuruluşu ve gerekse de üyelerinin kökenleri itibarıyla Senatus, Nobilitas'ın bir kuruluşu haline geldi.

Roma'da yürütme makamının özgün yapısının bir diğer ögesi ise Tribuns Plebis (Halk Tribunluğu)'ydu. Roma'nın siyasal gelişmesi içinde, Patricilere mensup devlet memurlarının ve Patrici meclislerinin halk zararına kararlar almasını önlemek için Pleblerin oluşturduğu bu kurum, Pleb devriminin uzantısı gibi işlev görüyordu. Concilium Plebis'in yani eski Halk Meclisi'nin atadığı iki yüksek memur olan Tribuns Plebisler, adeta Pleblerin Consulleri durumunda bulunuyorlardı. Devlet memurların eylem ve işlemlerini müdahale (intercessio) ve kişisel dokunulmazlık (Sacrosancti) hakları bulunan Tribuns Plebisler; devlet organlarının Plebler aleyhine alabilecekleri kararlara karşı çıkma hakları dolayısıyla; Patricilerin haksız girişimlerine engel oluşturmak için düşünülmüş devrimci makamlardı.

Nitelikleri açıklanan bu yürütme organı ögeleri dışında, doğal olarak diğer bir takım memurluklar da, devletin yürütme işlevinin yerine getirilmesinde görev almış bulunuyorlardı.

Roma'da, yasaların saptadığı belli bir yaşa gelmek koşuluyla, askerlik görevlerini yenne getirmiş bütün yurttaşların devlet memuriyetlerine talip olma hakkı bulunuyordu. Ancak ne var ki; devlet memurlukları ücret alınmadan yani fahri olarak yapıldığından, memur olacak yurttaşlardan belli bir servete sahip olmaları da aranıyordu. Yürütme organı içinde çalışan sıradan memurların yanında; gerek yetkileri ve gerekse de çok yüksek itibarları sebebiyle Censor, Quaestor ve Aedilis gibi büyük magistratustarın ise, Roma halkı için özel önemleri vardı.

Bu sayılanlardan Censor'luk, Roma Devleti'nin en itibarlı ve geniş yetkileri olan memuriyeti durumundaydı. Comitia Centuriata tarafından, Consullük yapmış Roma yurttaşları arasından beş yıl için seçilen Censorlar, görevlerinin bitiminde de onurlu bir törenle

görevlerini bırakırlardı. Bir kimsenin Censorluğa ikinci kez seçilmesi de mümkün bulunmuyordu. Devletin maliyesi ve nüfus siyasetiyle ilgili çok önemli görevleri ve yurttaşların ahlaki durumları konusunda denetleme yetkisi bulunan bu memurlar *Senatus*'a seçilecek üyelerin listesini düzenlemek ve ahlaki zaatlarını gördüğü bütün memurları görevlerinden alabilmek gibi yetkileri haizdiler. *Quaestorlar* ise; Devlet Hazinesinden sorumlu bulunan memurlar olup, *Tribunus Plebis*ler tarafından seçiliyorlar ve *Aedil*lerde, keza, *Tribunus Plebis*lere yardımcı olarak çarşı ve pazar alanlarıyla genel ve kamuya ait yerlerin denetiminden sorumlu bulunuyorlardı.

Roma'da yasama görevini yerine getiren devlet organları ise; *Comitia Centuriata*, *Comitia Curiata* ve *Comitia Tributa* isimli meclislerdi.

Bu meclislerin en eskisi olan *Comitia Curiata*; Roma'da *Curia* denilen büyük aile gruplarının temsilcilerinin katılmasıyla oluşuyordu. Oyların, *Curialar* adına kullanıldığı bu meclis, köken olarak *Patriciler*e özel bir nitelik taşıdığı için, Cumhuriyetin ileri dönemlerinde etkinliğini geniş ölçüde yitirmişti. Başlıca işlevi, *Comitia Centuriata* tarafından atanan yüksek memurlara "*Lex Curiata De Imperio*" denilen, yasa gücündeki bir kararla "*Imperium*" yani emretme ve hükmetme yetkisini vermesinde toplanıyordu.

Comitia Centuriata; *Consules*'in başkanlığında, ordu kumandanlarının katılımıyla oluşan bir kuruluş durumundaydı. Askeri birliklerin bulunduğu alanda toplanan meclisin; *Consules* ile *Magistrat*usların seçimini yapmak, harp ve sulh kararları almak, ölüm cezalarını onaylamak gibi çok önemli yetkileriyle birlikte; devletin yasalarını yapmak görevi de vardı.

Comitia Tributa yani Halk Meclisi ise, önceleri yalnız *Plebis*lere özgü bir kuruluş olup *Concilia Plebis* ismini taşıırken; giderek *Patriciler*in de katılımıyla yetkisi olağanüstü artarak tam bir halk meclisi haline gelmişti. Genelde orta sınıfın egemen olduğu *Comitia Tributa*; esas olarak, *Tribunlar*ın katılımıyla toplanıyordu. İlk kuruluşu sırasında; *Tribunileri* seçmek ve yalnızca *Plebis*leri ilgilendiren "*Plebiscium*" isimli ve ancak *Senatus*'un tasvibi ile yürürlük kazanan yasaları yapmakla sınırlı görevleri bulunan Halk Meclisi

yetkinliğinin artmasıyla ıpkı Comitia Centuriata gibi, Senatus'un tasvibine gerek bulunmadan yürürlüğe girebilecek yasalar çıkar-
ma hakkını da elde etti. Ve sonunda; Centuriata Meclisi'yle arala-
rında yetki yönünden hiçbir fark kalmadığı gibi, en önemli yasala-
rın müzakere ve kabul edildiği medis durumuna da geldi.

Roma'da yargı organı ise, adalet dağıtımından sorumlu bu-
lunan Praetor isimli memurlar ile onun denetimi altındaki yargıç-
lardan oluşuyordu. Aslında, her ne kadar, adalet dağıtımı, kendile-
rine verilen Imperium yetkisiyle Consules'e ait bir hak ve görev ise
de; zamanla yargı işlerinin düzenlenmesi, bu konuda Consules'in
yardımcıları niteliğinde bulunan Praetorlara geçti. Ve bu aşama-
dan sonra da yargı işleri; yurttaşlar arasındaki uyuşmazlıkları
çözmekle yükümlü Praetor Urbanus ile yurttaşlarla yabancılar
arasında doğacak çekişmeleri yargılamakla görevli bulunan "*Prae-
tor Inter Cives Et Preragmos*" unvanlı iki ayrı memura tevdi edil-
di. İşte bu ana kural içinde; gerek hukuk ve gerekse de ceza da-
vaları Praetorların denetiminde ya da bizzat Praetorlarca görüle-
rek hukuki sonuca ulaştırılıyordu. Usule göre; davalar tarallarca
önce Praetor önüne getiriliyor ve taralların yaptığı açıklamalara
göre, dava, ya bizzat Praetor tarafından çözülüyor ya da Prae-
tor tarafından; özel listede isimleri yazılı yargıç veya yargıçlar kuru-
luna havale ediliyordu. Ancak bu halde de; yargıçlar, olayı Praetor'
un belinediği ikeler içinde çözüme bağlamak zorunda bululuyorlardı.

Roma Devleti'nin bu sayılan; kurum, kuruluş ve magistratos-
larının dışında; Magister Populi ismiyle anılan olağanüstü nitelikte
bir başka kurum da vardı ki; çok özgün nitelikleri olan bu kurum,
Dictatorluk olarak da isimlendiriliyordu. Devletin buhranlı zamanla-
rında; yönetimin kendisine devrolunduğu bu makam; devletin bü-
tün olağan kuruluşlarının işlev ve yetkilerinin askıya alınmasını
gerektirecek deracedeki tehlikelerin vukuunda kurulan ve devletin
bütün güç ve egemenliğinin kendisinde odaklandığı bir hizmet
makamıydı. Consules tarafından ve altı ay süreyle seçilen Dicta-
tor'un göreve başlamasıyla; Consules'de dahil olmak üzere; bütün
devlet organ ve ajanları onun emri altına giriyorlar ve yasamadan
yargıya kadar, devletin bütün işlevlerinin yönetim ve yürütülmesi
Dictator'a bırakılıyordu. Olağanüstü durumunun devam ettiği süre-

ce, görev süresi bir kaç kere uzatılabilen Dictator; seçimine neden olan durumun ortadan kalkmasıyla, sürenin bitmesinden daha önce de yetkilerini iade edebiliyordu. Dictator'un en önemli özelliği; ne görev süresince ve ne de görevinin sona ermesini müteakip; hiçbir sebep ve bahane ile görevinden dolayı sorumlu tutulamazdı.

Görüldüğü gibi Roma, tümüyle kendisine özgü ve son derece özgün bir devlet yapısına sahip bulunuyordu. Bütün bu devlet organları, kurum ve magistratların karşılıklı etki, denetim ve faaliyetleri içinde oluşan yönetimin genel değerlendirilmesinin yapılması ise; sistemin işleyişindeki temel ilkeleri saptama bakımından gerekli bulunmaktadır.

Roma Devleti'nin kuruluş, işleyiş ve organlarının karşılıklı yetki ve etkileşim biçimlerinin yarattığı genel izlenim; bu devletin bilinen klâsik devlet şekillerinden yalnız birinin özelliklerini göstermesinden çok; monarşik, aristokratik ve demokratik öğelerin karışımıyla oluşmuş bulunduğu kanısını yaratmaktadır. Roma'nın saptanan bu özelliklerinin, onun çok uzun bir tarih çizgisi içinde, her türlü devlet şekli denemiş olmasından kaynaklandığı söylenileceği gibi; çok geniş bir egemenlik alanında yaşayan türlü siyasal toplulukları temsil edebilme çabasının sonucu olarak da açıklanabilir. Fakat sebebi ne olursa olsun; Roma Devleti'nin, türlü devlet şekillerini kendi bünyesinde kaynaştırmış çok özgün bir devlet biçimi olarak kabul edilmesi gerektiği ortadadır.

Yazılı bir anayasası bulunmayan Roma Devleti'nin gelişmiş çağdaş devletlerle olduğu kadar, örneğin Hellen Polislerinde bile izlen görülebilen kuvvetler ayrılığı uygulamasına, hiçbir yatkınlığının olmadığı söylenebilir. Bilakis Roma'da devlet organlarının, devletin yürütme, yasama ve yargı işlevlerini hiçbir belli düzenleme ve ayırım ilkesine dayanmadan kullanabildikleri dikkati çekmektedir. O kadar ki; konumu gereği yürütme içinde düşünülebilecek Senatus bazı dönemlerde yasama yetkisini kullanabilirken; yine yürütme içinde olduğu şüphesiz bulunan Consules'in yargı yetkisini kullanması olağan görülmekteydi. Buna karşılık, yine konumu gereği bir yasama organı olan Comitia Centuriata'da memur atamak gibi yürütmeye ilişkin faaliyetlerde bulunabiliyordu.

Roma Devleti'nin çok önemli bir özelliği de; devlet organları içinde; yürütmenin, diğer organlara göre daha etkili olup; yargı ve yasama organlarına egemen durumda bulunuydu. Yürütmenin bu durumu ise; Devletin demokratik yapısını zayıflattığı gibi, kişisel egemenliklere de yol açıyordu.

Gerek Comitia Curiata ve gerekse de Comitia Tributa'da korporatif sistemin yürürlükte bulunması dolayısıyla bu meclislerde yurttaşların kendi özel oylan bulunmuyor ve oylamalar Curiata ya da Tributa göre yapılıyordu. Yine oylamalarda da meclis üyelerinin pasif bir statü içindeydiler. Öyle ki; bütün meclisler ancak yetkili magistratların davetiyle toplanabiliyor ve yine ancak Consules, Praetor, Dictator ve Tribun gibi magistratların hazırladığı yasa önerileri için oy kullanabiliyorlardı. Örneğin meclislerin kabulüne sunulan ve Lex Rogata denilen bir yasa; öneri olarak düzenlenirken sonra, Forum'da ilân ediliyor ve bu ilandan yirmi dört günün geçmesini müteakip yine magistratus tarafından meclise çağırılan halkın oyuna sunuluyordu. Bu oylama işlemi ise; usulen bazı falcılara bakıldıktan sonra Magistratusun: "*Vetis lubeatis Quirites*" (Yurttaşlar bunu emrediyor musunuz?) şeklindeki sorusuna; Halkın: "*Uli Rogas*" (İstediğin gibi) ya da "*Auquo*" (Hayır) şeklinde verdiği cevapların sayılması yoluyla yapılıyordu. Mecliste, yasa önerisinin tartışılması yani müzakere edilmesi söz konusu değildi. Buna karşılık; meclislerin verdiği yetkiye dayanılarak Magistratusların; Lex Data ismiyle adlandırılan yasaları çıkarma haklarının bulunması; Roma devlet organlarının birbirlerinin işlevlerine müdahale etmelerine güzel bir örnek oluştururken; yürütmenin diğer organlara olan üstünlüğünün bir kanıtını da belirtiyordu.

Ote yandan; Roma'nın siyasal kurumlarında ve meclislerinde oy kullanabilecek ya da magistratus makamına ulaşabilmek, ancak Roma'da ikamet eden yurttaşlara özgü bir hak olmasına karşılık; Roma Devleti ülkesinin, Anayurt, Latium, İtalya ve Eyaletler gibi çok geniş alanlara yayılmış ve yönetim usulleri bakımından da çok farklı yönetsel birimlere ayrılmış olması da; bu özgün siyasal düzenin doğumunu hazırlamış başlıca öğelerden biri durumundaydı. Merkezdeki demokratik kurumların denetiminden uzaktaki yönetsel birimlerin, "*Imperium*" yani emretme yetkisi taşıyan ve

azledilemez ve görevli oldukları üre içinde sorguya da çekilemez nitelikte bulunan memurların yönetimi altında bırakılmış olması yürütmeyi daha da güçlendirmişti.

İşte bütün bu olgular ve buntlara eklenen üstün insan kavramı öğeleri; zamanla Roma'da, siyasal düzenin işleyiş şeklini geniş ölçüde etkileyen yeni koşulları yaratmakta gecikmedi. Uzun savaş ve buhran yıllarının hazırladığı, kahraman kumandan ya da yetenekli yönetici kavramları; Roma'da bireyselliği ön plana çıkaran bir ortamı doğurdu. Senatus'un muhalefetine rağmen/ konuşma gücü, fiziksel yapısı ve gençliğiyle olduğu kadar, üstün yetenekleriyle de etkilediği halkın oylarıyla başkumandanlığa seçilen Scipio Africanus'la başlayan sıra dışı insan saltanatı; kısa zamanda Roma siyasatını etkileyen en önemli öğe haline geldi. Öyle ki, Cincinnatus'un alçakgönüllülüğü, Cato'nun tutuculuğu, Fabius Maximus'un sabrı, Marius ile Sulla'nın tutkuları, Cicero'nun cumhuriyetçiliği, Ceasar'ın pervasızlığı ve Brutus'un inancı; Roma'nın en etkili kurumların devre dışı bırakabilecek bir güç ve otorite kazanabiliyordu. Bu ise, önceleri Roma'da özgün bir oligarşiyi egemen kılmıştı; Augustus'un Princeps'liği ile de bu güç ve otorite, az sonra, bir saltanat haline geldi.

Yönetimdeki gelişmeler toplumu giderek tek adam ya da bir önderin otoritesi altına sokarken; yüzyıllardır yaşayan bir devletin yurttaşlarının da; belli bir kamuoyu oluşturabilecek düzeye ulaşmaları açıktı. Gerçekten de; Patriciler ile Plebler arasında sürmüş geleneksel mücadelenin, Nobilitas'ın doğuşunun, krallıktan Cumhuriyete doğru ilerleyen sosyal çizginin ve küçük bir kent pazarından görkemli bir ticaret imparatorluğuna yükselişin sağladığı olannaklar; çok özgün bir Roma yurttaşı hazırlamakta gecikmemişti. Ancak, Romalı olmanın onuruyla mağrur ve tarihinin sağladığı övünç duygularının yoğunluğuyla büyük bir özgüvene sahip bulunan yurttaşların olduğu kadar; Roma egemenliği altında yaşamalarının koşullarına uyum sağlamış ve Devletinden de bu uyumu devam ettirmesini bekleyen diğer insanların da oluşturduğu bu kamuoyunun niteliğini kavrayabilmek için; Roma toplumunu daha yakından tanımak gerekecektir.

Roma Toplumu:

Roma Devleti, büyük ya da deha sahibi bir Falih'in veya olağanüstü yetenekleri olan bir atanın kurduğu, halka yabancı ve hazır bir imparatorluk değildi. Bilakis o, Latium bölgesinin yedi küçük tepesinde yaşayan orta halli çiftçilerin, birbir meşakkal ve tarıfsız fedakarlıklarıyla yarattıkları ve atalarının kutsal bir emaneti olarak sevip saydıkları, özgün bir siyasal düzendi. Bu sebepleydi ki, özellikle Pon Savaşlarının sonunda başlayan yayılmacı politikanın uygulanışına kadar, Romalılar için, devletlerinin kapsadığı toprakların yurt olmaktan öte, büyük bir kutsiyeti de bulunuyordu. Roma'yı sevmek, onu korumak ve onu yüceltmek, Romalı yurttaşlar için bir görev olmaktan çok, zorunlu bir davranış ve yaşamakta oluğun bir işaret gibi doğal bir tepki durumundaydı. İşte bu özgün yurt sevgisi, onun bilinen olağanüstü kahramanlığını yaratan en büyük etken oldu. Şüphesiz ki, her ulusun kendi ölçülerinde, belli bir kahramanlığı söz konusu olabilir. Bazen bir bağımsızlık savaşı, bazen sömürücü bir düşmana karşı direniş, ulusal bir ovunç ve örnek bir kahramanlık olarak tarihe geçebilir. Ne var ki Romalı için kahraman olmak, sanki doğal bir yasa gibiydi. Kuruluşu, yoksulluğun en koyusu içinde şekil bulan bu ulus, tarihi içinde birbirini peşine yediği darbelerden sonra, her seferinde adeta yeniden kurulurcasına ayağa kalkmak durumunda kalmıştı. Galler, Pyrrhos ve nihayet Hannibal'le yapılan savaşlar; eğer Roma'nın o doğal kahramanlığı olmasaydı, onu tarihten ebediyen silebilecek güçte büyük felâketlerdi. Bir ulusu yok etmek için yalnızca Hannibal'in Cannae zaferi bile yeterdi. Ama Roma bütün bu engellerden kurtularak, o görkemli büyüklüğüne ulaşmanın yolunu bulabildi. Cannae'da kaybettiği gücünü, artık yok olduğu zannedilen bir zamanda hem de yine Hannibal'e karşı Zama'da, bir mucize şeklinde ortaya koydu. Ezilmiş, yılmış zannedilen Roma, sırf o teragat ve kahramanlık cevheriyle; yeni baştan yaşama kavuştu. Bütün dünya, muzafler Hannibal'e alkış tularken; o, yenik kumandanlarına bile törenler yapmanın cesareti ve güvenini taşıyordu. Cannae yenilgi Varro, Roma'nın o bitmez tükenmez kahramanlığının güvenesiyle ve Roma'nın kısa zamanda yeniden toparlanacağına inanarak ve her şeye rağmen gururunu koruyarak, kendine gelmesini becermişti. Ne Makedonya'nın phalanksları, ne Hannibal'in dehası

ve ne de Roma'nın g ll k e tükenen insan ve asker sayısı, Roma'yı doğasında var olan o kahramanlık eğiliminden yoksun edemediler. Her şeyin bitti zannedildiği anda, Roma kahramanlığı her şeyi yeniden yarattı.

Ancak ne var ki; Pon Savaşlarının sonunda artık Akdeniz dünyasında rakipsiz kalarak yayılmacı politikasıyla; büyük bir yağma ve sömürü t tkusuna kapılan Roma; feragat ve kahramanlık ozelliklerini hızla bencillik ve ağgozl l k duygularıyla tekele-mekte gecikmedi. Bütün yurttaşların ne çok fakir ve ne de çok zengin olduğu, huzurlu Roma ülkesinde; bütün dünyanın talan edilmesiyle yığılan olağanüstü servetlerle birlikte, sefil ve haysi-yetsiz yurttaş s n leri de görülmeye başlandı. Zenginliklerin gide-rek birkaç ailede toplandığı; Romalı olmanın yalnızca bir takım ya-rarları sebebiyle istenildiği ve meziyet olarak algılanmadığı bir d -neme ge indi. Çünkü artık bir Romalı olmak; İspanyol veya Galyalı ya da Afrikalı olmaya engel sayılmıyor, Roma yurttaşlığı artık yal-nızca; güçlü bir devletin lebaası olmak anlamına geliyordu. Devle-tin savunulması bile, artık paralı askerlere bırakılmış; bir zamanla-rın kahraman yurttaşları zenginlik ve servet peşinde koşan, ta-mahk r, çıkarıcı ve bencil bireyler haline gelmişlerdi.

İşte bu aşamada Roma Makyavelisi görüşle hareket ederek; *"Divite et Impera"* (Parçala ve Hükmet!); sözünde ifadesini bulan bir siyaseti benimsedi. Diğer ulusları sömürerek ve buna karşılık hiçbir estetik değer yaratmayarak, Hellenlerin kültür egemenliği al-tında tam bir bencillik içine düştü. Bu aşını faydacı dünya g r ş y-se, giderek bir *" irkin Romalı"* tipinin doğmasını hazırladı. Kurdu-ęu Dünya saltanatıyla birlikte sağladığı *"Pax Romana"* (Roma Sulhu) bile, onun bu çirkinliği karşısında fazla d kkati çekmiyordu.

Roma insanının tarihinden gelen meziyetleriyle kentin g  -lenmesi ve ekonomik zenginleşmenin hazırladığı bu yeni koşulla-rın; siyasi düzeni derinden etkilemesi kaçınılmazdı. İşte siyasi düzenin karşılaşlığı bu yeni oluşumlar ve toplumun değer d  le-rindeki büyük değişimler yeni ve oğ n çözüm ve kurumları gerek-tirdi. Kahramanlık duygularının, yurt sevgisinin, yardımlaşma bilin-cinin, acıma yüceliğinin olduğu kadar; bencilliğin ve hükmetme t tkusunun da disipline edilip; kurallara bağlandırığı bu yeni yaşam

biçimi, Roma'nın insanlığa armağan ettiği en büyük buluşu oldu. Her türlü ıstırapın, en acımasız deneyimlerin ve olağanüstü bir zaman dilimine yayılmış bulunan engin yönelim deneyimi birikiminin mahsulü olan bu ulaşış, Roma toplumunun yaratıp uyguladığı Devlet olgusuydu. İnsanlık tarihinin en önemli aşamasını oluşturmuş bu buluş Roma toplumunun temel taşları olan; aile, din ve hukuk kurumlarının özgün nitelikleriyle, insanlık tarihinin hazırladığı deneyimlerin kaynaşması sonucunda var olmuştu.

Aile:

Roma'da, Forum'un çevresinde; ünlü yurttaşların sıra sıra heykelleri bulunurdu. Her biri Roma'ya yeni bir yücelik kazandırmış olan insanların mermere işlenmiş çehreleri, kentin bu en işlek yerinde, yurttaşlarıyla daimi bir ilişki içindeydi. Ama bu heykellerden biri; Roma tarihini ve onun azametinin sebeplerini hikâye eden olağanüstü kompozisyonuyla hepsinden ayrı bir görkeme sahip bulunuyordu. Ne Sibylle kitaplarında ne de Pontifexlerin kurallarında tanımlanamayan engin bir saygı ve şârsel bir sezginin yoğunluğuyla abideleşmiş olan bu heykel, Roma'nın efsanevi atası Aeneas'a aitti. Çağlar öncenin Troya felâketini işleyen kompozisyonunda, Akhilleusların, Odysseusların kahredici kılıçlarıyla yerle bir edilen bir uygarlığın devrilmiş meşalesinden etrafa yayılan, yılan-dili gibi alevler Priamos kentinin ak sütunlarını yalazlıyordu. Hektor'un kanıyla kızışmış denizlerden doğan ejderhalar, Laocon ile oğullarını boğmaya çalışıyor; tanrıların yükselttiği surlar, tahta atların ayakları altında eziliyor, yıkıntı ve ölümlerle dolu sokak aralarında; insanlar son savunmalarını yapıyorlardı. Skamendros nehri taşmış, ateşle olan o korkunç savaşını sürdürüyor; Ida Dağı'nın doruklarında, kader terazisinde Troya'nın sonunu gören Zeus bu katliamı dehşetle seyrediyordu. Ne kadın, ne çocuk, ne yiğit... Hiç kimse bu ezeli lakdinin ağırlığı altından çıkılabileceği umut edemiyor; acı, hüznün ve çaresizlik tek düze bir inilti gibi taşlaşıyordu. Ama tam burada, aniden kesilen öykü, şaşkınlıkla irkilerek, tıpkı kader perilerinin budalalıklarına yumruk sallar gibi, birden bire, mermerin bir insan şekliyle dirilişini başlatıyordu. Aphrodite'nin oğlunun Romalılığın azmiyle güçlenmesiydi bu. Artık Scipio'nun ruhu şahlanmış ve bir zâfer neşesiyle Hades'e baş kaldırmıştı. Şimdi o, genç değil, yıldı değil, hastayı ve ihliyarı bile bu yıkımdan kur-

tarmanın gücüyle dopdolu olarak, babası Ankhises'i omuzlarına almıştı. Ateş, kan ve vahşetin içinde yalın kılıç, yeni uluklara doğru koşar adım ve cesaretle ilerliyordu. Gerilerde kalan hırs, kendi kendini yerken, Aeneas, sırtında babasıyla Latinium'un zamanla sınırlı olmayan yüceliklerine ulaşıyor ve Troya'nın taze kanından Roma'nın görkemli tarihini yaratıyordu. Forum'daki bu heykel bütün bir Roma tarihinin satır satır ilade ettiği en dâhiyane bir sanat eseri idi. Çünkü rahipler istedikleri kadar Kybele'nin sırtı "Kara Taşlarını" Roma'ya taşıyorlar; Hannibal gibi bir kumandanı İtalya ovalarında durduran gerçek güç; Kybele'nin şiş karnı değil; fakat Aeneas'ın Ankhises'in ağırdığı altında bükülen omuzlarıydı. İanus kapılarını kapatan tılsım, Augurların büyü tavukları değil; Ankhises'in yenilmez oğluydu. Ve bu heykel Forum'un ortasında çağlara meydan okuduğu sürece Triumpus törenleri birbirini izleyecek, ortadan kaybolduğu ve unutulduğu zaman ise; Roma, özgürlüğünü Galler'den parayla satın almak zilletinde bile tutunamayacaktı. Çünkü Roma gerçeği; baba otoritesinin temsil ettiği aile birliği ve kutsallığından kaynaklanan bir olgudur. Gaius'un unlu: *"Evlatlarımız üzerinde haiz olduğumuz hak Roma vatandaşlarına has bir şeydir ve çocuklar üzerinde bizim haiz olduğumuz böyle bir kudrete mahk olan diğer insanlar mevcut değildir"*⁹⁰ hükmü; bir hukuk gerçeğini açıkladığı gibi, Roma tarihinin özetini de verir.

Romalılar için evlilik, soyun devamını sağlayan kutsal bir kavuşma olarak kabul ediliyordu. Bu bakımdan Roma ailesi; hükümdarlığını babanın yürüttüğü ve bağımsızlığını da evin ocağında yanan, sönmez ateşin simgelediği dini ve siyasal bir birlik niteliğindeydi. Bu birliğin en önemli özelliği; babanın *"Patria Potestas"* olarak isimlendirilen mutlak egemenliği altında bulunmasıydı. Kendisine *"Pater Familias"* yani *"Ailenin Babası"* denilen bu mutlak otorite; aileyi oluşturan; eş, çocuklar, gelin, torunlar, yandaşlar ve köleler üzerinde gerektiğinde ölüm cezası verebilecek kadar geniş ve mutlak bir yetkiye sahip bulunuyordu. Roma dininin en büyük lanırsı olan Jüpiter isminin; baba kudretini ilade eden *"Jovis Pater"*⁹¹ kelimelerinden alınmış olması; Roma'da babalık kavramının na-

⁹⁰ Gaius (kage) S. 52

⁹¹ Paribeni (kage) S. 52

sıl bir saygınlığı çağrıştırdığını gösterir. Ne var ki, ailede babanın sahip bulunduğu bu mutlak egemenlik; ailenin diğer bireylerinin kişiliklerini yok eden ve onları onursuz birer köle haline getiren nitelikte bir baskı ve zulüm sistemi değildi. Bilakis, aile bireyleri babanın *Patria Potestas*'ı karşısında, kendi sıfat ve işlevlerine uygun bir konum ve saygınlıkta buluyorlardı. Örneğin, aile içinde yalnızca bir kadın olmaktan ibaret bulunmayan eş; "*Matrona*" yani "*Evin Hanımı*" sıfatını alıyor, kocanın *Patria Potestas*'ına değil, fakat ondan daha yumuşak ve şefkatli bir himaye niteliğinde olan "*Manus*"na bağlı bulunuyordu. Öyle ki, monogaminin geçerli olduğu Roma ailesinde kadın, diğer aile üyeleri yanında, kesin bir saygınlık ve şefkat odağı olma işlevini sürdürüyordu. Evlenerek, kocasının evine geldiği gün, eşikten geçerken: "*Ubi tu Gaius ego Gaius*"⁹² yani; "*Senin Gaius olduğun yerde ben de Gaiyım*" diyen kadın, böylelikle; evlenmekle bir yandan kocasının aile dinine yeni bir *Filiae Loco* "*Aile Kızı*" olarak katıldığını kabul ederken; bir yandan da, sadakat ve itaatkârlığının onur ve kişiliğinin gerekleriyle sınırlı olduğunu hatırlatmış oluyordu. İşte aile yuvasının bu görkemli kuruluşu Roma ailesinin sağlam ve en olumlu evrimleşmelere uygun ortamını hazırladığı gibi; onun Roma Devleti'nin başlıca yaratıcısı olmasını da sağlamıştı. Sonradan evliliği; Doğal hukukla, Tanrısal hukukun birleşmesi şeklinde tanımlayan hukukçular, bu şifresel buluş için Roma ailesinin görünümünden esinlendiler. İşte bunun içindir ki; Roma'nın kuruluşundan yüzlerce yıl sonra devleti yenisinden eski görkemine ve toplumu da o unutulmaz sağlamlığına kavuşturmayı amaçlayan Augustus, hedefine varabilmek için, ilk önce, aile kurumunu eski konumuna getirmeyi deneyecektir. Çünkü, geçmişle övünmeyi seven Romalının bu özgün tavrı, Roma ailesinin, kuruluş dönemindeki o bulunmaz niteliklerine özleminden kaynaklanıyordu.

Roma'da aile içinde baba, her şeye hakimdi. Çocukları üzerinde ölüm hakkından, eğitim hakkına kadar her türlü egemenliği vardı. *Patria potestas* denilen bu hak onu, ailenin yalnızca babası olmaktan çıkararak, ona aile içinde sonsuz bir krallık bahşetmişti. Ailenin malları, köteleri, idaresi tamamen onun sahipliği altındaydı.

⁹² Panibeni (kage) S. 39

İstedığı her şeyi satar; istediği her şeyi alabilirdi. Oğlu isterse "Tribunu Plebis" olsun, gerekirse hitabel kürsüsünden indirip başka bir yere gölürmek yalnız onun elindeydi. Tribunu Plebislen o görkemli dokunulmazlık hakları yalnız babalarının Patria Potestasları karşısında etkisiz kalır ve yalnız baba egemenliğinin gücü karşısında boyun eğdi. Ama ne var ki bu sınırları pek geniş olan egemenlik, hiç bir zaman sorumluluk duygusunun denetiminden kurtulmuş değildi. Yaşadığı sürece egemen, öldükten sonra da bir "men" yani küçük bir tanrı olan baba; bu gücünü çoğu zaman tam bir sorumluluk içinde kullanıyordu. Bu egemenlik, aile içinde, gidererek o şekle burundu ki, baba bir hakim-i mutlak olmaktan çıkmış ve yalnızca saygıya layık bir rahip olmuştu. Ailenin, bir zamanlar her bin bir baba olan tanrılarına tapdırken, bu toreni idare eden babanın kutsiyeti, onun hukuk tarafından kendisine verilmiş bulunan bütün yetkilerini gölgede bırakacak bir niteliğe dönüşerek, Roma ailesinin temelini oluşturuyordu.

Anne ise, Roma ailesi içinde ne Doğuda, ne de sanatçı Hellenlerde asla erişemediği bir düzeyde, ailenin patronası yani hanımı olarak özgür ve saygıya layık bir konumda bulunuyordu. Baba ile birlikte ailenin düzenini sağlayan ve babanın Patria Potestasına değil fakat ondan pek ayrı bir anlam taşıyan menus'u altında, yani koruyuculuğu içerisinde, evlatlarının aile terbiyesini sağlıyordu. Kocasının egemenliğine çocuklara oranla oldukça özgür olarak girmiş ve onun eşi olarak en az erkeği kadar, onurunu korumuştur. Hareme kapanmadan, sokaklarda kötü bakışlara uğramadan; bütün medenî hakları kentin yasalarında korunmuş olarak, birlikte hayat sürdüğü adamın evini yönetmekle görevli bir anne olmanın gururuna ermiş ve yarının babaları olacak çocukları yetiştirmenin sorumluluğu altına girmiş bilinçli, kişilik sahibi bir ev reisiydi. Çocuklarını babanın zaman zaman sınırları zorlayabilen hiddetinden o korur; ailenin iffet ve nezaketini Vesta ateşini koruyanların cinsdaşı olarak o savunurdu.

Fakat gerek kadının gerekse de erkeğin aile içindeki durumunu ayrı ayrı belirtmek; Roma ailesinin bir bütün olarak ortaya koyduğu anlamı parçalamak olur. Roma'da aile, bir tapınak mimarisiyle inşa edilmiş evin, atalarınlara dualar ve kurbanlar sunulan sunağın etrafında oda oda dizilmiş düzeni içinde incelenmelidir.

Roma'da ev bir nevi kaleydi. O kalenin mahremiyetine hiçbir yabancı kuvvet, hiçbir aykırı düşünce giremez; oradaki yaşama hiçbir düzen karışamazdı. Babanın egemenliği; annenin şefkatiyle birleşerek tapınmaların en anlamlısı içinde yarının Romalılarına, ataların gururunu duyururdu. Evin içinde duyulan bu sonsuz gurur, giderek bir aile ocağı kutsiyetine, bir aile ocağı özgürlüğüne dönüşerek ailenin güç ve kuvvetiyle yoğrulmuş, Roma'nın o mağnır bireylerini yaratırdı. Ne mevkün, ne de şan ve şöhrerin kıvancı hiç bir zaman, bir "*Aile Evlâdının*" kendi benliğinde yaşattığı aile gurur ve özgürlüğünün yerini dolduramazdı. Romalının evi onun için dörtlü duvar ve bir çatıdan meydana gelen bir sığınak değil; fakat orada benliğini, gücünü, haysiyet ve geçmişinin şanlı anılarını bulduğu bir tapınaktı. Onun içindir ki; Roma Cumhuriyeti, bireylerin toplanıp karar verdikleri bir siyasal organizasyon değil fakat Curia ve Gens denilen aile gruplarının mütââalarını bildirerek devleti yönettikleri bir siyasal rejim olmuştur. Onun içindir ki Romalı, babalığa kendi ailesinin olanak verdiğini bilerek, en korkunç mücadelelere girmek pahasına ailenin varlığını korumakta duraksamamıştı. Bir Romalı için vatan, özgürlük ve asalet yalnızca ailesinin varlığı ve ailesi babası olma meselesinden başka bir şey olamazdı. Eğer Romalı, geleneklerine taassup derecesinde bağlı ise, bu ona baba olmanın verdiği haklı bir gururun sonucuydu. Eğer o güzel sanatlara Hellenler kadar gönül vermemişse bunun tek nedeni; bütün hayallerinin aile yaşamında gerçekleşmiş olduğuna inanmasıydı.

Din-Felsefe ve Sanat:

Roma dininin ilk ve geleneksel niteliği; aile çevresini kapsayan ve aile ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan bir inanç biçiminde olmasıydı. Aile ocağının simgelediği bu din; Altı Bakirenin sönmemesiyle görevli olduğu, Roma'daki Vesta Ateşi'yle büyük bir aile olarak kabul edilen devletin Patnotik dini haline geliyordu. Tıpkı, aile dininde rahipliği babanın yerine gelmesi gibi; devletin başrahipliğini de önceleri kral ve Cumhuriyet döneminde de Consules ya da onun temsilcisi olan memurlar yürütüyordu. Bu bakımdan Roma'nın geleneksel dini; büyük bir rahipler örgütüne ihtiyaç duymadığı gibi hiçbir zaman bir kilise haline de gelmedi. Bu ise Roma dininin; devlet dışında ve ona yön verecek bir güç ka-

zanmasına engel olduğu gibi, dinin toplumu oluşturan insanların kişiliklerini ezen bir kurum haline gelmesini de önledi. Ve bu din; aile ve devlet bağıllığını simgeleyen bir takım törenleri, yararlı ve zararlı günlerin saptanmasına yarayan fıkrlara bakma kuralları ya da bol ürün alınmasını sağlayan büyülerı içeren bir tapım şekli olarak yerleşti. Roma dınının bu niteliği giderek Romalıların pratik ve yararlı karakterleriyle özğün bir uyum oluşturarak; onu tanrı-lardan bir şeyler elde etmek için yapılan bir dizi ayinler haline ge-tirdi. Romalı için din: "Do ut des" (Veriyorum ki veresin) şeklinde özetlenebilecek bir kutsal ilişkiler bütünü durumuna girdi.

Ancak ne var ki; Roma dınının bu nitelikleri onun insanlarda mistik heyecanlar uyandırmak yönünden büyük bir cazibesinin olmamasına da sebep olmuştu. Bu ise, Roma'da, özellikle İtúthah döneminin başlamasından sonra, halkın mistik ihtiyaçlarına cevap verecek olan yabancı ülkelere ait dinlerin Roma'yı istilâ etmesini hazırladı. Önce Hellen inançlarının ve tanrının Latince isimler ala-rak Roma'da revaç bulmalarından sonra; giderek Doğu kökenli, gizemli dinler, Romalıları etkileri altına aldılar. Özellikle, bir takım sırkı ayinleri, gizli örgütleri ve kanlı törenleriyle, Mitra dini ile Mısır kökenli Serapis dini ve sonra da Filistin kökenli Hristiyanlık, Ro-ma'nın geleneksel inançlarını sarsıp zorlayacak hale geldiler./

Roma'nın geleneksel dini Cumhuriyet döneminde patriotik ni-teliğini sürdürmüş ve imparatorluk döneminde de, ölen imparator-ların tanrılaştırılması ve adlarına tapınaklar inşa edilmesi şeklinde resmi bir devlet dini haline gelmişti. Ancak bu resmi din, aile ve devlete sadakati simgeleyen bir tebaalık itaatini talep etmek dı-şında, hiçbir mistik ve zorlayıcı yanı olmayan bir nevi egemenlik hakkı niteliğinde bulunuyordu.

Gerçekten de Roma'da bireyler, aile bağlarının ve babanın potestası altında çok sıkı bir disiplin içinde bulunuyorlar ise de; Devlet yönünden Roma'nın resmi din olarak kabul ettiği inançlara doğrudan doğruya tecavüz etmedikçe, istedikleri gibi iman etmek-te tümüyle serbest bulunuyorlardı. Hatta Hristiyanlık bile devletin dayanak noktalarına saldırmaya başlayacak derecede kuvvetlenip de, mülteci bir niteliğe bürünönceye kadar Roma'da gelişmek olanağını bulmuştu. Hristiyan dınının karşılaştığı kovuşturmalar

İse Roma hoşgörüsüzlüğünün değil, doğrudan doğruya Hristiyan bağnazlığının devlet otoritesine açıkça meydan okuyarak; dñi devlete karşı bir tutum içine sokmaları sebebiyle olmuştu. Bu arada, Hristiyanların yaşamı kötöleyip lanetleyerek ve kıyamet gününün bir an önce gelmesi için dualar ederek, Roma toplumuna etik yönden ters düşmüş olmalarının da unutulmaması gerekmektedir.

Romalıların din karşısındaki tavır ve davranışlarını belirleyen karakter ve toplumsal yapıları; onların sanatsal ve felsefi meyzetlerini de etkilemişti. Teonik bilgi ve hayal gücüne dayanan sanal faaliyetlerine yatkın olmayışları sebebiyle, daha çok pratik buluşlar, inşaat işleri ve hukuk alanında başarılı olurlarken; gerek edebiyat ve gerekse de plâstik sanatlarda Hellenlerin silik birer taklidi niteliğindeki çalışmaları, bu alanda özgün eserler yaratmalarına engel oldu.

Felsefe alanında ise, yaratıcı olmaktan çok iz sürücü olmayı tercih ettiler. Bu arada, gerek din karşısındaki tavırları ve gerekse de pratik yaşama olan eğilimleri sebebiyle; kendilerine en uygun sistem olarak; Cicero'nun şüpheciliğine rağmen, Stoa felsefesini benimsediler. Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius gibi Romalı filozoflar; Hellenistik çağın ünlü felsefecisi Zenon'un kurduğu Stoisizmi çok yüksek bir düzeye çıkarıp, pratik yaşama uyguladılar. Tanrının dünyadan ayrı bir varlık olmayıp onun ruhu olduğunu ve herkeste bir parçasının gizli bulunduğunu ve onun için de doğaya uygun tek isteğin erdem olabileceğini, savunan bu filozoflar, Erdemin insanın elinde ve denetiminde olan tek şey olabileceğini iddia ettiler. İnsanın aklı sayesinde tanrısalla ilişki kurabileceğini ve bu sebeple de kutsal bir yaratık olduğunu ve yine aynı sebeple, adalet ve yasaların devletten önce de var olduğunu ileri sürdüler. Bütün bunların sonucunda ise, adalet ve yasaların tanrısallıkla kaynaklı olduklarını; bu sebeple insanların vazgeçilmez doğal hakları olduğunu; aklın herkeste eşit olması dolayısıyla da, bütün insanların eşit olmaları gerektiğini savundular. Böylece Stoa felsefesi; insanoğluna tarihte erişebileceği en yüksek ve en onurlu mevki veren bir düşünce sistemi olurken, doğal hukuk fikrini de geliştirerek, gelecekte insan özgürlüğünü savunan fikir akımlarına çok güçlü bir düşünce kaynağı hazırladı. Bu arada, Stoacılıktan esinlendiği

şüphesiz bulunan, kuramcı Polybios; devletin monarşi, aristokrasi ve demokrasi unsurlarını içerdığını ve en önemli öğesinin ise erdem olduğunu ve amacının halkın iyiliği olması gerektiğini ve bunun ise en iyi bir şekilde demokratik idarede gerçekleşebileceğini ileri sürerek; Roma'nın devlet ve yönetim konusundaki pratiklerini bir ölçüde de etkilemiş oldu.

Hukuk:

Roma'da erdemi, sistemin odağı haline getirmiş bulunan Stoa felsefesinin, en yaygın ve en benimsenmiş düşünce biçimi olması sebepsiz değildi. Çünkü erdem, Romalı için yaşamsal önemi olan bir davranış ve algılayış olarak kabul ediliyordu. Aile, din ve hukuka bağlılığı kapsayan "*Pietas*" kelimesiyle ifade edilen bu erdem; "*Mores Maiorum*" (Ataların Adeti) ya da "*Antiqui Mons*" (Eski tarz yaşam) olarak tanımlanan; gelenek ve göreneklere bağlı bir yaşayışı belirliyor ve bu da geleneklere olağanüstü önem kazandırıyordu. Romalıların bu gelenek saygısı ya da eski yaşama gösterdiği aşırı bağlılık; onun aile kurumuna, babaya ve atalara karşı duyduğu sevgi ve baba otoritesinin kişiliğinde bıraktığı sifirmez izlerle ilgiliydi. Ama bütün bunların dışında; tarihi ona, geleneklere bağlı kalmakla ya da hiç olmazsa bazı sağlam değerlere sahip olmakta ne büyük yararlar elde edebileceğini göstermiş bulunuyordu. Örneğin Roma, yüz elli yıl süren Etrüsk egemenliği süresinde, her şeye rağmen, eğer kişiliğini koruyabilmiş ise, bu onun geleneklerine bağlı bir ulus olmasından kaynaklandığı gibi; Pön Savaşlarının o acılı günlerinde gösterdiği tahammül ve fedakârlığın destek bulduğu güç de geleneklere bağlılığından başka bir şey değildi. Bu bakımdan Romalılar için, geçmiş artık arkalarda kalmış bir zaman parçası değil; fakat önlerinde bulunan bir süreçti. Atalar ise, önden yürüyen deneyimli insanlardı. Böyle olduğu içindir ki; Romalılar yenije uyumu içeren pratiğe yatkın kişilikleriyle, geleneklere saygılı tutuculuklarını kaynaştırmakta büyük bir başarı gösteriyorlardı. Boylesme bir geleneklere bağlılık, onlar için, bütün toplumsal yaşamın teminatı ve desteğini oluşturuyordu. Nitekim, yaptığı reformlarla Roma'da yepyeni bir yönetim biçimi kuran Augustus; bir yandan eski tapınakları onarmak, eski Roma tanrılarının ilibatını artırıcı gişimlerde bulunmak, kızının eğittiği yünlerden dokunmuş kumaşlardan yaptırdığı elbiseleri giymek,

Mars ulla Tapınağı'nın yanına Roma büyüklerinin heykellerini koydurmak gibi; gelenekleri kuvvetlendiren önlemler de alıyordu. İşte bütün bu olgular, Romalıları bazı değerleri saygısı olan ve onlara boyun eğen kişiler haline getirmiş ve bu da onlarda yasalara saygı duygusuyla birlikte hukuk kavramının gelişip güçlenmesine yol açmıştı. Öyle ki, Romalılar özellikleriyle ilk yasalasma hareketlerinin mahsulü niteliğindeki ünlü XII Levha Yasalarını, ezbere bilmeyi bir meziyet olarak kabul ederlerken; saygın yurttaşlarına yasaları yorumlamak hakkı gibi çok önemli bir yetki tanımakla da "*Praetor Hukuku*" denilen, içtihatlar hukukunun gelişmesine fırsat hazırlamış oldular. Çünkü geleneklere, atalara ve toplumda önemli yer olan kimselere göstermeyi görev bildikleri saygı, Romalıların hukuk alanında eriştikleri büyük atılımın itici gücünü oluştuyordu.

Roma'da hukuk, başlangıçta örf ve adetlerden oluşuyordu. Onun için kişisel çıkarların değil fakat yüzyıllarca süren toplumsal denemelerin mahsulü durumundaydı. Konuluş zamanı bilinmeyen ve kadimden beri yürürlükte olduğuna inanılan bu örf ve adetler; bir yerde ilksiz ve sonsuzlukla kaynaşıyor ve bu onlara tanrısal bir nitelik kazandırıyordu. İşte bu sebeptendir ki; Roma'nın ilk dönemlerinde hukukun uygulanması ve yorumu, kendilerine Pontifex denilen, rahiplere ait bir yetki ve görev olarak kabul ediliyordu. Ne var ki; MÖ 310 yılında Censor olan Caecus'un kâatibi Gnaeus Flavius'un kendi çabalarıyla davalara görülmesi için uğurlu olan günleri saptayan bir takvim hazırlaması (Ius Flavianum), rahiplerin bu ayrıcalıklarını ellerinden alan bir gelişme oldu. Bu olgu; bir yandan hukukun laikleşmesi yolunu açarken bir yandan da Roma Hukukunun en önemli özelliği olan; rahiplerin yerini Iuris Prudentes'in (Hukuk Alimleri) olarak, hukukun devlet dışında sivil bir kaynaktan da güç alma olanağını hazırladı. Bunu izleyen XII Levha Yasaları'nın kabulü ve Consules'in hukuka ilişkin görevlerini yürütmekte yardımcısı durumunda olan Praetorluk makamının kurulması ise, hukukun gelişmesinde büyük bir devrim yarattı. Çünkü Praetorlar, görevlerini yerine getirirlerken, hukuk bilgilerinden görüş alma gibi, hukukun gelişmesi ve kendisini yenilemesinde son derece yararlı olan bir yolu benimsemekte gecikmemişlerdi. Böylece: Usulüne uygun yargı kararı alınmadıkça kimsenin cezalandırılmayacağı, ölüm cezalarının Halk Meclisi'nin onayı olmadıkça in-

faz edilemeyeceği ve hiç kimseye ayrıcalık tanınamayacağı gibi temel hukuk ilkeleri çok erken çağlarda Roma mevzuatında yer almış oldu. Çünkü Praetorlar, kendilerine gelen hukuki uyumsuzlukları halletmeleri için, görev verdikleri yargıçlara; bu davayı haval ederken, onlara Formula denilen bir talimat yollamak ya da göreve başlarken, görev süresince uygulayacağı hukuk ilkelerini Edictum denilen beyannameleriyle ilân etmek yoluyla; yeni hukuk yaratıyorlar ve bu Formula ya da Edictumların hazırlanmasında, hukuk bilgilerinin görüşlerini almak suretiyle, hukukun gelmesine de çok önemli ve yararlı hizmetler veriyorlardı. İşte bütün bu oluşumların bir araya gelmesi, Roma'da hukukun hiçbir toplum ve devlette görülme-ye ölçüde işlenmesi ve etkili olmasına olanak hazırladı. Ve böylece Roma Hukuku bütün çağlar içinde, mükemmelle en yakın, hukuk olabileme fırsatını yakaladı.

Düzenin Bozulması:

Roma toplumunun yarattığı kurum ve kuruluşların olduğu kadar, toplumu oluşturan bireylerin de; belirlenen düzen içinde yaşayabilmeleri, o düzeni var eden koşulların devam etmesine bağlı bulunduğu şüphesizdi. Ancak ne var ki; zamanla koşulların değişmesi bu koşullara bağlı bulunan düzenin de bozulmasına yol açtı.

Roma'nın girdiği felih savaşları; ordusunun esaslı ögesini oluşturan ve Cumhuriyetin dayanağı olan orta sınıfa mensup Romalıların büyük oranda yok olmasına sebep olmuştu. Bu gelişmeler, küçük çiftçi ve küçük arazi mülkiyetini yok ederken; fethatların getirdiği servet de yeni zenginlerin türemesine ve bu da Roma'nın geleneksel aile yapısı ve etik değerlerinin vahim bir şekilde çözümlenmesine sebep olmuştu. Öyle ki, bu oluşumlar Roma'nın bulundukları toplumsal düzenini all üst edecek bir nitelik gösteriyordu.

Arlık Roma'ya dünyanın her yanından köleler doluyor, dereler gibi servet akıyordu. Mülevazı aile yaşamının yerini, eğlence ve tulkuyla değişmiş haris tüccar loncaları almıştı. Karılar değil dişiler, aile asilleri değil şecereli ve zengin Nobilitaslar; kahramanlar değil muzafferler, Roma'yı akın akın dolduruyor; toprağını savaşlar süresince Nobilitas'a kaptırmış köylüler, Roma'ya devletin dağıtacağı buğdaylarla geçinmek için sadaka almaya koşuyorlardı. Eski özgür aile babalarının yerini kölelerde birlikte usaklık eden

pespaye kocalar almıştı. Dünyayı soyarak elde edilmiş bir servetin sağladığı tembelce yaşayış, şimdi Roma vatandaşlığının tek özelliği idi. Çocukların eğitimi Hellen kötelerine bırakılmış; ailenin eşiği alçalırken; ataların ocağı Doğu d'nterinin mitolojik debdebesiyle sönmüştü. Senatus ile güçlü bireylerin çarpışması, bir zamanlar Roma'nın en korkunç cezası olan "İntamia" (Şerefsizlik) ile lekelenmişler bazen tanrı mertebesine yükseltiyor, bazen de Princeps Senatörler (Birinci Senatörler) intamianın damgasıyla lekeleniyordu. Ama bir insanın şu veya bu olması onun gerçek erdeminin mükâlat veya cezası değil, yalnızca siyasal görüşünün hazin ya da bahtiyar sonucuydu. "Praescription" (Kara Listeler) kâh Senatus'a kâh güçlü bireylerce düzenleniyor ve her praescriptionun sonucu bir servet aktarmasını doğuruyordu. Artık hiç bir değeri kalmamış olan oylar, bir zamanların asil Pater Familiaslarca 1-2 ökçek buğdayın hatırı için satılıyor ve Forum'da muhteris politikacıların maskesi olarak kullanılıyordu. Roma Cumhuriyeti'nin en görkemli simgesi olan belagal, artık demagojinin emrine girmişti. Yeni zenginler açgözlükten ve döneş siyasatlarının mükâlatı olarak yükseltip genişlettikleri malikâneleriyle leodalâdenin temellerini atarken; artık birer zavallı haline gelmiş olan Romalı Yurttaşlar, kâh Ceasar'ın, kâh Sulla ya da Marius'un zafer alaylarında alkışçı olmakta mutluluk arıyorlardı.

Oylar satıldığı için Comitialar sönmüştü. Artık, zengin ve soyluların kurdukları bir dayanışma derneği haline gelmiş bulunan Senatus ise Roma'nın yönetimini ele geçirmiş bulunuyordu. Nobilitas her şeye egemen olmuştu. Ne Consulas, ne kutsal Tribuni Plebisler, Senatus karşısında ciddi bir varlık gösteremiyorlardı. Üstelik Senatus zamanla Senatörlüğü seçimle kazanılan bir makam olmaktan çıkarak, veraset yoluyla elde edilen bir kalıtı haline getirmişti. Böylece, oy haklarını satan Pater Familiasların evlatları, seçilme haklarını da bu daha elde edememek üzere yitirmiş bulunuyorlardı. Ünlü 494 Kalkışmasının Kutsal Tepesi, yeni zenginlerin görkemli konaklarıyla süslenirken; o yapıların temellerinin ağırılığı altında en kıymetli anılar da ezilip yok olmuşlardı. Şimdi Arenalarda çılgın bir katabalık haline gelmiş bulunan Roma yurttaşları, bağırıp çağırmalarıyla bir zamanların o kutsal "Adalat" isteklerini sindirmiş; ancak sokak serserilerine yakışan taşkınlıkları arasında eski özgürlük ve bağımsızlık tutkularını yitirip yok etmişlerdi.

Hukukun "Devlet" kelimesiyle isimlendirildiği siyasal kurumun geçmişi, kuşkusuz ki, Roma'nın tarih sahnesinde görüldüğü dönemden çok eski yıllara kadar uzanmaktadır. Ortaya çıkış neden ve şekli için açıklamak amacıyla yüzlerce kuram oluşturulmuş olan Devlet, tüm zamanlardaki uygulamalarında sayıları yüzleri bulan şekiller içinde görünür. Ama onun bütün bu süreçte, büyük bir evrimleşme geçirmiş olduğu da yadsınmaz. Nitekim son gelişmeleri de kapsayan bir tahlille: *"Belli bir ülkede, hükümetle temsil olunan, üstün ve merkezi bir otoritenin hüküm ve gozcülüğü altında belli bir düzene bağlı olarak yaşayan insanların kurduğu bir siyasal topluluk"*⁹³ olarak tanımlanabilen Devletin; ülke, ulus, egemenlik ve adalet kavramlarının toplamından oluşan bir niteliği olduğu söylenebilir. Çağdaş devletin en önemli iki ögesi ise; egemenlik ve hukukun üstünlüğü kavramlarında belirlenen özelliklerdir. 'Belli bir ülkede kullanılan en yüksek iktidar ve yetkisi ve diğer devletlere karşı da bağımsızlığı ifade eden egemenlik; asli ve parçalanmaz iktidar gücüdür. İşte Devlet bu iktidar gücüyle yasama, yürütme ve yargı yetkisini kullanır. Onu diğer güç ve zorlayıcı kurumlardan ayıran niteliği ise; kullandığı güç ve zorun hukuk denilen bir değerler sistemine dayanmakta oluşudur. Çünkü ancak hukuktur ki, esasa ve köken olarak aletade bir cebir olan zorlamayı; yasal bir zorunluluk ve uyulması gereken bir yaşama koşulu haline getirir. Birey için toplumu katlanılabilir hale koyan devlet, egemenliği ve hukukuyla, toplum ile bireyi en yetkin bir uyum içinde tutmasını başaran bir kurumdur.

İşte Roma, dünyada ilk defa böyle bir devlet olmaya yönelmiş ve Cumhuriyet döneminde bunun için çalışmış bir siyasal topluluktur. Ama kuşkusuz ki Cumhuriyet Döneminde modern anlamda bütün demokrasi kurumlarının oluşmuş ve işlevlerini görmekte bulunmuş olduklarının ileri sürülmesi olanaksızdır. Nitekim Roma Cumhuriyeti'nde varolan, demokrasi değerlerin büyük bir çoğunluğu ancak çok sınırlı bir yurttaşlar grubunun yararlanabildiği nitelikler şeklindeydi. Köleler ve yabancı denilen bir kısım Roma sakinleri olduğu kadar, Roma kenti dışında oturan yurttaşlarla, devletin yurttaşı olma ayrıcalığını kazanamamış yüz binlerce tebaası da demokrasinin olanaklarından ne hukuken ve ne de fiilen asla

⁹³ Kubalı (kage) S. 91

yararlanamıyorlardı. Bu bakımdan Roma Demokrasisi aynı Atina Demokrasisi gibi, ezilen büyük insan kütlesinin ya da somut rülen siyasal toplulukların emek ve birikimlerine dayanan bir "Mutluluk Adası" durumundaydı. Ama bütün bunlara karşın Roma'nın, devletin bir fatihın çevresinde toplanan savaşçı sürüleri ya da gelişmiş bir kabileden ibaret bulunmadığını, insan topluluklarını bir arada tutan ve hukukun denetlediği egemenlik isimli özgün bir gücün varolduğunu ve bütün bunların üzerinde de köklü gelenekler ve saygın bir aile yaşantısının oluşturduğu erdem duygularıyla desteklenmedikçe hiçbir siyasal sistemin devamına olanak bulunmadığını, zenginlik ya da güç ve gorkemin hepsine sahip olunsansa bile; egemenlik, hukuk ve erdemden yoksun bir siyasal topluluğun devlet katına yükselmeyeceğini, uzun yaşantısı içinde geçirdiği deneyimlerle ortaya koyduğu ve bu gerçeği yaşadığı da yadsınmaz. Bu bakımdan kuşkusuz ki; Roma, yetkin şekilde demokrasiyi gerçekleştirememiş ise de, bazı demokratik kuralları, siyasal düzeni içinde kısa bir süre de olsa, uygulama becerisini göstermiş olarak kabul edilebilir.

Roma; Hellenlerin aşırı ve kuralsız özgürlüklerinin olduğu kadar, Hellenizmin salt otorite ve tanrı-krala dayanan siyasetlerinin de erişemediği kendine özgü devlet ciddiyetiyle, çok özgün bir demokrasi denemesine girişmişti. Ne var ki; Cumhuriyet Dönemi'nin sonuna doğru ortaya çıkan büyük ahlak sarsıntısı ve buna paralel olarak gelişen siyasal yozlaşma, oluşturulan bu nispi demokrasi hareketine son vermekle gecikmedi. Çünkü Roma ailesi ve Roma devlet gelenekleri Romalıların o pek övündükleri erdemli yurttaş anlayışı, emperyalizmin getirdiği zenginlik ve kural tanımazlık sarhoşluğu altında ezilip yok olmuştu, Roma; salt pratikçi, idealsız, yararcı ve bencil yeni bir dünya görüşünü benimsemekle, yüceliğinin nedenlerini de yadsımış oluyordu. Yüzyıllarca süren kanlı boğuşmalar Roma ailesini öylesine perişan etmişti ki, Roma'ya en çok gerektiği zaman Pater Familiaslarda artık orada görünmüyorlardı. Roma'da ve Roma karakterinde şimdi yalnızca o "Çirkin Romalı" tipinin ayrıcalığı olan "Divite Et Impera" (Parçala ve Hükmet) davranışı kalmıştı.

Kartaca yı yenen Roma; Cato'nun ünlü söyleviyle açıkladığı "*Carthaginem Essa Delendam*" (Kartaca yok edilmelidir) önensisine uyarak bu kentli, önce yıkıp sonra da toprağını sabanla sürüp üzerine darı ekerek tahrip etti. Bu tarihte ortaya çıkan ilk "*Çırkın Romalı*" eylemiydi. Ondan sonra, bu eylemleri diğerleri izlediler. Emperyalizmin talii kartları artıkça, Roma bu çıkarıcı, bencil ve zalim siyasetini büyük bir pervasızlıkla sürdürmeye devam etti. Oysa insan sevgisi ve acıma duygularından yoksunlaşan bir toplumun kendi gelenek ve erdemlerini devam ettirmesi de mümkün olmazdı. Nitekim denetimsiz ve hukuksuz bir gücü kullanma alışkanlığı giderek, o gücü fiilen elinde tutanları bir canavar haline getirmekte gecikmedi. Denetimsiz kalan güç kendi kaynaklarını da tahrip etti. Cato'nun ünlü söyleviyle duvarları çınlayan Senatus; daha bir kuşak geçmeden ordu kumandanlarının kölesi haline geldi. Oligarşiyi askeri diktatörler ve onları da imparatorluk izledi.

Cumhuriyet ve Demokrasilerini kaybeden Roma Yurttaşları, artık yurttaşlık, onur ve yüceliğini de aramaz oldular. İmparator Augustus'un tanrılığının ilân edildiği gün, tüm Romalılar, O'na bağlılıklarını sunmak için, birbirlerini kırarcasına tapınaklara koşuyorlardı.

DOĞUŞTAN SONRA

I.

İlkçağ Athenai'ında doğan birey, ilkel ve çok tanrılı dinin kurduğu düzene ve geleneklerin oluşturduğu hoşgörüsüz siyasal varlığa başkaldırarak, insanın kişi olarak, nispi de olsa, kimliğini sürdürebildiği özgün bir siyasal olgu yaratmıştı. İşte bu olgu, demokrasinin öğelerinden en önemlisi olan özgür insan kavramının doğuşunu sağladı. Daha sonraki yüzyıllarda Hellenizmin yarattığı koşullar ise; siyasal düzenin ayrıcalığı olan egemenliğin sezilmesine yardım etti. Böylece siyasal gücün doğasından kaynaklanan ve din, aile, kabile bağı gibi hiçbir yardımcı kurumdan destek almadan kullanılan, salt siyasal nitelikteki iktidar gücü, keşfedilmiş oldu. Bireysellik ile egemenliğin belli bir uyum içinde ve birbirlerini yok etmeden yaşayabildikleri tek ortam olan Devlet ise ilkçağdaki en olgun şekliyle Roma'da ortaya çıktı. Üstelik sahip olduğu aile düzeni, yarattığı yüksek erdem duyguları, gelenekleri ve geliştirdiği hukuk sistemiyle, siyasal düzenini yetkin bir devlet katına taşıyan Roma, modern anlamdaki halk yönetimi düşüncesinin temellerini de atmış oluyordu. Çünkü Roma'da halk yönetimi çok dar bir seçkinler sınıfına özgü olmuş ve devletin uzun ömrünün yalnızca Cumhuriyet dönemiyle sınırlı kalmışsa da; Roma yurttaşları kadar bizzat Roma Devleti de; birey ile egemenliğin belli bir uyum içinde yaşayabilmesi yolunda sürekli ve ısrarlı çabalar içinde bulunmuşlardı.

Roma, hukukun gelişmesine olağanüstü katkılarıyla ve erdemli aile ortamını ülkü edinerek, şerelle yaşanan bir ömrün en büyük değer olduğu inancına içtenlikle bağlı kalmış bulunan yurttaşlarıyla, düzeyli bir halk yönetimi nitelikleri konusunda, kendisinden sonraki toplumlara önderlik de etmiştir. Oyle ki; Roma tarihi, Cumhuriyet ve Demokrasinin erdemli insanlara özgü bir hukuk rejimi olduğuna ilişkin söylemin en inandırıcı kanıtı durumundadır.

II.

Demokrasi; Altın Çağa ulaşmak için, insanlığın dinden sonra başvurduğu ikinci bir denemedir. Sırf amaçları yönünden din ile demokrasi, işte bunun için, birbirleriyle kesinlikle çelişmezler. Üstelik demokrasinin vaatleri yeryüzü yaşamının yalnız bir bölümünü kapsadığı için; sonsuz müddeleri içeren dinin hükümlerlik alanının bütününe karışması da söz konusu değildir.

Ne var ki; demokrasi ile dinin kendi hedeflerine varmak için kullandıkları araç ve usullerin farklılığı da yadsınamaz. Onun içindir ki, amaçları yönünden aralarında büyük ve esasa ilişkin bir ayrılık olmamasına karşın, melolları nedeniyle zaman zaman da olsa, bu iki olgu arasında bazı çelişkilerde yaşanmıştır.

Aslında dinin insanları iyilik ve dürüstlüğe ya da karşılıklı yardım ve sevgiye yönlendirmeye çalışmasıyla; demokrasinin en temelli ilkelerini desteklediği ortadadır. Özellikle demokrasinin; *"İnsanın yalnızca maddeden ibaret bir varlık olmayıp aynı zamanda düşünce ile din ve ahlaktan oluşan manevi bir varlığa da sahip olduğu"* ve yine *"Evrinde ılsız ve sonsuz bir adalet duygusunun geçerli bulunduğuna"* ilişkin ilkelerinin dinsel inançlarla örtüştüğü açıktır. Bu bakımdan demokratik kuram ile dinseliliğin birbirlerini destekledikleri tartışılmaz. Üstelik her ikisinin gelişmeleri ve başarı kazanmaları yönünden birbirlerine gerekli oldukları da söylenebilir.

Ancak; demokratik kuram, siyasal uygulamalar ile toplumsal sorunların; dogmatik bilgilere dayandırılmış, kamunun tartışmasına açılıp bilimsel verilerle doğrulanmamış kurallarla çözümünü sakıncalı görmekle, dinsel düşünceden ayrılır. İnsanın, topluluğa yalnızca itaat eden bir eleman değil fakat; uyması istenilen kuralları sorgulayan ve ancak oluşmasına katkıda bulunduğu kurallara uymak durumunda bulunan bir bireyselliği benimsemesini ister. Bunun dışındaki her türlü siyasal uyrukluk ve boyun eğiş, karşılığı Altın Çağ şeklinde ödenecek olsa bile, özgürlüğün kaybedilmesi olarak betimler. |

Ama açıktır ki bu tavır; hiçbir şekilde dinin olumlu ve iyilikçi yanlarının yadsınması ya da toplumsal işlevinin küçümsenmesi değildir. Demokrasinin bu din anlayışı; onun dine karşı duyduğu

saygı ve değerbilirliliği ortaya koyması ve dinin siyasal oluşumlar dışında haiz olduğu otoriteyi kabul etmesidir. Bu görüşün, ödünsüz bir laiklik anlayışını dile getirmekte olduğu da kuşkusuzdur.

1 Din bir dogmalar bütünüdür. Kişinin özgürce düşünerek karar vermesini değil; fakat kutsanmış emirlere uyarak yaşamasını ister. Demokrasinin varlık nedeni ise; insanın bireyselliğini ortaya koymasında ve doğru olanı tartışarak keşfetmesi yeteneğini elde etmesinde odaklanmıştır. Din, gerçeğin açık ve kesin olarak kendi ilkelerinde mevcut olduğunu ilân eder. Demokrasi ise; gerçeğin ancak, insanın özgür istenci ve kel vurulmamış mantığıyla yakalanabileceğini savunur. İşte laiklik, bu iki ayrı dünya görüşünün bir arada varlıklarını sürdürebilmeleri için birbirlerine tanıdıkları yaşama alanlarının sınırını oluşturan ilkelerin adı olmuştur. Laiklik; herkesin vicdan, dini inanç ve düşünce özgürlüğüne saygılı olmasını gerekli kabul ederken; devletin toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuksal düzeninin din esaslarına ya da kutsanmış ve dokunulmaz ilkelere göre oluşturulması için yapılan zorlamalara da karşı çıkan bir anlayışı belirtir.

Demokrasi din de dahil olmak üzere, bütün inançlara saygılı bonimsemiş bir sistem olmakla özgündür. Kendi varlığına kastedilmedikçe, bütün düşünce ve eylemlere anlayış gösterir. Yani bu koşullar içinde, bütün toplumsal olgular korunur. Hoşgörü; demokrasinin en önemli ve en vazgeçilmez niteliğidir. Onun içindir ki; laiklik ilkesinin en tam şekilde uygulandığı ve diğer düşüncelere olduğu gibi dinsel düşünceye de en geniş özgürlüğün tanındığı siyasal sistem, demokrasi olmuştur. Bu bağlamda, demokrasinin birlikte yaşayabilmek için dinden istediği tek şey; amaca varmak yolunda uyguladığı usullerle ilgilidir. Dinin bir takım yanlışlamalara dayanıp dayanmadığı demokratik düzen içinde önem taşımaz. Demokratik düşüncenin kullanamadığı olgu; dinin koyduğu kuralların insanlara zorla kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Ama bu demokratik tavır yalnızca dine karşı uygulanan bir ilke değil fakat her türlü düşünceye karşı ortaya konulan bir tutumdan ibaret bulunmaktadır. Onun için demokrasinin bu temel ilkesinin dine karşı bir saldırı olarak algılanması da olanaksızdır. İki kurum arasında eğer bir çalışma çıkarsa, bu demokrasinin dine karşı saygısızlığından

değil, ancak taraflardan birinin tartışma ve ikna usullerine tahammülsüzlüğünden kaynaklanmış olabilir. /

III.

/ Altın Çağ; betimlemeleri, embriyonun uterustaki eksiksiz doğumunun, baba korumasındaki çocukluk evresinde sürdürülen devamının anımsanmasından doğmuştu. Sonra Hominid'in pastoral yaşantısı O'nu ilkbahar motifleriyle süsledi. Onun için; dinlerin müjdeleri çok kapsamlı, eksiksiz ve sonsuz olduğu kadar; mistisizmi de içeriyordu. Oysa; demokrasiyi yaratan özlem, böylesine sınırsız değildi. Çünkü o, ilk yapılanma döneminin saf, kural tanımaz ve olağanüstü heveslerine değil; fakat insanlığın ikel de olsa, artık biçimlenmiş ve akla uygun bir düşünceye yükselmiş isteklerine karşılık vermeyi amaçlıyordu. İnsanın, fiziksel tam doğumunu kaybetmesi, ona Altın Çağ kavramını kazandırırken; kabile ve toplumun yarattığı esirin içinden, bireyliğe doğru atılımıyla ilkel toplumundan dışarı çıkması da, siyasal düzeni keşfetmesini sağladı. Altın Çağ, insanın esasen doğasında varolan din duygusunu geliştirenken; siyasal düzende demokrasiyi hazırladı. /

İlkçağların iki özgün toplumunda; din ile demokrasinin bu farklı niteliklerinin, belli bir uyum içinde kaynaştırılması önce polis ve sonra da devlet olguları içinde iki kez denenmişti. Ama ne var ki; insan düşünce gelişiminin o aşamasında, bu iki kurumun olgun ve devamlı uyumu bir türlü sağlanamadı. Ve böylece iki ayrı kuldarda yarışmalarına karşın temelde yine de aynı amacı gerçekleştirmek için çalışan bu mutluluk habercilerinin yarışması, yüzyıllarca köklü bir rekabet gibi algılandı. Dahası; dinin aklın sınırlarını önemsemeyen söylemleriyle, demokrasinin pratik ve gerçekçi saptamaları hiçbir şekilde, belli bir uyum içinde, birleştirilemez kabul edildiler. Onun için, her ikisi de aslında aynı şeyi amaçlayan bu iki inancın müminleri, yıllarca birbirlerini suçladılar. Giderek, yeryüzü, din ile demokrasi kavramının öğeleri arasındaki çatışmalarla çalkalanmaya başladı. /

Toplumsal rahatları hız alan insan aklı, yeni yeni ilizlenmeğe başlayan bilimsel düşüncenin de desteğiyle; bir ara, dini patriotik bir kimliğe, yani yurttaşlık inancına burunerek, devlete sığınmaya

mecbur etti ise de: Roma Cumhuriyeti'nin yıkılışı bu süreci durdurmakta gecikmedi. Tarih gördüğü en büyük yıkım ve yağma dönemlerinden biri olan bu yüzyıllarda devlet in çöküşüyle yeryüzünde yapayalnız ve güvencesiz kalan insan; cennet vaatlerine kapılarak, o zamana kadar yaratabilmiş olduğı en büyük değerler olan Demokrasi ve Lâiklik kavram ve kazanımlarını bir tarafa atarak, dinlere sığınmak zorunda kaldı. Ortaçağ insanı, önce dinin siyasal düzeni belirlediğı bir süreci ve sonra da teokralik ve bağınaz imparatorlukların otoriter boyunduruğunu yaşadı. Dahası din, kiliseleşmeyi başardı. Bu ise; insan zekâsının, din ile özgürlüğün birlikte var olabileceğı koşulları sağlamak olanağına sahip olan, en büyük buluşunun; lâikliğin, unutulmasına yol açtı. Bu, insan için birçok eski kazanımların yitirilmesi demektir. Çünkü bütün bu olanlar bağınazlığı güçlendiriyor ve bu da insanın tek ve kesin kurtuluş olanağı olan bilimsel düşüncenin gelişmesini engeliyordu. İşte Ortaçağın ilk yarısı böylesine zorlu ve umutsuz bir yaşantı şeklinde geçti.

Ne var ki, Avrupa kıtasında on ikinci yüzyılın sonlarına doğru başlayan olağanüstü sifkinin hareketi; en büyük umutsuzluk ve en büyük bağınazlıklardan bile, uygarlık tohumlarının yeşerebileceğini ortaya koyan bir örnek oluşturdu. Roma İmparatorluğunun yıkılışı ve Hristiyan Dininin kiliseleşmesiyle, ılıkçağların sönüp gittiğı sanılan özgür ve kişilik sahibi insan ülküsü, işte bu karanlık güçlerin eylemleriyle yeniden yeşeriverdi. Zıtların birbirlerini doğurduğu gerçeğı, apaçık ve örnekleriyle bu çağda yeniden yaşandı.

Gerçekten de; insan çelişkilerden geçe geçe gelişirdi ancak! Nitekim on ikinci yüzyılı izleyen zaman dilimleri içinde, ilk çağlarda yaşanan oluşumlar bu sefer daha farklı yörelerde olsalar da yine de aynı neden-sonuç ilişkileri içinde ortaya çıkmakta gecikmediler. Ama bu ikinci evrede eskisine oranla çok daha kesin, çok daha belirleyici oldukları gibi; çok daha yaygın bir nitelikte gösteriyorlardı. Aslında; din, siyasal oluşumlar ve demokrasi, insan gelişiminin türlü aşamalarında değişik işlevleri olan kurumlar olmakla birlikte, sonuçta hep aynı olguyu dokuyan öğelerden ibaretiler. İnsanların türlü eğilimlerine cevap veren bu kurumlar karşılıklı tepki ve etkileşimlerle geleceğ in o gorkemli bileşimini hazırlamakta yükümlenmiş görünüyordardı. Zaten birbirlerinden hep aynı gereksinimin

değişik algılanışı ya da aynı sorunun değişik çözümünü önermekle farklılaşıyorlardı. Gerçeğin saplanabilmesi için her birinin savlarının irdelenmesi ya da daha iyisi, sundukları bulguların denenmesi yaşamın ve tarihin şaşmaz ilkesiydi. Amaca varmak için ürünlerini savurganlıkla harcar görünen doğanın bu gizemli yasaları, insan topluluklarında da diyalektik şeklinde işliyor; senteze varabilmek için çarpışan karşıtlar; yüzyılları ve sayısız insan kuşaklarını büyük bir umursamazlıkla harcıyorlardı.

Nitekim zaman içinde gerçekleşen değişik olgular, bu defa da hiç umulmadık sonuçları hazırlayarak, yıkılmaz görünen Ortaçağın en güçlü kurumlarının kökenlerini yitirmelerine neden oldular. Ama işin en ilginç yanı; bu sonucu hazırlayan olguların, yıkıntıya uğratıkları çağın en temel kurumlarının varlığını sürdürmek için konulmuş ilkelere kaynaklanmakta oluşuyordu.

Öyle ki: Topluma egemen, büyü, kutsal ve bağnaz gelenekleri koruyacak büyük bir kale şeklinde düşünülmüş olan sarayların aşılama görünen duvarlarının ardında, kadına gösterilen marazi yaklaşımlarla başlayan nezaket ve incelik, barbarlığı küçümseyen bir zarafet geleneği yaratmakta gecikmedi. Bu olgu; insanın hiç olmazsa bir cinsinin, Ortaçağda itilmiş olduğu günahkâr varlık durumundan, sevilebilen bir değer olma yüceliğine çıkışını hazırladı. Daha sonra soyluların tümüne yayılan bu algılayış, insanın kişi olarak saygıya değer bir varlık olabileceği görüşüne temel oluşturdu.

Soylu ailelerin ülke topraklarını büyük bir açgözlülükle sahiplenmeleri ve büyük oğul dışında kalan çocukların miras haklarının kısıtlanması şövalyeliği doğurdu. Çünkü toprakların bölünmemesi için bütün mülkün büyük oğla bırakılması geleneği, topraksız kalan küçük oğulları gezginci şövalyeliğe doğru itiyordu. Böylece şövalyelik, yalnız bir insanın toplum dışında varlığını sürdürebileceğinin kanıtı olarak; toplum üyelerine çok değerli bir örnek oluşturmaya başladı.

• Kişinin yönelttiği cinsel baskı ve ağır ahlak kuralları yasak aşkı ve o da Romantizmi hazırladı..Bu ise tüm bağnazlıkların nedeni olan bir takım yersiz tabuların çiğnenmesi demektir, Romantizm, zorbalığın en büyük yıkıcısı oldu./Öte yandan; sert, acımasız

ve insan doğasına aykırı ahlâk kurallarında ısrar olunması, ahlâka aykırı davranışların sayıca artmasına neden olurken bu ahlâka temel oluşturan toplumsal oluşumlarında otoritesini sarsmaya başlamış bulunuyordu. Otoritenin sarsılması ise özgürlüğe olanak sağlayan yeni bir oluşumdur.

Ama asıl yıkıntı bizzat dinsel bağnazlığın sonuçlarından kaynaklandı. Dinin ilham ettiği fanatik düşünceler insanları vecde ozendiriyordu. Bu ise onları koyu bir dindarlığa ve tarikatlara iterken aynı zamanda yeni bir düşünce aşamasına da ulaşırdı. Çünkü din, bir takım kuralları arasında seçim yapmak durumunda bıraktığı insanlara, nispi de olsa, bir yargılama ve karar vererek uygulama olanağı da sunuyordu.⁹⁴ Nitekim Patristik felsefenin kutsal babaları ve tasavvuf düşüncesinin dervişleri kendi istençleri ve seçimleriyle girdikleri türlü tarikatlarda edindikleri çeşitli inançların coşkusuyla içe kapanışa yönelince; kendileriyle baş başa kalarak insanı daha iyi tanıma fırsatını yakaladılar. Bu ermişlerin yaşamlarını anlatan monografiler ve öyküler ise insanın yeniden kendisine ilgi ve saygı duymasını sağladı.

Kilisenin ancak Tanrı'nın yüceltilmesi için meşru gördüğü ticaret ve sanatın gelişmesi, zenginleşme fırsatını ve dinin emrettiği "Sadık Yaşam"da para biriktirmeyi özendirerek; sermaye birikimini ve burjuva ahlâkını hazırladı. Bu yeni süreç giderek, tarım toplumunun oluşturduğu sosyal yapılanmaların yerine ticaret ve endüstri ilişkilerinin egemen olduğu yeni bir ahlâk ve siyasal biçimlenmeyi hazırladı. Zenginliğe kavuşan değişik zümreler eski ve katı soyluluk kurallarını tümüyle yıkıp çok özgün bir seçkinler sınıfı yaratarak, halkın da yardımıyla, devlet yönetimini ele geçirdiler.⁹⁵ Öyle ki siyasal erki kullanma yetkisi beceri, başarı ve deneyim birikimi olanlara teslim edilirken; yetenekli herkesin bu seçkinler sınıfına katılma hakkı da tanınarak; eşitlik toplum yaşamının en temel ilkesi haline gelirdi. Bütün bunlar çilecilik ve bağnazlığın otorite ve saygınlığını yok ederek, felsefe ve bilimsel düşüncenin yoğunlaşmasını sağladığı gibi; giderek, bizzat geleneklerin de o gör-

⁹⁴ Jung (Kage) S. 57- 58

⁹⁵ Durant- Dersler (Kage) S. 71

kemli tahtından inmesine ve demokratik düşüncenin yeniden anımsanmasına yardım etti. /

Ama daha da önemlisi, bu oluşumlar insana, bu defa eskisinden çok daha temel, yeni bir bireyciliği öğretti. Karanlık yüzyıllar içinde, tıpkı tengin ovalara yayılmış küçük çoban ateşleri gibi, binlerce pırıltı şeklinde, toplum içinden birey ikinci kez doğdu. Bu insanın kendisini yeniden bulması, yeniden tanınması ve doğaya olduğu kadar topluma da yeniden başkaldırması anlamına geliyordu.

Böylece başlayan yeniden uyanış, insanlık tarihini Rönesans'a taşıyan en büyük ve en kesin atılımı oluşturdu. Bireyin bu ikinci doğumu; insan uygarlığı için olduğu kadar, siyasal sistemler ve özellikle özgürlükçü yönetimlerin gelişmesi bakımından her şey demektir.

Yüzeysel bakışlara, onulmaz çelişkiler gibi görünen; din ile demokrasi arasındaki aykırılıkların aslında nasıl bir sentezin hazırlayıcıları oldukları, uygarlığın ancak bu en üst düzeyinde sezilebildi. İlk oluşumunu Athenai ve Roma toplumlarında göstermiş olan bu sentez, aynı yasaların benzer uygulamalarını da bu kez Avrupa dünyasında ortaya koymuş bulunuyordu. Bu tarihin zorunlu gelişiminin doğal bir ürünüydü. Yerler ve isimler ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, yasaların saptadığı oluşumlar hep aynı sonuca ulaşıyorlardı. Din ile demokrasinin yüzyıllardır süren rekabeti bireyin ikinci kez doğumuyla sonuçlanmıştı. Üstelik bu doğuma uygun ortamı da dinsel düşüncenin koyduğu koşullar hazırlamıştı. Bilimin diyalektik ve mistisizmin işe tarihin gizli olarak nitelendirilebileceği bu olağanüstü ve görkemli tamamlanış, belki de, Tanrı'nın vaat ettiği o gizemli yeryüzü Cennet'inin yolunu işaret ediyordu. /

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Adasal Rasim - Medikal Psikoloji C. I-II, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi /Ankara.
- Adivar Adnan - Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kitapevi İstanbul /1969.
- Akşam Yayınları - Büyük Dinler, İstanbul /1964
- Akşit Oktay - Roma İmparatorluk Tarihi, İst. Üniversitesi Yayınları İstanbul /1985.
- Akyıldız Erhan - Taş Çağı'ndan Osmanlı'ya Anadolu, Milliyet Yayınları İstanbul /1984.
- Anıl Yaşar Şahin - Sokrates Davası, Ara Yayıncılık İst. /1990.
- Arnanos - İskender'in Anabasisi, Çev. Hayrullah Örs Meb Yayınları İstanbul /1945.
- Barrow - Romalılar, Çev. Ender Gürol Varlık Yayınları İst. /1965.
- Batuhan Hüseyin - Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi, Anıl Yayınevi İst /1959
- Bean George - Eski Çağda Ege Bölgesi, Çev. İnci Delemir Arıon Yayınevi İst /1995.
- BEER Max - Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi C. I-II, Çev. Galip Üstün Husnu Tabiat Matbaası İst /1967
- Benevolo Leonardo - Avrupa Tarihinde Kentler, Çev. Nur Nirven Afa Yayınları İst /1995.
- Berve Helmut - Eski Çağ Tarihine Dair Atıl Konferans, Çev. Alit Erzen İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yayını İst /1958.
- Bilgin Nuri - Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayını İst /2003.
- Blunt A. W. F. - Batı Uygarlığının Temelleri, Çev. Müzehher Erim İst. Edebiyat Fak. Yayını İst /1985.
- Boetie De La Etienne - Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev, Çev. Mehmet Ali Kılınçbay Imge Yayınları Ankara /1995.
- Bon Le Gustave - Tarih Felsefesi, Çev. Hüseyin Akdeniz-Murat Temelci Alaç Yayınları İst /2004.

Bon Le Gustave - Kitleler Psikolojisi, Haz. Yunus Ender Hayat Yayınları İst /1997.

Borgeaud Philippe - Karşılaşma Karşılaştırma, Çev. Mehmet Emin Özcan Dost Kitapevi Ank /1999.

Bosch M. E. - Hellenizm Tarihinin Ana Hatları C. I-II, Çev. Sabahat Altan İst. Üniv. Yayını İst /1942

Burkert Walter - İlkçağ Gizem Tapıları, Çev. Bahadır Sina Şener İmge Yayınları Ank /1999.

Bury J.B. - Fikir ve Söz Hürriyeti, Çev. Avni Başman Remzi Kitapevi İst /1945.

Bovet Pierre - Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, Çev. Selahattin Odabaşı İş Bankası Yayını Ank. /1958.

Bucaille Maurice - Müsbet İlim Yönünden Tevat, İncl ve Kuran, Çev. M. Ak Sonmez Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ank /1982.

Bucley E.F.-Eski Yunan Masalları, Çev. Şükrü Kaya Tan Matb. İst.

Budda A. Hilmi - İsa Meselesi, Zelliç Biraderler Matbaası İst.

Budda A. Hilmi - Dinler Tarihi C. I, Dun ve Yarin Tercüme Külliyyatı İst /1936.

Burkert Walter - İlkçağ Gizem Tapıları, Çev. Bahadır Sina Şener İmge Yayınları Ankara /1999.

Capelle Wilhelm - Sokrates'ten Önce Felsefe C. I, II, Çev. Oğuz Özgül Kabakçı Yayınları İst /1994.

Capset Joseph - Doğu Mitolojisi (Tanrıların Maskeleri), Çev. Kamuran Emiroğlu İmge Yayını Ank / 1993.

Ceram C.W.-Tanrıların Vatanı Anadolu, Remzi Kitapevi İst. /1979.

Cassirer Ernst - Devlet Etsanesi, Çev. Necla Arat Say Yayınevi İst /2005.

Chateye Felicien - Dinler Tanhi, Çev. Semih Tiryakioğlu Varlık Yayınevi İst /1960.

Childe Gordon - Tarihte Neler Oldu, Çev. Alâeddin Şener Alan Yayınevi İst /1974.

Childe V. Gordon - Kendini Yaratan İnsan, Çev. Filiz Ofluoğlu Varlık Yayınları İstanbul /1996.

Cılacı Osman-İlahi Dinlerde Cennet İnancı, Beyan Yay. İst/1995.

Cioran E.M. - Tarih ve Ütopya, Çev. Haldun Bayrı Melis Yayınları İst /1999.

Claudes Delmas - Avrupa Uygarlık Tarihi, Çev. Nihal Önel Varlık Yayınları İst /1973.

Claessen Henri J.M. - Skaln k Peter - Erken Devlet,  ev. Al ed-
din  enel Imge Kitapevi Ankara /1993.
Clough Shepari B. - Uygarlık Tarihi,  ev. Nihal  nol Varlık Ya-
yınları  st /1965.
Compbell Jeseoph - Doğu Mitolojisi,  ev. Kudret Emiroğlu Imge
Kitapevi Ankara /1993.
Crispus Gaius Sallus - Catilina Tertibi,  ev. Güngör Oner Remzi
Kitapevi  st /1973
Daver Bülent -Siyaset Bilimine Giriş, Sevinç Matb. Ank. /1972.
Davies Powell - İnsanlığın Engin Geleceği,  ev. Hamide Topçu-
oğlu Ankara  nv. Hukuk Fakültesi Yayını Ankara /1957.
Demirdoğlu Halil-Roma Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yay Ank /1953
Deschamps A. - Marsizm (Tahsil -Tenkid),  ev. Suul Kemal Yet-
kin, Remzi Kitapevi  st.
DURANT VIII Ve Ariel - Tarihten Derler,  ev. Bozkurt Güvenç
Cem Yayınevi  st /1968.
D R SKEN  iğdem - Antik  ağda Bir EĞitim Sistemi Rhetorica.
Arkeoloji ve Sanat Yayınları  st /1995.
Droysen - Büyük  skender C. I, II, III, IV,  ev. Bekir S tk  Baykal
Meb Yayını Ank /1945.
Earle Timothy - Devlete Doğru,  ev. Cahide Sarı,  topya Yayını
Ankara /2001.
Erhat Azra - Hesiodos Eseri ve Kaynakları, Türk Tarih Kurumu
Yayını Ankara /1977.
Erhat Azra -   te İnsan, Remzi Kitapevi  stanbul /1968.
Erhat Azra - Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi  stanbul /1972.
Erzen Afif - Eski  ağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, Arkeoloji Ta-
rih Yayınları  stanbul
Eunpides - Bakkhalar,  ev. Sabahattin Eyüpoğlu MEB Yay. Anka-
ra /1944.
Eyüpoğlu  smet Zeki - Tanrı Yarat n Toprak (Anadolu), Sinan
Yayınları  stanbul /1973.
Eyüpoğlu  smet Zeki - Anadolu Uygarlığı, Sinan Yay. Üst. /1981.
Flaherty O. - Hindu Mitolojisi,  ev. Kudret Emiroğlu Imge Yayın-
ları Ankara /1996.
FRANGIPANE Marcella - Yakın Doğu'da Devletin Doğuşu,  ev.
Z. Z h r lkelen, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları  st /2002.
Frankfurt H. - Uygarlığın Doğuşu,  ev. Al eddin  ener V Yayın-
ları-Imge Kitapevi, Ankara/ 1989.

- Frazer G. James - Allın Dal C. I,II, Çev. Mehmet H. Doğan Payel Yayınevi İst /1991.
- Freedman J.L. - Sosyal Psikoloji, Çev. Ali Dönmez Imge Kitapevi Ankara /1998.
- Freud Sigmund - Cinsiyet ve Psikanaliz, Çev. Selâhaddin Hilâv Varlık Yayını İst /1963.
- Freud Sigmund - Hz. Musa Ve Tek Tanrıcılık, Çev. Kamuran Şipal Bağlam Yayınları İst /1987.
- Freud Sigmund - Tolem ve Tabu, Çev. Niyazi Berkes MEB Yayını Ankara /1947.
- Freud Sigmund - Uygarlığın Huzursuzluğu, Çev. Haluk Banşcan Melis Yayınları İst /1999.
- Freud Sigmund - Toplum Psikolojisi, Çev. Kemal Saydam, Düşünen Adam Yayınları İst /1993.
- Fromm Erich - Özgürlükten Kaçış, Çev. Şemsa Yeğin Payel Yayınları İst /1993.
- Gaius - Institutiones, Çev. Türkan Rado, Doğan Kardeş Aş Matbaası İst /1953
- Gibbon Edvard-Roma İmparatorluğunun, Gençleş ve Çöküş Tarihi, Çev. Asım Baltacıoğlu Bilim Felsefe Sanat Yay. İst. 1987-1988
- GOBLOT Edmond - İlimler Sistemi, Çev. Fethi Yücel MEB Yayınları Ankara /1954.
- Gölpınarlı Abdülbaki - Hz. Muhammed ve İslâm, Mİlîyet Yayınları İstanbul /1969.
- Güryeviç Aron - Ortaçağ Avrupa'sında Birey, Çev. Zeynep Ülgen, Afa Yayınları İstanbul /1995.
- Güngören İhan - Buda ve Öğretisi, Onur Basımevi İst. /1981.
- Halıkarnas Balıkcısı - Düşün Yazılan, Bilgi Yayınevi İst. / 1981.
- Halıkarnas Balıkcısı - Anadolu Tanrıları, Yeditepe Yay. İst./1955.
- HALIKARNAS Balıkcısı - Anadolu Efsaneleri, İstanbul Yeditepe Yayınları İstanbul /1957.
- Halıkarnas Balıkcısı - Anadolu'nun Sesi, Yeditepe Yay. İst. /1971.
- Halıkarnas Balıkcısı - Hey Koca Yurt, Hürriyet Yayınları İst./1977.
- Hense-Leonard - Helen-Latin Eski Çağ Bilgisi C. I-II, Çev. Suat Y. Baydur İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul /1948
- Heredot - Heredot Tarihi, Çev. Perihan Korutman Hürriyet Yayınları İst /1973.

HOFFER Eric - KESİN İNANÇLILAR, Çev. Erkil G n r İM Yayınları İst /1995.

Homeros - İlyada C. I, II, III, IV, Çev. Arza Erhat-A. Kadir İ  Bankası Yayını İstanbul /1958-1962.

Homeros - Odysseia, Çev. Azra Erhat-A. Kadir Sander Yayınları, İstanbul /1970.

Hooke S. H. - Ortao u Mitolojisi, Çev. Al edd n  enel İmge Kitapevi Ankara /1991.

Horatius Flaccus - İambuslar, Lirik   irler, Satıralar, Mektuplar, Çev. Türkan  zel, TTK Yayınları Ankara /1991.

Hokelek  Hayati - Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ank /1998.

İnan Abd lk dir - Şamanizm, TTK Yayınları Ankara /1954.

Jung C. G. - Ke le ilmemi  Benlik, Çev. Barış İlhan-Canan Ener Silay İlhan Yayınevi İstanbul /1999.

Kansu S. A. - İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler, TTK Yayınları Ankara /1986.

Kinal Füruzan - Eski Anadolu Tarihi, TTK Yayınları Ankara /1987.

Kitab-ı Mukaddes - Kitabı Mukaddes  irketi-İstanbul /1958.

Klein Malanie - HASET VE    RAN, Çev. Orhan Koçak-Yavuz Eren, Melis Yayınları İstanbul /1999.

Kraz Walter - Antik Felsefe, Çev. Suad Y. Baydur İst. Üniv. Ed. Fk. Yayını İst /1948.

Krech David - Crutchfield S. R., Sosyal Psikoloji, Çev. Erdoğan G  b lmez-Oğuz Onaran, Türk Siyasal İlimler Derneği Yayını Ankara /1967.

Ksenolon - Lesedemonyalılar Ve Atinalılar Cumhuriyeti, Çev. Haydar Rıfat D n ve Yarın Tercüme K ltiyatı, İstanbul /1936.

Ksenophon - Sokrates'ten Anılar, Çev. Candan  ent na TTK Yayını Ankara /1994.

Ksenophon - Yunan Tarihi C. I-III, Çev. Suat Sinanoğlu MEB Yayını İstanbul /1963.

Kubalı Hüseyin Nail - Esas Te kil l Hukuku Dersleri, Tan Matbaası İstanbul /1957.

Kumar Krişhan -  topyacılık, Çev. Ali Somel İmge Yay. Ank/2005.

Landels J. G. - Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik, Çev. Barış Bıçakçı, Tübitak Yayını İstanbul /1996.

Lechal Henri - Yunan Heykeli, Çev. Ahmet Hamdi Tanpınar- Z l  t  M r , Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı İstanbul /1944.

Lengelle Maurice - Kötelik, Çev. Emine Su, İletişim Yayınları İstanbul /1993.

Lipson Leslie - Demokratik Uygarlık, Çev. Haldun Gökalp-Türker Alkan İş Bankası Yayınları İstanbul /1985.

Livius Titus - Roma Tarihi C. I, II, III, IV, Çev. Sabahat Şenbakan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul /1997.

Mackenzie Donalt A. - Çin Ve Japon Mitolojisi, Çev. Koray Akten İmge Kitapevi Ankara /1996.

Mahmut S.F. - İslâm Tarihi, Çev. A.Kevenöğlu-Ayhan Sumer, Varlık Yayınları İstanbul /1973.

Malay Hasan - Çağlarboyu Kötelik, Gündoğan Yay. Ank /1990.

Malinowski Bronislaw - İlk Toplum, Çev. Hüseyin Portakal Öteki Yayınevi Ank. /1998.

Malinowski Bronislaw - Büyü, Bilim ve Din, Çev. Ender Gürol Varlık Yayınları Y. İst /1964.

Mansen A. M. - Ege ve Yunan Tarihi, TTK Yayınları Ank. /1993.

Marx Karl - Engels Friedrich, Manifesto, Çev. Tektaş Ağaoğlu Öncü Yayınları İstanbul /1970.

Moneill H. William - Dünya Tarihi, Çev. Alâeddin Şenel İmge Kitapevi Ankara /1994.

Messaide Gerald - Şeytanın Genel Tarihi, Çev. Işık Ergüden Kabaklı Yayınevi İstanbul /1998.

Montaigne Robert - Çöl Medeniyeti, Çev. Avni Yakalıoğlu MEB Yayını İstanbul /1950.

Montesquieu - Kanunların Ruhu Üzerine C. I, II, Çev. Fehmi Baldaş Meb Yayını Ankara /1963.

Montesquieu - Romalıların Yükseliş Ve Düşüşü, Çev. Ahmet Saki-Resul Bozyel Söylem Yay. İst /2001.

Moran Adli - Dinler Tarihi, Hürriyet Yayınları İstanbul.

Morgan Lewis Henry - Eski Toplum C. I, II, Çev. Ünsal Oksay Payel Yayınları İstanbul /1986.

Muray Gilbert - Yunan Medeniyeti Niçin Ebedidir, Çev. Orhan Derinsu, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyat İstanbul /1940.

Neumann Noelle Elisabeth - Kamuoyu, Çev. Mural Özkök, Dost Kitapevi Ankara /1998.

Okandan Recai G. - Umumi Amme Hukuku Dersleri, İstanbul Hukuk Fakültesi Neşriyatı İstanbul /1959.

Okandan Recai G. - Kadim Yunanda Amme Hukuku, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı İstanbul/1942.

Okandan Recai G. - Devletin Menşei, İst. Hukuk Fak. Yayını, İst /1945.

Okandan Recai G. - Roma Amme Hukuku, İstanbul Üniv. Hukuk Fakültesi Yayını İstanbul /1944.

Oppenheimer Franz - Devlet, Çev. Alaeddin Şener- Yavuz Sabuncu, Phoenix Yayını Ankara /2005.

OVID - DEĞİŞİMLER, Çev. Salih Zeki Aktay, Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İstanbul /1935.

Ovidius-Dönüşümler, Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu Payel Yay. İst /1994.

Öztuna Yılmaz - Türkiye Tarihi C. 1-12, Hayat Yayınları İst /1963.

Özbudun Sibel - Hermes'ten İdrise, Ütopya Yayını İst /2004.

Özbudun Sibel - Ayinden Torene, Anahtar Kitaplar İst /1997.

Paribeni Roberto - Roma Ailesi, Çev. Şemseddin Talip Ahmet İhsan Matbaası İst /1935.

Peterich Eckart - Küçük Yunan Mitologyası, Çev. Suad Y. Baydur Maarif Vekâleti Yayını Ank. /1959.

Plutarkhos - Hayatlar (Lysandros-Sulla), Çev. Nilüfer Bayar-Ayşe Ünsal, Meb Yayını Ankara / 1945.

Plutarkhos - Hayatlar (Perikles-Fabius Maximus), Çev. Oliver Davies Meb Yayını Ankara /1945.

Plutark - Yaşamlar C. I, II, Çev. Meriç Mete, İdea Yay. İst /2005.

Plütark - Demosten, Çev. Haydar Rıfat, Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İst /1936.

Plütark - İskender, Çev. Haydar Rıfat, Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İstanbul 1935.

PLÜTARK - ÇİÇERON, Çev. Haydar Rıfat, Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İstanbul /1936.

Plütark - Sezar, Çev. Haydar Rıfat, Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İstanbul /1936.

Pöhlitz Georges - Felsefenin Temel İlkeleri, Çev. Enver AYTEKİN Sosyal Yayınlar İstanbul /1993.

Pritchard Evans Edward - İlkelerde Din, Çev. Hüseyin Portakal Öteki Yayınevi Ankara /1998.

Riccobono Salvatore - İmparator Justinianus ve Roma Hukukunun Tedvini, Capitolum Dergisi -Ahmet İhsan Matbaası İst /1934.

Rosset M. Virgili - Hükümdar Millet, Çev. Galip Kemal Söylemez-oğlu, Dün Ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İstanbul /1934.

Rousseau J. J. - İnsanlar Arasında Müsavatsızlığın Menşei ve Esası Hakkında Nutuk (Altı Kitabıyla Birlikte Ruso), Çev. Sımin Evrim-Mehmet Evrim, Türkiye Basımevi İstanbul.

Ruben Walter - Budizm Tarihi, Çev. Abidin İdil Ank. Univ. Dil Tarih Fak. Yay. Ankara /1947.

Ruben Walter-Eski Hind Tarihi, Çev. Cemil Ziya Sanbay Ank /1944.

Rumpf Andreas - Yunan Ve Roma Sanatı, Jale Inan İst. Univ. Edebiyat Fak. Yayını İst /1949.

Russell Bertrand - Batı Felsefesi Tarihi C. I, II, III, Çev. Muammer Sencer Kilaş Yayını İstanbul /1970.

Russell Jeffrey Burton - Şeytan, Çev. Nuri Plümer Kabalcı Yayını-nevi İstanbul /1999.

Sabine George - Yakınçağ Siyasal Düşünce Tarihi, Çev. Özer Ozankaya Cem Yayınları İst. /1997.

Sagan Carl - Cennetin Ejderleri, Çev. Kayhan Şentin E Yayını İstanbul /1986.

Sagan Carl - Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı, Çev. Miyase Göktepeli Tübitak ve YKY İst /1999.

Saraç Celâl - İyonya Pozitif Bilimi, Ege Univ. Arkeoloji Fak. Yayını İzmir /1971.

Sayılı Aydın - Mısırlılarda Ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, TTK Yayınları Ankara /1982.

Schilling Kurt - Toplumsal Düşünce Tarihi, Çev. Nihal Onol Varlık Yayını İstanbul /1971.

Schumpeter A. Joseph - Kapitalizm-Sosyalizm ve Demokrasi C. I, II, Çev. Tunay Akoğlu Varlık Yayınları İst. /1966.

Seignobos Charles - Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi C. I, II, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın Kanaal Kitapevi İstanbul /1939.

Sinanoglu Samim - Romalılarda Afiquitas Mevhumu Yeni Matbaa Ankara /1950.

Sinclair Upton - Altın Zincir, Çev. E. T. Elçin Numune Matbaası İstanbul /1940.

Solon - Şiirler, Çev. Suat Yakub Baydur, MEB Yay. Ank. /1945.

Strauss Claude-Levi - Yabancı Düşünce, Çev. Tahsin Yücel YKY İstanbul /1994.

Strauss Claude-Levi - Mil Ve Anlam, Çev. Şen Süer-Selahattin Erkanlı, Alan Yayıncılık İstanbul /1986.

Şenel Adam - Uygarlık Çizgisi, Bızız Yayınları Ankara /1968.

- Şenel Alâeddin - Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yay. Ank /1996.
- Şenel Alâeddin - Eski Yunanda Siyasal Düşünüş, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Ankara /1968.
- Şenel Alâeddin - Eski Yunanda Eşitlik Ve Eşitsizlik Üstüne, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Ankara /1970.
- Şerif Muzallir - Carolyn W. - Sosyal Psikolojiye Giriş C. I, II, Çev. Mustafa Atakay - Aysun Yavuz Sosyal Yay. İst /1996.
- Şerif Muzallir - Sosyal Kuralların Psikolojisi, Çev. İsmail Sandıkçıoğlu Alan Yay. İst /1984.
- Thomson George - Tarih Öncesi Ege C. I, II, Çev. Celâl Üstel Payel Yayınevi İstanbul /1983.
- Thomson George - İlk Filozoflar, Çev. M. H. Doğan Payel Yay. İstanbul /1988.
- Thomson George - Arskhylos Ve Alina, Çev. M. H. Doğan Payel Yayınevi İstanbul /1990.
- Thukydides - Pelaponnessoslularla Atinalıların, Savaşı C. I, II, Çev. Halil Demircioğlu, Ankara Üniv. Dil Tarih ve Coğ. Fak. Yayını Ankara /1950-1958.
- Tocqueville De Alexis - Amerika'da Demokrasi, Çev. Taner Timur, Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları İstanbul /1962.
- Tollu Cemal - Mitoloji, Güzel Sanatlar Akademisi Yay. İst /1957.
- Tunca Ömer - İşle Anadolu, Arkeoloji ve Sanat Yay. İst /1993.
- Türkoglu Sabahattin - Efes'in Oykusu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul /1992.
- Varbella Dominique - Eski Mısır'da Yaşam, Çev. Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları İst /1992.
- Vercoutter Jean - Eski Mısır, Çev. Emine Su, İletişim Yayınları İst /1992.
- Vergilius - Aeneas, Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, Payel Yay. İst /1995.
- Virgile - L'eneide C. I, II, Çev. Ahmet Reşit, Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi İst /1936.
- Voltaire - Felsefe Sözlüğü C. I, II, III, IV, Çev. Lütfi Ay, Meb Yay. İst /1963, 1944, 1945, 1946.
- Wallace Richard - Wynne Williams, Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası, Çev. S. Zuhre İlgelen, Homer Kitapevi İst /1999.
- Veber Max - Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları İstanbul /1997.

Wells H. G.-Kısa Dünya Tarihi, Çev. Ziya İhsan, Varlık Yay. İst/1959.
Wycheley R. E. - Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, Çev. Nu
Nidven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul /1986.
Yıldırım Suat - Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık, Diyanet İş
leri Başkanlığı Yayınları Ank /1988.

ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica - C. 1-22

Meydan Larousse -Büyük Lügat ve Ansiklopedi - C. 1-12

İslâm Ansiklopedisi - C. 1-13

Büyük Ansiklopedi - C. 1-3

Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi - C.1-15

Büyük Larousse - C. 1-24

**YAŞAR ŞAHİN ANIL'IN
KASTAŞ YAYINEVİ'NDEN
ÇIKAN KİTAPLARI**

Büyük Felsefe Sistemlerinin Kurucusu

SOKRATES

Butun çağların en ünlü filozofunun biyografisi.

Ahlak ilmini bulan, yaşantısı yüzyıllarca
bütün idealistlere örnek oluşturmuş bir fikir kahramanının
ilginç yaşam öyküsü.

Tarihleki çarpıcı davalardan birinin
ayrıntılı evveleri.

10,5x19,5 cm. 260 sayfa

•

LOUIS PASTEUR

Dehasını insanlığın hizmetine sunan
bilim adamı Louis Pasteur.

Mikrobiyoloji ve Biyokimya yanında
cana mâl olan ölümcül hastalıklara karşı insanlık alemi için
kuduz aşısı, hayvanlar alemi için de karbon aşısı ve
tavuk kolerası aşısı.

Canlıların yeniden doğuşuna neden olması açısından
Pasteur'un dehası ve yaşam öyküsü.

10,5x19,5 cm. 160 sayfa

•

FATİH SULTAN MEHMET

Yeryüzünün gördüğü en büyük imparatorlardan bin olan
Fatih Sultan Mehmet, yaptığı işler, verdiği kararlar ve
giriştiği eylemlerle milyonlarca insanın yaşamını etkiledi.
Ortaçağı kapatıp Yeniçağı açmak gibi olağanüstü bir
değişim ve yaşam öyküsü.

10,5x19,5 cm. 160 sayfa

•

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Osmanlı İmparatorluğu'nu kırk altı yıl yönetmiş,
zaferlerden zaferlere koşmuş, görülmemiş gösteri ve
debdebeler içinde kutlu bir yaşam sürmüş olan Kanunî
Sultan Süleyman'ın siyasal ve askeri gücü, döneminin
bütün dünya devletleri tarafından tartışmasız
kabul edilen Kanunî.

10,5x19,5 cm. 128 sayfa

SULTAN İKİNCİ MAHMUT

Azmin, sabrın ve cesaretin yoğurduğu
üstün kişiliğe sahip, dehası iradesi ve geniş ulku olan ve
31 yıllık padişahlığı döneminde
Türk ulusunun önünü açan, çağdaş uygarlığı başlatan,
Yeniçeriliği kaldıran,
ulusal Türk ordusunun ilk temelini atan devrimci
Adli Sultan İkinci Mahmut Han.

10,5x19,5 cm. 180 sayfa

MAHATMA GANDHI

Gandhi'nin Hindistan'a bağımsızlık kazandıran
Dünya Görüşü
Düşüncelerinin oluşumu, stratejisi ve amaçları,
gerçek için direnme, şiddetsizlik,
yöntemiyle pasif savunmanın öncüsü
Hindistan'ın yeniden doğuşunun
öyküsü.

10,5x19,5 cm. 220 sayfa

Mahkeme Tutanaklarına Göre İZMİR SUİKASTI DAVASI

"Cumhuriyetimizin ve ulusun ruhundan esintilenmiş ilkeleri-mizin bir vücudun ortadan kaldırılmasıyla bozulabileceğini zannedenlerin Cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde hak ettikleri işlemlere maruz kalmaktan başka nasıpla ola-maz."

M. Kemal Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk'e 1926 yılının yazında İzmir'de düzenlenmesi planlanan İzmir Suikastı, Cumhuriyet ve devrimlerinin önünde bırakmış her türlü engelin temizlenme-sinde başlangıç oluşturdur.

Sanıkların affı için kendisine başvuran Fransız elçisine Ulu Önder, "Yaşamımı yüzlerce kez savaş alanlarında ölüme bıraktım. Gerekirse yine öyle hareket ederim. Fakat onlar, Türk'ün geleceğine kastettiler. Bunu affetmeye hakkım yoktur" diye cevap vermişti. Bu düşüncesini de mahkeme-yi yöneten hakimler heyetinin kararlarına bırakıyordu.

Bu suikast girişimi ertesinde yapılan tutuklama ve mahke-meler ile olay öncesi ve sonrası bütün yaşananları titizlikle incelemekte ve Cumhuriyet tarihinin çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmesi gereken bu büyük olayın öy-küsünü, 36 yıl hakimlik yapan Yaşar Şahin Anıl, mahke-me tutanaklarına göre tüm gerçekleriyle gözler önüne sermektedir.